

Szovjet katonai intervenció 1956

ARGUMENTUM KIADÓ • BUDAPEST

Megjelent az OKTK támogatásával.

Horváth Miklósnak a témával kapcsolatos kutatásait a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Ránki György emlékére” szakalapítvány támogatta.

Az illusztrációkat válogatta:
Györkei Jenő és Horváth Miklós

Fordították:
Láng Júlia és Horváth Miklós
A fordítást ellenőrizte Györkei Jenő

A térképeket tervezte Je. I. Malasenko,
rajzolta Csicsely János

A reprodukciókat Kovács Attila készítette.

A fényképek Je. I. Malasenko, a Hadtörténeti Múzeum és Nagy Jenő Lambert gyűjteményéből származnak.

© Györkei Jenő és Horváth Miklós, 1996

ISBN 963 446 030 5

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Kajtár Mária
A tipográfia, a műszaki szerkesztés és a borítóterv Kiss Zsuzsa munkája
Terjedelem 21 (A/5) ív
Szedte és tördelte az Argumentum Kiadó
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető Roznai Zoltán

„A teljes igazság nélkül nem hozhatók működésbe a haladás olyan mozgatórugói, mint a lelkiismeret-vizsgálat, a bűnbánat és a megbocsátás.”

*(Idézet Borisz Jelcin 1992. november 11-én,
a magyar Parlamentben mondott beszédéből)*

GYÖRKEI JENŐ – HORVÁTH MIKLÓS

Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez

Jevgenyij Ivanovics Malasenko nyugalmazott altábornagy írja: „... a barikád túloldalán álló résztvevő ítélete valamelyest mindig szubjektív marad, s lesznek bizonyos hiányosságai ..., de ez magától értetődik ...”

Bevezető tanulmányunkban a szovjet csapatok magyarországi jelenlétére és bevetésük körülményeire vonatkozóan próbáljuk felderíteni az igazságot, számolva az emlékezés szubjektivitásával, a források hiányosságával és a negyven év óta egyre halványuló emlékezettel.

A szovjet csapatok Magyarországon a II. világháború után

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodására 1945 után a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget, majd az így kialakult helyzetet a Szovjetunió és Magyarország között 1947. február 10-én megkötött békeszerződés állandósította. Ennek a szerződésnek az egyik cikkelye lehetőséget biztosított arra, hogy a Szovjetunió által meghatározott erejű és összetételű csapatok maradjanak hazánkban mindaddig, amíg Ausztriában megszálló csapatok vannak, és nyugati szomszédunk vissza nem nyeri állami függetlenségét.

Magyarországon 1947-től 1955-ig a „visszamaradt erők” a folyamatos utánpótlás lebonyolítására alkalmas út- és vasútvonalak biztosítását látták el mintegy négy hadosztálynyi erővel. Így Szombathelyre települt a 17. gépesített hadosztály parancsnoksága és törzse, míg alárendelt csapatait a Dunántúl különböző helyőrségeiben helyezték el. Veszprémben egy repülőhadosztály állomásozott, amely hadosztály harci technikája vadász- és

csatagépekből állt. Debrecenbe ezt követően egy önálló repülő-bombázó hadosztály települt. Ez a három hadosztály is az ausztriai Bädenben lévő Központi Hadseregcsoport főparancsnokságának volt alárendelve.

A Rajk-per és a jugoszláviai kapcsolatok megromlása után Rákosi Mátyás – mivel kevesellte az országban állomásozó szovjet erőket – erősítést kért. 1949 őszén a Romániában állomásozó Golikov tábornok vezette szovjet hadseregből a 2. gépesített hadosztályt Magyarországra irányították. Ennek a hadosztálynak a parancsnoksága Kecskemétre települt. A hadosztály kötelékébe tartozó erők helyőrségeit Cegléd, Szolnok és más Duna–Tisza közti városokban alakították ki.

Miután kérése teljesült, Rákosi megnyugodott. Magához kérte a 2. gépesített hadosztály parancsnokát és politikai helyettesét, akiknek a következőket mondta: „Addig, amíg maguk nem jöttek, nagyon nyugtalan voltam. Félttem! Nem tudtam mit tenni, mert Tito fenyegetettsége alatt éltünk, és csak akkor lélegeztem fel, amikor maguk megjöttek.”¹

Az osztrák államszerződés megkötésével kapcsolatos, 1955. április 12. és 15. között Moszkvában megtartott tárgyalásokon Ausztria kötelezte magát, hogy deklarálja a svájci típusú semlegességet. Ennek ellentétéleként a Szovjetunió vállalta, hogy csapatait az államszerződés hatálybalépéséig, de legkésőbb 1955. december 31-ig kivonja Ausztriából. Ebben az időszakban Ausztriában három gyalogos és egy légvédelmi hadosztály mintegy 60-70 000 fővel látta el a „megszálló” státusból adódó feladatokat.

A megszálló hatalmak 1955. május 15-én írták alá a független, demokratikus Ausztria visszaállításáról szóló szerződést, de a szovjet csapatok Ausztriából történt kivonása után hazánkban a helyzet, a várttal ellentétben, csak annyiban változott, hogy a Szovjetunió katonai jelenlétét ezt követően a május 14-én megkötött Varsói Szerződés (VSZ) szabályozta, illetve tette lehetővé.

Az így kialakult nemzetközi katonapolitikai helyzetben – a Központi Hadseregcsoport felszámolását követően – a szovjet politikai és katonai vezetés indokoltnak látta itt állomásozó csapatai létszámának és összetételének megváltoztatását a VSZ katonai doktrínájában megfogalmazott célok és feladatok szerint.

¹ V. I. Fomin közlése, aki 1949-ben a 2. hadosztály politikai osztályának munkatársa volt. Megjelent a Magyarország című hetilapban, 1990/42. sz. 4. p.

Az 1955 szeptemberében felállított Különleges Hadtest állományába a 2. és 17. gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő-, a 177. bombázórepülő-hadosztály, a 20. pontonos hidászrezred, valamint légvédelmi és más fegyvernemi szakcsapatok kerültek.

A Különleges Hadtest rendeltetése volt – a magyar csapatokkal együttműködve – az osztrák határ lezárása, védelme és a szovjet csapatok kivonása esetén a közlekedési útvonalak biztosítása. A hadtest a vezérkar útján a Szovjetunió honvédelmi miniszterének volt alárendelve.

A Hadtest parancsnokságának elhelyezésére a magyar párt- és állami vezetés Budaörsöt, a repülőteret és a környező laktanyákat ajánlotta fel. Ez sok szempontból előnyösebb lett volna, mint Székesfehérvár, de a szovjet katonai vezetés a stratégiai szempontokat mérlegelve mégis az utóbbit választotta.

Az, hogy a Hadtest parancsnoksága és törzse Székesfehérvárra települt, azzal a hátránnyal járt, hogy a tisztek és családtagjaik elhelyezéséről csak nehezen tudtak gondoskodni. A háború során súlyos veszteségeket szenvedett városban, ahol a lakások negyven százaléka megsérült, a tiszteknek közel a felét magyar családoknál, albérletben helyezték el.

A szovjet katonai alakulatok elhelyezését az a stratégiai elképzelés határozta meg, mely szerint egy nyugat felé vagy Jugoszlávia irányába történő támadás esetén a magyarországi gépesített hadosztályok áttörik az ellenség védelmét, majd a védelem háta mögött előretörnek, és a harckocsizó magasabbegységek mint valamiféle „harckocsiököl” mélyen behatolnak az ellenség területére. Ebben az esetben a Különleges Hadtest képezte volna az első lépcsőt, míg a harckocsicsapatok szovjet területeken, például a Kárpáti és a Baltikumi Katonai Körzetben készültek volna fel ennek a feladatnak a végrehajtására.

A Különleges Hadtest parancsnoka Pjotr Nyikolajevics Lascsenko altábornagy volt, aki – már jóval a forradalmat megelőzően – 1956 júliusában azt a parancsot kapta, hogy készítsen tervet a szovjet csapatoknak „a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása” érdekében történő bevetésére.

A terv a „Volna”, vagyis „Hullám” fedőnevet kapta, és végrehajtását a „Kompassz”, azaz „Iránytű” jelszó elhangzását követően kellett megkezdeni. Megtörtént a szovjet hadosztályok parancsnokainak az eligazítása, akik a feladat végrehajtásához szükséges adatok beszerzésére is lehetősé-

get kaptak. A magasabbegységek, egységek és alegységek speciális felkészítése azonban nem kezdődött meg.

A hadtest vezetése abban a jelentésében, amelyet a szovjet vezérkarnak október elején küldött, már felhívta a figyelmet az esetleges megmozdulásokra. Számolva a helyzet súlyosbodásával Lascsenko altábornagy már október közepén elrendelte, hogy a parancsnokok állomáshelyeiken legyenek készen arra, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyék. A szovjet hadtest megbízott törzsfőnöke – Malasenko ezredes – október 22-én Budapestre érkezett, hogy személyesen is tájékozódjon a helyzetről. Az ezredes ekkor értesült a másnapra tervezett tüntetés előkészületeiről is.

A magyar vezetés, ezen belül Gerő Ernő, az MDP első embere, mint-hogy nem bízott a Magyar Néphadsereg határozott fellépésében, arra kérte a szovjet vezetést, hogy a Különleges Hadtest erőinek bevetésével segítsen a megmozdulásokat leverni.

„A szovjet csapatoknak be kell vonulniuk Budapestre ...”

A szovjet csapatok október 23-i, első bevetésével kapcsolatos politikai és katonai döntések megszületésének körülményei a jelenleg rendelkezésre álló források alapján az alábbiak szerint rekonstruálhatók.

Az SZKP KB Elnöksége az október 23-i ülésén készített feljegyzések² szerint a budapesti „százazres tüntetésről”, a Rádiónál zajló eseményekről – „felgyújtották a Rádiót” –, a Debrecenben történetekről – „elfoglalták a megyei pártbizottság és a BM megyei főosztályának épületét”³ – Zsukov beszámolója alapján értesült. Az elnökségi tagok többsége, Bulganyin,

² A szovjet pártelnökség üléseiről szabályos jegyzőkönyvek nem készültek, de Vlagyimir Nyikiforovics Malin, a KB osztályvezetője feljegyzéseket készített az ott elhangzottakról. Ezek a feljegyzések – szám szerint 17 –, valamint az azokkal összefüggő dokumentumok egy része és Rainer M. János „Döntés a Kremlben, 1956 – Kísérlet a feljegyzések értelmezésére” című tanulmányának a függelékeként jelent meg 1996 márciusában az 1956-os Intézet gondozásában. Az említett, rendkívül értékes, magas színvonalon elkészített munkát ajánljuk a tisztelt olvasók figyelmébe.

³ Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról, 1956-os Intézet. Szerkesztette: Vjacseszláv Szereda és Rainer M. János, a bevezetést Vjacseszláv Szereda, a kísérő tanulmányt Rainer M. János írta. (A továbbiakban: Döntés a Kremlben), 26. p.

Molotov, Kaganovics, Peruhin, Zsukov, Szuszlov, Szaburov, Sepilov, Kiricsenko mindezt elegendőnek tartotta ahhoz, hogy támogassa Hruscsov javaslatát: „... a csapatoknak be kell vonulniuk Budapestre.”⁴

A Hruscsov és Bulganyin után felszólaló – a magyar viszonyokat legjobban ismerő – Mikojan volt az egyetlen, aki a lengyel „megoldás” magyarországi alkalmazását tartotta egyedül célravezetőnek. Véleménye szerint Nagy Imre segítsége nélkül nem lehet úrrá lenni a Magyarországon kialakult „mozgalmon”. „... így nekünk is olcsóbb. Kételyei vannak a csapatok bevonulásával kapcsolatban. Mit veszthetünk? Végezzék el a rendcsinálást a magyarok. Ha bevonulnak csapataink, elrontjuk magunknak a dolgot. Próbálkozzanak politikai lépésekkel, és csak azután vonultassuk be csapatainkat”⁵ – fogalmazta meg Mikojan az érveit, ezek azonban süket fülekre találtak.

Molotov véleményével ellentétben – miszerint „Nagy [Imre] révén csak rontjuk a magyarországi helyzetet”⁶ – Hruscsov inkább Mikojan javaslatával értett egyet, legalábbis azzal a részével, hogy a helyzet rendezése érdekében Nagy Imrét be kell vonni a politikai tevékenységbe. („Nagyot vonjuk be a politikai tevékenységbe.”)

„De egyelőre ne tegyük meg [Nagy Imrét] elnökké”⁷ – mondta Hruscsov, ami eklatáns példája annak, hogy a szovjet vezetés miként intézte a „szocialista tábor” országaiban a káderügyeket. Miután a vitában az Elnökség tagjai közül többen hangsúlyozták, hogy a magyarországi helyzet, következésképpen annak lehetséges „megoldása” is, különbözik a lengyeltől, az elnökség Kiricsenko és Hruscsov javaslatára Mikojant, Szuszlovot, Malinyint és Szerovot Magyarországra küldte.⁸

A magyar forradalom és a lengyelországi események

A lengyelországi események több vonatkozásban is hatottak a magyarországi helyzetre. Mindaz, ami Poznańban történt és az utána következő megtorlás, valamint az október második felében bekövetkezett események

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo. 27. p.

⁸ Uo.

híre eljutott Magyarországra.⁹ Többé-kevésbé ismertté vált az is, hogy az SZKP KB elnöksége október 17-én értesült arról, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága október 19-én kezdődő plénumán – a szovjet vezetés tudta és hozzájárulása nélkül – alapvető személyi változtatásokat kíván végrehajtani. Ennek a döntésnek a megváltoztatása és megakadályozása érdekében a szovjet vezetés október 18-án harcészültséget rendelt el a Lengyelországban állomásozó szovjet csapatok és a Balti Flotta részére. Még ezen a napon Konyev marsall utasítására a harcokocsis csapatok erődemonstrációt hajtottak végre.

Másnap, október 19-én harcészültséget rendeltek el a Baltikumi Katonai Körzetbe tartozó katonai erők, így a magyar forradalom leverésében később részt vevő 7. légideszant-gárdahadosztály részére is. Ezen a napon Hruscsov vezetésével az SZKP KB küldöttsége Varsóba érkezett. Ennek a küldöttségnek tagja volt a magyarországi eseményekben is oly fontos szerepet játszó Mikojan.

A közelmúltban megismert és többségében publikált – a fentiekben már részben ismertetett – dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy nem állják meg a helyüket azok a megállapítások, melyek szerint az 1956-os lengyelországi és magyarországi események a szovjet pártvezetés belső hatalmi harcának a „termékei”, amelyeknek úgymond kiprovokálásával a sztálini visszarendeződés hívei, „a keményvonalasok”, bebizonyítva a XX. kongresszuson elfogadott irányvonal helytelenségét, ismét magukhoz akarták ragadni a hatalmat.

Lengyelországban a lengyel vezetés a szovjet küldöttség tagjaival megértette, hogy az országban zajló változások nem lépnek túl a Szovjetunió által elfogadható kereteken, de követelték az erődemonstráció leállítását.

Az SZKP KB elnökségének október 20-i ülésén döntés született arról, hogy „csak egy megoldás lehetséges: véget vetni annak, ami Lengyelországban van”¹⁰, de a cél elérése érdekében alkalmazandó katonai vagy politikai eszközökről ekkor még nem határoztak. Az ezzel kapcsolatos

⁹ 1956. június 28-án a lengyelországi Poznańban mintegy ötvenezer munkás vonult az utcára kenyeret és szabad választásokat követelve. A biztonsági erők fegyverrel verték szét a tüntetést, ötvenen meghaltak, háromszázan megsebesültek, több mint háromszáz főt letartóztattak. 1956. október 8-án és 12-én a poznańi „zavargások” több résztvevőjét börtönbüntetésre ítélték.

¹⁰ Döntés a Kremlben, 22. p.

egyhangú állásfoglalás: „A körülményeket figyelembe véve le kell mondani a fegyveres beavatkozásról. Türelmet kell tanúsítani...”¹¹ – csak másnap született meg. Az Elnökség tagjai közül Mikojan az, aki nemcsak október 23-án, hanem még november 1-jén is, a magyar ügy „megoldásában” ezt az utat tartja egyedül járhatónak.

A lengyelországi változásokat, így a lengyel függetlenségi törekvéseket – mint követendő példát – Magyarországon nagy rokonszenv övezte.

A szovjet vezetésnek a „lengyel válság megoldása” során szerzett tapasztalatai, mint azt az eddigiekben is láthattuk, hatással voltak a „magyarkérdés rendezésével” kapcsolatos tervekre és döntésekre.

Nem utolsósorban hangsúlyoznunk kell, hogy a szovjet csapatok október 19-i harckészültségbe helyezése és a Magyar Néphadsereg részére ekkor kiadott intézkedések, elsősorban a szovjet csapatok esetében katonai szempontból előkészítették az október 23-i beavatkozást.

Mint az a feljegyzésekből kitűnik, az SZKP KB Elnökségének október 20-i ülésén a Magyarországgal foglalkozó napirendi pont megtárgyalásakor hangzott el az alábbi javaslat: „Mikojan és Zsukov elvtársak fontolják meg a katonák egységeikhez való visszahívását” és a KGB-s tanácsadók hazarendelését.¹²

„A kérést terjessze elő Hegedüs elvtárs!”

Az SZKP KB elnöksége – mint az a feljegyzésekből kiderül – magyar idő szerint 21 órakor ülésezett. A hadműveleti papírok viszont azt mutatják, hogy a szovjet csapatok egy részénél már a döntést megelőzően elrendelték a harckészültséget. Például a Kárpáti Katonai Körzetbe tartozó 128. lövész-gárdahadosztály részére a riadó végrehajtására 19 óra 45 perckor adtak parancsot, míg a Magyarországon tartózkodó Különleges Hadtest erőinél a harckészültségi feladatok megkezdéséről 20 órakor intézkedtek. Az a tény, hogy Zsukov és Szokolovszkij marsall október 24-i – az SZKP KB elnöksége részére továbbított – jelentésében¹³ a riadókészültség elren-

¹¹ Uo. 24. p.

¹² Uo. 22. p.

¹³ Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Bp. 1993, Móra Ferenc Könyvkiadó. (A továbbiakban: Hiányzó lapok) 99–100. pp.

delésének időpontját, a valósággal ellentétben, október 23-án 21 órában jelölte meg, jelzi, hogy a hadsereg Hruscsov tudtával vagy anélkül, az elnökség döntését mintegy megelőzve mozgásba lendült.

Arra a kérdésre, hogy mikor kellett megindulnia a szovjet csapatoknak ahhoz, hogy október 24-én hajnali 2 óra körül első oszlopai Budapestre érkezzenek, azt válaszolhatjuk, hogy a bevonulás végrehajtásához rendelkezésre álló idő – hat óra – bőven elegendő volt arra, hogy a Különleges Hadtest erre kijelölt erői, alapvetően a 2. gépesített gárdahadosztály egységei és önálló alegységei, Székesfehérvár, Sárbogárd, Kecskemét, Cegléd, Szolnok helyőrségekből Budapestre vonuljanak. A Különleges Hadtest részére elrendelt riadókészültség tulajdonképpen a lengyel eseményekkel összefüggésben október 19-én kiadott intézkedés megismétlése és megerősítése volt, ezért a szovjet csapatokat nem érte váratlanul.

Hruscsov az október 23-i bevonulás előzményeiről az NDK, Csehszlovákia és Bulgária kommunista pártjainak vezetői részére október 24-én Moszkvában tartott értekezleten – az azon részt vevő Jan Svoboda feljegyzései¹⁴ szerint – Gerő Ernőt és Hegedüs Andrást kritikai megjegyzésekkel illette: „Magyarországon igen súlyos a helyzet. Ez azonban a magyar elvtársakat, Gerőt és Hegedüst nem gátolta abban, hogy folytassák a tengeri fürdőzést. Amikor végre hazaértek, »kirándultak« Jugoszláviába.”¹⁵ Majd ezt követően elmondta, hogy amikor október 23-án felhívta Gerőt telefonon, hogy az október 24-i, a lengyelországi eseményekkel kapcsolatos ülésre meghívja, Gerő közölte vele, hogy „Budapesten súlyos a helyzet, s ezért inkább nem menne Moszkvába”¹⁶.

A telefonbeszélgetést követően Zsukov Hruscsovnak a következőket jelentette: „Gerő felkérte a budapesti szovjet nagykövetség katonai attaséját, hogy a szovjet csapatok avatkozzanak be az egyre nagyobb, eddig soha nem tapasztalt méreteket öltő tüntetés [ekkor még csak tüntetés-

¹⁴ Hajdú Tibor: Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet. Forrásközlés. Évkönyv 1992. 1956-os Intézet. 153–156. pp.

¹⁵ Gerő szeptember hónapban a Krímben nyaralt, de Hegedüs nem volt vele. Október 15-től 23-ig Gerő Ernő egy delegáció élén, valószínűleg szovjet kezdeményezésre, Belgrádban vett részt tárgyalásokon. Hajdú Tibor: i. m. 153. p.

¹⁶ Uo.

ről volt szó, a fegyveres harc nem kezdődött el – *a szerzők*] felszámolására”¹⁷.

Hruscsov állítása szerint, ekkor az SZKP KB elnöksége még nem adott engedélyt a beavatkozásra, mivel az erre vonatkozó kérést sem Gerő, sem más „vezető magyar funkcionáriusok” hivatalosan nem terjesztették elő. Később a budapesti szovjet nagykövet, Andropov telefonált, és arra hivatkozva, hogy Budapesten „a helyzet rendkívül veszélyes”¹⁸, a szovjet egységek beavatkozását kérte.

Az SZKP KB elnöksége ekkor bízta meg Hruscsovot, hogy telefonon beszélje meg a bevonulás kérdését Gerő Ernővel. „Ez meg is történt. Hruscsov elvtárs közölte Gerő elvtárrsal, hogy teljesítik a kérésüket, amennyiben a Magyar Népköztársaság kormánya ezt írásba foglalja. Gerő azt válaszolta, hogy nincs módjában összehívni a kormányt. Hruscsov elvtárs ekkor azt ajánlotta, hogy a kérést terjessze elő Hegedüs elvtárs mint a minisztertanács elnöke ...”¹⁹ – olvasható Jan Svoboda beszámolójában.

Ezt követően Zsukov parancsot kapott arra, hogy Budapestet a Magyarországon és Ungváron lévő – [a Kárpáti Katonai Körzet állományába tartozó – *a szerzők*] – csapatokkal foglalja el.²⁰

Hruscsov beszámolója szerint egy „páncélcocsit” Székesfehérvárról Gerő védelmére azonnal Budapestre küldtek. A többi katonai egység csak október 24-én hajnali 2 órakor érkezett meg Budapestre.

Hruscsov, talán a lengyel példa hatására telefonon azt „javasolta” Gerő Ernőnek, hogy a nem kívánt személyi változások elkerülése érdekében az MDP Központi Vezetősége „a tüntetés elfojtása előtt” ne üljön össze. Mint ismeretes, ez a szovjet instrukciók ellenére megtörtént. Az új Politikai Bizottságba – Apró Antal, Hegedüs András, Gerő Ernő és Kádár János mellé – Hidas István, Szalai Béla, Mekis József, Kovács István, Révai József, Ács Lajos, Bata István (póttag) és Piros László helyett – Nagy Imrét, Kőből Józsefet, Gáspár Sándort, Szántó Zoltánt, Marosán Györgyöt, Kiss Károlyt, Kállai Gyulát, póttagnak Losonczy Gézát és Rónai Sándort választották.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

Nagy Imre, a kérdésben még korántsem egyértelmű szovjet álláspont ellenére, a nép nyomásának engedve visszakerült a vezetésbe. A Központi Vezetőség a minisztertanács elnökének Nagy Imrét, első helyettesének Hegedüs Andrást javasolta.

Hruscsov Magyarországról érkezett értesülései alapján a pártvezetőket arról is tájékoztatta, hogy a magyar fővárosban „... igen jól viselkedtek a belső karhatalom csapatai, az ő soraikból került ki a legtöbb áldozat: 25 halott és 50 sebesült. Egy szovjet tisztet megöltek és 12 katona megsebesült. A zavargások Budapestre korlátozódtak, az összes többi városban és a falvakban nyugalom van.”²¹

Hruscsov ezen a megbeszélésen elismerőleg szólt Nagy Imre tevékenységéről, aki Hruscsov tudomása szerint felszólította a lakosságot a rend helyreállítására, parancsot írt alá a rögtönítélő bíróság megalakítására, amelynek jogában áll a helyszínen azonnali ítéletet hozni bárki ellen, aki ellenállást tanúsít. Nagy Imre ekkor elmondta, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya hívta be Budapestre a szovjet csapatokat, és hogy a jó ügygel, amelyet a diákok elkezdtek, a banditák visszaéltek, zűrzavart keltettek és lövöldöztek tömegben, majd mint miniszterelnök mindenkit felszólított, hogy 13 óráig tegyék le a fegyvert.²²

Eközben megérkezett Budapestre Mikojan és Szuszlov, akiknek a tájékoztatása alapján Hruscsov megállapította, hogy „... a helyzet nem olyan szörnyű, amilyennek a magyar elvtársak és a szovjet nagykövet lefestették. Budapesten többé-kevésbé nyugalom van. Az ellenfél csak itt-ott, a tetőkről és erkélyekről ad le lövéseket. A belső karhatalom általában erőlyesen viszonz minden olyan lövést, ami harci cselekményre utal. Reggelre feltehetően helyreáll a teljes nyugalom. A szovjet nagykövetség körülrázaratta és 30 tankkal biztosította az épületét.

A magyar vezetésben, mind pártvonalon, mind kormányvonalon teljes véleményazonosság uralkodik.

Nagy [Imre] határozottan és bátran cselekszik, minden tekintetben hangsúlyozza, hogy egy véleményen van Gerővel.”²³

²¹ Uo. 154. p.

²² Uo. 154–155. pp.

²³ Uo. 155. p.

Jan Svoboda feljegyzései szerint a Német Szocialista Egységpárt, a Bolgár Kommunista Párt és a Csehszlovák Kommunista Párt Moszkvában megjelent képviselői „... valamennyien egyetértettek az SZKP KB elnökségének eljárásával”.²⁴

„Nem véletlen, hogy a zavargásokra Magyarországon és Lengyelországban, nem pedig Csehszlovákiában került sor. Ennek az a magyarázata, hogy Csehszlovákiában összehasonlíthatatlanul magasabb az életszínvonal. A Szovjetunióban a pártnak több mint 10 000 tagját rehabilitálták és több mint egymillió ember szabadult ki a börtönökből. Ezek az emberek nem haragszanak ránk, mert látják, hogy sok mindent tettünk a hazai életszínvonal emeléséért. Nálunk is hallgatják a BBC-t és a Szabad Európát. De ha tele van a hasuk, nem hallgatnak a rosszra”²⁵ – összegezte a véleményét Hruscsov a tájékoztatója végén.

*

Nagy Imre emlékezete szerint²⁶ Hruscsov Gerő Ernőt az SZKP Elnökségének a szovjet csapatok bevetésére vonatkozó döntéséről akkor tájékoztatta, amikor az a Kossuth térről az Akadémia utcába, a Pártközpont épületébe érkezett.

„Gerő Ernő közvetlen vonalon az SZKP Elnökségével beszélt, és tájékoztatta őket a helyzetről. A beszélgetésből ítélve az volt a véleményem – olvasható Nagy Imre 1957. június 14-én felvett kihallgatási jegyzőkönyvében –, hogy ez már nem az első tájékoztatás. A tájékoztató után egy olyan megállapodás született, hogy a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok segítséget nyújtanak a rend helyreállításában, sőt a Gerő Ernő és a szovjet vezetés között folytatott telefonbeszélgetésből az volt a meggyőződésem, hogy ebben a kérdésben is korábban tárgyaltak és segítséget ígértek. Miután a telefonbeszélgetés befejeződött, [Gerő] közölte, hogy a szovjet csapatok parancsot kaptak, hogy Budapest

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Rainer M. János: A Parlamenttől a Fő utcáig. Nagy Imre gondolati útja 1956. november 4.–1957. április 14. Évkönyv 1992. 1956-os Intézet (a továbbiakban: Rainer M. János: i. m.) 125. p.

felé vonuljanak. A jelenlévők Gerő Ernőnek ezt a közlését szó nélkül tudomásul vették.”²⁷

A másik szál végét – Szücs Miklós emlékezete szerint – a Honvédelmi Minisztérium szovjet katonai főtanácsadója, Tyihonov tartotta a kezében, aki október 23-án délután 5 óra körül Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter, Tóth Lajos vezérőrnagy, a vezérkar főnöke, Kovács István vezérőrnagy és Szücs Miklós ezredes jelenlétében Antonov hadseregtábornokot, a Varsói Szerződés vezérkari főnökét felhívta telefonon, és engedélyt kért a Különleges Hadtest Budapestre rendelésére. Szücs Miklós – a Malasenko által leírtaktól eltérően – azt állítja, hogy Antonov hadseregtábornok megadta az engedélyt Tyihonovnak.”²⁸

Tyihonov ezt követően – Szücs Miklós szerint – riadóztatta a Különleges Hadtestet és a magyar tisztekkel közölte, hogy a hadtest az éjfél utáni órákban érkezik Budapestre.²⁹

Mint az Malasenko visszaemlékezéséből is kitűnik, Andropov sem várt a legfelsőbb jóváhagyásra, hanem közvetlenül intézkedett a hadtest vezetésénél, amely azonban az alárendeltségre hivatkozva megtagadta a nagykövet utasításának a végrehajtását.³⁰

„A magyar hadsereg rosszul vizsgázott”

Október 24-én Hruscsov az általa elmondottakat Mikojan és Szuszlov később írásban is megküldött jelentésének³¹ azon részeire alapozta, amelyekben többek között az alábbiak is olvashatóak:

„A hadseregbeliekkel³² folytatott megbeszélést követően – amelynek során kiderült, hogy a szovjet katonai parancsnokság és a magyar fegyve-

²⁷ Uo. 125. p.

²⁸ Szücs Miklós: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkamál. Budapest, 1989. Szabad Tér Kiadó, 60–62. pp.

²⁹ Uo.

³⁰ Lásd Malasenko emlékirata 220. p.

³¹ A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. (A továbbiakban: Jelcin-dosszié.) Budapest, 1993. Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 47–49. pp.

³² Mikojan és Szuszlov Veszprémből érkezve először a Honvédelmi Minisztériumot kereste fel, ahol megbeszéléseket folytattak az MDP KV Katonai Bizottságának tagjaival, és a Különleges Hadtest HM-ben települt vezetésével.

res erők parancsnoksága korábbi jelentései kissé eltúlozták a veszélyt –, tovább folytattuk utunkat az MDP Központi Vezetőségének épületébe. Itt Gerővel, Nagy Imrével, Kádárral, Szántó Zoltánnal és Hegedüssel tárgyaltunk ...

Az a benyomásunk, hogy főképp Gerő elvtárs, de más elvtársak is túlbecsülik az ellenfél erejét, és lebecsülik saját erejüket ... A helyzetet az jellemzi, hogy itt [a Rádiónál – *a szerzők*] a magyar munkatársak, mindegyik az államvédelmisek elkeseredett ellenállást tanúsítottak a felkelőkkel szemben, s csak azért szenvedtek vereséget, mert kifogytak a lőszerből, s mert a magyar hadsereg újonnan odaérkezett zászlóaljja,³³ megtagadva az engedelmességet, ellenük fordult és megtámadta őket.

Az elvtársaknak az a véleményük, hogy a magyar hadsereg rosszul vizsgázott, bár a debreceni hadosztály³⁴ jól viselkedett ...

Most az a feladat, hogy az éjszaka folyamán befejezzük a még megmaradt csoportok felszámolását, amelyek a házakba fészkeltek be magukat. Mivel a fordulat megtörtént, az a határozat született, hogy ezentúl bátrabban alkalmaznak magyar katonákat járőrszolgálatra, a gyanús elemek és a rendkívüli állapot előírásait megszegő személyek őrizetbe vételére s a fontosabb objektumok (pályaudvarok, utak) őrzésére.

A magyar elvtársak, különösen Nagy Imre, nagyon helyeslik, hogy nagyobb mértékben vessenek be magyar katonákat, rendőröket, államvédelmiseket, ami könnyít majd a szovjet csapatok terhelésén, és kiemeli a magyarok szerepét a rendbontások felszámolásában ...

A magyar elvtársak egyik súlyos hibája az volt, hogy egészen tegnap éjfélig megtiltották, hogy a fegyveres erők tüzet nyissanak a zavargások részvevőire ... Megállapodásunk szerint a lakosságot felszólítják, hogy a polgári lakosok büntetőjogi felelősségre vonás terhe mellett 24 órán belül szolgáltatassák be a fegyvereket ...

Nagy [Imre] azt mondta, hogy ha a tömeghez már korábban szóltak volna, és a nagygyűlés előtt vagy alatt bejelentették volna a vezetésben történt változtatásokat, az események nem fajultak volna idáig. A többi elvtárs hallgatással fogadta Nagy Imrének ezt a megállapítását ...

³³ A piliscsabai ezrednek a Rádióhoz vezényelt erőiről van szó.

³⁴ Ilyen hadosztály nem volt, véleményünk szerint a tüntetők ellen október 23-án Debrecenben fegyvert használó BM Főosztályról van szó. – *A szerzők*.

Arra a kérdésünkre, közölhetjük-e a mi Központi Bizottságunkkal, hogy a magyar elvtársak urai a helyzetnek, és biztosak abban, hogy megbirkóznak vele, igenlően válaszoltak ... Az a benyomásunk, hogy mindazok a KV-tagok, akikkel találkoztunk, jól és barátián fogadták a tényt, hogy ebben a helyzetben ideutaztunk. Kijelentettük, hogy ideérkezésünk célja segítséget nyújtani a magyar vezetésnek, különösen oly módon, hogy a szovjet csapatok részt vesznek a rendbontások felszámolásában, mégpedig sűrűlódások nélkül és közmegelegedésre. A magyar elvtársak, különösen Nagy Imre ezt helyeslőleg elfogadták.”³⁵

Az első lövés és a Rádió elfoglalása

Ma még sokan, így Malasenko és Kirov is úgy tudják, hogy a tüntetők és az erőszakszervezetek közötti összetűzések során a Rádió épületénél dördültek el az első lövések. A rendőrség és az Államvédelmi Hatóság helyi szervei október 23-án délután először Debrecenben nyitottak tüzet a BM Megyei Főosztály épülete elé vonuló tüntető tömegre, melynek következtében a tüntetők közül négyen életüket veszítették, és sokan megsebesültek.

A Debrecenben történekről a Rádió környékén gyülekező tüntetők az idő rövidege miatt nem értesültek. Az előzményekhez tartozik, hogy október 22-én este 21 és 22 óra között, amikor Budapesten a Műszaki Egyetemen még folytak a másnapi tüntetés előkészületei, a Rádió őrségének parancsnoka, egy államvédelmi hadnagy, az ÁVH belső karhatalom alárendeltségébe tartozó 1. őrségi zászlóalj ügyeletes tisztjének jelentette: az egyetemisták egyik csoportja a Rádióhoz készül, hogy beolvassák a pontokat. Ekkor Orbán Miklós av. ezredes azonnal parancsot adott arra, hogy a Rádió őrségét egy szakasszal erősítsék meg. A kijelölt szakasz még éjfél előtt a stúdióhoz érkezett. Amikor az egyetemisták értesültek arról, hogy a Rádiónál erős államvédelmi őrség van, ideiglenesen lemondtak arról a szándékukról, hogy a Rádióhoz vonuljanak.

Másnap, október 23-án, a tüntetés napján, délután 16 óra 40 perc után Orbán ezredes az őrségi zászlóaljból két századot a Rádióhoz vezényelt,

³⁵ Jelcin-dosszié, 47–49. pp.

ezek közül a másodikat a puskákon és a géppisztolyokon kívül golyószórókkal és több ezer löszerral is felfegyverezték. A Rádiót ekkor már az őrségi zászlóaljtól mintegy 260-280 fő és a karhatalmi zászlóaljtól kirendelt államvédelmi katonák védték.

A Magyar Néphadsereg alakulataitól a Rádió őrségének megerősítésére először az őrszászlóalj 96 katonáját rendelték ki. Az alegység a hátsó bejáraton keresztül jutott be. A 20. híradóezredtől 20 óra 15 perckor százhuszan érkeztek, de a tömegben elakadtak.

Fél kilenckor a Petőfi Akadémiáról odairányított 150 tisztből csak 35–40, pisztolyokkal felszerelt tiszt ért célba. „A rádió környékén 21 h felé már igen sok embert lehetett látni vizesen és könnygázbombáktól vörös szemmel. A kaput az őrség fecskendővel és riasztólövések leadásával tartotta. A stúdió kapujában az Akadémia tisztjeit is riasztólövessel és tűzoltó fecskendővel fogadták ...” – olvasható az Akadémia jelentésében, amely szerint az épületbe bejutott tiszteknek „...azt a feladatot adták, hogy a tömeget, amely többször megkísérelte, hogy betörjön a stúdióba, józan szóval próbálják meggyőzni és a helyes útra téríteni ...”³⁶

A Rádió épületénél történt fegyverhasználat körülményeiről az alábbiak állapíthatók meg feltárt levéltári dokumentumok alapján.

Az első fegyverhasználatra Östör rendőr százados, a rendőr karhatalmi zászlóalj tisztje így emlékezett vissza: „23-án 19 h-kor az események miatt a Mosonyi utcai laktanya készségben volt. Ekkor parancs érkezett, hogy egy ötvenfőnyi rendőrosztag és a Kun utcai tűzoltólaktanyából egy fecskendő tűzoltógépkocsi vonuljon a Rádió épülete elé, a tüntető tömeg esetleges rendezavarásának elhárítására. A rendőröket két csapatszállító riadógépkocsi szállította, de a gépkocsik a tüntető tömeg miatt már nem tudtak előrejutni a Bródy Sándor utcában, hanem meg kellett hogy álljanak a Gutenberg téren ...

Az ávó 19 h 45 perc körül adta le az első riasztólövéseket a rádióépületből a tömeg felé. A tüzelés megnyitására a tömeg menekülni kezdett. Ezek a lövések csak riasztólövések voltak. Látható volt, ahogy a rádióépületen belül teljessé vált a fejtelenség. A tömeg a 16 pont beolvasását követelte a Rádióban, miközben az ÁVH megnyitotta a célzott tüzet a tömegre, melynek következményeként nem csak a tömegben, hanem a rendőrök kö-

³⁶ Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban HL.) 56-os gyűjtemény. 1. őrzési egység (a továbbiakban ö. e.) 406–407. pp.

zött is számos sebesülés, sőt haláleset történt ... A második riadógépkocsi kb. 8-10 súlyosan sebesült polgári egyénnel és rendőrrel a Vas utcai kórházhoz ment ... A kivezényelt rendőri karhatalom számára ekkor Kopácsi [Sándor] rendőr ezredes azt a parancsot adta, hogy vonuljon be a főkapitányságra ...³⁷

Megyeri Márton volt államvédelmi tiszt ugyanerre az időszakra vonatkozóan azt állította, hogy [8 óra után] „Szigeti hadnagy 30 emberrel puskatussal megtisztította a Puskin utcát. Ekkor a Múzeum épületéből, vagy az egyik házból egy lövést adtak le, és az egyik ávós katona meghalt. Újabb lövések, újabb katona és egy civil meghalt. A tömeg felkapta a civil halottat és »még vadabban nyilvánult meg«. Szigeti ezek után embereivel visszament az épületbe ...³⁸

Östör rendőr századossal egybehangzóan Lasso Károly rendőr százados beszámolójában azt állította, hogy a „kivonult rendőralakulat kísérletet tett arra, hogy a rádióépületek bejárati kapui előtt a tömeggel szemben kordont vonjon. A tüntetők ebben az időben még nem voltak felfegyverezve. Ismételten megkísérelték a rendőrtisztek, hogy szózatot intézzenek a tömeghez, felszólítva őket a feloszlásra, de eredmény nélkül ...

22 h körül eldőrdült az első sortűz a Rádióból, amelynek a tüntetőkön kívül a tömegbe beékelődött rendőrök közül is több halottja és sebesültje volt. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kivonult rendőrségi karhatalom nem tud kiszakadni a tömegből, 23 és 24 h között a rendőrzászlóalj elvonult ...³⁹

„Mivel nem ismertem a helyzetet – olvasható a Honvédelmi Minisztériumból a Rádióhoz egy vegyvédelmi századdal kirendelt, a forradalom után letartóztatott majd elítélt Zólogy László ezredes vallomásában – a stúdiónál úgy határoztam, hogy a századparancsnok, egy gépkocsival a Múzeum kert felől, én pedig a másik gépkocsival a Bródy Sándor utca másik vége felől közelítem meg a stúdió bejáratát. Amikor a Szentkirályi utca és a Bródy Sándor utca sarkához érkeztem, kb. 21.00-kor láttam, hogy az államvédelmi karhatalom katonái láncba fejlődve lövöldözve, s

³⁷ Uo. 7. ő. e. 362–363. pp.

³⁸ Belügyminisztérium (a továbbiakban BM.). Történeti Irattár (a továbbiakban TI). Vizsgálati iratok (továbbiakban V.) 150005/7. 330–335. pp.)

³⁹ HL. 56-os gyűjtemény. 7. ő. e. 368. p.

felénk haladva tisztítják a Bródy Sándor utcát. A gépkocsiról leszállítottam a harcosokat, parancsot adtam, hogy kövessenek, s a sorfalon keresztül elindultam a stúdió felé. Közben a tömegből hallottam, hogy közülük két ember meghalt ...⁴⁰

Az ezredes érkezésekor a Rádiót kívülről közvetlen veszély nem fenyegette.⁴¹ „... A tüntetők részéről fegyverhasználatot nem tapasztaltam – vallotta a vizsgálat során Zólogy ezredes –, és mivel a kormány és a párt engedélye még nem volt meg ahhoz, hogy a tömeggel szemben fegyverünket használjuk, az épületen kívüli tüzelést a tömeggel szemben megtiltottam és a fegyverhasználatot csak arra az esetre engedélyeztem, ha a tömeg az épületbe erőszakosan behatol. Ezt annál inkább szükségesnek tartottam, mert tudomásomra jutott, hogy több halott és sebesült volt már az utcán, ami a tömeg hangulatát a stúdió védőivel szemben kiélezte ... A piliscsabai ezred megérkezéséig a stúdióval szemben fegyveres felkészülésnek semmi nyoma nem volt ...⁴²

Östör rendőr százados összefoglaló jelentésében a piliscsabai ezred érkezését követő időszokról az áll, hogy 21 órakor magyar harckocsik érkeztek a Rádió elé. Egy tiszt, kezében nemzeti zászlóval beszédet akart intézni az egyik harckocsi tetejéről a néphez, de a Rádió épületéből lelőtték. „... Lehet az is, hogy a lövést az utcai összevissza lövöldözés közben máshonnan adták le ...⁴³ – vélekedett a rendőr százados.

Hogy a harckocsi tetején álló tisztet honnan lőtték le, kiderül M. J. áv. százados jelentéséből, amelyben többek között az áll, hogy – mivel úgy látta, hogy a Rádió elé érkező harckocsik a felkelők oldalára álltak, egy ávós sorkatonának személyesen adott parancsot arra, hogy az egyik harckocsi tetejéről a tömeghez „üdvözlő beszédet intéző” honvéd őrnagyot lője le. Az államvédelmi katona a parancsot végrehajtotta.⁴⁴

A kérdésben – „Ki lőtt először?” – perdöntő lehet annak a B. Gy. honvéd századosnak a vallomása, akit a budapesti őrzászlóaljtól a Rádióhoz vezényeltek. Ebben a következők állnak: „... Este lehetett 21.30-kor, amikor többen honvéd- és államvédelmi tiszték a Rádió főbejáratán ki-

⁴⁰ BM.TI. V-150005/4 80. p.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 308–309. pp.

⁴³ HL. 56-os gyűjtemény. 7. ő. e. 362–363. pp.

⁴⁴ Uo. 501. p.

menve riasztólövésekkel szétoszlattuk a tömeget a Bródy Sándor utcából... Zólogy ezredessel a Rádiónál töltött időm alatt egy esetben találkoztam a tűzharc előtt a Rádió udvarában, amikor is azt kérdezte tőlem, miért követel engem a tömeg. Én azt mondtam, hogy valószínű azért, mert lőttem ...”⁴⁵ A százados ellen fenti tette miatt – október 28-a után – az őrzőszóalj Forradalmi Katonai Tanácsa megkezdte a vizsgálatot.

A felkelők a tűzharc alatt a Rádióval szomszédos épület padlásán a tűzfalat, később a pincében lévő mosókonyha falát is áttörve bejutottak az épületbe. Budapesten a Rádió épületénél eldördülő, halálos áldozatokat is követelő sortűz hatása alól felocsúdó tömeg elindult fegyvert keresni, hogy erővel szerezzen érvényt követeléseinek és védekezni tudjon az erőszakot alkalmazó hatalom ellen. A civilek főleg a budapesti és a Budapest környéki laktanyákból, fegyver- és lőszerraktárakból szereztek fegyvert, és hamarosan lefoglalták és szétosztották a budapesti nagyüzemekben tárolt fegyver- és lőszerkészleteket is.

Amikor a piliscsabai ezred megérkezett a Rádió épületéhez, a parancsnok, Solymosi János alezredes felállt a harckocsija tetejére, megmondta nevét, majd közölte, hogy katonái nem fognak a népre tüzet nyitni. Ez a bejelentés az emberekben, akik még a sortűz hatása alatt álltak, olyan lelkesedést váltott ki, hogy többen felugráltak a harckocsira, és megölték az alezredest. A katonák leszálltak a gépjárművekről, és elkeveredtek a csoportokban álldogáló fiatalokkal, civilekkel. A fiatalok elmondták nekik, hogy mielőtt a katonák megérkeztek, az épületben lévő ávósok a Puskin utcai oldalon, valamint a Bródy Sándor utcai kapunál tüzet nyitottak rájuk, és közülük többen életüket veszítették. Nem sokkal később a Rádió felől és a környező épületekből is lövések dördültek. Ekkor érkezett meg a lőszer – a katonáknak az induláskor nem osztották ki a lőszert, hanem azt külön szállították –, amit Solymosi alezredes jelenlétében a katonáknak és a civileknek kiosztottak. Miután ez megtörtént, az alezredes parancsot adott katonáinak, hogy csak oda lőjenek, ahonnan tüzet kapnak. Mivel a Rádió ablakaiból lőttek, a piliscsabai ezred harcosai és többek között a Kilián laktanyából odaérkező katonák is tűz alá vették a Rádió épületét. A tűzharc megindulása után érkező katonai lőszerszállító autókról a civilek és katonák már együtt szállították a lőszert a Rádiót ostromlók részére.⁴⁶

⁴⁵ BM. TI. V–150005/5. 165. pp.

⁴⁶ Uo. V–150005/7. 219–220., 285–286. pp.

A harc, amelyet a Rádiónál kezdtek el a változásoknak görcsösen ellenálló hatalommal szemben, azután, hogy a szovjet csapatok beavatkoztak, az idegen hatalom elleni, független Magyarországért folytatott szabadságharcá lett.

Amit Moszkvában a magyarországi eseményekről tudtak

A következőkben vizsgáljuk meg az eddig hozzáférhetővé vált dokumentumok alapján, hogy mi az, amit a szovjet vezetés a magyarországi helyzetről tudott, tudhatott.

Zsukov és Szokolovszkij marsallok október 24-i jelentésükben az SZKP KB-nak arról számoltak be, hogy a Különleges Hadtest részére elrendelt riadókészültséggel párhuzamosan riadót rendeltek el a Kárpáti Katonai Körzet lövész hadtestének állományába tartozó lövészhadosztály részére is. A hadosztálynak parancsba adták, hogy lépje át a magyar–szovjet határt, és foglalja el Magyarország keleti felének fő közigazgatási és ipari központjait, így Debrecent, Jászberényt és Szolnokot.

A szovjet katonai vezetés Magyarországra rendelte még a Románia területén állomásozó önálló gépesített hadsereg egy gépesített hadosztályát is, amelynek feladata Magyarország déli részének ellenőrzése, Szeged és Kecskemét városának elfoglalása volt.

Szovjet források szerint az így riadókészültségbe helyezett és „rendcsinálás” céljából bevetett öt hadosztály állományába tartozott 31 500 katona, 1130 harcokcsi- és önjáró löveg, 615 tüzérségi löveg és aknavető, 185 légvédelmi löveg, 380 páncélozott szállító harcjármű és 3930 gépkocsi.

A szovjet Fegyveres Erők Minisztériuma kiadott intézkedéseivel egyidejűleg riadókészültségbe helyezte a Magyarországon állomásozó, a Különleges Hadtest állományába tartozó vadászrepülő-hadosztályt és a bombázórepülő-hadosztályt is, valamint a Kárpáti Katonai Körzet egy vadászrepülő-, és egy bombázórepülő-hadosztályát. Így összesen 159 vadászrepülő és 122 bombázó várt a bevetési parancsra. A szovjet katonai erők felvonulásának abban az időszakában a vadászrepülők fedezték a menetben

lévő csapatokat. A bombázó repülők a repülőtereiken láttak el fokozott készségi szolgálatot.⁴⁷

A Különleges Hadtest „... elfoglalta a város legfontosabb objektumait, folytatja a rend helyreállítását, megtisztítja a tüntetőktől a rádióállomás körzetét, valamint a Szabad Nép szerkesztőségét és az Astoria Szállodát. A város több körzetében lövöldözés folyik. Néhány halott és sebesült van mind a hadtest egységeiben, mind pedig a lakosság körében. A veszteségek pontosítása folyamatban van. A városban a szovjet csapatokkal együttműködve tevékenykednek a magyar államvédelmi és karhatalmi csapatok ...”⁴⁸ – olvasható a jelentésben.

*

Október 25-én még alig virradt, amikor a város több pontján ismét fel lángoltak a harcok. A szovjet hadvezetés változatlanul gyalogsági támogatás nélkül, harckocsikkal és a felülről nyitott, gumikerekű páncélozott szállító járműveken – találó néven a „nyitott koporsókban” – küldte katonáit a biztos halálba. Néhányszor kísérletet tettek a szovjet harckocsi- vagy gépesített alegységek és a magyar gyalogos erők együttes alkalmazására, de ezek a próbálkozások, mint azt a következő eset is mutatja, rendre kudarccal végződtek.

A Népligetben lévő egyik szovjet harckocsialegység és a tüzértiszti iskolások egyik százada október 27-én a déli órákban a Kilián laktanya elleni támadásra, egyben a Körút közelében elakadt három szovjet harckocsi kimentésére kapott parancsot.

Az iskola parancsnoka, Koltai Vilmos ezredes 50 növendéket rendelt ki azzal a feladattal, hogy a szovjet harckocsikra felfeküdve hajsák végre a támadást. Az eligazításon a beosztott tisztek közül többen jelentették Koltai ezredesnek, hogy ez a növendékek biztos pusztulását jelenti. Szóltak arról is, hogy felderítési adatok nélkül és a Kiliánban lévő katonák számának ismerete híján a vállalkozás végrehajtása felelőtlen, csak kudarccal, a kirendelt állomány elvesztésével végződhet. Koltai hajthatatlan volt, mereven ragaszkodott utasítása végrehajtásához.

⁴⁷ Hiányzó lapok 99–100. pp.

⁴⁸ Uo. 100 p.

A növendékek vonakodva, de végrehajtották a parancsot, felfeküdtek a harckocsikra.

Alig jutottak a Nagyvárad térig, amikor az Üllői út felől a felkelők tüzet nyitottak. A növendékek ekkor Babják főhadnagy utasítására leugráltak a harckocsikról, és megtagadták a parancs további végrehajtását. A vállalkozás kudarcba fulladt, a növendékek visszamentek az iskolába.

A szovjet csapatok az 1956-os magyarországi beavatkozáskor – annak ellenére, hogy alakulataik a második világháborús tapasztalatoknak és az érvényben lévő harcászati szabályzatoknak megfelelően felkészültek a lakott településeken folytatott harcra – a legfelsőbb politikai vezetés döntése alapján az 1953-as berlini események⁴⁹ idején „sikeresen kipróbált” eljárást alkalmazták. Ennek az a lényege, hogy a magasabb műszaki színvonalat képviselő harci technika felvonultatásával, vagyis erődemonstrációval meg lehet félemlíteni, a harctól vissza lehet tartani a spontán módon összeverődött, szervezetlen, rosszul felfegyverzett, helyüket állandóan változtató csoportokat.

Ilyen megfontolásból jelentek meg Budapesten, október 24-én, a hajnali órákban a szovjet Különleges Hadtest páncélos járművei, T-34-es harckocsijai és kezdték meg „elrettető”, valójában öngyilkos cirkálásukat a város főbb közlekedési útvonalain, csomópontjain.

A szovjet és magyar politikai és katonai vezetés nem volt felkészülve arra, hogy Budapesten ilyen erejű, határozott szembenállással találkozik. Sokáig nem értették meg, hogy a már egyszer sikeresen alkalmazott harcmód a Budapesten bevetett szovjet csapatok vereségéhez vezethet.

Később a fegyveres csoportok, magukhoz térve a komoly veszteségekkel járó benuhátról, az ellenállás fő gócai ellen indított támadás előkészítése érdekében igyekeztek megszerezni azokat a felderítési adatokat, amelyek alapján megtudhatták, hogy hol, milyen erővel kell számolniuk. Harckocsikat rendeltek például tüzelőállásba a felkelők feltételezett helyétől viszonylag messze, majd más harckocsikat kiküldtek a veszélyeztetett útszakaszra. Eközben az álló harckocsikból figyelték, hogy az utca köze-

⁴⁹ 1953. június 17-én, 18-án Kelet-Berlinben és az NDK több városában munkásfelkelés tört ki a június 9-én meghirdetett „új szakasz” egyes intézkedései (például a normarendezés) bevezetésének a megakadályozása érdekében. A megmozdulásoknak a szovjet páncélos alakulatok demonstrációja vetett véget.

pén lehetőleg teljes sebességgel haladó harckocsikra honnan lönek, és az így felderített tüzelőállásokra tűzcsapást mértek. Ez a módszer nagy veszteségekkel járt mindkét oldalon, mégsem volt eredményes, például a város olyan részeiben, mint amilyen a Corvin köz és környéke. Az Üllői úton a Nagyvárad tértől a Kálvin térig és a Nagykörúton a Mester utcától a Rákóczi útig a különálló, egymástól többé-kevésbé független felkelő csoportok szinte összefüggő ellenállási láncolatot alakítottak ki.

A szovjet katonai vezetés előtt tehát egyértelművé vált, hogy a gyors győzelemre nincs remény addig, amíg a forradalom fő bázisai léteznek, ezért elhatározták a csoportok felszámolását.

A Magyar Néphadsereg és a forradalom

„A magyar hadsereg erős volt, állományába 120 ezer fő, kb. 700 harckocsi, 5000 ágyú, néhány repülőhadosztály és -ezred tartozott. A magyarok nem rossz harcosok, ezt tudtuk az I. és a II. világháború tapasztalataiból. Ez a hadsereg 1956 októberében pontosan 5 perc alatt megszűnt létezni” – mondta Zsukov 1957. március 15-én a Németországban állomásozó szovjet hadseregcsoport vezetői értekezletén.

Nem kevésbé kritikusan nyilatkozik a Magyar Néphadseregről dolgozó Kirov, aki szerint az október 24-én Budapesten állomásozó katonai alakulatok és intézmények nagy része átállt a felkelők oldalára, és nem hajtották végre Nagy Imre kormányának a felkelők felszámolására vonatkozó utasításait, mert a hadsereg vezetésétől aktív harctevékenység folytatására nem kaptak parancsot.⁵⁰

Reálisabban ítéli meg a hadsereg helyzetét Malasenko, aki emlékiratában többek között azt állítja, hogy a forradalom első napjaiban sok sorkatona és a magyar hadsereg néhány alegysége átállt a felkelők oldalára, és a Budapestre rendelt magyar erők többsége részt vett a harci feladatok végrehajtásában.⁵¹

A hadsereg tevékenységével kapcsolatos, egymásnak sokszor szögesen ellentmondó vélemények és értékelések alapján jogosan tehetjük fel a

⁵⁰ Lásd Kirov tanulmánya 131, 137, 183. pp.

⁵¹ Lásd Malasenko emlékirata 220. p.

kérdést, hogy az október 23-i tüntetés nagyságától és a nép elszántságától megrettent állami- és pártvezetés miért csak egy idegen hatalom, a Szovjetunió fegyveres erejére támaszkodhatott a felkelt néppel szemben, miért nem sikerült a magyar hadsereget teljes egészében felhasználni a nép ellenében. Ugyanakkor kérdés, hogy ez az életkörülményeiben is a néphez közel álló erő október 28-ig, a felkelés győzelméig miért nem állt fegyverrel a forradalom mellé, és november 4-e után miért nem vált a forradalom vívmányainak hatékony védelmezőjévé.

Fontos kérdések ezek, amelyek végleges megválaszolására a szerzők ebben a tanulmányban nem vállalkozhatnak, ugyanakkor a jelzett korlátok ellenére sem tekinthetünk el attól, hogy a szovjet csapatok bevetésének körülményeit tisztázandó, mégis megvizsgáljuk a Magyar Néphadsereg tevékenységét és a forradalom menetére gyakorolt hatását.

Nyilvánvaló, hogy az egész országot érintő és megmozgató társadalmi válság a „kommunista párt hadseregét” sem hagyta érintetlenül. A Magyar Néphadseregben a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban a forradalom menetére is hatást gyakorló változások zajlottak le. A hadseregben 1955–1956-ban is jelentős létszámleépítést és átszervezést hajtottak végre. A Minisztertanács a hadsereg létszámát 150 000 főről – ekkor további 15 000 fővel, ezen belül a tisztek létszámát 4500 fővel – kívánta csökkenteni.⁵²

A hadsereg 1956. őszi átszervezésére kiadott Szervezési Intézkedésben⁵³ felsorolt katonai szervezetek közül változatlan állapotban csak egy maradt. A magasabbegységek, egységek és intézmények közül megszüntettek 49-et, új állománytábla szerinti szervezetre tért át 290, más helyőrségbe települt át 21. Ezen időszak alatt 9 új katonai szervezet felállítását rendelték el.

A forradalom időszakában a Magyar Néphadseregben a két lövészhadtest – 3. és 6. – alárendeltségében 3 lövész-, és 2 gépesített hadosztályba szervezve hadra fogható állapotban 12 lövész-, 5 gépesített, 3 harckocsi-, 12 tüzér- és 5 harckocsirohamlőveg-ezred volt. A fentiekén kívül a 8. lövész-hadosztály kötelékéből 2 lövész-, 1 gépesített, 1 közepes harckocsi-, 1 tüzér- és 1 harckocsirohamlőveg-ezredet lehetett szükség esetén alkalmazni.

⁵² A Minisztertanács 1071/1956. számú határozata. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL.), Hegedüs András iratai XIX–A–2–p 1048.

⁵³ HL. 102/05/168.

Színesíti a képet, hogy a megszüntetendő katonai szervezetek felszámolását a vizsgált időszakban még nem fejezték be, és a megmaradó ezredek közül 18 ezekben a napokban került másik hadosztály-parancsnokságnak az irányítása alá. Jelentősen korlátozta az alkalmazás lehetőségét az is, hogy az állományváltás még csak megkezdődött. A szolgálati idejét letöltött sorállomány leszerelése a legtöbb alakulatnál már megtörtént, az újoncok behívására azonban még nem került sor. Így egy-egy ezred létszáma – 5-600 fő – alig volt több, mint egy feltöltött zászlóaljé.

A tiszti iskolában a végzős növendékek avatását megtartották, a frissen avatott tisztek és a katonai akadémiák hallgatói a szabadságukat töltötték. A tisztikar egy része leszerelés alatt állt, más része bizonytalanságban élt, mivel október 10-ig a tervezett létszámcsökkentésnek csak az 55%-át hajtották végre.

Fontos adatok ezek, mivel Budapesten a karhatalmi szolgálat a katonai tanintézetekre – az akadémiákra és a tiszti iskolákra – épült. A fenti intézeteken kívül a fővárosban számottevő katonai erő nem volt.

Az, hogy a hadsereg új állománytábláját és az átszervezéssel kapcsolatos végrehajtási utasítást 1956. szeptember 26-án hagyták jóvá, azt mutatja, hogy a forradalom kitörése a legfelső politikai vezetés bizonyos köreit váratlanul érte. A teljes átszervezés állapotában lévő hadsereg – mint az a későbbiekből is kiderül – még egységes, határozott vezetés esetén sem volt alkalmazható bizonyos korlátozások nélkül.

Ennek egyik oka a tiszti állomány nagyfokú fluktuációjában keresendő, amely még a legképzettebb tisztek körében is állandó létbizonytalanságot szült. A hivatásos katonák élete, katonai pályafutásának alakulása a törvények mellőzésével született döntésektől függött. Ennek az állománykategóriának az elkeseredését fokozta még az elhárítás gyakran önkényes eljárása, mely sok esetben a parancsnokok tekintélyének lejáratásához is vezetett. A forradalom napjaiban ezért is viselkedtek általában véve ellenségesen az ÁVH-val szemben.

Ilyen körülmények között a korábban aktív tisztek nagy része is passzívvá vált politikailag, s mintegy külső szemlélőként várta a politikai helyzetnek és ezen belül saját sorsának javulását.

A Magyar Néphadsereg alapvető feladatai között szerepelt az állami és társadalmi rendnek „a belső ellenséges erők” elleni védelme, de a karha-

talmi feladatok végrehatására a hadsereg erőit nem képezték ki. A hadsereg karhatalmi alkalmazásának tervei, amelyeket Malasenko látott, mostanáig nem kerültek elő. Ezek lehetséges tartalmáról árulkodik az MDP Politikai Bizottsága részére a vezérkar által 1953. október 17-én készített „Elvi előterjesztés”⁵⁴, amelyben a Magyar Néphadseregben megszervezendő „biztonsági” (karhatalmi) szolgálat célját a következőkben jelölték meg: „A Belügyminisztérium (továbbiakban BM) fegyveres erőinek a támogatása és az azokkal való együttműködés olyan esetekben, amikor a BM fegyveres erői a Népköztársaság állambiztonságát, a közrend megóvását, valamint a fontosabb objektumok és helységek megvédését biztosító törvényes feladataik ellátására nem képesek.”

Az előterjesztésben, „belső ellenséges megmozdulások esetére” az MN karhatalmi feladatai közé sorolták:

– a laktanyák, katonai objektumok, raktárak, telephelyek stb. fokozott őrzését, védelmét,

– az országos vagy fontosabb helyi jelentőségű párt- és kormányépületek, valamint ipari, közlekedési, távközlési stb. üzemek működőképességének biztosítására már kirendelt és a BM alárendeltségébe tartozó csapatoknak vagy őrségeknek a felváltását, megerősítését olyan esetekben, amikor azoknak „speciális karhatalmi kiképzésük folytán más irányú alkalmazása válik szükségessé”.

A hadsereg erőinek a BM fegyveres csapataival együttműködésben az „esetleges belső ellenséges megmozdulások likvidálásában” az elképzelések szerint akkor kell részt venni, ha:

„1. a BM fegyveres csapatainak ereje a likvidáláshoz nem bizonyul elegendőnek, vagy

2. a BM nagyobb erejű fegyveres csapatainak a megmozdulás színterére történő beérkezése rövid időn belül nem várható, és késedelmes alkalmazásuk a veszély további fokozódását” idézné elő.

Az előterjesztés szerint a hadsereg biztonsági szolgálatának a megszervezését a helyőrségek parancsnokai, Nagy-Budapesten és az ország fonto-

⁵⁴ Elvi előterjesztés a Magyar Néphadsereg csapatainál, az állami és társadalmi rend fenntartása, illetve elemi csapás bekövetkezése esetén elrendelésre kerülő biztonsági (karhatalmi) szolgálat megszervezésével kapcsolatban. HL. Magyar Néphadsereg Vezérkara Hadművelési Csoportfőnökség iratai, 1954/T. 8. doboz. 1. csomó.

sabb politikai, állami, gazdasági és kulturális központjában a vezérkar főnöke, az illetékes BM-szervek bevonásával együttesen hajtják végre. A tervezet rögzítette azt is, hogy alkalmazás esetén a „BM fegyveres csapatainak parancsnokai a honvédség biztonsági szolgálatot ellátó csapatait, vagy azoknak parancsnokait a feladatok végrehajtásában” nem befolyásolhatják.

A hadsereg biztonsági szolgálatának közreműködését a miniszterek, a BM fegyveres csapatainak parancsnokai, községi, városi, járási és megyei párt és állami szervek és a BM megyei főosztályainak a vezetői kérhették, de csak a honvédelmi miniszter, a vezérkar főnöke és a helyőrségi parancsnokok engedélyezhették.⁵⁵

1956. október 20-án, a Lengyel Egyesült Munkáspárt plénumának idejére a Magyar Néphadseregben fokozott biztonsági rendszabályokat léptettek életbe, mert attól tartottak, hogy a lengyelországi eseményeknek magyarországi kihatásai is lesznek. Megerősítették az őrségeket, és pontosították a karhatalmi terveket. A Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke összekötő tiszteket rendelt ki a hadtest- és hadosztályparancsnokságokra, ahol azok október 21-én 17 óráig vettek részt a feladatok végrehajtásában. Az összekötő tisztek rendkívüli jogkörrel rendelkeztek, adott esetben a parancsnokokat elmozdíthatták a helyükről. A tervezés szintjén felmerült az is, hogy visszaállítják a politikai tiszti (társparancsnoki) intézményt. Az ekkor kiadott utasításokat másnap, október 21-én mint alaptalan intézkedéseket visszavonták.

Véleményünk szerint a katonai vezetés sem ismerte fel az országban lejátszódó folyamatok és mozgalmak célját és jelentőségét, s nem tartott a helyzet robbanásszerű változásától, ezért a hadsereget is váratlanul érte a tüntetés során elemi erővel felszínre törő elégedetlenség, a gyökeres társadalmi változások útjában álló erők elleni mérhetetlen gyűlölet.

A hadsereg tisztjei, akik tudtak a társadalmat feszítő ellentmondásokról, amikor megismerkedtek a reformkommunistáknak az SZKP XX. kongresszusa szellemében fogant, a társadalom átalakítását célzó intézkedéseivel, lelkesen támogatták ezeket a nép többségének követeléseit megfogalmazó mozgalmakat.

Ezt bizonyítja, hogy október 22-én Budapesten a katonai akadémiák, a tiszti iskolák küldöttei megjelentek az egyetemi gyűléseken, felvették a

⁵⁵ Uo.

kapcsolatot az egyetemi ifjúság tüntetést szervező vezetőivel, és elfogadták a pontokba szedett követeléseket.

Október 23-án délelőtt a Petőfi (politikai tisztképző) Akadémián röpgyűlést tartottak és felhívással fordultak az egyetemi ifjúsághoz, amelyben a következők is olvashatók:

„Mi, a lánglelkű szabadságharcosról, Petőfi Sándorról elnevezett katonapolitikai akadémia beosztott tisztjei és hallgatói egyetértünk a magyar egyetemi ifjúság jogos és igazságos követeléseivel, és azokat támogatjuk. A nép fiai vagyunk, eskünkben is a népre esküdtünk. A néppel tűzönvízen át harcolunk.”

Ezt a felhívást eljuttatták az egyetemekre, ahol a gyűléseken nagy lelkesedéssel felolvasták a határozatot. Ekkor született meg a jelszó: „Velünk van a hadsereg!” Ezzel egy időben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián már hasonlóképpen követelték a párt és a hadsereg egyes vezetőinek a leváltását, felvetették a szovjet csapatok itt-tartózkodásának a kérdését, és követelték az egyenruha megváltoztatását is. A két akadémia küldöttei táviratot küldtek a lengyel katonai akadémiának, melyben szolidaritásukat fejezték ki a lengyelországi változásokkal.

A hadsereg vezetői a jelzéseket a tüntetésekről nem vették komolyan, azt mondták, hogy ezek felesleges aggodalmak, és 23-án délután olyan döntést hoztak, hogy ha a hadsereg szervezeten nem vesz is részt a felvonuláson, egyénileg helyes, ha a katonák részt vesznek a tüntetésen és „segítenek a tömeg megnyugtatózásában”.

Az előző napokhoz hasonló készültséget még délután sem rendeltek el azon megfontolás alapján, hogy „nem kell pánikot kelteni”. A tisztekkel leadatták szolgálati fegyvereiket, és csak a késő délutáni órákban rendeltek be a Honvédelmi Minisztériumba néhány fontosabb beosztású vezetőt.

A kezdetben betiltott, majd mégis „engedélyezett” tüntetés megkezdése pillanatától a történelem már az utcákon alakult, amelyeket a nép megszállt és előzőnlött. A diákok egyébként sem sokat törődtek a belügyminiszter tilalmával, sőt, mennél jobban tiltották, annál többen mentek ki az utcára. A tüntetés átszakította a félelem gátjait.

A reformista jelszavak is mind élesebbé váltak. „Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba! Aki magyar velünk tart! Ruszkik haza!” – skandálta a Parlament előtt a hatalmasra duzzadt tömeg.

Ezrek gyülekeztek Budapest más pontjain is. A tüntetők ledöntötték a Sztálin-szobrot, és este 9 óra körül megkezdődött a fegyveres harc a Rádió védőivel, majd innen terjedt tovább.

A „munkamegosztás” megváltozik

A magyar politikai és katonai vezetés, a szovjet csapatok „segítségül” hívásával párhuzamosan, riadót rendelt el a Honvédelmi Minisztérium állománya és a Magyar Néphadsereg csapatai részére is.

A Budapesten állomásozó és a fővárosba felrendelt magyar katonai alakulatok katonáinak, mint az a Rádiónál is történt, kezdetben nem osztották ki a lőszert, és megtiltották nekik a fegyverhasználatot. A több hullámban így kirendelt magyar katonai erők nem voltak képesek a fegyveres harc terjedésének megakadályozására, és fegyvereik átadásával vagy átállításukkal segítették vagy passzívan szemlélték a Rádió épületének elfoglalását és a Budapestre beérkező szovjet csapatok elleni harc megkezdését is.

A pártvezetés által felállított Katonai Bizottság⁵⁶, amikor átvette a fegyveres erők feletti irányítást, a forradalom első napjaiban megpróbálta „karhatalmi mozgásba hozni a hadsereget”, felfegyverezni a kommunistákat és a munkásokat, megszervezni és biztosítani az együttműködést a magyar és szovjet csapatok között.

A Katonai Bizottság elsősorban a politikai vezetés szándékát kifejező általános miniszteri parancsokon keresztül hatott, egyrészt a hadsereg tevékenységére, másrészt a Budapesten végrehajtott katonai akciók egy részének megtervezésében és előkészítésében vett részt. Ezenkívül a szovjet és magyar katonai vezetés kéréseit és elvárásait közvetítették a politikai vezetéshez.

A hadsereg erőinek ez az úgynevezett „bevetése” és az, hogy a katonák többsége passzív magatartást tanúsított, kisebb része támogatta a forradalmi megmozdulásokat, a felső vezetés részére egyértelművé tette, hogy

⁵⁶ Az MDP Központi Vezetősége által a fegyveres harc koordinálására létrehozott bizottság. Tagjai voltak: Apró Antal, Czinege Lajos, Fehér Lajos, Földes László, Kovács István, Mező Imre, Piros László belügy- és Bata István honvédelmi miniszter. A Katonai Bizottság a Honvédelmi Minisztériumban kezdte meg a működését.

a Magyar Néphadsereggel szembeni bizalmatlansága megalapozott volt. A továbbiakban az sem volt kérdéses, hogy miután a rendőrség erői dezorganizálódtak, a felső vezetés által ellenforradalminak tartott megmozdulás leverésében a belső karhatalom erőin kívül elsősorban a szovjet hadsereg fegyvereire támaszkodhat.

Az első perctől kezdve világos volt, hogy a hadsereg morális helyzete, belső meghasonlottsága, szoros kötődése a néphez nem teszi lehetővé, hogy tömegesen bevessék őket a felkelők ellen. A politikai és a katonai vezetés nem lehetett biztos abban, hogy a csapatok végrehajtják a parancsokat.

Ezért a szovjet és magyar csapatok között már az első órákban kialakult és kialakított „munkamegosztásnak” megfelelően a néphadsereg erőit szétaprózva elsősorban a fontosnak nyilvánított párt és állami objektumok védelmére rendelték ki alegység-, raj-, szakasz-, századkötelékben, míg a szovjet csapatok elsődleges feladata a gépesített erőekkel, harckocsikkal és páncélozott szállító járművekkel végrehajtott járőrözés, a város különböző, stratégiaileg fontos pontjain gomba módjára szaporodó, gyorsan szerveződő kisebb-nagyobb fegyveres csoportok elleni harc volt.

A magyar és szovjet csapatok ellen a felkelők részéről ebben az időszakban valójában csak néhány ezer fő vette fel a harcot. Budapesten szilárdan tartottak néhány fontosabb csomópontot és objektumot, ezenkívül szinte mindenütt jelen voltak, megtámadták az ide-oda mozgó szovjet és magyar páncélosokat, és nagy veszteségeket okoztak nekik. A felkelők többsége munkásfiatal volt, kisebb részük diák, egyetemista, de volt közöttük sok tizenéves gyerek is. Primitív harceszközökkel, kézfegyverekkel, benzinespalackokkal, és a világot ámulatba ejtő önfeláldozással szálltak szembe a szovjet tankokkal. Sikereikben természetesen az volt a döntő tényező, hogy a lakosság a gyakorlati dolgokban, de főleg erkölcsileg támogatta őket.

Budapesten ebben az időszakban a pesti oldalon a VIII. és IX. kerületben, Budán a Móricz Zsigmond körtéren, a Széna és Moszkva tér környékén voltak a legaktívabbak a fegyveres felkelők.

Noha egyénileg számos sorkatona, sőt honvédtiszt is csatlakozott hozzájuk, nem alakultak ki az egységes irányítás és fellépés feltételei. A harcokban a katonaviseltek saját tapasztalataikra, a fiatalabbak a szovjet háborús és partizánfilmekben látott „fogásokra” támaszkodtak. Parancs-

nokaik a harc közben tanúsított bátorság és szervezőképesség alapján emelkedtek ki soraikból. A felkelőegységek tagjai később több helyen választások útján erősítették meg őket parancsnoki funkciójukban.

A felkelőket sem az erő alkalmazása, sem a fenyegetés, sem a statárium, sem semmiféle ígéretés nem tudta a harc beszüntetésére kényszeríteni. Nem adták fel a harcot, a szétszórt csoportok hamarosan újjászerveződtek.

Malasenko és Kirov tévednek, amikor a felkelőkről mint horthysta tisztokról, nyugatról átdobott fegyveres emigránsokról írnak. A felkelés fegyveres erejének zömét fiatal munkások, értelmiségiek és diákok alkották, akiknek a példaképei nem a régi rend tisztjei és csendőrei voltak. A forradalom vezető ereje az értelmiség volt, az ellenzékiek, Nagy Imre hívei, a fegyveres csoportok élén párttagok, munkások álltak⁵⁷ – mondta 1956. november 2-án Kádár János Moszkvában.

Az, amit Malasenko emlékiratában és Kirov tanulmányában az osztrák határon átdobott szervezett fegyveresekről, csendőrökről és horthysta tisztokról olvashatunk, 1956. november 4-ig a szovjet katonák, később a magyar lakosság politikai megoldozásának, félrevezetésének az eszköze volt.

Marosy Ferenc, az emigráns „madridi magyar királyi követ” írja emlékirataiban:

„November 2-án, pénteken Ottó [Habsburg] közölte, hogy a hírek szerint nagy szovjet katonai erők gyülekeznek Galíciában, nyilván azzal a céllal, hogy betörjenek Magyarországra. November 4-én Ófelsége újból felhív és közli, hogy az orosz hadsereg átlépte a határt és utasít, hogy azonnal menjek a Pradóba,⁵⁸ és az ő nevében kérjem meg Francót, hogy küldjön segítséget a magyar szabadságharcosoknak.”⁵⁹

Franco még aznap éjjel összehívta a minisztertanácsot, melynek ülésén elhatározták, hogy önkéntes hadsereget küldenek Magyarországra. Muñoz Grandes hadügyminiszter, az orosz front hajdani expedíciós seregének, a kék hadosztálynak a parancsnoka lemondott miniszterségéről, mivel ő lett

⁵⁷ Döntés a Kremlben 75. p.

⁵⁸ Madridtól nyugatra elterülő kis helység, ahol a királyi család vadászkastélya és Franco rezidenciája volt abban az időben.

⁵⁹ Az emlékirat Gy. J. birtokában. Részletek megjelentek belőle a Köztársaság c. heti hírmagazinban 1992. 32–33. sz.

volna a segítségként kiküldendő hadsereg parancsnoka. Franco addig is elrendelte, hogy egy hadosztálynak elegendő fegyvert és felszerelést helyezzenek készenlétbe a repülőtéren, hogy az amerikai repülőgépek Sopronba szállíthassák.

„Sajnos a nagylelkű terv magvalósítására – írja Marosy – Amerika szégyenletes magatartása és az események gyors lepergése következtében nem került sor.”

1956-ban Spanyolország még nem rendelkezett olyan repülőgépekkel, amelyek Madridtól Sopronig az utat üzemanyag-utánpótlás nélkül meg tudták volna tenni. Ezért amerikai kölcsönrepülőgépekre lett volna szükség, vagy útközben le kellett volna szállni. Az amerikai kormány nem volt hajlandó repülőgépeket kölcsönadni, közbeeső leszállásra Németországban a megszálló hatalmak tilalma miatt nem kerülhetett sor, Svájcban és Ausztriában pedig azért nem, mert ezek az országok semlegesek voltak. Ugyanakkor Washingtonból utasították az amerikai nagykövetet: tegyen meg mindent, hogy a spanyol kormányt a magyarországi beavatkozástól visszatartsa.

A rab nemzetek békés felszabadításának politikája és annak kudarca

A kérdéshez tartozik, hogy annak ellenére, hogy az Egyesült Államok 1953 januárjában hivatalba lépő új kormánya meghirdette az ún. „rab nemzetek békés felszabadításának a politikáját”, amelynek az volt a célja, hogy a Szovjetuniót kelet-európai hódításainak feladására kényszerítse, a lengyelországi válság és a magyar forradalom kitörése váratlanul érte.

A propagandaszervek, mindenekelőtt a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja e cél érdekében folytatott tevékenysége a csatlós országokban, így Magyarországon is, de az egész világ közvéleményében azt az illúziót keltette, hogy az Egyesült Államok a kelet–nyugati viszony központi problémájaként kezeli, hogy ezek a népek visszakapják függetlenségüket.

Ugyanakkor azonban az Egyesült Államok valójában arra törekedett, hogy mindenképpen elkerülje a fegyveres összetűzést.

A „Kelet-Európába irányuló masszív felszabadítási propaganda” nagyon sokakat megtévesztett azok közül, akik a magyar nép meghirdetett

céljainak elérése érdekében fegyvert ragadtak, ugyanis azt hitték, hogy a Nyugat és főleg az USA „csak az alkalomra vár, hogy ígéreteit beváltva fegyveres segítséget nyújtson a szabadságáért harcoló magyar népnek, vagy politikai nyomással a Szovjetuniót Magyarország függetlenségének elismerésére kényszerítse”.

Ehelyett: „Egy esetleges amerikai fegyveres beavatkozás gondolatától John Foster Dulles külügyminiszter már a lengyel eseményekkel kapcsolatban elhatárolta magát. Október 21-én a »Szemben a nemzettel« című politikai televíziós műsorban kijelentette, hogy az Egyesült Államok akkor sem küldene csapatokat Lengyelországba, ha ott szovjet beavatkozásra kerülne sor.”⁶⁰

A magyarországi felkeléssel kapcsolatban az amerikai külügyminiszter az elnökválasztási kampány keretében tartott dallasi beszédében többek között kijelentette:

„A hősi magyar nép ... a Vörös Hadsereg páncélosainak halált osztó tűzével száll szembe. Ezek a hazafiak még az életüknél is többre becsülik a szabadságot. És minden, a szabadságot békében élvező ember ünnepélyes kötelessége, hogy minden igazán hasznos eszközt megragadjon, hogy ne hiába haljanak meg azok, akik életüket a szabadságért áldozták.”⁶¹

Az Egyesült Államok ebben az esetben egyedüli hasznos eszköznek azt tartotta, hogy a magyar kérdést terjesszék az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé, ugyanakkor beszéde későbbi részében a külügyminiszter minden kétséget kizáróan jelezte a Szovjetunióknak, hogy a „magyarkérdés” rendezésében egyedül ő az illetékes.

„És, hogy kétség se férjen hozzá, hadd tisztázzam: az Egyesült Államokat, amikor szót emel a csatlós országok függetlenségéért, nem hátsó szándékok vezérlik. Legfőbb vágyunk, hogy ezek a népek, amelyekből saját nemzetünk fiainak oly jelentős része is származik, visszakaphassák szuverén jogaikat és szabadon választhassák meg kormányaikat. Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek ...”⁶²

⁶⁰ Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1996 – 1956-os Intézet. 55. p.

⁶¹ Uo. 120. p.

⁶² Uo. 121. p.

Október 28-án az ENSZ BT ülésén az Egyesült Államok ENSZ-képviselője – hogy az üzenet eljusson a címzetthez – idézte Dulles beszédének a csatlós országokra vonatkozó részét, és másnap, október 29-én, Charles Bohlen, moszkvai amerikai nagykövet bizalmasan felhívta a szovjet vezetők figyelmét a beszédre, melynek legfontosabb részét – „Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek ...” – Eisenhower elnök október 31-én a televízióban is megismételte.

Cristian Pineau francia külügyminiszter október 26-án Párizsban egy sajtótájékoztatón hangsúlyozta, hogy „... bár üdvözlük a kelet-európai fejleményeket ..., mindenesetre Franciaország nem kíván belekeveredni a lengyelországi és magyarországi eseményekbe ...”⁶³

Az angol kormány egyik képviselője november 1-jén a parlamentben, Eden miniszterelnök nevében kijelentette: a brit kormánynak „semmiképpen sem áll szándékában, hogy a kelet-európai eseményeket kihasználja a Szovjetunió biztonságának az aláásására”⁶⁴.

Így a magyarkérdéssel látszólag érdemben csak az ENSZ-ben foglalkoztak.

Október 25-én az Egyesült Államok kormánya döntött arról, hogy szövetségeseivel kezdeményezi a magyarkérdés napirendre tűzését az ENSZ-ben.

Október 27-én az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország – az utóbbi két állam kezdeti vonakodása⁶⁵ ellenére – javasolta a magyarországi helyzet megvizsgálása céljából a BT összehívását.

Október 28-án a BT napirendjére tűzte a magyarkérdést, de határozati javaslat hiányában döntés nem született.

A Budapesten bevetett erők kevésnek bizonyultak

A szovjet Különleges Hadtest parancsnoksága október 24–25-én belátta, hogy Budapesten nem rendelkeznek elégséges erővel. A szovjet katonai vezetők arra a kérdésre, hogy a rendőrség és a magyar honvédség

⁶³ Uo. 61. p.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Franciaország és Nagy-Britannia „vonakodásának” legfőbb oka az volt, hogy október 22-e és 24-e között a franciaországi Sèvres-ben megtartott angol–francia–izraeli titkos tárgyalásokon döntöttek arról, hogy Egyiptomot október 29-én megtámadják.

egységei miért nem képesek megvédeni a saját épületeiket és laktanyáikat, választ senkitől sem kaptak.

A beérkezett szovjet egységek azonnal harcba bocsátkoztak, és a fegyveres csoportoktól több objektumot visszafoglaltak, a pályaudvarokat, hidakat és néhány raktárt az ellenőrzésük alá vontak. A rendőrség erői dezorganizálódtak, passzívak voltak, a magyar egységek az aktív harci tevékenység folytatására határozott parancsot nem kaptak, sok katona és néhány szervezett alegység is átállt a felkelők oldalára.

A Magyar Néphadsereg alakulataival kapcsolatban még ma is tartja magát az a felfogás, hogy a forradalom időszakában teljes mértékben magukra maradtak, a csapatok semmilyen parancsot, utasítást nem kaptak.

Ez az állítás nehezen tartható. A hadsereg tevékenységét ezekben a napokban is általános érvényű parancsok határozták meg. A probléma ott van, hogy nagyon nagy gondot okozott az általános parancsokat a konkrét helyzethez és körülményekhez igazítani. A tényleges problémák megoldásában az egységek, illetve a magasabbegységek parancsnokai az esetek többségében a szolgálati eljárárujuktól nem kaptak segítséget. Az egy-személyi döntésben automatikusan meg kell jelennie az egyszemélyi felelősségnek is. Ezt a felelősséget sokan nem vállalták.

Ugyanakkor a Budapestre vezényelt alakulatok helyzetét jól tükrözik a 33. harckocsiezred jelentésében olvasható alábbi mondatok: „... Észrevételünk szerint semmilyen körülmények között nem engedhető meg a hadseregben, hogy a vezetést [úgy] decentralizálják, mint ez az elmúlt idők során megtörtént. Semmilyen körülmények között nem engedhető meg, hogy egy egységet ennyire szétforgácsoljanak, mint az elmúlt időkben a 33. hk. [harckocsi] ezredet ...”⁶⁶

Mindennél beszédesebb az, amit a 7. gépesített hadosztály parancsnoka írt az egrí 6. gépesített ezred 1956 végén készült jelentésére: „... a 6. gépesített ezred budapesti ténykedését a Honvédelmi Minisztérium és egyéb ismeretlen szervek irányították, így tevékenysége a hadosztálytörzs előtt nem volt ismeretes ...”⁶⁷

A Rádióban ez idő tájban elhangzott közlemények, utasítások, parancsok nemhogy könnyítették, hanem tovább nehezítették a parancsnokok helyzetét.

⁶⁶ HL. 56-os gyűjtemény, 3. ő. e. 356. p.

⁶⁷ Uo. 435. p.

Erre példa, hogy bár október 24-én 4 óra 30 perckor a Kossuth Rádióban beolvasott minisztertanácsi közleményben kihirdették a kijárási és gyülekezési tilalmat, és a „... karhatalmi szervek utasítást kaptak, hogy a rendelet megszegőivel a törvény teljes szigorával lépjenek fel ...”⁶⁸, ezt az intézkedést a belügyminiszter két óra múlva fel is oldotta, azzal a megkövetéssel, hogy mivel a „... fosztogató ellenforradalmi csoportoktól való tisztogatás még folyik, 9 óráig csak feltétlenül halaszthatatlan ügyben közlekedjenek az utcán ...”⁶⁹ A politikai és katonai vezetés abszolút tájékozatlanságára vall, hogy a fegyveres felkelést 9 óráig befejezték.

Ugyanezen a napon – 8 óra 45 perckor – kihirdették a rögtönítélő bíraskodás bevezetéséről szóló határozatot, mely szerint „... a népköztársaság megdöntésére irányuló cselekmények, lázadás, lázadásra való felbujtás, felhívás és szövetekezés, gyilkosság, emberölés, gyűjtogatás, robbantószerkeztartás vagy ezek felhasználásával elkövetett bűncselekmény, a közveszélyi bűncselekmények, a hatóság elleni erőszak, az engedély nélküli fegyvertartás ... bűncselekményeket halállal kell büntetni ...”⁷⁰ Nem egészen négy óra múlva Nagy Imre a magyar néphez intézett szövegében már arról szól, hogy akik 14 óráig megszüntetik a harcot és leteszik a fegyvert, mentesülnek a statáriális eljárás alól. A határidőt 14 óra 8 perckor 18 órára módosították.⁷¹

Ez a magatartás tovább erősítette a parancsnoki kar amúgy is nagy bizonytalanságát, és hozzájárult a magyar hadsereg bomlásához. Az első napokban a parancsnokok többsége megszervezte a laktanyák és más objektumok védelmét, megerősítették az őrségeket, járőröket szerveztek, intézkedtek a főútvonalak lezárásáról, felvették a kapcsolatot a közigazgatási, rendészeti és politikai vezető szervekkel. A magasabb rangú parancsnokságok a törzsbe beosztott tisztek egy részét a csapatokhoz küldték a parancsnokok segítségére.

Október 24-én Budapesten a Magyar Néphadsereg kötelékébe tartozó erőket – kb. 6500 fő – három hullámban vetették be. Az első hullámban 5 katonai és 9 polgári objektum megvédésére, visszafoglalására 23 alka-

⁶⁸ A forradalom hangja. Századvég Füzetek 3. Budapest, 1989. Századvég Kiadó és Nyilvánosság Klub 29. p.

⁶⁹ Uo 30. p.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo. 31–32. pp.

lommal, összesen 2429 főt rendeltek ki. A második bevetés alatt 5 katonai és 8 polgári objektumhoz 16 alkalommal összesen 2361 főt küldtek ki.

A harmadik hullámban a 3 katonai és 3 polgári objektumhoz kirendelt erők létszáma 389 fő volt. Az ez idő alatt rendelkezésre álló tartalék 100 és 400 fő között mozgott. A hadsereg alakulatai 24-én reggeltől 25-én reggelig 360 főt, köztük 87 fegyverest fogtak el.⁷²

A Budapesten állomásozó szovjet csapatok létszáma ekkor még nem haladta meg egy hadosztály létszámát sem. Kevésnek bizonyult a fegyveres felkelők ellen bevetett 6000 szovjet katona, 290 harckocsi, kb. 120 páncélozott szállító harcjármű és 156 ágyú.⁷³

Október 25-én reggel a fővárosba érkezett a Romániából Magyarországra rendelt 33. gépesített gárdahadosztály, majd este ugyanitt bevetették a Szovjetunióból érkező 128. lövész-gárdahadosztályt is. Így a nap végén Budapesten a 2. és 33. gépesített, valamint a 128. lövész-gárdahadosztály – összesen tehát három ilyen egység – tevékenykedett, 20 ezer fős összlétszámmal.⁷⁴

Tyihonov altábornagy, szovjet főtanácsadó a Katonai Bizottságnak újabb magyar hadosztályok Budapestre rendelését javasolta. Mivel várható volt, hogy a felkelés áterjed a vidéki városokra, a javaslat végrehajtása érdekében nem történt semmi. Budapesten a telefonvonalak lehallgatásából származó hírek és a vaklárma valóságos káoszt idézett elő a katonai vezetésben, ami a csapatok további felaprózását, szervezetlen ide-oda irányítását eredményezte, ugyanakkor a fontosabb fegyveres gócok felszámolására nem intézkedtek.

Október 25-én a Budapesten lévő 7400 katonából 4638 fő 65 helyen hajtott végre feladatot. A kirendelt állomány zöme párt-, állami vagy katonai objektum védelmét látta el. Kisebb részük járőrszolgálatban volt, de voltak olyan alegységek is, amelyek önállóan vagy a szovjet csapatokkal együttműködve harci feladat végrehajtására kaptak parancsot. A magyar harcoló alakulatok közül a fővárosban tevékenykedett négy, a 6., 8., 12. és 15. gépesített és egy, a 33. közepes harckocsiezred. Az alakulatok feltől-

⁷² HL. 56-os gyűjtemény, 8. cs. 131, 134, 144, 145, 150. pp.

⁷³ Malasenko, E. I.: Oszobij Korpusz v ognye Budapesta. Vojeno-isztoricseskij zsumal, 2. rész. Vojeno Isztoricseskij Zsumál, 1993. 30. p.

⁷⁴ Uo. 44, 46. pp.

töttségére jellemző, hogy a fenti 5 ezred budapesti erőinek a létszáma alig haladta meg a 2000 főt. A fővárosba felrendelt alakulatok közül még a 37. pontonos dandár, valamint a Dózsa Lövész és Páncélos Tiszti Iskola képviselt jelentős erőt (704 és 773 fő). Az itt lévő katonaaállomány fele régi, elavult puskával volt felszerelve. Ebben az időszakban Budapesten 64 magyar harckocsi hajtott végre harci feladatot. A fennmaradt iratok szerint 25-én estig a magyar hadsereg állományából 31 fő meghalt, 34 fő megsebesült és 175 fő eltűnt. A belső karhatalom és a határőrség erői – 1767 fő – elsősorban a Belügyminisztérium és a saját parancsnokságaik védelmét látták el.⁷⁵

A parancsnokok tájékozódását október 25-én az is nehezítette, hogy a minisztertanácsnak a Rádióban 6 óra 23 perckor felolvasott közleményében – nem tudni, kiknek a megtévesztése céljából – az hangzott el, hogy „... a hadsereg, az államvédelmi erők, a fegyveres munkásőrségek és a szovjet csapatok segítségével október 25-ére virradó éjszaka az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták. Az ellenforradalmi erők szét vannak verve ...”⁷⁶

Ennek az utcán tapasztaltakon túl ellentmond az, hogy három óra múlva Bata István, honvédelmi miniszter, ugyancsak a Rádióban beolvasott utasításában – megparancsolta, hogy a néphadsereg katonái „... fokozott aktivitással és teljes határozottsággal ma délig végleg számolják fel a fővárosunkban még feltalálható ellenforradalmi erőket ...”⁷⁷

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy Tóth Lajos vezérőrnagy, a vezérkar főnöke 14 órakor kiadott távmondatában a csapatok tevékenységét a miniszter utasításával ellentétben úgy szabályozta, hogy „... ha megtámadnák a laktanyát, szólítsák fel a tömeget távozásra, és csak abban az esetben lőjenek, ha fegyverrel támadnak ...”⁷⁸ Ebben a parancsban már szó sincs aktív harci tevékenységről.

⁷⁵ HL. 56-os gyűjtemény, 8. ö. e. 131, 134, 144, 145, 150. pp.

⁷⁶ A forradalom hangja 61–62. pp.

⁷⁷ Uo. 66–67. pp.

⁷⁸ HL. 56-os gyűjtemény, 8. ö. e. 154. p.

A szovjet tankok tüzet nyitottak – Kossuth tér, 1956. október 25.

Az SZKP KB elnöksége a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága képviselőinek részvételével 1956. október 26-án tartott kibővített ülésén megvitatták Mikojan és Szuszlov „tájékoztatóját”. Nevezettek október 25-i, második jelentésükben többek között arról számoltak be, hogy „október 25-én, a reggelre beálló nyugalmat követően dél felé ismét feszültebbé vált a helyzet Budapesten”.⁷⁹

Mikojanék a Parlament előtt az ezen a napon történetekkel kapcsolatban azt írták beszámolójukban, hogy a téren összegyűlt óriási tömeg „a szovjet katonák felszólítására sem oszlott szét. Ráadásul a környező házak tetejéről egységeinkre több lövést adtak le, és benzinespalackokkal felgyújtották egyik harckocsinkat. Mindezek következtében tüzelés kezdődött, és a hírek szerint 60 magyar veszítette életét, nem számítva a sebesülteket”.⁸⁰

A jelentésben foglaltakkal ellentétben Szuszlov az SZKP KB elnökségét október 28-án arról tájékoztatta, hogy a lakosságnak a szovjet csapatokhoz való viszonya alapvetően az október 25-i Kossuth téri [Szuszlov ennek időpontját 24-re teszi – *a szerzők*] tüntetés „szétkergetését” követően romlott meg. „Tüzet nyitottak. [Mármost a szovjet csapatok – *a szerzők*.] 70 halott a lakosság köréből. Sok fekete zászlót tűztek ki ...”⁸¹ – jelentette Szuszlov.

A fentiekkel együtt pontosításra és kiegészítésre szorul Malasenko emlékiratának a Kossuth téri sortűzzel foglalkozó része is. A szerzők ezzel kapcsolatos munkájuknál Kő András és Nagy J. Lambert alapos, minden részletre kiterjedő kutatási eredményeit vették figyelembe.

Az egyetemi hallgatók által kezdeményezett demonstráció résztvevői a Kossuth Lajos utcából, az Astoria Szálló előtt indultak el. Útközben csatlakoztak hozzájuk a budapesti pályaudvarokra beérkező peremkerületi munkások is, akik nem tudtak eljutni a munkahelyükre, mivel akadozott a

⁷⁹ Jelcin-dosszié 50–51. pp.

⁸⁰ Uo. 50. p.

⁸¹ Döntés a Kremlben 43. p.

közlekedés. Csatlakoztak a tüntető diákokhoz a gyalogosan munkába igyekvő fővárosiak is.

A tüntetők első nagyobb csoportja a Blaha Lujza téren gyűlt össze. Ez a csoport Gerő Ernő eltávolítását, a szovjet csapatok kivonását és nemzeti kormány megalakítását követelve érkezett az Astoria Szállóhoz, ahova ekkor a Kálvin tér felől két szovjet harckocsi futott be. A harckocsik a tömegben nem tudták folytatni útjukat, ezért megálltak.

Ezután a diákok, akik tudtak oroszul, felmásztak a harckocsikra, barátkozni kezdtek a szovjet katonákkal, beszéltek nekik a forradalom céljairól, és arra kérték őket, hogy ne lőjenek a magyarokra. Előkerültek azok a kétnyelvű röplapok is, amelyeken többek között az alábbiak álltak:

„Orosz Barátaink! Ne lőjete!

Becsaptak benneteket. Nem ellenforradalmárok, hanem forradalmárok ellen harcoltok. Mi, harcoló magyarok, független, demokratikus Magyarországot akarunk.

A Ti harcotoknak nincs értelme: nem fasisztákra, hanem munkásokra, parasztokra, egyetemi hallgatókra lőtök.

Szüntessétek be a harcot!

A Forradalmi Magyar Ifjúság”

A harckocsik nem nyitottak tüzet, sőt a fiatalok arra is rávették a harckocsik vezetőit, hogy együtt menjenek a Parlamenthez. Elindultak.

A Szentkirályi utcából ekkor fordult ki a harmadik harckocsi, amely követte a tömeget. A fiatalok erre is felugráltak. A tüntetők többsége a Budapesti Főkapitányság épülete előtt a Deák teret elhagyva a Bajcsy-Zsilinszky úton haladt, majd az Arany János utcán át a Szabadság térre érkezett, innen a Vécsey utcán keresztül jutott el a Kossuth térre, a Parlament elé.

A tüntetők egy másik, nagyobb csoportja a Kossuth Lajos és a Petőfi Sándor utcán keresztül közelítette meg a Parlamentet. A Kossuth téren az akkori becslések szerint kb. négyezer tüntető gyűlt össze, akikhez – mintegy háromezren – csatlakoztak a környék üzemeinek és hivatalainak a dolgozói, valamint a kíváncsiskodók is.

A tüntetők egy része a Ságvári téren [ma Mártírok tere], a másik része a Parlament falánál álló szovjet harckocsik előtt tömörült. Ezen a helyen kb.

2-3 ezer tüntető lehetett, akik a VI-os és a IX-es kapuk előtt álló harckocsikra fel is másztak, és megközelítették a főbejáratot is.

A tüntetők egy harmadik csoportja a Földművelésügyi Minisztérium árkádjai előtt várakozott. Többen Rákóczi lovas szobra környékéről szemléltek az eseményeket.

A Parlament őrsége megpróbálta feltartóztatni, az épülettől távol tartani a tömeget, amely megválasztotta a küldöttséget a követelések átadására. Eközben a tüntetők közül többen beszélgettek, barátkoztak a szovjet őrség tagjaival. Itt is röplapokat osztottak szét, vagy dugtak be a harckocsik nyílásain. Eközben tüntetők lepték el a harckocsikat, és magyar zászlókkal díszítették fel.

Ez alatt az idő alatt, mint ahogy Mikojan és Szuszlov jelentésének további részéből is kiderül, a Parlament közelében, az MDP Központi Vezetőségének Akadémia utcai épületében a legfelsőbb pártvezetés Mikojan és Szuszlov, valamint a KGB elnöke, Szerov jelenlétében ülésezett. Szerov a megbeszélések alatt kiment az ülésteremből, és elhagyta az épületet.

A Parlamentnél zajló eseményekről, a szovjet katonák és a magyar tüntetők fraternizálásáról értesülve a Parlament biztosítását ellátó páncélos alegység parancsnokának Szerov utasítást adott a tér megtisztítására, ami egyben a tűzparancs kiadását is jelentette.

Szerov intézkedésére az Akadémia utcából a harckocsik a Kossuth tér irányába riasztó lövéseket adtak le, majd elindultak. A harckocsik megindulását megelőzően az Akadémia utca tér felőli torkolatánál egy rövid géppisztolysorozat hangzott el, amit az I-es és II-es kapuk körül meghúzó, fedezéket kereső tömeg feje fölé irányozva a harckocsigéppuskákból leadott riasztólövések követtek.

A téren pánik tört ki. A tüntetők egymást letaposva menekültek. A VI-os kapunál álló harckocsikon lévő tüntetők közül azokat, akik nem voltak elég fürgék, elérte a következő sorozat. Közülük többen meghaltak, illetve megsebesültek. A Rákóczi-szobor előtt egy repeszgránát robbant. A szovjet harckocsik az Alkotmány utca és a Bihari utca sarkáról is a Parlament irányába lőttek. Ezek után a Ságvári tér sarkán is megjelent egy szovjet harckocsi, amelyik a Kossuth tér közepe felé, a Rákóczi-szobor magasságában páncélgránátot lőtt ki, és ezzel egy időben géppuskatüzet zúdított a térre. Később közvetlen közlről páncélgránátot lőtt ki a 2-es villamos megállója melletti kisebb dombra, majd az ott fekvő embereket végigpász-

tázta géppuskájával. Itt sokan meghaltak, de azok, akik be tudtak futni a Kossuth tér 9. számú ház kapuja alá, megmenekültek.

Kő András és Nagy J. Lambert kutatómunkájuk során – fényképfelvételekkel is bizonyítottan – megállapították, hogy a tüntetők többsége repeszekről, míg kisebbik része géppuskatalálat következtében halt meg. Az anyakönyvi nyilvántartás adatai szerint 54 fő halt meg. Ezzel ellentétben Kő András és Nagy J. Lambert 61 főt azonosítottak azok közül, akik a téren haltak meg. A szovjet katonák közül két fő a Parlament előterében, egy fő az Akadémia utcában halt meg.

Kő András és Nagy J. Lambert kutatásai szerint a Parlament környékét ért sortűzekben 284 fő sebesült meg, és az általuk azonosított 61 főt kivül a kórházba szállítást követően még 14-en haltak bele sérüléseikbe. Délután a Parlament és a harckocsik közötti területről a folyamórók és tiszti iskolások egy kormányőr vezetésével először 22, később további három holttestet szedtek össze. Feltehetően ezért tud Malasenko altábornagy 22 halotról. A téren szanaszét heverő, valamint a Földművelésügyi Minisztériumban és a Kossuth Lajos tér 9. számú házban összegyűjtött áldozatokat a Temetkezési Vállalat szállította el.⁸²

Kő András és Nagy J. Lambert kutatási eredményeit megerősíti és kiegészíti az Egyesült Államok budapesti követsége által az Egyesült Államok külügyminisztériuma részére október 25-én továbbított telexüzenet⁸³ is. Ebben a Kossuth téren történekről többek között az alábbiak olvashatók:

„Ma [október 25-én – *a szerzők*] délben, a magyar Parlament előtti téren halott és haldokló magyarok feküdtek mindenütt, akiket szovjet tankok lőttek le ... A Parlament előtti vérengzés az után történt, hogy néhány száz tüntető érkezett oda teherautókkal, páncélautókon, sőt orosz tankok tetején. »Az oroszok velünk vannak! Azt mondják, nem akarnak magyar munkásokra löni« – kiáltották a tudósítónak.»⁸⁴ „Az orosz tankok legény-

⁸² A szerzők ezúton is köszönetet mondanak Kő Andrásnak és Nagy J. Lambertnek kutatási eredményeik egy részének önzetlen átadásáért és hamarosan megjelenő könyvüket – „Kossuth Lajos tér – 1956” – ajánlják a tisztelt olvasók figyelmébe.

⁸³ Titkos jelentések – 1956. okt. 23. – nov. 4. Tabu-sorozat, 1989, Hírlapkiadó Vállalat. A dokumentumokat válogatta Geréb Sándor, sorozatszerkesztő Várnai Ferenc (a továbbiakban: Titkos jelentések). 45. p.

⁸⁴ Uo. John MacCormack, a New York Times tudósítója mint szemtanú jelentette a telexüzenetbe foglaltakat.

sége megerősíteni látszott ezt a kijelentést, mosolyogtak és integettek .... De a szeretetnek ez az ünnepe csalódássá, majd tragédiává lett. Körülbelül tíz perccel később még egy orosz tank dübörgött a térre, és tüzet nyitott a tömegre. A tudósító tucatjával látott arccal a föld felé fekvő hullákat, és látta, hogy az orosz tűzben futó mentők sok sebesültet vittek el. A tankok nemcsak gépfegyvereikkel, hanem ágyúikkal is tüzeltek. Páncélkocsik dübörögtek tova, de a levegőbe lőttek; nyilvánvalóan az volt a szándékuk, hogy megfélemlítsék a menekülő tömeget ...⁸⁵

D. Soldatić, Jugoszlávia budapesti nagykövete hazája külügyi államtitkárságának október 25-én 16 óra 15 perckor küldött táviratában a Kossuth téren történeteket az alábbiakban foglalata össze: „A tüntetések újra felélénkültek. 12 órakor egy nagyobb csoport tüntető a Parlament felé indult, hogy követeléseiket, elsősorban Gerő eltávolítását ismeressék. A Parlament előtt akcióba léptek a szovjet tankok. Vannak áldozatok is ...⁸⁶

A Kossuth téri események kutatásaival kapcsolatban meg kell említeni, hogy I. A. Szerov időközben nyilvánosságra hozott beszámolója között nem szerepel az október 25-i, amelyet továbbra is titkos iratként kezelnek.

Ezzel szemben rendelkezésünkre áll Tóth Lajos vezérőrnagynak, a Magyar Néphadsereg akkori vezérkari főnökének 1956 decemberében írt jelentése. Ebben a jelentésben többek között az alábbiak is olvashatóak: „A szovjet csapatok parancsot kaptak, hogy a Parlament előtti tüntetést likvidálják. Ezt meg is tették. Az emberek felmásztak a lassan húzódó (sic!) harcokocsikra. A szovjet katonák tüzet nyitottak a szovjet harcokocsikon lévő felkelőkre ...⁸⁷

A kutatások jelenlegi állása szerint kimondható, hogy azok, akik a Kossuth Lajos téren 1956. október 25-én meghaltak vagy megsebesültek, valamennyien a szovjet csapatok áldozatai voltak, ellentétben Malasenko állításaival.

⁸⁵ Uo. 45–46. pp.

⁸⁶ TOP SECRET – Magyar–jugoszláv kapcsolatok – 1956. (a továbbiakban Magyar–jugoszláv kapcsolatok – 1956.) dokumentumok. Budapest, 1995. Az iratokat gyűjtötte, válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kiss József–Ripp Zoltán–Vida István. 132. p.

⁸⁷ HL. 56-os gyűjtemény, 1. ő. e. 208–225. pp.

„... növeljük a Budapesten tevékenykedő csapataink létszámát ...”

„Ezenkívül – olvasható a fentiekkel összefüggésben Mikojan és Szuszlov már előzőekben is idézett jelentésében – magának a Pártközpontnak az épülete előtt, Szerov elvtárs szeme láttára lövöldözés kezdődött harckocsizóink és egy magyar [határőr- – *a szerzők*] század között, amelyet a Pártközpont védelmének megerősítésére vezényeltek oda. Harckocsizóink felkelőknek hitték az odaérkező katonákat [határőröket – *a szerzők*]. A tűzpárbajban a magyar századból tízen életüket vesztették, egy emberük súlyosan megsebesült. Mindez akkor történt, amikor mi a magyar elvtársakkal a Pártközpontban ülésezünk. Közben az egyik harckocsink géppuskása nagy kaliberű, ikercsövű géppuskából sorozatot adott le az ülésterem ablakaira. Odabent hullani kezdett a vakolat, ami a magyar vezető pártfunkcionáriusok körében pánikot keltett, ezért levonultak a pincébe, de az nem volt előkészítve arra, hogy benne ülésszenek, amiért is újra felmentek, s folytatódott a munka. A két erős lövöldözés fokozta az izgalmat a fővárosban. Délután az utcákon mindenütt békés tüntetők vonultak fel, nemzetiszínű és fekete zászlókkal ...

Nagy Imre elvtárs kérte, növeljük a Budapesten tevékenykedő csapataink létszámát, elsősorban a gyalogságét. Malinyin elvtárs megígérte a magyar elvtársaknak, hogy növelni fogjuk a Budapesten a rend helyreállításában tevékenykedő csapataink létszámát.”⁸⁸

A szovjet vezetők a jelentésük szerint „figyelemre méltónak” tartották Kőből Józsefnek, a Politikai Bizottság tagjának azt a javaslatát, hogy „a megnyugvás érdekében deklarálják, hogy miután helyreállt a rend Magyarországon, a magyar kormány kérni fogja a szovjet kormánytól a szovjet csapatok kivonását Magyarországról.”⁸⁹

„Mi kijelentettük – olvasható Mikojan és Szuszlov jelentésében –, hogy semmiképpen sem szabad felvetni a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának kérdését, mert ez az amerikai csapatok bevonulását jelentené. Megmondtuk, hogy be lehet jelenteni: a szovjet csapatok, mi-

⁸⁸ Jelcin-dosszié 50–51. pp.

⁸⁹ Uo. 51. p.

után helyreállt a rend Budapesten, visszatérnek eddigi állandó állomás-helyükre. A Politikai Bizottság többi tagja nem támogatta Kőbölt.”⁹⁰

A Politikai Bizottságnak ezen az ülésén az elhatározottaknak megfelelően Kádár János és Nagy Imre rádióbeszédet tartottak, melyben a többi fontos kérdés mellett röviden ismételt jellemezték az eseményeket és ezzel összefüggésben érintették a szovjet csapatok kérdését is.

Az ezen a napon felmentett első titkár, Gerő Ernő helyébe lépő, ilyen minőségében először nyilatkozó Kádár János kijelentette, hogy az október 23-án „békésnek indult, és a résztvevők nagy többségének céljaiban becsületes” felvonulás „néhány óra múltán a bekapcsolódó népellenes ellenforradalmi elemek szándékai szerint a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajult”. ... „Pártunk vezetősége teljes egységben állást foglalt amellett, hogy a Népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni.”⁹¹

Beszéde végén Kádár János a szovjet–magyar viszonyt általánosságban, a szovjet csapatok kérdését azonban konkrétan nem érintve, szólt arról, hogy a Központi Vezetőség javasolja a kormánynak, hogy a rend helyreállta után „... folytasson tárgyalásokat a szovjet kormánnyal a két szocialista ország közötti kérdések mindkét fél számára méltányos és igazságos rendezéséért”.⁹²

Nagy Imre az október 23-án és azt követően kialakult helyzetet értékelve szólt arról is, hogy „Kisszámú ellenforradalmár, felbujtó népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indított, amelyet Budapest dolgozóinak egy része az ország helyzete felett érzett elkeseredése következtében támogatott”.⁹³

Beszéde későbbi részében mint a Minisztertanács elnöke, Mikojan és Szuszlov nagy megdöbbenésére bejelentette, „... hogy a magyar kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, többek között a Magyarországon állomásozó szovjet haderők visszavonásáról, a magyar–szovjet barátság, a proletár inter-

⁹⁰ Uo.

⁹¹ A forradalom hangja 71. p.

⁹² Uo. 71–72. pp.

⁹³ Uo. 72. p.

nacionalizmus, valamint a kommunista pártok és szocialista országok egyenjogúsága és nemzeti függetlensége alapján”⁹⁴.

„Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokba való beavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé – mondta Nagy Imre –, a béke és a rend helyreálltával haladéktalanul meg fog történni.”⁹⁵

Amikor Mikojan és Szuszlov kézhez kapta Nagy Imre beszédének pontos fordítását, október 25-i jelentésük végére a következőket írták:

„Megdöbbenő, hogy ebben a beszédben nem az hangzott el, amit a Politikai Bizottság ülésén, a mi jelenlétünkben elhatároztak, hanem éppen az ellenkezője ... Reggel folytatni fogjuk megbeszéléseinket erről a kérdéstről.”⁹⁶

Hogy Mikojan és Szuszlov jelentésének meghallgatását követően mi történt, arról az SZKP elnökségének üléséről készített szükségzavú feljegyzés⁹⁷ csak annyit rögzített, hogy Sepilov, Brezsnyev és Furceva azt a feladatot kapta, hogy vizsgálja meg a kérdést.

A magyar hadsereg megosztottságának további okai

A legfelső vezetésnek a csapatokra is kiható megosztottságáról árulkodik, hogy amíg Kádár János, az MDP új vezetője a már idézett 15 órakor elhangzott beszédében kijelenti, hogy „... a népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni ...”⁹⁸, addig a közvetlenül utána megszólaló Nagy Imre már arról beszél, hogy a követelések egy része teljesíthető-e, így pl. a szovjet csapatok „visszarendelése”, és ismételten a kormány megbékülési szándékát kifejező amnesztiára és annak megvalósítására helyezi a hangsúlyt.⁹⁹

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Döntés a Kremlben 33. p.

⁹⁸ A forradalom hangja 71–72. pp.

⁹⁹ Uo. 72. p.

Tovább gyengítette a hadsereg hadrafoghatóságát az is, hogy amikor a katonai járőrök civil fegyvereseket tartóztattak le, azokat a legtöbb esetben később, felsőbb utasításra szabadon kellett engedni. Sokszor előfordult, hogy azokkal, akiket fegyveres harcban elfogtak, majd szabadon engedtek, a katonák egy újabb fegyveres összecsapásban ismét összetalálkoztak.

Bizonyos alakulatok már hiábavalónak tartották a harcot, és a kormány egymásnak ellentmondó intézkedései, a Központi Vezetőség hallgatása, a közvetlenül szerzett tapasztalatok arról győzték meg a katonákat, hogy igazuk van azoknak, akik a hatalommal és a szovjetekkel szembeszállnak.

Viszont nem így történt ez például a 3. hadtest kötelékébe tartozó 37. gépkocsizó lövészezred esetében. Az október 26-án Budapestre rendelt ezred parancsnoka a főváros határában elfogott felkelők közül 4 főt a helyszínen agyonlövetett. A felkelőkkel folytatott harcokban az ezred állományából egy, míg a felkelők közül 19 fő vesztette életét.

Az egy helyszínen lévő, de más és más alárendeltségbe tartozó fegyveres erők – honvédség, rendőrség, szovjet csapatok erői – tevékenységét nem hangolták össze, és ez súlyos következményekkel járt például Székesfehérváron.

Székesfehérváron október 24-én a Belügyminisztérium Főosztálya előtt tüntető tömegre egy szovjet páncélgépkocsi tüzet nyitott. Mielőtt tüzet nyitottak, a magyar honvédségi és rendőrségi járőr riasztó lövést adott le a levegőbe, melyet az odaérkező szovjet páncélgépkocsi személyzete félreértett. A szovjetek lövöldözésének 7 halott és 13 sebesült – rendőrök és polgáriak vegyesen – áldozata lett.

Az alakulatok egy része egyetértett a nép követeléseivel, de nem akartak fegyvert adni a szovjetek ellen harcoló civileknek. A laktanyába nem engedtek be fegyvert vagy bármi más követelő csoportokat. Ennek több helyen fegyveres összecsapás lett a vége.

Voltak olyan alakulatok is, amelyek nyilatkozatban jelentették be, hogy mindenkor a dolgozó nép érdekeit képviselik és annak akaratát teljesítik, egyetértenek a dolgozók jogos követeléseivel. „... Célunk a vérontás beszüntetése, illetve elkerülése, de egységesen készen állunk elhelyezési körletünk, objektumaink megvédésére minden támadás ellen ...”¹⁰⁰ – olvasható például a 32. lövészezred felhívásában.

¹⁰⁰ HL. 56-os gyűjtemény, 3. ö. e. 138–167. pp.

A lakosság és a hadsereg erői között kialakult összetűzéseknek a másik oka az volt, hogy a lakosság egy része többszöri figyelmeztetés után sem vette komolyan, hogy a hadsereg alapvető kötelezettsége a katonai objektumok és az ott lévő fegyverzet megvédése.

Egyes alakulatok azonban nem elégedtek meg a védelem megszervezésével, hanem az összezapás megelőzése érdekében különböző rendszabályokat is foganatosítottak. Például október 25-én Győrben fegyver nélküli katonákat és tiszteket küldtek az utcára azzal a feladattal, hogy szép szóval próbálják rábírni a tömeget a szétoszlásra. A tisztek kisebb csoportok előtt tartottak beszédeket. Szintén Győrben október 26-án a laktanyánál gyülekező tömeg feloszlása érdekében a zenekart és 50 fegyvertelen katonát „vetettek be”, akikkel együtt a tüntetők zeneszóval elvonultak a laktanya elől.

Az események alakulását többek között a polgári lakosság aktivitása is befolyásolta, az, hogy milyen eszközöket alkalmaztak céljaik elérésére. Az objektumok védelmét ellátó fegyveres erők sokszor csak az eseményeket követve, a tömeg tevékenységére reagálva próbálták elejét venni a fegyveres erőszak alkalmazásának.

Október 26-án és 27-én lett egészen nyilvánvaló, hogy a hadsereg kettészakadt. Budapesten és vidéken a helyzet azt mutatta, hogy az alakulatok többsége passzív magatartásával bátorítja, erősíti a forradalmi erőket, míg néhány alakulat, a parancsnok beállítottságától függően, minden eszközt felhasznál a sokszor védtelen, követelésének békés eszközzel érvényt szerezni akaró tömeg ellen.

Vidéken is egymást követték a forradalmi megmozdulások. A tömegek aktivitására jellemző, hogy október 24-e és 29-e között a Magyar Néphadsereg alakulatai – nem végleges adatok szerint – több mint 50 településen 70-80 esetben kerültek a lakossággal összetűzésbe. Az áldozatok száma kb. 300 fő volt.

Az „összetűzés” fogalmába a védelemre kijelölt katonai és polgári objektumokat ért incidensek, támadások elhárítása, a katonaság és a fegyveres felkelők harcai és a fegyvertelen tömeg ellen alkalmazott erőszak, a sortűzek is beletartoznak.

„Maguknál a katonai szempont megelőzi a politikai szempontot”, vagy ahogy a kérdések az MDP Központi Vezetőségének október 26-i ülésén felvetődnek

A korabeli dokumentumokat, az MDP Központi Vezetőségének 1956. október 26-i, majd később a Politikai Bizottság október 27–28-i ülésének jegyzőkönyveit¹⁰¹ tanulmányozva az 1956-os forradalomnak egy olyan részletével ismerkedhetünk meg, amelynek segítségével nyomon követhetjük az ország egészére kiható politikai döntések létrejöttének egyes fázisait. Segítségükkel jobban megismerhetjük a döntésben részt vevő személyeket is.

Az október 26-i Központi Vezetőségi ülés elején ismertették a Donáth Ferenc és Losonczy Géza által képviselt platformot, melynek a vita szempontjából leglényegesebb eleme az volt, hogy az eseményeket nem ellenforradalomként értékelték, hanem „demokratikus tömegmozgalomként” igyekeztek elismertetni. Az október 23-a utáni események minősítésének megváltoztatása a továbbiakban kizárta volna a problémák kezelésének erőszakos módszereit, egyben lehetőséget biztosított volna a hatalom és a társadalom közötti ellentétek politikai megoldására is.

Ezen a napon tették közzé a magyar írók és művészek azt a röpiratukat, melyben a pártvezetéstől azt követelték, hogy hirdessék ki a teljes amnesztiát, az ÁVH tegye le a fegyvert, azonnal szüntesse be a tüzet, a szovjet csapatok vonuljanak vissza állomáshelyeikre, a rend fenntartását a magyar néphadsereg biztosítsa, Nagy Imre azonnal alakítson nemzeti egységkormányt, álljon az új kormány a nemzeti mozgalom élére, minden üzemből válasszák meg a munkástanácsokat. Mint ahogy a későbbiekben kiderült, ezek a követelések mind érzelmileg, mind tartalmilag hatottak az ülés résztvevőire.

A lehetséges elmozdulás bázisát Kádár János és Nagy Imre október 25-én közzétett – a fentiekben már részben ismertetett – nyilatkozatai képezték.

Donáth Ferenc a KV ülésén hozzászólásában többek között kifejtette, hogy Magyarországon „döntő többségében demokratikus tömegmozgalom

¹⁰¹ A jegyzőkönyvek a „Nagy Imre és társai” per iratai között találhatóak. MOL. XX-5 h. Vizsgálati 23. doboz 7. kötet. Közzéteszi Glatz Ferenc, História, 1989. 4–5. sz.

van”. Szerinte a vezetésben két fő koncepció érvényesül: 1. fegyverrel a végletekig, 2. tárgyalásos megoldás, és két fő kérdés vetődik fel: 1. a szocialista demokratizmus kiszélesítése, 2. a teljes függetlenség kivívása.

Donáth ekkor úgy értékelte, hogy ebben a jelenlévők egyetértének, majd kijelentette, hogy a szovjet hadsereg kivonása „csak a rend helyreállítása után” történhet meg. „... Ami kezdetben egy kis ellenséges csoport megmozdulása volt, mindinkább népi megmozdulássá lett. Álláspontom nem fegyverrel szembeszállni, mert akkor szembeszállunk a néppel” – mondta Donáth.

Kiegészítve őt Losonczy Géza tömören leszögezte: „Álláspontom, hogy a szovjet hadsereg menjen ki.”

Hazai Jenő felszólalásaiban kifejtette, hogy „... Ha jogosnak ismerik el a kormány elleni felkelést ... ez azt jelenti, ismerjük el jogtalanak azokat, akik a Népköztársaság érdekében életüket áldozták.” Kijelentette, hogy „... Soha olyanokat, akik a vörös zászlót elégették, akik a katonákról letépték a vörös csillagot”, nem ismer el demokratának és „ha itt a Központi Vezetőség elítéli a katonákat, az ÁVH-sokat, akik védték a rendszert, nem lesz többé senki, aki a rendet fenn tudja tartani.”

Kovács István szerint a jelenlévőknek döntenie kell, hogy a „szocializmus építését folytatjuk vagy letérünk a burzsoá demokrácia útjára”, majd többek között megállapította, hogy a fegyvereseket engedékenységgel nem lehet meggyőzni, és el fogják söpörni Nagy Imrét és a többi jelöltjét is. Kijelentette, hogy nem igaz, hogy a munkásosztály ellenük van, ebben a kérdésben félrevezetik a Központi Vezetőséget. A párt önként nem adhatja át a hatalmat.

„Inkább pusztuljak el, de nem fogom megszavazni ...” – fejezte be hozzászólását Kovács István.

Hegedüs András sem értett egyet Donáth Ferenc és Losonczy Géza helyzetértékelésével. Hozzászólásaiban erről a következőket mondta: „Miért harcolnak ma a fegyveres csoportok? Ma is van olyan, aki azt hiszi, hogy fegyverrel a kezében kell kiharcolni a jogos követeléseket? Ma már nem ez a jellemző, a népi demokrácia teljes pusztulását akarják. Sokan fasizmust akarnak. A tömegeket fegyveresen szembe kell állítani a banditákkal ... A fegyveres banditákat nem tekinthetjük a szocialista demokrácia harcosainak, akik ÁVH-s tiszteket ítélnék halálra és gyilkolnak. ... Szerintem nemcsak a szovjet csapatokról van szó. A munkásokat kell

szembeállítani ... A rádiót kötelezni kell, hogy ismertesse a különböző gaztetteket ... Az éjszakát kell felhasználni. Nagy Imre elvtársat is el fogja söpreni az áradat. Nagy Imre elvtárson keresztül elsöpri az államot, népi rendszerünket.”

„Bűnös dolog, ha nem fordulunk a munkásosztályhoz ... Egyetértek a nemzeti kormányral, ha haladéktalanul felhívánk a munkásokat, hogy verjék le az ellenforradalmat ... Ha nem fordulunk a párthoz, akkor tényleg az utolsókhoz jutunk el, vérezen kell leszámolni ... Kell legyen egy pont a határozatban, amely felszólítja az ÁVH-sokat, a katonákat, a felfegyverzett munkásőrséget, a munkásokat, akiket felfegyverzünk, hogy amennyiben 20 óra után nem teszik le a fegyvert, akkor 20 óra után a teljes felszámolásért folytatott harcot végig kell vinni ... nem lehet, hogy lefegyverezzük és elszigeteljük a szovjet hadsereget és a pártot” – állapította meg többek között Hegedüs András.

Marosán György hozzászólásában többek között kijelentette, hogy „Gerő elvtárs a felelős, a beszéd rossz volt! Igaz, de 6-kor már lőttek. Ők már lőttek, de mi még nem adtunk utasítást, hogy lőjenek. Önök felhatalmazást adtak a honvédelmi tanácsnak [katonai bizottság], hogy működjenek, aztán nem engedték dolgozni ... Amikor a fegyverek beszélnek, ott nem lehet szentelt vizet szórní, a fegyverrel kell beszélni ... Van katonai erő, azonnal tegyék katonai szervezetté. Mikor a kormányt összeállították, mondtam, nem vállalom. Ha a szocdem pártot helyreállítják, jön a többi párt, aztán az anarchia. Inkább kimegyek a hadsereghez ... Ha ma estig a Politikai Bizottság nem ad 5 embernek teljhatalmat, akkor lemondok mindenről, akkor megérdemli a vezetés, hogy elsöpörjék. Menjünk ki, mondjuk meg a proliknak, hogy mi van ...

Donáth és Losonczy elvtársaknak: nem most van az ideje annak, hogy kis kérdésekről vitatkozzunk. Merem állítani, hogy ez úgy is nagy lecke lesz” – fejezte be hozzászólását Marosán György.

Rónai Sándor Marosán felszólalására így reagált: „Mindenben egyetértek Marosánnal. A kommunista egységért való harc, a Szovjetunióhoz való hűség, szilárd harc, becsülettel élni, vagy meghalni.”

„A tárgyalások mellett vagyok, de sohasem szabad elfelejteni, hogy a proletárdiktatúrát alkalmazni kell ... Harcot kell indítani. Két lehetőség van, kapitulálni vagy sem” – jelentette ki felszólalásaiban Vas Zoltán.

Nógrádi Sándor kérte, ne engedjék, hogy csendőrtisztek és katonatisztek vezette „fegyveres ellenforradalmi bandák” tért nyerjenek, mert ha ezt

engedik, feladják a rendszert. A helyzetet értékelve elmondta, hogy a Politikai Bizottság egymásnak ellentmondó intézkedéseket adott ki. Ha ezt nem teszi, nevezetesen: nem vonja vissza a kijárási tilalmat, mondta Nógrádi, akkor már 25-én be tudták volna fejezni a harcot. Kijelentette: „... kell 24 óra. Most kezd legsúlyosabb lenni a helyzet. Ha gyülekeznek, további vérontásnak nézünk elébe.”

Nagy Imre Nógrádi hozzászólására reagálva elmondta, hogy nem tud olyan PB határozatról, amely szerint a lakosság nem kaphat élelmet. Nem lehet egész napra megfosztani az egész fővárost attól a lehetőségtől, hogy megvehessék a legegységesebb szükségleti cikkeket. Kovács Istvánnal vitakozva kijelentette, hogy most nincs ostrom és azt sem érti, hogy a kijárási tilalmat miért az ő nevében adták ki.

„Maguknál a katonai szempont megelőzi a politikai szempontot. Maguk a Politikai Bizottság ellenére adták ki az utasítást” – mondta Nagy Imre Nógrádi Sándornak.

Földes László hozzászólásában kifejtette, hogy el tudja fogadni Nagy Imre platformját, és megvalósítását őszintén támogatja. Majd így folytatta: „De ne menjünk ezen túl. Olyan szakadék szélére visszük a pártot, a népi demokráciát, amiből nagyon sokára lehet kimászni. Nem csekélyek a követelések: a munkások sztrájkjoga, Varsói Szerződésből kilépés, a munkások követeléseiről, a munkásosztály érdekeiről nincs szó.”

Az előzményeket értékelve Földes elmondta: „Fő oka a mi Politikai Bizottságunk szörnyen bűnös politikájában van. Súlyos és bűnös politikát folytattunk március óta. Ez a fő oka annak, amiben a jelenlegi helyzetben vagyunk. Gerő elvtárs helyes, hogy nem első titkár, további szervezeti rendszabályt is helyesnek tartok ... De engedni a kiélezett helyzetben – folytatta hozzászólásában később – csőd. Ekkor már teljesen a helyzet urai voltunk. 2–6-ig az amnesztia meghosszabbítása visszaengedte újból a fegyveres szervezkedést az utcára ... Mi a tennivaló? A helyzetet rendkívül súlyosnak tartom. Ez a harc most már nemcsak a fegyveres suhancok ellen folyik, sokan és nem csak fegyveres suhancok harcolnak ellenünk. Tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy a külső kerületek, Csepel, Angyalföld, Újpest nem csatlakozott a fegyveres felkeléshez, nem csatlakozott és nem is helyesli ... A magyar csapatok viselkedését vizsgálni kell. Ostobán beengedtük a tömegek közé, akik barátkozva lefegyverezték őket, de azóta parancsot kaptak, hogy védjék az objektumokat, mindent megvéd-

tek, sőt vissza is foglaltak. Ha a csőcseléket felmentjük a felelősség alól, az rengeteg vért jelent.

A demoralizált csapatokat a párt cserbenhagyta, ezért a demoralizált csapatok otthagyták a helyüket, és sokkal több vér folyik ...” – mondta többek között Földes László.

Kiss Károly hozzászólásában elmondta, hogy „Mindenképpen kell tárgyalni, és leválasztani a politikával az ellenállókról a munkásrétegeket, amelyek tegnap délután¹⁰² csapódtak oda ...”.

Majd többek között kijelentette: „A Központi Vezetőség kíméletlenül szembefordul azokkal, akik nem teszik le a fegyvert. Megvan hozzá az erőnk. Felhívás kell a honvédséghez, rendőrséghez, a volt a partizánokhoz, az ÁVH-sokhoz.”

Apró Antal többek között részletesen szólt arról, hogy éjszaka kidolgoztak egy haditervet, amelyet elegendő emberrel és fegyverrel végre tudtak volna hajtani, ha 26-án délig, esetleg délutánig elrendelték volna a kijárási tilalmat. Elmondta, hogy tudják, hol vannak az „ellenforradalmi bázisok”, hol vannak a góccok. Majd így folytatta: „Teljesen demoralizált bennünket a tisztek és a tábormokok előtt az utasítás, ami felfüggesztette [a kijárási tilalmat – *a szerzők*]. Így vezetni felelősen nem lehet ... Kértük, hogy a katonákat dicsérjék meg. Nem tették meg. Minket nem engedtek dolgozni ... Többször tettem javaslatot, hogy fegyverezzük fel a munkásokat, három nap óta nem tudtam elérni. Már a csehszlovák kormánytól kértem segítséget ... Egy jöttányival sem megyek tovább, mint Nagy Imre és Kádár János tegnapi beszéde. A helyzet tragikus. Egyetértek Donáth értékelésével, a tömegek az utcán vannak, a mi hibánkból, a régi PB hibájából, a szektás hibákból. A lengyel események ezt megsürgették ...”

Münnich Ferenc az ülés végén többek között az alábbiakat mondta: „Érthetetlen és bűnös opportunizmus van a Politikai Bizottságban. Én személyekről nem beszélek. Teljes hatalmat adtak, és mégis rontottak a helyzeten. Ha a legnagyobb eréllyel likvidáltuk a budapestit, minden megerősítést a vidéki ellenforradalommal szembe kell állítani. A felhívást átadtuk a rádióknak, hogy tilos a kimenetel, és pont a Politikai Bizottságban megváltoztatták. Aki ismeri a harc logikáját, tudta, hogy az ellenforradalmat segítettük vele ...”

¹⁰² A Parlament előtti sortűz után a felkeléshez csatlakozó erőkről van szó.

Gerő Ernő, miután nem tudta eldönteni, hogy „testvérharc van-e, vagy ellenforradalmi támadás”, az alábbi intézkedések bevezetésére tett javaslatot: „Sajtót és Rádiót kézbe kell venni, legfőbb ellenőrnek a kezébe adni. Ha meg akarják akadályozni, ott vannak a fegyveres erők, letartóztatjuk őket. Ugyanakkor széles politika, széles nemzeti politika kell.”

Nonn György javasolta a teljes kijárási tilalom bevezetését.

Befejezésként az ülés résztvevői beválasztották a direktóriumba Nagy Imrét, Kádár Jánost, Hegedüs Andrást, Gerő Ernőt, Münnich Ferencet és Apró Antalt.

Ekkor Gerő kért szót. Kijelentette, hogy a tagságot nem vállalja, mert kudarc esetén elsősorban őt fogják hibáztatni. „Szívesen fegyverrel a kézben harcolok, de ne vegyenek be” – mondta Gerő Ernő. Az ismételt szavazásnál Gerő kimaradt a direktóriumból.

Napirenden kívül Kovács István még egyszer kiemelte: „Ha azt írjuk, hogy joggal fogtak fegyvert, akkor nem lesz proletárhatalom. Egy hét múlva a Nagy Imre-kormányt is elsöprik.”

„Két lehetséges út áll előttünk ...”

Mikojan október 26-án az SZKP Központi Bizottságának címzett jelentésében – többek között – a magyar kormány megváltoztatásával kapcsolatos követelésekre reagálva az alábbi alternatívákat fogalmazta meg:

„Két lehetséges út áll előttünk: elutasítani ezeket a követeléseket, nem változtatni a kormány összetételén, és a Szovjet Hadseregre támaszkodva folytatni a harcot. Ebben az esetben azonban elveszíthetjük a békés lakosság, munkások, egyetemisták bizalmát és a kapcsolatot velük, újabb áldozatok lesznek, melyek még jobban elmérgesítik a szakadékot a kormány és a lakosság között. Ha erre az útra lépünk, elveszünk.

Ezért a magyar elvtársak a második utat tartják elfogadhatónak: bevonnunk a kormányba néhány tekintélyes demokratát, a népi demokrácia híveit, mind az egykori kispolgári pártok, mind az értelmiségiek, egyetemisták, munkások köréből, 5-6 embert a kormány 20-22 tagja közül”¹⁰³.

¹⁰³ Hiányzó lapok 106–107. pp.

A magyar kormány kibővítését, írja Mikojan a Nagy Imrével történt megbeszélésre hivatkozva, nem a pártok bevonásával, hanem a „különböző demokraták egyéni jelölésé”-vel kívánják megvalósítani.

„Arra a figyelmeztetésünkre – számol be jelentésében Mikojan a Nagy Imrével folytatott megbeszéléséről –, hogy a burzsoá demokraták bevonásának ez az útja sikos út, óvatosnak kell lenniük, különben elcsúszhatnak, és elveszthetik a tömegek tiszteletét, Nagy azt válaszolta, hogy ezt a lépést legvégső esetben, minimálisan szükséges lépésként teszik meg, hogy ne csússzon ki kezükből az irányítás.”¹⁰⁴

A magyar politikai és pártvezetés viselkedését értékelve Mikojan annak a véleményének adott hangot, hogy „... mivel ők – [mármint a magyarok – *a szerzők*] – félnek bizonyos lépések megtételétől, emiatt kész tények elé fogunk kerülni. Már értesítettük önöket a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatban. Ma a kormányátalakításról nem a vezetéstől szereztünk tudomást, úgy látszik ők csak a végleges döntés után értesítenek róla bennünket, amikor a döntést már nyilvánosságra hozták. Mi megkértük Nagy elvtársat, és ő megígérte, hogy mielőtt megérkeznénk [a Központi Vezetőség ülésére – *a szerzők*], tartózkodni fognak attól, hogy ebben a kérdésben bármit is nyilvánosságra hozzanak”¹⁰⁵.

A Budapesten kialakult helyzetet – személyes benyomásai alapján – ekkor úgy értékelte, hogy a szovjet „csapatok mintaszerű magatartást tanúsítanak”, hangulatuk és a szervezethezességük jó.

„Az ellenség katonai ellenállását sikerült felszámolni” – mondta Mikojan, majd jelentését így folytatta: „A csapatoknak nincsenek közvetlen hadműveleti célpontjaik: csak kisebb elszórt összetűzések vannak, és a város különböző pontjain néha lövöldöznek a tetőkről. Kisebb partizánakciók és egyes házakban kisebb ellenforradalmi banditacsoportok ellenállási kísérletei tapasztalhatók. A házakban megbújó ellenforradalmi banditák elfogása és a lakosság lefegyverzése a rendőri és polgári szervekre hárul. Ez a helyi szervek dolga, nem a csapatoké, amelyek ebben legfeljebb segítséget nyújthatnak.

¹⁰⁴ Uo. 108. p.

¹⁰⁵ Uo.

A helyi szervek nagyon rossz állapotban vannak: nem tudnak megbirkózni feladataikkal. Lépéseket teszünk annak érdekében, hogy a magyar elvtársak erősítsék meg ezt a frontot.”¹⁰⁶

*

„Miért hangzott el a tegnapi beszédében az az ígéret, hogy tárgyalásokba kezd a Szovjetunióval a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásáról, holott bejelentettük, hogy a szovjet fél nem egyezhet bele a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásába”, és a Politikai Bizottság is többségében elvetette ennek a javaslatát? – tette fel a kérdést Mikojan és Szuszlov Nagy Imrének a Központi Vezetőség október 26-i ülését követő megbeszélésén.¹⁰⁷

Mikojan és Szuszlov, az SZKP Központi Bizottsága részére október 26-án készített jelentésükben különösen azt sérelmezték, hogy Nagy Imre az ő engedélyük nélkül tette meg a bejelentését, és erről csak utólag értesültek. A kérdésre a megbeszélésen jelen lévő magyar vezetők – köztük Gerő Ernő, Kádár János, Nagy Imre és Hegedüs András – azt válaszolták, hogy Nagy Imre és Kádár János rádióbeszédét, mielőtt elhangzott, a Központi Vezetőség tagjai megvitatták, és „tekintettel a munkástömegeknek, különösen a legnagyobb munkásközpontoknak, sőt egy sor pártszervezetnek, így a debreceni és a miskolci megyei pártbizottságoknak a csapatkivonásra vonatkozó követelésére, annak érdekében, hogy úrrá legyenek a helyzeten, és megőrizzék a munkásokra gyakorolt hatásukat, kénytelenek voltak belemenni ebbe a – véleményük szerint enyhe, nem kategorikus – megfogalmazásba”.¹⁰⁸

Miután Gerő ezt azzal egészítette ki, hogy a kezdeti ingadozás után – „mivel nem látott más kiutat a helyzetből” – ő is beleegyezett, Mikojan és Szuszlov kijelentette, hogy a bejelentést a „legdurvább hibának tartják”, mivel a szovjet csapatok kivonása, véleményük szerint, „elkerülhetetlenül az amerikai csapatok bevonulásához vezet”.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Uo. 106. p.

¹⁰⁷ Uo. 111. p.

¹⁰⁸ Uo. 111–112. pp.

¹⁰⁹ Uo. 112. p.

„Kijelentettük – olvasható a jelentésben –, ellene vagyunk, hogy a KV és a Minisztertanács tervezett kiáltványába belevegyenek bármiféle ígéretet a szovjet csapatok Magyarországról való kivonását illetően, és kijelentjük, hogy ezt az országaink között fennálló viszony sarkalatos kérdésének tartjuk. Nagy Imre és Kádár is megígérte, hogy a KV és a kormány kiáltványába nem veszik be a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának a formuláját.”¹¹⁰

A szovjet vezetők jelentésükben jelezték, hogy Nagy Imre bizonytalan a katonai erő sikeres alkalmazásához elengedhetetlenül szükséges kijárási tilalom elrendelésének és a tüntetések betiltásának a kérdésében. „Mi – [Mikojan és Szuszlov – *a szerzők*] – határozottan amellet voltunk, és a Politikai Bizottság tagjainak a többsége támogatott is bennünket, hogy ezen a napon, valamint a helyzettől függően másnap is fenn kell tartani a legszigorúbb kijárási tilalmat, nemcsak éjszaka, hanem nappal is meg kell tiltani az utcai közlekedést, hogy el lehessen kerülni a tüntetéseket” – olvasható a jelentés további részében.

Mikojan és Szuszlov ekkor megfogalmazott következtetései közül emelendő, hogy a „KV-tagok, valamint a Direktórium-tagok többsége szilárdan az ellenforradalom elfojtása mellett van”, valamint elfogadhatónak és célszerűnek tartják, hogy a kormányba, annak társadalmi támogatottságát emelendő „bekerüljön bizonyos számú befolyásos kispolgári demokrata politikus”, hogy a „szükséges adottságokkal és képességekkel” nem rendelkező Bata Istvánt a Honvédelmi Minisztérium élén Münnich Ferenc váltsa fel, és helyesnek tartják, hogy az üzemekben munkástanácsokat hozzanak létre.

„Ami a kapituláció veszélyét illeti, úgy gondoljuk, a KV többsége nem kapituláns. Inkább az a veszély, hogy Debrecenben vagy Miskolcon megjelentek kapituláns helyi kormányok. Ezek ellen a leghatározottabb, nemcsak politikai, hanem katonai lépéseket fogunk tenni ... Úgy gondoljuk, hogy a legfontosabb most már nem a katonai intézkedések alkalmazása, hanem a munkástömegek megnyerése.”¹¹¹

A jelentésben Mikojan és Szuszlov idézte Kádár Jánosnak a KV üléséről tartott beszámolóját. Kádár szerint „meg kell különböztetni az ellenforra-

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

dalmi puccsistákat, akik meg akarják semmisíteni a népi demokratikus rendszert, és akikkel a végsőkig kell folytatni a fegyveres harcot”, és akiktől a néptömegeket el kell szakítani és a saját oldalukra kell állítani. „A KV-tagok túlnyomó többsége felháborodottan elutasította Donáth hozzászólását, és olyan határozatot fogadtak el, hogy kíméletlen harcot kell folytatni a felkelők ellen, egyidejűleg politikai intézkedéseket kell tenni, hogy tekintélyt szerezzenek a munkásosztály és a néptömegek körében ...”¹¹²

Mikojan és Szuszlov utasították a magyar vezetőket, hogy szigorúan figyelmeztessék Donáthot: „ha kitart kapituláns pozíciója mellett, és nem fogja szigorúan tartani magát a KV határozataihoz, akkor meg kell tenni vele kapcsolatban a szükséges intézkedéseket”¹¹³.

„Úgy határoztunk – mondta a jelentés szerint Nagy Imre –, hogy a lázadás fegyveres elfojtása mellett a megbékélést, az értelmiség és a néptömegek megnyerését szolgáló politikát fogunk folytatni, elébe megyünk a népi mozgalomnak és a nemzeti érzéseknek, hogy élére álljunk ennek a népi mozgalomnak, és ezáltal szétverjük az ellenforradalmárokat és megőrizzük a népi demokratikus rendszert.” A másik út Nagy Imre szerint az, hogy a néptömegek továbbra is ellenük lesznek, és ők kénytelenek lennének csak a szovjet csapatokra és a néptől elszigetelt párt egy részére támaszkodni. Ez tragikus volna, és előkészítené az amerikaiak bevonulásához vezető utat.¹¹⁴

Jelentésük későbbi részében Mikojan és Szuszlov Nagy Imrével kapcsolatban fontosnak tartotta leszögezni az alábbiakat: „Figyelembe kell venni Nagy Imre ingadozásait, aki opportunistá természetének következtében nem tudja, hol álljon meg az engedményekben.

A magunk részéről figyelmeztettük őket [a magyar vezetőket – *a szerzők*], hogy semmiféle további engedményt nem lehet tenni, ellenkező esetben az a hatalom bukásához fog vezetni.”¹¹⁵

Hogy Mikojan és Szuszlov figyelmeztetését a magyar vezetők mennyire vették komolyan, azt mutatja, hogy az MDP Központi Vezetőségének a magyar néphez intézett nyilatkozatában¹¹⁶ a következők hangzottak el:

¹¹² Uo. 110. p.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo. 111. p.

¹¹⁵ Uo. 112. p.

¹¹⁶ A forradalom hangja 83. p.

„Az új kormány tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal, hogy a függetlenség és a belügyekbe való be nem avatkozás alapján rendezze az országaink közötti viszonyt. Ennek első lépéseként a rend helyreállítása után a szovjet csapatok haladéktalanul visszatérnek a támaszpontjukra. Magyarország és a Szovjetunió teljes egyenjogúsága megfelel mindkét ország érdekeinek, és csakis ezen az alapon épülhet fel a valóban testvéri, megbonthatatlan magyar–szovjet barátság. Ezen az alapon alakul most újjá Lengyelország és a Szovjetunió viszonya ...”¹¹⁷

A nyilatkozat – a Mikojjal és Szuszlovval történt megegyezésnek megfelelően – többek között szólt a nemzeti alapon megalakuló kormányról, a üzemi munkástanácsok megválasztásáról, a fegyveres harcot október 26-án 22 óráig befejezők részére adandó amnesztiáról. A Központi Vezetőség ezzel egy időben felhívta „a kommunistákat, a magyar dolgozókat, mindenekelőtt a munkásokat, a fegyveres erőket, a volt partizánokat, a néphatalom szilárd oltalmazóit, hogy azokat”, akik „a megadott határidőig nem teszik le a fegyvert, kíméletlenül semmisítsék meg”¹¹⁸.

*

Mikojan és Szuszlov október 27-i jelentésük¹¹⁹ első részében az SZKP Központi Bizottságát a magyar kormány átalakításának, kiegészítésének körülményeiről tájékoztatták, majd beszámoltak a Politikai Bizottság katonai kérdésekkel foglalkozó napirendjéről is.

„A katonai helyzetről szóló jelentést – olvasható a beszámolójuk második részében – Apró elvtárs tette meg, magabiztos hangnemben. Bejelentette egyebek között, hogy a kórházakban mintegy háromezer magyar sebesültet helyeztek el közülük a kórházakban meghalt 250 személy.”¹²⁰

Apró tájékoztatóját követően a vidéken kialakult „nyugtalan helyzetre” hivatkozva Kádár János megkérdezte Mikojantól és Szuszlovtól, hogy „nem lehetne-e megnövelni a szovjet csapatok létszámát”.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Hiányzó lapok 114–116. pp.

¹²⁰ Uo. 115. p.

„Mi – olvasható a jelentésben – közöltük, hogy vannak tartalékaink, és annyi csapatunk lesz itt, amennyire szükség lesz. A Politikai Bizottság tagjai ennek nagyon megörültek.”¹²¹

Apró később javaslatot tett a városban folyó további harc megszervezésére, és közölte, hogy a „felkelők jelentős számban megkezdték a fegyverek leadását, eddig hétszáz puskát vettek át tőlük”. Amikor Apró jelezte, hogy „vidéken a helyzet kezd stabilizálódni”, a jelentés szerint Kádár és Hegedüs „a bejelentést szkeptikusan fogadta”.

„A magyar elvtársak megkezdték a pártaktivisták felfegyverzését, akik ennek következtében kezdik magabiztosan érezni magukat. Elhatározták, hogy felfegyverzett párttagokat vonnak be a városi rendőrség állományába. Elhatározták továbbá, hogy a Rádióhoz és a napilapokhoz katonai cenzorokat neveznek ki” – számoltak be Mikojanék az újabb fejleményekről, mint ahogy jelentésükben arról is szóltak, hogy Nagy Imre, aki ezalatt a kinevezett miniszterekkel tárgyalt, a kimerültségtől elájult, szívrohamot kapott, és a Szuszlovnál lévő Validollal „hozták rendbe”.¹²²

A legfelső politikai és katonai vezetés, hatalma megtartása érdekében, október 27-én és 28-án végső erőfeszítésre készítette a hadsereg erőit. A fegyveres harcok közelebbi okait kutatva látható, hogy a katonai objektumok védelmére kijelölt katonák egy része ekkoriban már végképp elvesztette a türelmét, és a polgári lakosság legcsekélyebb megmozdulásaira is fegyverrel válaszolt. Az ekkor kiadott intézkedések akár a katonai diktatúra bevezetéséeként is értelmezhetőek. Az alárendelt alakulatok parancsnokainak döntéseiben minden bizonnyal szerepet játszott az új honvédelmi miniszter, Janza Károly altábornagy parancsa, aki október 27-én lépett Bata István helyébe. A parancsban a csapatoknak a fegyveres csoportok elleni harc folytatására adott utasítást. A „katonai egységek szünet nélkül folytassák a fegyveres góccok felszámolását és a rend helyreállítását”¹²³ – hangzott a miniszter parancsa.

Janza Károly altábornagy ugyanezen a napon késő este a rádióban a Bajai Városi Tanács kérdésére közleményben válaszolva tagadta, hogy a szovjet csapatok hadműveleteket folytatnak Budapesten. Kijelentette,

¹²¹ Uo.

¹²² Uo. 116. p.

¹²³ A forradalom hangja 103. p.

hogy a harci tevékenység néhány gópontra szorult vissza¹²⁴. A honvédelmi miniszter arról természetesen nem beszélhetett, hogy már folynak a felkelés legfontosabb gócai – így a Corvin mozi környékén harcoló felkelők – elleni szovjet és magyar erők bevonásával tervezett támadás előkészületei.

Az utolsó próbálkozás

A politikai és katonai vezetés – mint láthattuk –, a kezdeti zűrzavar után, egyre pontosabb képet kapott a felkelők erejéről. Ebből arra következtettek, hogy a legjelentősebb fegyveres csoportok állásai ellen indított összpontosított támadással döntő fordulat következhet be a harcok menetében. A felkelés leverése legfontosabb előfeltételének a Corvin köz és a környékén lévő – a Kilián laktanyát is idesorolták – felkelő erők ellenállásának a megtörését tartották.

A támadás előkészítését már október 25-én megkezdték, ám ekkor a Politikai Főcsoportfőnökség vezetői jelezték, hogy sikerült kapcsolatba lépniük a „Corvinnal”, ahonnan ígéretet kaptak a harc beszüntetésére, a fegyverek letételére. A támadás előkészítését felfüggesztették.

Még ma sem tudjuk, hogy a hír volt alaptalan, vagy a felkelők gondolták meg magukat, de a fegyverletételből nem lett semmi.

Ezért október 26-án a tervezést folytatták. Az alkalmazandó erők és eszközök kérdésében azonban erősen megoszlott a Katonai Bizottság tagjainak és a hadsereg, valamint a szovjet erők vezetőinek a véleménye.

A támadást megelőző tüzérségi előkészítés tervezésekor többen is szóvá tették, hogy a Corvin mozira és környékére mért nagy erejű tüzcsapások oly nagy pusztítást okoznának a polgári lakosság körében, hogy ez az áldozat nem vállalható.

Mivel nem tudtak dönteni, telefonon Nagy Imréhez fordultak. Válaszát Kovács István vezérőrnagy a jegyzetfüzetében¹²⁵ így rögzítette:

„Ne lőjék (tüzérséggel) a háztömböt. Politikailag nagyon nehéz helyzetet teremtene. Kérem, hogy így ne hajtsák végre az akciót, kerüljék ezt a

¹²⁴ Uo. 111. p.

¹²⁵ BM. TI. V. 150 005/3. Kovács István jegyzetfüzete.

nagy tömegű vérontást, félek a következményektől ... lemondok. Az új kormány nem tudná megoldani a helyzetet, más módszerekkel kell hatni ezekre a fiatalokra.”

A fenti szöveget Kovács István vezérőrnagy Malinyinnak orosz nyelvre is lefordította. A szovjet hadseregtábornok Nagy Imrének szóló válasza a következőket tartalmazta: A tüzérségi előkészítést nem kezdik meg külön parancs nélkül. De ő, Malinyin további erőket hozat oda, köztük nehéz eszközöket is. Kéri figyelembe venni azt a választ, amit [a felkelők] a kapitulációra való felszólításra adtak. Megtagadták, hogy békésen abba-hagyják a harcot. Követelték az ÁVH leszerelését, hogy a [magyar] hadsereg csináljon rendet. Ideiglenes kormányt, választást december 31-ig, és általános amnesztiát. Csináljanak rendet [mármint a kormány], egyébként ő [Malinyin] katonai úton fog menni.

Malinyin tehát válaszában mindenki értésére adta, hogy ha a kormány a maga eszközeivel záros határidőn belül nem tud „rendet teremteni”, a Budapesten tartózkodó szovjet erők a kormány döntéseitől függetlenül végrehajtják a támadást.

További „megoldásként” az is felmerült, hogy a közműcsatornákon át műszaki erők jutnának be a Corvin mozi épülete alá, azért, hogy felrobantsák. Ezt a tervet – bár Földes László¹²⁶, a Katonai Bizottság tagja erősen támogatta – mivel nem volt meg a közműalagutak térképe, elvetették. Javaslatként elhangzott az is, hogy helikopterrel kell a mozi fölé repülni és alacsonyról bombázni. A többség ezt a tervet sem támogatta.

Így a támadást előkészítő törzsek nem kaphattak más feladatot, mint-hogy dolgozzák ki a tüzérség alkalmazása nélkül végrehajtandó támadás részleteit.

Ez 27-én este 19 és 20 óra között a Honvédelmi Minisztériumban meg is kezdődött. A szovjet Különleges Hadtest hadműveleti osztályának vezetője felkereste Kovács vezérőrnagyot, és segítséget kért tőle a támadás tervének elkészítéséhez. Mivel egyikük sem ismerte a Corvin közben és környékén lévő fegyveres csoportok pontos tartózkodási helyét és erejét, a HM pincéjében lévő foglyok között egy „corvinistát” kerestek, akivel lerajzolták a fenti adatokat is tartalmazó vázlatot. Az így készült vázlat alapján kezdték meg a tervezést.

¹²⁶ Uo. Kovács István vallomása.

Megállapodtak abban, hogy a szovjet hadtest parancsnoka az akció vezetésével a Dimitrov téren települt szovjet hadosztály parancsnokát bízta meg, aki egyben biztosítja a támadáshoz a harckocsikat és a páncélozott szállító járműveket is. A magyar vezérkar vállalta, hogy gyalogsági megerősítésként a megjelölt hadosztály alárendeltségébe helyez egy 300–350 főből álló alegységet, Tóth Zoltán alezredesnek, a kecskeméti 12. gépesített ezred parancsnokának a vezetésével. Ez az ezred 24-én érkezett Budapestre, és fő erőivel a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia területén települt.

Tóth alezredest azonnal be is rendelték a Honvédelmi Minisztériumba. Az eligazításon Takács László őrnagy, a helyettese és Szál Albert hadnagy, ezred-hadműveleti tiszt kíséretében jelent meg.

Kovács vezérőrnagy a szovjet tábornok jelenlétében térképen megmutatta hol is található a Corvin köz, majd vázlatot készített, amelyen megjelölte a támadás valószínű irányait. Meghatározták, hogy a szovjet hadosztály erőivel a kapcsolat felvételére a Szabadság hídnál 28-án 3 órakor kerül sor, és a támadás megindítását 4 órára tervezték.¹²⁷

Tóth alezredes 22 óra körül érkezett vissza az Akadémiára, ahol Márton András ezredesnek – aki a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka volt – jelentést tett a kapott feladatról.

Miután az ezredes a jelentését végighallgatta, közölte, hogy amíg Tóth a minisztériumban tartózkodott, Trepper Iván ezredestől, a miniszter titkárságának vezetőjétől és Szücs Miklós ezredestől parancsot kapott arra, hogy az Akadémián lévő tisztekből állítson össze alegységet, amely a kecskeméti ezred katonáival együtt részt vesz a Corvin közű csoportok felszámolásában.

Tóth alezredes megjegyezte, hogy véleménye szerint ez teljesen előkészítetlen akció, amelyben a siker reménye nélkül teszik kockára a kirendelt állomány életét.

Márton ezredes elfogadta ezt az érvelést, és telefonon felhívta a vezérkart. Tóth és Kovács vezérőrnagyok ekkor már aludtak, ezért észrevételeit Szücs ezredesnek jelentette, és javasolta az akció elhalasztását. Szücs felkereste a honvédelmi minisztert, Janza altábornagyot, és Apró Antal a párt Katonai Bizottságának vezetője jelenlétében jelentette a Márton ezre-

¹²⁷ Uo. 326. p. Tóth Zoltán vallomása.

destől hallottakat. Márton András azt az üzenetet kapta, hogy a csapatok a terv szerint induljanak meg. Szücs visszahívta Mártont, aki ezt a választ nem fogadta el, és jelezte, ha Szücs ilyen tehetetlen, akkor majd ő személyesen fog az ügy érdekében Janzánál eljárni.¹²⁸

Janza az ezredes jelentését végighallgatva minden indoklás nélkül azt a parancsot adta, hogy a meghatározott időre Márton ezredes is legyen a Boráros téri hídnál, ahol Szücs Miklós ezredes fogja várni. Vele együtt tegyenek majd javaslatot az akció végrehajtásáért felelős szovjet hadosztály parancsnokának, akinek a döntése alapján kötelesek a továbbiakban tevékenykedni. Márton dühösen válaszolt: ő Tóth alezredes helyében még ha felakasztanák sem venné egységét a vágóhídra. Ez az akció – folytatta Márton – a lakosság közül és a honvédség soraiból szedi majd áldozatait, sok vért fog követelni, ezért tehát mindenáron el kell kerülni.

Márton meg akarta akadályozni az akciót, ezért felhívta Nagy Máriát, a budapesti pártbizottság másodtitkárát, és segítségét kérte a támadás leállításához. Sőt tájékoztatni akarta Nagy Imrét is. Vele azonban nem tudott kapcsolatot teremteni, ezért Hegedüs Andrásnak mondta el kétségeit, és arra kérte, hogy járjon közben Nagy Imrénél a terv leállításá érdekében.

A támadás megindul

Mivel más parancs nem érkezett, megalakították a 360 fős alegységet, amelyből hat, egyenként 20 fős rohamcsoportot képeztek. A többieket a biztosító csoportba osztották be. A szállító gépjárművek 28-án 2 óra 30 perckor besoroltak, és az oszlop a Hungária körút, Népliget, Nagyvárad tér, Hámán Kató út, Soroksári út menetvonalon 3 órára meg is érkezett a Boráros térre, a Petőfi híd pesti hídfőjéhez.¹²⁹

A szovjetek a két magyar parancsnokot a Dimitrov térre, a hadosztályparancsnokhoz kísérték, aki a feladat végrehajtásába bevont állomány parancsnokai részére eligazítást tartott.

A kiadott parancs szerint a támadást két irányból tervezték végrehajtani. A Nagyvárad tér felől az Üllői úton Takács László őrnagy, a Kálvin térről

¹²⁸ BM. TI. V. 150 005/3. 104. p. Szücs Miklós vallomása.

¹²⁹ Uo. 326. p. Tóth Zoltán vallomása.

Tóth Zoltán alezredes, illetve Kovács Pál főhadnagy parancsnoksága alatt támadtak volna.¹³⁰

A szovjet hadosztályparancsnok úgy építette fel a harcrendet, hogy először a tisztekből álló biztosító alcsoport közelíti meg a Corvin közt, ennek feladata a követő harckocsik védelme, biztosítása lesz. A három darab T–34-es típusú harckocsiból álló alegység a gyalogság fedezete mellett jut majd el a Corvin köz Körút felőli bejáratához, ahonnan – a terv szerint – a mozi épületét és a környező házakban lévő fegyveres csoportok állásait tűz alá veszi. Ezután indult volna egy újabb, de most már T–54-es harckocsiból álló alegység. Az így beérkezett hat harckocsi a mozival szemben felsorakozva nagy erejű, romboló hatású tűzcsapásaival – a tűzérzési tüzelőkészítést helyettesítve – kedvező feltételeket teremtett volna az akciót a tervek szerint befejező magyar rohamcsoportoknak.

A hadosztályparancsnok intézkedett, hogy az Üllői út felé nyíló árkádokat vegyék tűz alá.

Amikor a hadosztályparancsnok közölte, hogy a magyar alakulatok a szovjet páncélcsoportokra – a „nyitott koporsókra” – felszállva hajtják majd végre a feladatot, Márton ezredes a döntést helytelenítette, mivel a magyar katonák nem ismerik a páncélozott járművekről folytatott harc szabályait.¹³¹

A szovjet tisztek jelentették, hogy ismereteik szerint a Corvin köznek több bejárata is van, és szükségesnek látják a harcrend ennek megfelelő átalakítását.

Mivel a hadosztályparancsnok a támadásban részt vevő erők, csoportok együttműködéséről sem szólt, Tóth alezredes megkérdezte, hogy milyen formában és eszközökkel tudja majd irányítani, vezetni a támadást. Ekkor a szovjet hadosztály híradófőnöke jelentette, hogy az együttműködéshez szükséges rádiókkal nincsenek felszerelve a harckocsik.

Tóth alezredes – aki a terv szerint a rohamcsoportok feletti parancsnoki teendőket látta volna el – kijelentette, hogy ez esetben a feladat végrehajthatatlan, hiszen híradó eszközök hiányában a harckocsik, a biztosító és rohamcsoportok egymást is komolyan veszélyeztetik. Ezzel a magyar tisztek – Márton András ezredes, Szücs Miklós ezredes, Kovács József alez-

¹³⁰ Uo. 331. p. Tóth Zoltán vallomása.

¹³¹ Uo. 104. p. Szücs Miklós vallomása.

redes – is egyetértettek. Továbbá megjegyezték azt is, hogy a Corvin köz szűk bejárója hat harckocsi egyidejű bevetését nem teszi lehetővé.

A hadosztályparancsnok ezek után felhívta az előljáró szovjet hadtest parancsnokát. A felmerült problémákra hivatkozva, felderítési adatok hiányában kérte a támadás elhalasztását.

A hadtest parancsnoka az indokokat nem fogadta el, és kiadta parancsát a támadás megkezdésére.

Márton újra kérte Szücsöt, hogy hívja fel Janzát. Szücs azonban csak Kovács vezérőrnaggyal tudott beszélni, akinek jelentette, hogy az akció az ő véleménye szerint sincs megfelelően előkészítve.¹³²

Kovács rövid idő múlva jelentkezett. Közölte, hogy beszélt Janzával és a hadtest parancsnokával is. Ennek megfelelően legyenek készen az akcióra, de várjanak az utasításig.¹³³

Mivel utasítás nem jött, az Akadémiáról kirendelt tisztek és a kecskeméti ezred katonái az eredeti parancs szerint a páncélozott szállító járművekbe szálltak, és a Belgrád rakparton megalakították a menetoszlopot.

Az oszlop élére három T-34-es és három T-54-es harckocsi sorolt be. Ezt a biztosító csoport járművei követték, majd újabb két T-54-es és két úszó harckocsi következett. A menetoszlop közepén a rohamcsoportok harcjárművei helyezkedtek el, mögöttük négy-hat T-54-es és további négy T-34-es harckocsi zárta az oszlopot.¹³⁴

Ekkor, a parancstól eltérően, a Corvin köz és környéke felderítésére három T-34-es harckocsit indítottak az Üllői úton a Körút irányába. Mivel ezek a harckocsik egy-másfél óra múlva sem érkeztek vissza, utánuk küldték az oszlopban következő három T-54-es harckocsit. Újabb egy órás várakozás után az egyik T-54-es épen, a másik sérülten visszatért. A szovjet harckocsik parancsnoka jelentette, hogy a T-34-esek a Corvin előtt égnek, és az ő harmadik T-54-es harckocsiját ugyancsak kilőtték. Ezek után a szovjet tisztek elvonultak tanácskozni; a magyar alegységek részére hosszú ideig semmilyen intézkedés nem érkezett.

Márton ezredes később visszament a hadosztálytörzshöz. A szovjet parancsnok azt mondta neki, azért állnak, mert kiegészítő felderítést folytat-

¹³² Uo.

¹³³ Uo.

¹³⁴ Tóth Zoltán személyes közlése.

nak. Márton jelentette, hogy a magyar tisztek és katonák fáradtak. Mivel a hadosztályparancsnok közönyösen fogadta a bejelentést, felhívta a vezérkart, de Kovács István vezérőrnagytól ismételten azt a parancsot kapta, hogy kötelesek végrehajtani a szovjetek parancsait.

Márton többórás várakozás után ismét jelentkezett a hadosztálytörzsben, ahol ekkor közölték vele, hogy a támadást másnap reggel megismétlik.

28-án 19–20 óra lehetett, amikor a magyar erők az Akadémia területére visszaérkeztek. Márton András csak később szerzett tudomást arról, hogy Hegedüs András, kérésének megfelelően, tájékoztatta Nagy Imrét a tőle hallottakról, aki még a hajnali órákban felhívta Janza altábornagyot, és a Corvin köz felszámolását határozottan megtiltotta.¹³⁵ Nagy Imre utasítása a támadásra készülő, majd a támadást megkezdő szovjet és magyar csapatokhoz nem jutott el. A támadás megismétlésére a parancs az Akadémiára már nem érkezett meg.

A szovjet csapatoknak a felkelők továbbra is nagy veszteségeket okoztak. Megpróbálták lefegyverezni az önállóan tevékenykedő szovjet katonákat és kisebb katonai csoportokat. Lascsenko altábornagy parancsot adott a határozottabb ellenállásra. Az egységek és alegységek parancsnokait parancsban figyelmeztette: leváltják őket a beosztásukból, ha hagyják lefegyverezni magukat, vagy átadják fegyverüket és lőszereiket.

*

Szerov Mikojan részére október 28-án írt, majd az SZKP Központi Bizottságához továbbított jelentésében¹³⁶ többek között arról számolt be, hogy a felkelőkkel kapcsolatban álló titkos informátorok jelezték, hogy „a felkelőkben kétségek támadtak a további ellenállást illetően. A legaktívabb részük a harc folytatása mellett van, de még ha beszüntetik is akcióikat, azt csak időlegesen és olyan feltételekkel tennék, hogy fegyvereiket maguknál tartják, kivárva az alkalmas pillanatot a harc újratekzésére”¹³⁷

¹³⁵ BM. TI. V. 150005/3. 309. p. Janza Károly vallomása.

¹³⁶ Jelcin-dosszié 54–55. pp.

¹³⁷ Uo. 54. p.

Szerov jelentésében szólt arról is, hogy az írók egy része kapcsolatba kíván lépni a felkelőkkel, hogy rábírja őket a ellenállás beszüntetésére, majd kitért az államvédelmi hatóság vidéki szerveinek a lefegyverzésére, a miskolci lincselésre, az egyes területeken – diákokból, fiatalokból és a néphadsereg katonáiból – megalakult „nemzetőrség” rendteremtő tevékenységére, a új belügyminiszter, Münnich Ferenc vezetésével az államvédelem budapesti – rendőrruhába öltöztetett – erőinek aktivizálására.

Szerov jelentette, hogy két amerikai – egy titkos informátorral folytatott beszélgetés során – azt mondta, „hogya ha a felkelést záros határidőn belül nem számolják fel, akkor az USA javaslata alapján az ENSZ-csapatok közbelépnek, amiből második Korea lesz”¹³⁸.

„Budapesten ma mindenütt nyugalom van, egy-két szórványos lövést leszámítva. Van azonban három góc, ahova a felkelők befészkeltek magukat”¹³⁹ – zárta Szerov október 28-i jelentését.

„A helyzet súlyosbodik”

Az SZKP KB Elnöksége az ülésekről készített feljegyzések szerint a „magyarországi helyzettel” október 26-át követően a legközelebb 28-i ülésén foglalkozott.¹⁴⁰ Budapesten még tartott az MDP Politikai Bizottságának ülése, amikor az Elnökség ülése elkezdődött.

Hruscsov az ülés megnyitását követően megállapította, hogy „A helyzet súlyosbodik.” A töredékes feljegyzések az általa később elmondottakat az alábbiak szerint rögzítették:

„A tüntetést megszervezik. Kádár hajlik arra, hogy tárgyalásokat folytasson az ellenállási góccal ... A munkások támogatják a felkelést (ezért akarják [a magyarok] megváltoztatni az »ellenforradalmi felkelés« megjelölést.)”

Zsukovnak a helyzetről adott tájékoztatása nem elégítette ki az elnökség tagjait, ezért a helyzet tisztázására Hruscsov Szuszlov hazarendelését is szükségesnek látta.

¹³⁸ Uo. 55. p.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Döntés a Kremlben 35. p.

Vorosilov, aki már az első hozzászólásában is szóvá tette, hogy az Elnökség rosszul van informálva, Mikojan és Szuszlov tevékenységével kapcsolatos kritikai észrevételeit követően megállapította: „... Rossz helyzetben vagyunk. Ki kell dolgoznunk saját irányvonalunkat, és csatlakoztatnunk kell ehhez a magyarok egy csoportját. Mikojan ezt a munkát nem képes elvégezni. Végre kell hajtanunk, amit tervbe vettünk. ... Nem vonjuk ki a csapatokat – erélyesen el kell fojtani [a felkelést]. Nagy: likvidátor.”¹⁴¹ Vorosilov idézett felszólalásában hangzik el félreérthetetlenül először, hogy a szovjet vezetésnek a felkelés elfojtásához meg kell nyernie a magyarok egy csoportját.

„A helyzet rosszabbodott, lassan-lassan a kapituláció felé megy a dolog. Nagy [Imre] már-már ellenünk fordul” – kapcsolódott be a vitába Molotov, majd többek között megjegyezte:

„Meg kell állapodni, hol a határa az engedékenységünknek ... Hegedüst kizárják, vagyis velünk már nem törődnek. A Szovjetunióval való barátság, csapataink segítségnyújtása – ez a minimum ... Ha nem egyeznek bele, akkor meg kell vitatni, mi legyen a csapatokkal ...”¹⁴²

Mint ez a későbbi hozzászólásokból is kiderül – Kaganovics: „Kádárnak útmutatást kell adnunk, hogy így semlegesítse”¹⁴³ [a mozgalmat? Nagy Imrét? – *a szerzők*], Bulganyin: „Kádár megingott. A legfontosabb, hogy Kádártól nagyobb határozottságot követeljünk ...”¹⁴⁴ –, az elnökségből egyre többen Kádártól mint kulcsembertől remélik, várják, sőt követelik a helyzet szovjet vezetésnek is tetsző megoldását.

„Az ellenforradalmi gócok ellen erélyesen kell fellépni, nem szabad meghátrálnunk ...” (Kaganovics), „... fegyveres munkásosztásokat kell szervezni. Csapatainkat harci készültségben kell tartani. Az ellenállás fő góciát el kell fojtani ...” (Zsukov és Szaburov), „... az MDP KV Politikai Bizottsága cselekedjen határozottan, különben mi fogunk Önök helyett cselekedni. Esetleg nekünk magunknak kell majd kineveznünk egy kormányt ...”¹⁴⁵ (Bulganyin) – hangzottak el az elnökség tagjainak a legfontosabb javaslatok.

¹⁴¹ Uo. 36. p.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo. 37. p.

¹⁴⁵ Uo.

A szót ismét Hruscsov vette át, aki a feljegyzések szerint többek között az alábbiakat mondta:

„Sok mindenért felelősek vagyunk. Számolni [kell] a tényekkel. Az a kérdés, olyan lesz-e a kormány, amelyik velünk van, vagy olyan, amelyik nincs velünk, és kérni fogja a csapatok kivonását. Mi lesz akkor?

Nagy [Imre] azt mondta, hogy ha akcióba lépünk, lemond.¹⁴⁶ Akkor felbomlik a koalíció. Ott [Magyarországon] sem a pártban, sem a kormányban nincs szilárd vezetés. A [felkelés] áttérjedt vidékre. A katonaság átállhat a felkelőkhöz ...

Két változat. A kormány cselekszik, és mi segítünk. Ez hamar véget érhet. Vagy pedig Nagy [Imre] ellenünk fordul, követelni fogja a tűz be-
szüntetését és a csapatok kivonását, utána jön a kapituláció.”¹⁴⁷

Hruscsov a legrosszabb megoldásnak egy új kormány, valamiféle „Bizottság” megalakítását tartotta, és a Nagy Imre-kormány további támogatása mellett a felkelők fegyveres erőinek a leverésére tett javaslatot. A hozzászólása végén, mintegy az önmaga részére megfogalmazott kérdésre: „Támogassuk-e a mostani kormányt, ha ilyen nyilatkozatot tesz?”, ekkor még a következő választ adta: „Támogassuk. Nincs más kiút.”¹⁴⁸

Hruscsovval vitatkozva Vorosilov, Bulganyin szavába vágva, kijelentette: „Helyesen tettük, hogy bevonultunk. Nem szabad elsietni a csapatok kivonását ... Előbb állapodjunk meg a kormány megszervezéséről, csak azután vonjuk ki a csapatokat.”¹⁴⁹

„Helyesen tettük, hogy bevonultunk” – ismételte meg Vorosilov szavait Bulganyin, majd Hruscsov álláspontját erősítve többek között megállapította: „... Le kell vonnunk a következtetést: Vannak Budapesten olyan erők, amelyek meg akarják dönteni Nagy és Kádár kormányát. Legyen az az álláspontunk, hogy támogatjuk a jelenlegi kormányt. Más-
különben a megszálláshoz kellene folyamodni. Ez kalandorságba sodor-
na bennünket”¹⁵⁰.

Az elnökség jelen lévő tagjainak a többsége, Kaganovics, Malenkov, Molotov, amellet, hogy utólag is helyeselte az általuk addig meghozott

¹⁴⁶ Lásd 49, 50, 54. pp.

¹⁴⁷ Döntés a Kremlben 37–38. pp.

¹⁴⁸ Uo. 38–39. pp.

¹⁴⁹ Uo. 39. p.

¹⁵⁰ Uo.

döntéseket, egyetértett – és egyetértett Zsukov és Szaburov is a Nagy Imre-kormány támogatásával.

Az indokok, feltételek és javaslatok között az is elhangzott, hogy „... a csapatokat a kormány beleegyezésével kell ott [Magyarországon] tartani, ... annyi ember keveredett bele [az eseményekbe], hogy amnesztiát kell garantálni...” (Malenkov), „... a csapatokat ki kell vonni – cselekedjünk óvatosan ...” (Molotov), „Fel kell kérni a testvérpártokat, hogy forduljanak felhívással a magyarokhoz ...” (Hruscsov, Zsukov), „Ne vitassuk az eseményekről adott értékelését [a Nagy Imre-kormány értékeléséről van szó – *a szerzők*], ne mondjunk ellent a csapatok kivonásának, de ne tegyük meg most rögtön ...” (Szaburov).¹⁵¹

A konkrét katonai lépésekkel kapcsolatban Zsukov a következőket mondta:

„A csapatok Magyarországról való kivonását az egész szocialista táborral meg kell beszélni ... Budapesten vonjuk ki a katonaságot az utcákról, és [gyülekeztessük] meghatározott körzetekbe. Esetleg a parancsnokság adjon ki nyilatkozatot ...”¹⁵²

Az ülésen eddig elhangzottakat Hruscsov, a feljegyzés szerint, az alábbiakban foglalta össze:

„Egyetérték az elvtársakkal. Támogatni kell a kormányt. Ki kell dolgoznunk a taktikát. Beszéljünk Kádárral és Naggyal, támogatjuk.

Nyilatkozat – ennél többre, úgy látszik, Önök nem képesek. Beszüntetjük a tüzet. Hajlandók vagyunk kivonni csapatainkat Budapestről. Feltételünk, hogy az ellenállási góccok szüntessék be a tüzet ...”¹⁵³

Az ezt követő hozzászólások közül a Vorosilov által elmondottak ismét túlmutattak az elnökség ekkor körvonalazódó álláspontján:

„Ha legalább egy csoport létrejött volna, ott lehetett volna hagyni a csapatokat. Nincs kire támaszkodni. Különben háború [lesz] ...”¹⁵⁴

A Vorosilov után ismét felszólaló Hruscsov a katonai beavatkozás elkerülésével kapcsolatos érveket az alábbival bővítette:

¹⁵¹ Uo. 40–41. pp.

¹⁵² Uo. A katonai parancsnokság nyilatkozatot adott ki, melyben jelezte, hogy a szovjet csapatok a tüzet beszüntetik, és fegyvereiket ezt követően csak önvédelemből fogják használni.

¹⁵³ Uo. 41. p.

¹⁵⁴ Uo. 42. p.

„Az angolok és a franciák most kezdik a bajkeverést Egyiptomban. Ne kerüljünk velük egy társaságba. De ne tápláljunk illúziókat. Megőrizzük arculatunkat ...”¹⁵⁵

Ezen a ponton kapcsolódott be a vitába az ülésre Budapestről visszarendelt Szuszlov, aki az MDP Politikai Bizottságának október 27–28-i üléséről, az ott született politikai döntésekről tájékoztatta az elnökséget.

Ellenforradalom? Nemzeti demokratikus forradalom?

Az MDP Politikai Bizottságának október 27–28-i ülésén¹⁵⁶ a kérdés ismételt napirendre tűzéséről Kádár János többek között az alábbiakat mondta: „Éjfélkor értesültünk, hogy a SZOT tárgyal egy diákszervezettel, ... [és az] ... egész megmozdulást úgy ahogy van »nemzeti demokratikus forradalomnak« tekintenék. Az a tény, hogy a SZOT és a diákság külön nyilatkozatot adnak ki a párt és a kormány nélkül, ez a mi politikai vonalunk teljes szétválását jelenti. Gáspár [Sándor] elvtárs jóhiszemű volt, de egészen biztos, hogy az ellenség is így akarja ezt. A külön nyilatkozat a munkásosztály elválását jelenti a párttól ... Ez elvileg tarthatatlan, gyakorlatilag pedig azt jelenti, hogy a KV és a kormány minden tekintélye megdől.

Ha azt mondjuk, hogy azok, akik még az utolsó percben is harcoltak, forradalmárok, akkor a vezető szervüket a munkások és a diákok nem a párt Központi Vezetőségében, hanem a SZOT-ban, vagy egyebütt látják. A helyzetet mi sürgetőnek tartjuk, gyorsan kell az állásfoglalást tisztázni.”

Egyes rész kérdésekről külön szólva Kádár kijelentette, hogy a „... megmozdulást csak így nemzeti forradalomnak nevezni nem szabad, mert ez azt jelenti, hogy mindenki, aki ellenünk van, forradalmár, és mi ellenforradalmárok vagyunk. Meg kell találni a megfelelő formát.”

A SZOT és az ifjúság egyezségében „... vannak helyes dolgok is – de egyelőre nem engedjük kimenni. – A párt hiányzik belőle teljesen. Kell, hogy a párt szerepeljen benne. A kormány nyilatkozatban nem kell feltét-

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ A jegyzőkönyv a „ Nagy Imre és társai” per iratai között található. MOL. XX-5 h. Vizsgálati 23. doboz 7. kötet. Közzéteszi Glatz Ferenc: História, 1989. 4–5. sz.

lenül szerepelni ...”– mondta, majd áttérve az Államvédelmi Hatóság kérdésére hozzászólását így folytatta: „Az elvtársak egy része ellene volt a megszüntetésnek ... Az államvédelmi csapatok katonaruhába öltöztetett munkások. A mi szavazatunkra indultak harcba, lemosták a gyalázatukat, azokat mi nem dobhatjuk oda az ellenforradalomnak. Lehetséges ..., hogy valamilyen formában belevegyük a készülő [kormány] nyilatkozatba, hogy a Belügyminisztérium szervezetét átalakítjuk.”

A szovjet csapatokkal kapcsolatban többek között kijelentette: „... megmondtuk az ország népének, hogy mi hívtuk a csapatokat, meg is indokoltuk, hogy ahogy mi kértük a harcbavetésüket, ugyanúgy kérhetjük, hogy vonják ki a csapatokat a harcból ... Az, hogy kivonják, vagy nem vonják, az a Szovjetunió kizárólagos döntésétől függ. Ha ilyen formula helyes, amit Nagy elvtárs felvetett a tárgyalásokról¹⁵⁷, az jó, elfogadjuk.”

Kádár János előterjesztését később így folytatta: „Az SZKP elnökségének két tagja¹⁵⁸ van itt, nekünk utasítást nem adnak, de én, mint kommunista, elemi kötelességnek tartom, hogy tanácsaikat, amik népünk és a kommunisták, a nemzetközi proletárinternacionalizmus érdekeit képviselik, figyelembe vegyük ... amit én itt vázlatosan elmondtam, azt az elvtársak helyeselték.”

Kádár kitért arra is, hogy szovjet pártvezetők a legnagyobb problémának a Politikai Bizottságon belüli megosztottságot tartják. Ők is felvetették, hogy egy pártdirektóriumnak kell vezetnie a pártot a választások megtartásáig. Kádár kijelentette, hogy az előző napon megválasztott direktórium képes a munkára.

Mikojan az ülésen többször szót kért. Hozzászólásai során többek között kijelentette, hogy a Politikai Bizottság és a Központi Vezetőség nem oszlik fel, a kérdés megtárgyalására összehívják, de a döntést a direktórium fogja meghozni. A nyilatkozatba javasolta bevenni azt a formulát, hogy a kormány el van szánva, hogy hathatósan fog harcolni a bürokrácia, az önkény ellen, a szocialista törvényességért. Majd így folytatta: „Ha mi akarunk élén járni a munkásmozgalomnak, akkor fel kell hívni, hogy szüntessék be a harcot. Nem lövöldözés közben kell tárgyalni és az utcai hangszórókat igénybe venni, hanem gyűléseket, üzemi gyűléseket kell tartani.

¹⁵⁷ Nagy Imre javasolta a tárgyalások megkezdését a kivonásról.

¹⁵⁸ Mikojan és Szuszlov.

Már szilárdságot kell tanúsítani az elvtársaknak. Ha holnap újabb engedmények lesznek, akkor már nem lehet megállítani ... Az, hogy a szakszervezetek vezetését kiadjuk a kezünkől, párhuzamos központhoz vezet, játékszerré válik az ellenség kezében.

Mi tiszteljük Nagy elvtársat, őszinte ember, de néha nagyon könnyen kerül mások befolyása alá. De, hogy szilárdak legyünk, végleges álláspont kell, ami mellett megállunk és kitartunk.”

Hegedüs András hozzászólásában szólt arról is, hogy nem „... szabad bizonytalanságot hagyni az iránt, hogy a harc alapjában véve igazságos harc. Ha itt bizonytalanságot hagyunk, szerintem nagyon komoly hibát követünk el.” Később a tüzszünet kérdéséről az alábbiakat mondta: „Tüzszünet mellett vagyok, de semmiképpen sem a banditák, a fosztogatók részére. A tüzszünetet úgy értem: Budapesten körülzárt ezer emberre tüzszünet, de ahol rabolnak, gyilkolnak, elvtársakat ölnek, én nem tudom megszavazni a tüzszünetet, és azt hiszem, senki sem. Nem szabad bele menni olyan követelésekbe, amelyeket később nem tudunk teljesíteni és ami a népi demokrácia keretein túlmegy. Apróval tárgyalnak [a felkelők – *a szerzők*]: 1. felvetették a koalíciós kormányt; 2. kilépni a Varsói Szerződésből; 3. szovjet csapatok visszavonása.”

„Ha az egyezségeknel tovább megyünk, akkor két út lehetséges: vagy burzsoá restauráció több párttal, vagy fasiszta formában. Vagy erős szovjet megszállás, ami a szovjet kormánynak és nekünk is nagyon nehéz” – jelentette ki Hegedüs András, majd később az ÁVH-val kapcsolatban a következőket mondta: „Nem lenne erkölcsös dolog, hogy mi őket bevetettük a harcba, és utána cserbenhagyjuk. Nagyon nehéz helyzetben vannak ezek az elvtársak. Megbélyegzik őket, családjukat üldözik. Egyetérték nagyon az ÁVH átszervezésével, a rendőrségnek legyen külön osztálya. Attól azonban félek, hogy a nyilatkozatban annak elismerése nélkül, hogy megállták a helyüket a katonákkal együtt és csak átszervezésről beszélünk, akkor megbélyegezzük őket.”

Később Mikojan ismételten szót kért. Kijelentette: a törvényes kormány nem tárgyalhat a felkelőkkel, a SZOT-nak kell tárgyalni a fiatalokkal is, de az ifjúság a kormánnyal szemben feltételeket nem támaszthat. „A kérdéseket nem a fegyveres harc során kell megoldani, hanem utána” – mondta Mikojan.

Gerő Ernő hozzászólásában rendkívül fontosnak tartotta azt, hogy a szerveződő fegyveres erők gerince az öntudatos munkásosztály legyen.

„Biztosítani kell, hogy kezdettől fogva mi, a párt irányításával szervezzük ezt a fegyveres erőt, és ne csússzon ki a kezünkből” – mondta. Az amnesztiával kapcsolatban megjegyezte, hogy vigyázni kell, nehogy a következő lépés a felkelők ellen harcolók bírói felelősségre vonása legyen.

Apró Antal, miután megállapította, hogy más megoldás, mint amit Kádár előterjesztett, nincs, szólt arról is, hogy a tüzszünetet idő és határidő megadása nélkül kell elrendelni, és gondoskodni kell arról, hogy amikor a szovjet erőket kivonják, a magyar rendfenntartó alakulatok már működőképeseek legyenek.

Szántó Zoltán a kialakult helyzetről szólva elmondta: „Elindult egy békes tüntetés, és most a munkástömegek vonulnak fel a népi hatalom ellen, elmozdítják a tanácsokat, és a munkások, akik nem ellenségei a népi demokráciának, passzívan nézik a pártfunkcionáriusok legyilkolását.

Nem mehetünk tovább azon az úton, hogy munkásokra tüzeljünk géppuskákkal és ágyúkkal. Mi politikailag és morálisan egyre jobban izoláljuk a pártot azoktól a tömegektől, akik szimpatizáltak velünk és követtek minket. Az a tény, hogy a szovjet elvtársak vállalkoztak erre a számukra is igen kényes, kínos szerepre, ez súlyosan hat negatív irányban ... Általános tüzszünetet, és akik fegyverrel támadnak, akik fegyveres alakulatokat és állami intézményeket támadnak meg, azok ellen fegyverrel kell fellépni ... egyetértek az ÁVH átszervezésével, de nem kell beszélni róla.”

Ezek után Rónai Sándor kérte Nagy Imrét, hogy fejtse ki álláspontját.

„Ilyen tragikus helyzetben, hogy ma a kérdésekben véletlenek vannak, az, hogy a kérdések véletlenül merülnek fel, ez éppen a pártvezetés csődje” – kezdte hozzászólását Nagy Imre, majd később többek között a következőket mondta:

„Mikojan elvtárs felém fordult és azt mondta, hogy szilárdabban kell állni. Én ott nem fogok szilárdan állni, ahol a párt érdekei továbbmenést követelnek ... Két lehetőség van: ha mi a széles alapokon nyugvó mozgalmat ellenforradalomnak értékeljük, mint ahogy először annak értékeljük, akkor nem marad más lehetőség, mint az az út, hogy fegyverek, tankok és tüzérség segítségével verjük le. Ez tragédia. Most már látjuk, hogy ez nem a mi utunk ... A Szovjetunió számára rendkívül súlyos helyzetet teremtettünk, és a világ számára azt, hogy előnt bennünket az ellenforradalom. Azt jelenti ez, ha nem vigyázunk, imperialista agresszióknak vagyunk kitéve.

A nagy, hatalmas népi erőknél, melyek mozgásban vannak, az élére kell állni. Ezt azonban csak úgy lehet, ha annak értékeljük az eseményeket, amik.

Tűzszünet a lehető leggyorsabban. Ma reggel is még a legnagyobb bizonytalanság volt, ma reggel 6 órakor el akarták kezdeni a hadműveletet¹⁵⁹ ... Szovjet csapatokat a tűzharcból ki kell vonni, párhuzamosan magyar csapatokat kell bevetni, honvédségre, demokratikus rendőrségre, munkásokra támaszkodni, és nem zárom ki a diákságot sem ... Feltétlenül beszélni kell az ÁVH-ról. Most a harcból ki kell őket vonni, anélkül hogy valamiféle értékelést adnánk ... Amnesztia feltétlenül helyes” – fejezte be többször megszakított hozzászólását Nagy Imre.

Gerő Ernő – kapcsolódva Nagy Imréhez – megismételte, hogy nem szabad bírói úton felelősségre vonni azokat akik ellenük [a felkelők ellen] vannak. „Kétféle amnesztia lehet: 1. a harcok résztvevőire, 2. az összes politikai elítélt számára.

Kiss Károly, miután hangsúlyozta, mennyire fontos a Szovjetunióhoz fűződő barátság, elmondta, hogy vigyázni kell, nehogy a „tüzet szüntess” közben legyilkolják legjobb elvtársaikat. „Egyetértek, hogy az ÁVH ne maradjon meg, de a munkásosztály legjobb gyermekeit vittük oda, és ezeket is meg kell védenünk, mert most le akarják ölni őket. Amnesztiával egyetértek” – mondta hozzászólása végén.

Rónai Sándor megkérdezte Apró Antaltól, hogy a szovjet hadsereg nélkül tudják-e biztosítani a rend fenntartását. „Egyetlen garancia, ha megvan az egység a párttagokkal, munkásokkal, öntudatos emberekkel a fosztogatók, gyilkosok ellen. Félek, különben vákuum keletkezik” – válaszolta Apró Antal.

Kádár János határozati javaslatában megállapította, hogy a testület elfogadta az általa vázolt platformot, és azt magukra nézve kötelezőnek tartják, egyetértenek abban, hogy kormánynyilatkozat legyen. Kifejezésre juttatják, hogy a kormány a párt egyetértésével működik és intézkedik, egyetértenek abban, amit Kádár János és mások a SZOT határozatának a megakadályozása érdekében tettek. A Politikai Bizottság a fentieket elfogadta, és döntött abban is, hogy a párt központi vezetőszerjét ne direktóriumnak, hanem pártelnökségnek nevezzék el.

*

¹⁵⁹ Szovjet és magyar csapatok támadása a Corvin köz környékén lévő csoportok felszámolása érdekében.

Az ülést követően az események felgyorsultak. 28-án 13 óra 20 perckor a kormány a rádión keresztül elrendelte az általános, azonnali tüzszünetet. Nagy Imre kormányprogramjában 17 óra 25 perc után a kérdésre: Ellenforradalom? Nemzeti demokratikus forradalom? – a következő választ adta: „A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna. Kétségtelen, hogy úgy, ahogy minden nagy népmegmozduláskor történni szokott, kártékony elemek az elmúlt napokat is felhasználták közönséges bűncselekmények elkövetésére. Tény az is, hogy reakciós, ellenforradalmi elemek is bekapcsolódtak, és igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi demokratikus rendszer megdöntésére. De az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom. Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítsa nemzeti függetlenségünket, önállóságunkat, szuverenitásunkat, kibontakoztassa társadalmi, gazdasági, politikai életünk demokratizmusát, mert csak ez lehet a szocializmus alapja hazánkban.”¹⁶⁰

Nagy Imre azt követően, hogy nemzeti demokratikus mozgalomnak nyilvánította az előző napok megmozdulásait, bejelentette a szovjet csapatok azonnali kivonását Budapestről, tárgyalások megkezdését a szovjet haderő teljes kivonásáról, az Államvédelmi Hatóság megszüntetését, az amnesztiát, a Kossuth-címer bevezetését, március 15-e nemzeti ünnepé nyilvánítását, az általános fizetésemelést, bér- és normarendezést, az erőszakoskodás megszüntetését a termelőszövetkezeti mozgalomban.

Az események átértékelése a Magyar Néphadseregben új helyzetet teremtett. Azok a kötelékek, amelyek október 28-ig is a forradalmi erőket támogatták, magatartásuk helyességét látták igazolva. Az eseményeket passzívan szemlélők többsége a kormánynyilatkozatban elhangzottakat elfogadva aktívan bekapcsolódott az új szakaszba, a forradalom vívmányainak a megvédésébe, és azoknak a feladatoknak a megvalósításába, amelyek biztosították a kormány céljainak végrehajtását.

¹⁶⁰ A forradalom hangja 131–132. pp.

„Hogyan legyünk úrrá a helyzeten? ... A tényleges hatalom: a hadsereg!”

A Moszkvába nagy hirtelen visszarendelt Szuszlov a magyarországi helyzetről az Elnökséget a feljegyzések szerint¹⁶¹ úgy tájékoztatta, hogy az október 23-i szovjet csapatbevonulást követően október 25-ére Budapesten egyetlen ellenállási góc maradt, és csak október 26-án szereztek tudomást arról, hogy a Corvin moziban – a „színházban” – van „... egy banda, egy, a horthysta hadseregben szolgált ezredes¹⁶² vezetésével, és ez a banda elsősorban a [szovjet] tisztokra lő.

Szuszlov a magyar sebesültek számát 3000, a halottakét 350 főre becsülte. „A mi veszteségünk 600 halott” – mondta, majd közölte, hogy a lakosság viszonya a szovjet csapatokhoz a Kossuth téri tüntetés „szétkergetése” következtében megromlott.

Szuszlov a magyar vezetés tevékenységét értékelve kitért arra is, hogy az október 27-én megalakult kormány felhívásába Nagy Imre, az ő tudtuk és hozzájárulásuk nélkül, „beszúrta a szovjet csapatok kivonásának tézisének ...”¹⁶³

A helyzet rövid értékelését követően megfogalmazott kérdésre, nevezetesen, hogy „Hogyan legyünk úrrá a helyzeten?”, a következő választ adta:

„Egy viszonylag szilárd kormányt kell létrehozni. A mi irányvonalunk: ne ellenezzük néhány demokrata bevonását ... ha már a kormány a tűz beszüntetését tervezi, parancsnokságunk kidolgozza a Budapest-ről való csapatkivonást elrendelő parancsot ... Választásokat nem kell tartani.”¹⁶⁴

A Szuszlov tájékoztatóját követően lefolytatott vita Mikojan-ellenes felszólalásai – „Mikojan elvtárs helytelen, határozatlan álláspontot foglal

¹⁶¹ Döntés a Kremlben 43–44. pp.

¹⁶² Először Király Bélára, majd Maléter Pálra gondoltak. A Corvin közti csoportok tevékenységét november 1-jéig – egyes források szerint november 2-ig – Iván Kovács László irányította, hangolta össze. Az iratok szerint a forradalom napjaiban valóban volt a Corvin közben egy ezredes, vagy alezredes, aki 45 előtt szolgálatot teljesített a honvédségnél és akit a felkelők október 29-ről 30-ra virradó éjszaka letartóztattak, és Maléter Pál hozzájárulásával a Kilián laktanya fogdájába zártak.

¹⁶³ Döntés a Kremlben 44. p.

¹⁶⁴ Uo. 43–44. p.

el, nem segít a magyar vezetőknek abban, hogy véget vessenek a kettős-ségnek ...” (Bulganyin), „... meg kell mondani Mikojan elvtársnak, hogyan cselekedjen ...” (Molotov), Mikojan „... keményen követelje meg Nagytól a rendcsinálást ...” (Malenkov), „Mikojan elvtárs helytelenül cselekszik, kapituláció felé visz [bennünket] ...” (Zsukov), „Mikojan elvtárs úgy látszik, téved Nagy megítélésében ...” (Furceva), „Szilárd irányvonalat kell követni ...” (Bulganyin), „Forradalmi Katonai Bizottságot¹⁶⁵ kell alakítani ...”¹⁶⁶ (Kaganovics) – jelzik, hogy a magyarországi helyzet értékelésében és a lehetséges megoldás tekintetében sorsdöntő fordulat következett be.

Zsukov a pár órával előbb elhangzott javaslatával: „Támogatni kell a jelenlegi kormányt” ellentétben már a „kemény álláspont mellett”¹⁶⁷ foglalt állást.

„A tényleges hatalom: a hadsereg. Ha engedményeket teszünk, ezt gyengeségnek fogják tekinteni ...”¹⁶⁸ – egészítette ki Zsukovot Sepilov.

Hruscsov az eddigiektől merőben eltérő értékelése – „Új szakasz kezdődött. Nem értünk egyet a kormánnyal ...” – és határozati javaslatával – „Hegedüs és mások lépjenek érintkezésbe velünk. Felhívással kell fordulni a csapatainkhoz ... Repüljön oda Molotov, Zsukov és Malenkov ...” – a „véglegest később mondunk” bejelentés ellenére a magyar forradalom sorsát alapvetően meghatározó változások kezdetét érzékelteti.¹⁶⁹

A szovjet csapatok kivonása Budapestről

Október 28-án Korzszenyjejevics tábornok, a magyar vezérkar tanácsadója, valamint Hromcov ezredes, a hadműveleti csoportfőnökség tanácsadója felkereste Kovács István vezérőrnagyot, és tájékoztatták, hogy a szovjet parancsnokság őket bírta meg a Budapesten tartózkodó szovjet

¹⁶⁵ A „Forradalmi Katonai Bizottság” az Elnökség tagjainak az értelmezése szerint az elenkormány megalakítását jelenti.

¹⁶⁶ Döntés a Kremlben 44–45. pp.

¹⁶⁷ Uo. 45. p.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ Uo. 45–46. pp.

csapatok kivonási tervének elkészítésével. Kovács vezérőrnagy Zólogy László ezredesnek adott parancsot arra, hogy segítsen a tervezésnél.

A szovjet tiszték elképzelése szerint minden alakulat a legrövidebb úton, egy időben vonulna ki a városból. A Budán lévők nyugati irányba, a Pesten tartózkodók kelet felé. Zólogy ezredes ezt a megoldást nem tartotta helyesnek, azt javasolta, hogy az összes egységet Keletre vonják ki, mert ellenkező esetben a szovjet csapatoknak az országból való kivonásukkor újra át kellene vonulniuk Budapesten, és ez adott esetben provokálhatja a lakosságot.

Kovács István vezérőrnagy ezzel szemben azzal érvelt, hogy a Budapestre rendelt erők zömének a helyőrsége az ország nyugati részében található, és végleges távozásuk esetén onnan fognak kivonulni. Kovács utasította Zólogyt, hogy a kivonulási terv elkészítésénél a szovjet parancsnokság álláspontja a mérvadó.

A szovjet tiszték a csapatok kivonását két ütemben tervezték végrehajtani. Az első ütemben a külső kerületekben lévő csapatokat, a második ütemben pedig a város belső részeiben lévő, a Pártközpont, a Honvédelmi Minisztérium, a Parlament és a Belügyminisztérium őrzését ellátó csapatokat szándékozták kivonni.

Ekkor a szovjet tiszték és Zólogy ezredes megegyeztek abban, hogy közösen megállapítják, hogy milyen objektumokat védenek csak szovjet csapatok, mert az ott lévő erőket a kivonást követően magyar csapatokkal kell felváltani. A szovjet tiszték jelezték, hogy csapataik mozgatási tervét elkészítik és azzal Zólogyt hamarosan felkeresik, 29-én délig azonban nem jelentkeztek.

Ekkor Janza altábornagy, honvédelmi miniszter magához rendelte Zólogy ezredesét, és Tyihonov altábornagy jelenlétében javaslatot kért a szovjet csapatok kivonásának technikai lebonyolítására vonatkozóan. Zólogy ekkor azt javasolta, hogy a kivonást onnan kezdjék, ahol nincs fegyveres harc, és csak a végén hozzák el a szovjet erőket onnan, ahol a felkelőkkel közvetlen harci érintkezésben vannak, így a Corvin mozi környékéről és a Moszkva térről.

Zólogy javaslatát ismét nem fogadták el, és úgy döntöttek, hogy éppen fordítva, először a Corvin körzetéből kell a kivonást végrehajtani.

Ezekon a helyeken a szovjet csapatok felváltását Zólogy három irányból javasolta. Ezt a feladatot a Zrínyi Katonai Akadémia, a Tűzértiszti Iskola és a 12. gépesített ezred karhatalmi erőivel tervezték végrehajtani.

A felváltást a tervek szerint október 29-én 20 órától 30-án reggel 6-ig kellett volna végrehajtani. A szovjet vezetés a kivonás feltételeként azt szabta, hogy a magyar csapatok megnyugtató módon váltsák fel őket. Ezzel egy időben kísérletet tettek arra, hogy a felkelők a kivonás után, 30-án 9 órakor a magyar hadsereg előtt lerakják a fegyvert. A Corvin közben Váradi Gyula vezérőrnagy vezetésével a fegyverletételről folytatott tárgyalások sikertelenül végződtek.

A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos tervezőmunka október 30-án délben újabb fordulatot vett. Zólomy ezredest ezúttal a budapesti szovjet parancsnokság törzsfőnöke kereste fel. A két tiszt megállapodott abban, hogy a kivonás első ütemében – 15 órától éjfélig – az V. kerület kivételével egész Budapestet kiürítik. Zólomy javasolta, hogy Budán ezt a tevékenységet csak 18 órától kezdjék el, hogy a kaposvári 26. lövész-ezred bevonulását a szovjet csapatok mozgása ne akadályozza.

A második ütemet 30-án éjféltől 31-én hajnali 5 óráig tervezték, ennek során a szovjet erők az V. kerületből is távoznak. Ezt megelőzően a 26. lövész-ezred átveszi a Honvédelmi Minisztérium, a Parlament, a Pártközpont és a Nemzeti Bank őrzését. Az így elkészített tervet Janza altábornagy azonnal jóváhagyta. A szovjet csapatok kivonása a terv szerint megkezdődött, de a második ütemet csak 31-én a déli órákban tudták befejezni.

Elégségesek a jelenleg itt tartózkodó szovjet csapatok

A végleges döntés nem sokáig váratott magára. Az SZKP KB Elnökségének 1956. október 30-i és 31-i ülésein a Malin által készített feljegyzések alapján a döntés megszületésének körülményei az alábbiakban rekonstruálhatók:

Október 30-án a magyarországi helyzettel kapcsolatos kérdések megvitatását megelőzően meghallgatták Szerov – feltehetően október 29-i¹⁷⁰ –, valamint Mikojan és Szuszlov október 30-i¹⁷¹ jelentéseit.

¹⁷⁰ Jelcin-dosszié 62–63. pp.

¹⁷¹ Hiányzó lapok 125–126. pp.

Szerov eredetileg Mikojannak és Szuszlovnak készítette, majd az SZKP KB részére továbbította, sok kérdésben túlzó, vagy valótlan tartalmú jelentésében többek között néhány felkelő csoport és a kormány között folyó fegyverletételi tárgyalásokról, a 27–28-i rabszabadításokról, a fegyveres csoportok fegyverletételének a megkezdéséről, kommunisták üldözéséről és megöléséről, a miskolci lincselésről¹⁷² írt.

A felozlatott Államvédelmi Hatóság helyzetéről az ott lévő szovjet tanácsadók jelentései alapján szólva jelezte, hogy több csoport államvédelmi tiszt „át fog törni a Szovjetunióba”, vagy ha nem jut el odáig, „illegálisan partizánharcot folytat majd”.

Szerov jelentette továbbá, hogy 40 államvédelmi munkatárs menekült Romániába és több csoport a csehszlovák és a szovjet határon vár a bebo-csátásra.¹⁷³

Mikojan és Szuszlov október 30-án készített jelentésében – Szerov jelentésének hatására – megállapította, hogy a politikai helyzet Magyarországon és Budapesten „nem javul, ellenkezőleg, romlik”. „A felkelők kijelentették, hogy csak akkor adják le [a fegyvert], ha a szovjet csapatok elhagyták Budapestet, egyesek pedig egyenesen azt mondják: ha a szovjet csapatok elhagyták Magyarországot. Ily módon, olvasható a jelentésben, ennek a gócnak [a Corvin mozi környékén települt felkelő csoportoknak – *a szerzők*] a felszámolása békés úton szinte kizárt.

Arra törekszünk, hogy a góc felszámolását a magyar erők hajtsák végre. Van azonban egy nagy veszély: a magyar hadsereg mindeddig várakozó álláspontot foglalt el. A mi katonai tanácsadóink azt mondják, hogy a magyar tisztek és tábormokok viszonya a szovjet tisztekhez az utóbbi időben megromlott, nincs meg az a bizalom, ami korábban megvolt. Előfordulhat, hogy a felkelők ellen bevetendő magyar egységek átállnak a felkelőkhöz, és akkor ismét a szovjet csapatok hadműveleteire lesz szükség ... Amíg a magyar csapatok nem tanúsítanak ellenséges magatartást, a jelenleg itt tartózkodó szovjet csapatok elégségesek. Ha a helyzet tovább romlik, akkor persze újból át kell tekinteni ezt a kérdést teljes egészében.”¹⁷⁴

¹⁷² Jelcin-dosszié 62. p.

¹⁷³ Uo. 63. p.

¹⁷⁴ Hiányzó lapok 125–126. pp.

Mikojan és Szuszlov – Nagy Imrének Andropovval folytatott megbeszélése alapján – figyelmeztette a szovjet vezetést arra, hogy ha újabb szovjet csapatok vonulnának Magyarországra, akkor az „fordulópontot jelenthet Magyarországnak a Biztonsági Tanácsban követett politikájában”.¹⁷⁵

Nagy Imre magához kérte Andropovot és „megkérdezte tőle, igaz-e, hogy a Szovjetunióból továbbra is szovjet katonai egységek érkeznek Magyarországra, és ha igen, akkor milyen céllal”. „Erről nem állapodtunk meg” – mondta a jelentés szerint Andropovnak Nagy Imre.¹⁷⁶ „Ma a következőket szándékozunk közölni Nagy Imrével: csapataink a mai napig a megállapodásunknak megfelelően érkeztek, a továbbiakban pedig egyelőre nem tervezünk újabb alakulatokat behozni, arra számítva, hogy a kormány megbirkózik a Magyarországon kialakult helyzettel” – írta jelentésében Mikojan és Szuszlov, akik az SZKP KB-nek javasolták: utasítsa „a honvédelmi minisztert [Zsukovot], hogy állítsa le a csapatok küldését Magyarországra, és folytassa összpontosításukat szovjet területen”.

„Ügy gondoljuk, Konyev elvtársnak haladéktalanul Magyarországra kell jönnie”¹⁷⁷ – zárta október 30-i jelentését Mikojan és Szuszlov.

A fentiekben idézett jelentések felolvasása után Zsukov tájékoztatta az Elnökséget, hogy Bécs környékén katonai szállító repülőgépek összpontosítása van folyamatban¹⁷⁸, majd Malinyin véleményét idézve jelezte, hogy Nagy Imre kettős játékot játszik, és Mikojan és Szuszlov javaslatát támogatva ő is szükségesnek tartotta, hogy Konyevet küldjék Budapestre.¹⁷⁹

A szovjet vezetés megosztottságáról és határozatlanságáról árulkodnak az Elnökség október 30-i ülésén és az ezt követően elhangzottak.

Hruscsov, a kínai pártvezetés véleményét is tolmácsolva bejelentette, hogy ezen a napon „... el kell fogadni a Nyilatkozatot a csapatoknak a népi demokratikus országokból való kivonásáról ...” és az ezzel kapcsolatos kérdéseket – „annak az országnak a véleményét figyelembe véve,

¹⁷⁵ Uo. 126. p.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Uo. 126. p.

¹⁷⁸ Ezek a gépek a segélyküldemények Magyarországra szállítását végezték, nem katonai feladatokat hajtottak végre.

¹⁷⁹ Döntés a Kremlben 51. p.

amelyben csapataink tartózkodnak” – a Varsói Szerződés ülészakán meg kell vitatni. Hruscsov szerint ezzel kapcsolatban a magyarok számára és a Varsói Szerződés többi tagországa számára a Nyilatkozaton kívül „külön dokumentumot” kell készíteni.¹⁸⁰

Molotov ezzel egyetértésben javasolta, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat a csapatok kivonásáról, de ezt a Varsói Szerződés többi országával is meg kell tárgyalni.¹⁸¹

Vorosilovnak azt a kiegészítését, hogy a Nyilatkozatban a szovjet vezetés „jogosan gyakorol önbírálatot”, Kaganovics elvetette. „Ebben a dokumentumban nem szükséges önkritikát gyakorolni” – mondta.¹⁸²

Sepilov ellentmondásoktól terhelt – „Ki kell küszöbölni a parancsolgatás elemeit ... Ne engedjük, hogy kihasználják a mostani helyzetet ... Magyarország kormányának egyetértésével hajlandók vagyunk kivonulni ... Hosszú harcot kell folytatni a nemzeti kommunizmus ellen ...”¹⁸³ – felszólalását követően Zsukov egy merész fordulattal kijelentette: „A csapatokat ki kell vonni Budapestről, ha szükséges Magyarországról is. Számunkra ez katonai-politikai lecke”¹⁸⁴.

Furceva már egy általános, „nem pedig a magyarokhoz intéződő felhívás” mellett érvelt, és hangsúlyozta a Központi Bizottság tájékoztatásának a fontosságát.¹⁸⁵

A legönkritikusabb Szaburov felszólalása volt, aki a Nyilatkozat és a csapatkivonás kérdésében Furcevával egyetértve kijelentette: „A XX. kongresszuson jó munkát végeztünk, de utána nem álltunk a tömegesen kibontakozó kezdeményezések élére. Nem lehet a nép akarata ellenére vezetni. Nem tértünk át a vezetés igazi lenini elveire. Az események uszályába kerültünk ... A kapcsolatokat az egyenlőség alapján kell építeni.”¹⁸⁶

A Nyilatkozattal kapcsolatban kibontakozott későbbi vita hozzászólásaiból kiemelendő a Hruscsov által beterjesztett javaslat, miszerint a szovjet

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Uo. 52. p.

¹⁸² Uo. 52–53. pp.

¹⁸³ Uo. 53. p.

¹⁸⁴ Uo.

¹⁸⁵ Uo. 54. p.

¹⁸⁶ Uo. 55.p.

vezetésnek meg kell fogalmaznia a magyar kormányhoz – amelynek lépéseit támogatják – fűződő viszonyát, amelyben külön szólni kell Nagy Imre és Kádár János szerepéről is.¹⁸⁷

Hruscsov a Mikojannal folytatott telefonbeszélgetés alapján bejelentette, hogy „Kádár jól viselkedik”, a pártbizottság hat tagjából öt szilárdan tartja magát, a csapatok kivonása ügyében az „elnökségen” belül vita folyik, a honvédelmi miniszter parancsot fog adni a „... színházban – [a Corvin moziban – a szerzők] lévő lázadók katonai leverésére”, és szolt arról is, hogy a magyar „államvédelmisek” megérkeztek a szovjet csapatokhoz.¹⁸⁸

Zsukov javasolta, hogy a Nyilatkozatban fejezzék ki együttérzésüket a néppel, és szólítsanak fel a vérontás beszüntetésére.¹⁸⁹

„... a csapatoknak Magyarországon kell maradniuk”

A vitát megszakítva hallgatták meg az ülésre valószínűleg ekkor érkező Jugyin tájékoztatóját a kínai pártvezetőkkel folytatott tárgyalásokról.

„Mi a helyzet? Kilép-e Magyarország a táborunkból? Kicsoda is Nagy? Lehet-e hinni neki?”¹⁹⁰ – ismételte meg Jugyin a kínai küldöttség tagjai által megfogalmazott kérdéseket, mely kérdések és az ezekre adott válaszok a magyarországi helyzet értékelésében és a lehetséges „megoldások” számbavételében újabb fordulat kezdetét jelentették.

Mint az a feljegyzésekből kiderül, az Elnökség meghívására az ülés munkájába ekkor bekapcsolódó Liu Sao-csi az általuk megfogalmazott kérdésekre kész válaszokkal rendelkezett.

Liu Sao-csi a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának újabb álláspontját ismertette kijelentette: „... a csapatoknak Magyarországon kell maradniuk”.¹⁹¹

¹⁸⁷ Uo. 56. p.

¹⁸⁸ Uo. 57. p.

¹⁸⁹ Uo. 56. p.

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ Uo. 57. p.

Ezt követően Hruscsov, a kínai vezetés határozott álláspontja ellenére még mindig két lehetséges alternatívát vázolt fel: 1. a háborús megszállás útja; 2. a békés: a csapatok kivonása, tárgyalások.

A feljegyzések szerint ekkor az egyetlen hozzászóló Molotov volt, aki a kínai véleményre is reagálva többek között kijelentette: „A politikai helyzet világossá vált. Ellenforradalmi kormány, átmeneti kormány alakult ... Tisztáznunk kell viszonyunkat az új kormányhoz. Tárgyalásokat kezdünk a csapatok kivonásáról”¹⁹².

Újabb, az eddigieknél határozottabb fordulatra, s egyben a végső döntés meghozatalára az SZKP KB elnökségének október 31-i ülésén került sor.

„Felül kell vizsgálni az értékelést – ismertette Hruscsov elképzelését –, a csapatokat ne vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, és lépünk fel kezdeményezően a rend helyreállítása érdekében Magyarországon. Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengeségünknek fognák fel, és támadásba lendülnének ... Pártunk ez esetben nem értene meg bennünket. Nem csak Egyiptomot adnánk oda nekik, hanem Magyarországot is. Nincs más választásunk.”¹⁹³

Mivel javaslatával az ülésen részt vevő Zsukov, Bulganyin, Molotov, Kaganovics, Vorosilov és Szaburov egyetértett, Hruscsov a lehetséges lépéseket szinte forgatókönyvszerűen az alábbiakban ismertette:

„Meg kell mondani, hogy mi elébük mentünk, de most nincs kormány. Milyen vonalat kövessünk?

Ideiglenes Forradalmi Kormányt kell alakítani (Kádár vezetésével). [Mégis] az a legjobb, ha helyettes lesz. Münnich legyen a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter.

Ezt a kormányt – [a Nagy Imre-kormányt – *a szerzők*] – meghívjuk, mondjuk a csapatok kivonásával kapcsolatos tárgyalásokra, és megoldjuk a kérdést.¹⁹⁴ Ha Nagy [Imre] beleegyezik, vegyük be miniszterelnök-helyettesnek. Münnich segítséget kér tőlünk, mi segítséget nyújtunk, és rendet csinálunk.

¹⁹² Uo. 57. p.

¹⁹³ Uo. 62. p.

¹⁹⁴ A „kérdést” nem a Hruscsov által ekkor beterveztettek alapján oldották meg. A tárgyalóküldöttség – Erdei, Maléter, Kovács és Szücs – tagjait valóban a tárgyalásokon, Tökölön tartóztatták le, de a kormány eltávolítására jugoszláv közreműködéssel került sor.

Megbeszélni Titóval. Tájékoztatni a kínai elvtársakat, a cseheket, a románokat, a bolgárokat. Nagy háború nem lesz.”¹⁹⁵

Hruscsov javaslatával a fentiekben felsorolt személyeken kívül Furceva – „Úgy kell cselekednünk, hogy mi győzzünk” –, Poszpjelov, valamint Svernyik is egyetértettek.¹⁹⁶

„Egyszerre kell akcióba lépni a központban is, meg vidéken is”¹⁹⁷ – javasolta Molotov.

Ezt követően az elnökség határozatban rögzítette, hogy Zsukov dolgozza ki a katonai terveket, és erről tegyen az Elnökségnek jelentést, Sepilov, Brezsnyev, Furceva, Poszpjelov készítsék el a terv végrehajtásával kapcsolatos propagandaanyagokat, melyek között szerepeljen „a parancsnokság vagy a kormány felhívása a néphez”, és az „Ideiglenes Forradalmi Kormány felhívása a néphez”.

Készüljön el Konyev napiparancsa, és az elnökség küldjön egy csoportot Konyev Magyarországon felállítandó főhadiszállására.

Ezek után jegyzőkönyvileg is rögzítették, hogy a Moszkvában lévő Rákosi, Hegedüs és Gerő Münnich miniszterelnökségét támogatja, és az ellenkormány tagjaiként Apró Antal, Kádár János, Kiss Károly, Boldoczki János és Horváth Imre¹⁹⁸ jöhetnek számításba.¹⁹⁹

Döntöttek arról is, hogy a magyarországi helyzet megvitatására Jugoszláviába Hruscsov és Malenkov, Bresztbe Hruscsov, Molotov és Malenkov utaznak.

Mikojan sikertelen próbálkozásai

A magyar kérdést november 1-jén, Hruscsov távollétében a Moszkvába visszatért Mikojan kezdeményezésére az elnökség ismét megbeszélte. Az előzményekhez szorosan hozzátartozik, hogy amikor Mikojan Moszkvában értesült az Elnökség október 31-i döntéséről, a Bresztbe készülő Hrus-

¹⁹⁵ Döntés a Kremlben 62–63. pp.

¹⁹⁶ Uo. 63. p.

¹⁹⁷ Uo. 64. p.

¹⁹⁸ Horváth Imre külügyminiszter New Yorkba indult, de repülőgépét a szovjetek eltérítették. A gép Moszkvában landolt. Nyikolaj Dzuba személyes közlése.

¹⁹⁹ Döntés a Kremlben 64. p.

csovnál tiltakozott a magyarországi beavatkozás ellen, és követelte az elnökség azonnali összehívását. Hruscsov ezt azzal utasította vissza, hogy a kérdésben egyhangú döntés született, és az előkészületek az elhatározott ütemterv szerint már megkezdődtek.²⁰⁰

Az ennek ellenére megtartott elnökségi ülésen Mikojan, megkísérelve a lehetetlent, az elnökséget arról kívánta meggyőzni, hogy a Nagy Imre-kormányt a jelenlegi körülmények között támogatni kell, a szovjet vezetés az erő alkalmazásával nem megy semmire, tárgyalásokat kell kezdeni, és a döntéssel legalább 10-15 napot várni kell.²⁰¹

„Ha a hatalom tovább gyengül, akkor döntsük el, mit tegyünk ... Ha a helyzet stabilizálódik, akkor majd eldöntjük, kivonjuk-e a csapatokat. Várjunk 10-15 napot, támogassuk ezt a kormányt. Ha a helyzet stabilizálódik, akkor jobbra fordul a dolog”²⁰² – győzködte az elnökség tagjait Mikojan.

Szuszlov Mikojannal ellentétben többek között kijelentette: nem gondolja, hogy a felkelést Nagy Imre szervezte, de a nevét felhasználták. „Nincs biztosíték arra, hogy ez a kormány tartani tudja magát. Csakis a megszállással biztosíthatunk magunknak olyan kormányt, amely támogat bennünket”²⁰³ – mondta.

Szerov mindezt azzal egészítette ki, hogy a megmozdulásokat alaposan előkészítették, és Nagy Imre a felkelőkkel kapcsolatban áll. „Erélyes intézkedéseket kell tenni. Meg kell szállni az országot ...”²⁰⁴ – követelte Szerov.

A vitában ezt követően felszólaló katonáknak, Konyevnek és Zsukovnak volt a leghatározottabb a véleménye. „Budapest a felkelők hatalmában van. Eluralkodott az anarchia. A reakció felülkerekedik. A megoldás: megszállás ...”²⁰⁵ – jelentette ki Konyev.

„Nincs ok arra, hogy felülvizsgáljuk az 1956. október 31-i határozatot. Nem értek egyet Mikojan elvtárrsal, hogy támogatni kellene a

²⁰⁰ Memoari Nyikiti Szergejevicsa Hruscsova. Voproszi Isztorii, 1994. 5. sz. 80. p. Közli: Döntés a Kremlben 73. p.

²⁰¹ Döntés a Kremlben 69. p.

²⁰² Uo.

²⁰³ Uo. 70. p.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Uo.

jelenlegi kormányt. Határozott cselekvésre van szükség. Elkapni az összes gazembert. Lefegyverezni az ellenforradalmat ...²⁰⁶ – mondta Zsukov.

„Mindent az október 31-i határozat szellemében kell tenni”²⁰⁷ – zárta le a vitát Bulganyin.

Még ezen a napon, november 1-jén, ismételten összeült az elnökség, amikor a magyarországi helyzet ismételten szóba került. Sepilov ekkor elhangzott értékelése szerint a magyar „probléma” megoldásában két út van. Az első: számolni kell a mozgalom tömeges jellegével, és nem beavatkozni; a második: a fegyveres út. De ennek ellenére a harmadik változat következett be: „Be is avatkoztunk, és a reakció is diadalmaskodott.”²⁰⁸

„A jelenlegi helyzet: végbement egy ellenforradalmi puccs, az államrendszer megváltozott, a fő irány a szovjetellenesség, és a fő irányt kívülről szervezik. Ha nem lépünk az erélyes [cselekvés] útjára, Csehszlovákiában [is] széthull a dolog. Fegyveres erővel kell helyreállítani a rendet...” – zárta felszólalását Sepilov.

A hozzászólásban öt követő Mikojan erejéből már csak hangos reménykedésre tellett. „Még van három nap gondolkodási időnk, még jöhetnek tanácsok az elvtársaktól ...”²⁰⁹ – mondta.

Ezen a napon az alábbi fontosabb döntések születtek: a szovjet családokat küldjék haza, a nagykövetség személyzetének egyelőre Budapesten kell maradnia, Szuszlov, Brezsnyev a Moszkvában lévő „magyar elvtársakkal” – feltehetően Gerővel, Hegedüssel és Batával – készítse el az intézkedési terveket, vegyék számba, mit kell tenni, és ebben kikre – „milyen káderekre – lehet támaszkodni”.²¹⁰

²⁰⁶ Uo. 71. p.

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Uo. 72. p.

²⁰⁹ Mikojan talán abban bízott, hogy a szocialista országok vezetőivel, főleg jugoszláv és lengyel vezetőkkel folytatott egyeztetések az elképzeléseinek megfelelően módosítják a szovjet döntéseket. Csalódnia kellett. Döntés a Kremlben 72. p.

²¹⁰ Uo. 71., 73. pp.

Nagy Imre magyarázatot követel – Kádár Nagy Imre mellett szólal fel

November 1-jén Andropov a késő esti órákban továbbította a következő jelentését²¹¹ Moszkvába, amelyben beszámolt arról, hogy ezen a napon, este 19 órára „meghívták” a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának ülésére, ahol Nagy Imre „elégé ideges hangnemben közölte a jelenlévőkkel, hogy már reggel is felvilágosítást kért a szovjet nagykövetségtől azzal kapcsolatban, hogy a szovjet csapatok átlépték a magyar határt, és az ország belseje felé nyomulnak”.

Andropov jelentéséből megtudhatjuk, hogy miután Nagy Imre erre „magyarázatot követelt”, hozzászólásában Tildy Zoltán jelezte, „hogy ha a szovjet csapatok tovább folytatják előrenyomulásukat Budapest felé, botrány lesz, és a kormánynak le kell mondania”. Kijelentette, „ragaszkodik ahhoz, hogy a szovjet csapatok, de legalábbis azok, melyek nem a Varsói Szerződés alapján jöttek az országba, haladéktalanul kezdjék meg az ország elhagyását”²¹².

Miután Kádár Nagy Imre mellett, Haraszi és Erdei pedig „zaklatot-tan és barátságtalanul” szólalt fel – csak Dobi hallgatott –, Andropov a Moszkvából kapott direktívák szellemében tájékoztatást adott, amely Nagy Imre szerint nem adott választ a magyar kormány által feltett kérdésekre.

„Amennyiben a szovjet kormány eddig nem állította meg a szovjet csapatok előrenyomulását, és nem ad kielégítő választ eddig tett lépéseire – olvasható Nagy Imre Andropovnak adott válaszában –, javasolja a Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépéséről, Magyarországnak semleges országgá nyilvánításáról hozott reggeli határozat megerősítését, valamint az ENSZ-hez fordul, hogy négy nagyhatalom garantálja az ország semlegességét. Amennyiben a szovjet kormány haladéktalanul meg-

²¹¹ Hiányzó lapok 127–128. pp. Andropovot a szovjet csapatok ismételt bevonulása miatt első alkalommal október 30-án éjfélkor hívták be a Külügyminisztériumba, ahol Horváth Imre külügyminiszter kért az ügyben magyarázatot. Andropov ekkor tájékoztatására hivatkozva tért ki a válasz elől. Visszatérve a követségre, a magyar külügyminisztériumból Andropovot telefonon arról értesítették, hogy a szovjet csapatokkal kapcsolatos hírek nem feleltek meg a valóságnak. Jelcin-dosszié 67–68. pp.

²¹² Hiányzó lapok 127. p.

állítja csapatainak előrenyomulását, és visszairányítja őket saját határai felé (amiről a Magyar Népköztársaság kormánya saját katonai adatai alapján fog meggyőződni), akkor a magyar kormány haladéktalanul visszavonja az ENSZ-hez intézett kérését, ám Magyarország semleges marad.”²¹³

Nagy Imre fenti bejelentését Andropov szerint Erdei és Losonczy „erőteljesen támogatta”, Tildy visszafogottan helyeselte, Kádár „nem éppen nagy örömmel” fogadta.

A magyar külügyminisztérium Andropov távozása után egy órával jegyzéket juttatott el a szovjet nagykövetségre, amelyben az állt, „hogymivel a Magyar Népköztársaság kormányának határozott tiltakozása ellenére a mai napon nagy létszámú szovjet csapat lépte át a határt, és magyar területre lépett, a Magyar Népköztársaság haladéktalanul felmondja a Varsói Szerződést”²¹⁴.

„Senki nem akart ellenforradalmat”

Az SZKP KB elnöksége november 2-án Kádár János, Münnich Ferenc és Bata István részvételével kibővített ülést tartott.

Kádár János november 1-jén a késő esti órákban, az MSZMP Intézőbizottságának tagjai és a kínai nagykövet megbeszélése alatt hagyta el a Parlamentet, és Münnich Ferenchez távozott. Münnich, valószínűleg az Andropovval történt megállapodás alapján, igyekezett Kádár Jánost az általa és Nagy Imre által október 28-át követően képviselt politikai irányvonal helytelenségéről meggyőzni. Kádár, engedve Münnich és Andropov kérésének, Münnich társaságában a szovjet nagykövetséghez ment, ahol egy páncélozott szállító harcjárműbe átszállva folytatták útjukat a tököli reptérre. Innen külön-külön repülőgépen Moszkvába szállították őket. A tököli reptéren történekről Malasenko számol be emlékiratában.

Kádár már döntött a távozásról és útban volt Moszkvába, amikor a rádióban elhangzott a november 2-i lapok által is idézett felhívása a magyar néphez. „Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését: Nem

²¹³ Uo. 127–128. pp.

²¹⁴ Uo. 128. p.

akarunk további függőséget! Nem akarjuk, hogy hadszínterré váljon az ország! Minden becsületes hazafihoz szólunk! Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!”²¹⁵ – mondta Kádár János beszéde befejező részében.

Az SZKP Elnökség ülésén, Malin feljegyzései szerint, eszmecsserét folytattak a magyarországi helyzetről.²¹⁶

Az ülés elején Kádár János – a töredékes feljegyzések alapján tudjuk rekonstruálni a szavait – az események értékelésekor szólt arról is, hogy a Magyarországon kialakult mozgalom élén az ellenzéki értelmiség, Nagy Imre és hívei állnak, és a fegyveres csoportok vezetői is párttagok és munkások, akik a Rákosi-klikk eltávolításáért, a szovjet csapatok kivonásáért, a népi demokratikus rendszerért harcoltak.

A vidéken lezajlott tömegtüntetések célja nem a népi demokratikus rendszer megdöntése, hanem annak demokratizálása, a szociális követelések teljesítésének az elérése volt.²¹⁷

„Ezt eleinte nem láttuk – mondta Kádár –, ellenforradalomnak minősítettük, és ezzel magunk ellen fordítottuk”²¹⁸ a megmozdulásokban résztvevőket, noha „ők nem érezték magukat ellenforradalmároknak”, mert senki nem akart ellenforradalmat, bár a fegyveres csoportokon belül „ellenforradalmi jellegű fegyveres csoportok alakultak”²¹⁹. „... valamennyien a szovjet csapatok kivonását követelték”, e követelések okaként Kádár „az ellenforradalmi propagandát” jelölte meg.²²⁰

Kádár János a szovjet vezetőket arról is tájékoztatta, hogy a szovjet csapatok kivonását követelő sztrájkolók a szovjet kormány nyilatkozatára már fel akarták venni a munkát, ami a szovjet csapatmozgások folytatásáról érkezett hírek miatt nem történt meg.

A volt koalíciós pártokról Kádár azt állította, hogy azok „minden erejükkel pártjaik újjáalakítására fordítják. Mindegyik a maga kezébe akarja ragadni a hatalmat”, ami még inkább aláásta a kormány tekintélyét.²²¹

²¹⁵ A forradalom hangja 371. p.

²¹⁶ Döntés a Kremlben 75. p.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Uo.

²¹⁹ Uo. 75–76. pp.

²²⁰ Uo. 76. p.

²²¹ Uo.

Példaként a szociáldemokratákat hozta fel, akik azzal, hogy a kormányba konkrét személyt nem jelöltek, Kádár szerint kifejezésre juttatták, hogy „nem akarnak szolidaritást vállalni Naggyal”, akinek a politikájában – folytatta Kádár a gondolatsort – „ellenforradalmi elemek is vannak”²²².

Később Kádár, visszatérve a koalíciós pártok értékelésére, jelezte, hogy azok „nem akarnak ellenforradalmat”. A fő okot Kádár például Tildy Zoltánnak és másoknak az emigrációban lévőktől való félelmében látta, ugyanakkor kijelentette, hogy Magyarországon a helyzet „óráról órára jobbra tolódik”²²³.

Később a semlegesség kinyilvánításával kapcsolatos döntés előzményeiről elmondta, hogy a szovjet csapatok Budapestről való szervezett kivonulása és a szovjet kormány nyilatkozata megnyugtató hatással volt a lakosságra, de az újabb szovjet csapatmozgások, az új erők belépése az ország területére „felizgatták a kormányt és a tömegeket”. „A magyar alakulatok beásták magukat”, kérdezték: „Mit csináljanak, lőjenek vagy ne lőjenek?”²²⁴

„Behívtuk Andropovot. Andropov azt mondta, hogy ezek vasutasok. A magyarok a határról azt táviratozták, hogy ezek [nem] vasutasok. Ezután jött az értesítés, hogy szovjet tankok közelednek Szolnok felé.

Ez délben történt. A kormányban ideges hangulat. Hívtuk Andropovot. Azt válaszolta: átcsoportosítás. Akkor újra jelentették: a repülőte-
reket szovjet tankok zárták körül. Újra hívtuk Andropovot. Azt válaszolta: a sebesült katonákat szállítják el. Nagy [Imre] meg volt győződve: támadás készül Budapest ellen ... Az egész kormány arra a véleményre hajlott, hogy amennyiben a csapatok tovább nyomulnak előre Budapest felé, meg kell védeni Budapestet. Ebben a légkörben született meg a semlegesség gondolata. A kezdeményező Tildy Zoltán [volt]. Mindenki támogatta.

Én azon az állásponton voltam – folytatta beszámolóját Kádár János –, hogy semmit ne tegyünk addig, amíg nem beszélünk Andropovval. „... Rajtam kívül ... az egész kabinet kijelentette, hogy a szovjet kormány becsapja a magyar kormányt”.

²²² Uo.

²²³ Uo. 77. p.

²²⁴ Uo. 78. p.

Két óra alatt – olvasható az ülésen készült feljegyzésben – a szovjet kormány magyarázata a kabinet tagjait nem nyugtatta meg. „Kijelentették Andropovnak, hogy meg fogják tenni ezt a lépést”, a kilépést a Varsói Szerződésből. Amikor Andropov elment, meghozták a döntést a semlegességről, és arról, hogy ezzel kapcsolatban az ENSZ-hez fordulnak. Döntés született arról is, hogy ha bebizonyosodik, hogy a szovjet csapatok csak hadgyakorlatot tartanak, az ENSZ-hez intézett kérést a magyar kormány visszavonja.²²⁵

„Amikor Andropov elment, akkor ő, Kádár is a semlegességre szavazott”²²⁶ – rögzítette a feljegyzésben Malin.

Az MDP nevének megváltoztatását – mondta az ezzel kapcsolatos döntést is megszavazó Kádár – az MDP-nek a „széles tömegek előtti” kompromittálódása tette szükségessé.²²⁷

A lehetséges megoldásokkal kapcsolatban a későbbiekben elmondottak azt bizonyítják, hogy Kádár János még nem ismerte az elnökség október 31-i döntését.

Ekkor Kádár még úgy vélte, hogy ha a szovjet csapatokat két-három hónapon belül kivonják Magyarországról, akkor a kommunista párt „és a többi párt fel tudná venni a harcot az ellenforradalom ellen”, majd a párt-harcok kimenetelének esélyeit latolgatva „reális veszélyként” fogalmazta meg: „az ellenforradalom netán elsöpri ezeket a koalíciós pártokat”²²⁸.

„Véleményem szerint – folytatta Kádár – van más út. Katonai erővel megtartani Magyarországot. De akkor fegyveres összetűzések lesznek. A fegyveres erővel való szétzúzás vérontást jelent.

Mi lesz azután? A kommunisták erkölcsi pozíciója a nullával lesz egyenlő. A szocialista országoknak kárt fog okozni. Van-e biztosíték arra, hogy ebben az esetben más országokban nem alakul ki ilyen helyzet?

Az ellenforradalmi erők nem csekélyek. De ez harc kérdése. Ha a rend helyreállítása fegyveres erővel történik: a szocialista országok tekintélye [károsodik].”²²⁹

²²⁵ Uo. 78–79. pp.

²²⁶ Uo. 79. p.

²²⁷ Uo. 80. p.

²²⁸ Uo.

²²⁹ Uo. 81. p.

Kádár János, nem tudni milyen értesülések alapján azt is állította, hogy az osztrákok támogatásával „35 ezer fős (nyugat-németországi magyar) fasiszta szervezet (horthysta)” beavatkozására is lehet számítani, és – valószínűleg a Budapesti Pártbizottság épületénél, a Köztársaság téren október 30-án történetekre utalva – kijelentette, hogy a pártfunkcionáriusok egy részét „megölték, egy része megmenekült”²³⁰.

Münnich Ferenc annak megállapítását követően, hogy a „helyzet sötét”, Kádár értékelését többek között azzal egészítette ki, hogy a magyarországi helyzet kialakulásának oka az, hogy a vezetők elszakadtak a tömegektől, és az a meggyőződés, hogy a szocialista rendszer Magyarországon „csak a Szovjetunió támogatásával létezik és tud fennmaradni”. Kijelentette, hogy ha a szovjet csapatokat kivonják, azzal az „ellenforradalmi elemek erősítést kapnak, nemhogy megakadályoznák a tevékenységüket.

Nincs több erőnk. ... Nemigen lehet bízni abban, hogy politikai harc útján sikerül megbirkózni az eseményekkel”²³¹ – fejezte be hozzászólását Münnich Ferenc.

Bata István mindezt azzal egészítette ki, hogy a szovjet és a magyar csapatok „összeütközésének” fennáll a veszélye, amit a „kormány tudatosan vagy nem tudatosan készít elő. Katonai diktatúrával kell rendet teremteni. Meg kell változtatni a kormány politikáját”²³² – mondta Bata István hozzászólása végén.

A feljegyzések tanúsága szerint ekkor az elnökség ülése megszakadt. Az ezen a napon ismét összeülő elnökségi ülésen, amelyen a Magyarországgal kapcsolatos intézkedési terveket beszélték meg, a magyarok nem vettek részt. A vázlatos feljegyzésekből arra lehet következtetni, hogy Zsukov, Szerov és Konyev betérjesztése alapján ekkor vitatták meg és fogadták el a „Vihr”, vagyis „Forgószél” hadművelet tervét, Konyev 1. számú napiparancsát, és feltehetően a Szerov vezetésével – vagyis a KGB erőivel – Magyarországon végrehajtandó feladatok tervét.

²³⁰ Uo. 77. p.

²³¹ Uo. 81. p.

²³² Uo. 81–82. pp.

Gyilkosságok, atrocitások és a kádári propaganda mesterkedései

Kapcsolódva mindahhoz, amit Kádár János és Münnich Ferenc a kommunistákat ért atrocitásokról az „ellenforradalmi veszéllyel” összefüggésben mondott, meg kell említenünk, hogy kötetünk két szerzője – Malasenko és Kirov – is mint a szovjet beavatkozás egyik fontos, hanem a legfontosabb okaként foglalkozik a szélsőséges cselekményekkel.

Tanulmányában Kirov többek között „kommunisták ellen szörnyű eszközökkel elkövetett erőszakról”, „sok kommunista bestiális meggyilkolásáról”, „szovjet katonák holttestének meggyalázásáról” és a „börtönökből kiszabadult köztörvényes bűnözők erőszakos terrorcselekményeiről”²³³ ír. Malasenko amellett, hogy elismerte a felkelés tömegjellegét, és hogy abban több tízezer olyan dolgozó vett részt, akik elégedetlenek voltak a Rákosi–Gerő-féle vezetéssel²³⁴, több helyen Kirovhoz hasonló módon, a második katonai beavatkozás legfőbb okaként a kommunistákat és a szovjet katonákat ért atrocitásokat jelöli meg.

Nem tagadhatjuk, hogy mint minden ilyen méretű és tartalmú társadalmi megmozdulásban, így a magyar forradalomban és szabadságharcban is történtek erőszakos cselekmények, elsősorban a hatalom durva fellépése és a szovjet csapatok beavatkozása miatt és következtében. Azonban ezek az atrocitások mind eszközeikben, mind pedig módszereikben egyaránt idegenek és elfogadhatatlanok voltak a forradalom célkitűzéseit békés úton vagy fegyverrel megvalósítani akaró erők számára. Iratok és dokumentumok, rádiófelhívások, újságcikkek, röplapok és plakátok sokasága hívott fel e rendkívüli helyzetben a törvényesség betartására, a forradalom tisztaságának megőrzésére, bizonyíthatóan nem eredménytelenül.

A dokumentumok tanulmányozása egyértelművé tette számunkra, hogy a forradalom alatt ezek a cselekmények nem voltak olyan gyakoriak, mint ahogy azt a kádári propaganda állította, illetve az is világossá lett, hogy az ezeket a bűntetteket elkövető személyek többségének semmi köze nem volt a felkelőkhöz.

²³³ Lásd Kirov tanulmánya 151, 131, 187. pp.

²³⁴ Lásd Malasenko emlékirata 235. p.

Mivel ezt a kádári megtorlást előkészítő és végrehajtó szervek is tudták, a tömegek manipulálására, megfélemlítésére ebben a kérdésben is igyekeztek meghamisítani a valóságot. Az „ellenforradalom” áldozatainak számát főleg úgy gyarapították, hogy a szovjet csapatok elleni harcokban elesett, vagy a szovjet katonák által nem a harcokban megölt magyar katonák, rendőrök és polgári személyek egy részének halálát a felkelők bűnéül rótták fel.

Így lettek többek között az „ellenforradalom” áldozatai azok a rendőrök és polgári személyek, akik október 24-én Székesfehérvárott a szovjetek sortüze miatt haltak meg, vagy az a honvédtiszt, akit később ugyanott egy szovjet harckocsi taposott el. Ezek közé az áldozatok közé sorolták azt a Farkas István honvédet is, akit november 4-én hajnalban a várost elfoglaló szovjet katonák minden felszólítás nélkül agyonlőttek, vagy a hazafelé tartó Bogár János honvédet, akit egy szovjet járőr tagjai Gyulafirátót közelében az autóbuszról leszállítva agyonlőttek. Ez történt a Kossuth Tüzér Tiszti Iskola egyik növendékével is, akit a Népligetből tüzet nyitó szovjet katonák lőttek le. A hosszú listára tekintve a vizsgálók és az ilyen ügyek döntőbírái talán a leggátlástalanabban Sziklai Sándor ezredes esetében jártak el. Sziklai ezredesről évtizedekig azt lehetett tudni, hogy ő és apósa Budakeszin, a Vörös Hadsereg út 12. szám alatti házban az „ellenforradalmárokkal vívott harcban esett el”.

A Sziklai-ügyben lefolytatott vizsgálat egyik részvevője, dr. Ostros Gyula, a község orvosa, aki hivatásánál fogva megvizsgálta a Sziklai-házban talált holttesteket, így emlékezett a történetekre:

„1956. október 26-án, az utcai ajtón mentünk be a házba. A szobában rendetlenségen kívül sem üvegserepeket, sem törött bútorokat nem láttunk. Épek voltak az ablakok is. Ott kézigránátok nem robbanhattak! Sziklait nem kézigránáttal ölték meg. (Később ezt állította a hivatalos propaganda – *Gy. J. megjegyzése.*) Megítélésem szerint önkézével vetett véget az életének, pisztolyával föbbe lőtte magát ...

A helyszínre érve a holttestet megnéztem. A test még meleg volt, de szívműködést nem észleltem. Homloka közepén egy lyuk tátongott ... A szobából a konyhába mentünk, ahol a kertbe nyíló ajtót is nyitva találtuk. A nyitott ajtó előtt feküdt Kiss Lajos (Sziklai Sándor apósa), hatalmas fejsebbel. Teste már merev, hideg, a fej körül kiömlött vér alvadt, savós volt. Hason feküdt, jobb karja a teste alatt, a bal pedig mellette kinyújtva.

Arca jobb fele nyugodott a konyha padlóján. Bal lába nyújtott állapotban, lábfeje belső oldalára fordítva, jobb lába térdben kissé behajlítva, lábfeje szintén behajlított állapotban, mintha futni készülne. A test helyzete kizárta azt a feltevést, hogy önkezével oltotta volna ki életét. A lövést hátulról kaphatta a fejébe, amikor a szobából ki akart menni ...

Mellékes tényként említem meg, hogy a mellettünk lévő házban lakó Porcsalmi Júlia a dörrenés előtt nagy ordítózást hallott. Öngyilkos pedig nem kiabál tette elkövetése előtt! A lényeghez tartozik az is, hogy a konyhában lévő bútorok teljesen épek és rendben voltak.²³⁵

A fentiek és az ügyben elfekvő vizsgálati iratok is megerősíteni látszanak azt a megállapítást, mely szerint a Sziklai-házat a felkelők nem ostromolták meg, hanem Sziklai Sándor a lakás ajtaján kopogtató Marity László, 26 éves fiatalembert lelőtte, majd szóváltás közben apósával, Kiss Lajossal is végzett, és végül pisztolyával öngyilkosságot követett el.

A megtorló szervek a hivatalos tényállást bizonyítandó a Sziklai-ügyben hat halálos ítéletet produkáltak, amelyekből kettőt végre is hajtottak. A legenyhébb ítélet 15 év volt, de az elítéltek többsége életfogytiglani börtönt kapott.

Malasenko és Kirov kiemelten foglalkozik ezzel a kérdéssel, ugyanakkor, mint kevésbé lényegestől, eltekintenek a szovjet csapatok által elkövetett atrocitások bemutatásától, vagy pedig ezek bekövetkeztéért a felelősséget a magyarokra hárítják. Ez történt a Kossuth téri sortűz esetében is, de a magyar levéltári források még sok cselekményt örökítettek meg, amelyeket a szovjet katonák követtek el. Ezek közé soroljuk a fegyvertelen tüntetők elleni fegyverhasználatot, melyek egy részét a szovjet csapatok a november 4-e után szervezett magyar karhatalom erőivel együttesen hajtottak végre. De meg kell említeni azokat az eseteket is, amikor a szovjet katonák elfogott felkelőket, a felkelők helyett elfogott tiszteket, vagy önmagukat megadó magyar katonákat lőttek agyon. Ezeket az eseményeket a szovjet csapatok okmányaikban talán meg sem említették. Éppen ezért elgondolkodtató az, amit Malasenko az emlékiratában ezzel összefüggésben leírt:

„A tisztek és a katonák teljesítették harci kötelességüket, nem gondolkodtak azon, hogy jogosak-e cselekedeteik, nem vitatták a parancsokat.

²³⁵ További részletek: A koronatanú megszólal. Új Magyarország, 1993. január 9. 8. p.

Továbbá azokban az években sokan emlékeztek még arra, hogy Magyarország a legutóbbi háborúban a fasiszta Németország oldalán hazánk ellen harcolt, és látván a mostani kegyetlenkedéseket, saját tetteiket a korábbi küzdelem folytatásának tekintették ...²³⁶

Lengyel „nem”, jugoszláv „igen”

A szovjet vezetés a hadműveletek folytatásával kapcsolatos egyeztető tárgyalásait, az SZKP KB elnöksége döntésének megfelelően, november 1-jén Bresztben kezdte. Az ekkori megbeszélések fontos előzménye, hogy a lengyel vezetés Gomulkával az élen támogatta Nagy Imre konszolidációra irányuló törekvéseit, és elítélte az első szovjet beavatkozást. Így a szovjet és lengyel vezetés breszti tárgyalásán a második katonai beavatkozás kérdésében megegyezés nem született.

A LEMP KB november 2-án közétett felhívásában szerepelt, hogy „a szocializmus megvédését Magyarországon a magyar népnek kell biztosítania, nem pedig külső beavatkozással”²³⁷. Gomulka amikor a Magyarországon bekövetkezett újabb fordulatról november 4-én a LEMP országos pártaktíva-értekezletén értesült, helytelenítette az intervenciót, és kijelentette, hogy a „szocialista blokk egysége és a belső nyugalom mindennél előbbre való”. „Lengyelországot kész helyzet elé állították ezzel a szovjet támadással, a lengyel vezetésnek politikai realistának kell lennie, hosszútávú politikát kell folytatnia és az ország »érdekeit« nem szabad feláldoznia pillanatnyi célokért hirtelen meghozott döntésekkel” – foglalta össze a dokumentumok alapján Tischler János Gomulka Magyarországgal kapcsolatos szavait.²³⁸

November 2-án a szovjet vezetés Bukarestben sikerrel folytatott egyeztető megbeszéléseket a bolgár, román és csehszlovák vezetéssel. A kérdés katonai rendezésének tervét mindenki támogatta. Csehszlovák részről felmerült, Románia fel is ajánlotta, hogy katonai erőkkel bekapcsolódná-

²³⁶ Lásd Malasenko-émlékirat 283. p.

²³⁷ Tischler János A lengyel pártvezetés és az 1956-os forradalom. 1956-os Intézet, Évkönyv 1994. 190. p.

²³⁸ Uo. 194. p.

nak a Magyarország elleni hadműveletekbe. Ez a kérdés a Titóval folytatott megbeszélésen is felmerült, ahol Hruscsov felvetését – „a románok készek csapatokat küldeni Magyarországra” – Tito hibás lépésnek tartotta, és ezért „Hruscsov letett róla”²³⁹. Tito kijelentette, hogy erre nincs szükség, jobb, ha csak a Szovjetunió avatkozik be és veri szét az „ellenforradalmat”.²⁴⁰

A szovjet vezetők a november 2-ról 3-ra virradó éjszaka Brioni szigetén, a Titóval tartott megbeszélések előtt tartottak attól, hogy a jugoszláv vezetés a továbbiakban is az október 29-i álláspontjához tartja magát. Titónak a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Központi Bizottsága nevében az MDP KV-hez intézett levele amellet, hogy figyelmeztetett „az ellenforradalmi” veszélyre, üdvözölte az új pártvezetőséget, valamint a magyar kormány október 28-i nyilatkozatát. „Az új párt- és állami vezetőség politikai platformjának lényeges elemei, mint például ... a szocialista országok viszonyának rendezése az egyenjogúság és a szuverenitás tiszteletben tartása alapján, tárgyalások kezdeményezése a szovjet csapatok kivonására Magyarországról stb., valamint a magyarországi események reális értékelése, amit a kormány említett nyilatkozata tartalmaz, bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a mai állami és pártvezetőség politikája és a magyar dolgozó nép igaza, szocialista, demokratikus törekvése összeforr”²⁴¹ – olvasható a levélben.

A megbeszéléseken részt vevő, azokon „naplófeljegyzést”²⁴² készítő V. Mičunović moszkvai jugoszláv nagykövet a szovjet beavatkozás Hruscsov által felsorolt indokai között lejegyezte, hogy a Szovjetunió a Magyarországon kialakult eseményeket – kommunisták akasztása, Nagy Imre felhívása az ENSZ-hez, a Varsói Szerződésből való kilépés – „semmiképp sem nézheti tétlenül”, mert ha „engednének, a kapitalisták azt gondolnák róluk, hogy gyengék, vagy ostobák, ami egyre megy. A kapitalisták a Szovjetunió határáig tolnák ki állásaikat. Hruscsov közölte, hogy elegendő számú

²³⁹ Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. 155. p.

²⁴⁰ Feljegyzés a Lengyel Népköztársaság párt- és állami küldöttségének a szovjet állami és pártvezetéssel 1957. május 24–25-én Moszkvában folytatott tárgyalásairól. Tischler János kéziratának másolata a szerzők tulajdonában.

²⁴¹ Szabad Ifjúság 1956. október 30-i sz., 1956. a sajtó tükrében. – 1989, Kossuth Könyvkiadó. 151. p.

²⁴² Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. 151–156. pp.

csapatot vontak össze és úgy döntöttek, hogy beavatkoznak a magyarországi események menetébe. Egy-két napra lesz szükségük.” Hruscsov ekkor tudatta vendéglátóival, hogy Münnich Ferencnek és Kádár Jánosnak „sikerült elmenekülnie Budapestről, és most repülőgépen útban vannak Moszkva felé”.

Hruscsov a szovjet hadsereg intervenciójának okai közé sorolta, hogy a Szovjetunióban „jó páran akadnak, akadnának, akik az egész ügyet a következőképpen értelmeznék: míg Sztálin uralkodott, mindenki kussolt és nem volt semmiféle zűrzavar. Most, hogy ők (itt Hruscsov egy nagyon csúnya szót használt a szovjet vezetésre) vannak hatalmon, íme az első vereség és Magyarország elszakadása. És közben ugyanezek a vezetők Sztálin elítéléséről papolnak! Hruscsov szerint ezt elsősorban a szovjet hadsereg hányná a szemükre ... Magyarország a Nyugat szövetségeseiként már kétszer viselt háborút Oroszország ellen. A szovjet hadseregben erős a Magyarország-ellenes hangulat: a magyarok most megint összefogtak a Nyugattal, és az oroszok ellen törnek.”²⁴³

A jugoszláv vezetés jelezte, hogy álláspontjukat Titónak a magyarokhoz intézett levelében fejtették ki, majd kijelentették: „Mi is jól látjuk és bennünket is aggodalommal tölt el a jobbratulódás, az események ellenforradalmi fordulata, mert milyen kormány az, amelynek uralma alatt kommunistákat gyilkolnak le vagy akasztanak fel. Ha Magyarországon ellenforradalom van, akkor szükség van az intervencióra, de nem szabad csak a szovjet fegyverekre támaszkodni ... A kialakult helyzetben szükség van politikai előkészítésre is. Menteni kéne, ami menthető, meg kellene próbálni egy magyarokból álló forradalmi kormányféléseget létrehozni, vagy legalább bejelenteni megalakulását, ami aztán valamiféle programmal fordulhatna a néphez.”

A jugoszláv véleményre és a kormányalakítással kapcsolatos javaslatra reagálva Hruscsov elmondta, hogy ők Münnich Ferencet, a volt moszkvai nagykövetet „bíznák meg kormányalakítással”, de „itt van Kádár is”.

A jugoszláv vezetés ekkor – annak ellenére, hogy egyik jelöltet sem „ismeri elég jól” – a szovjet vezetők látható rosszallása ellenére – azt tanácsolja, hogy az „új forradalmi kormányt ne Münnich, hanem Kádár János alakítsa meg”.

²⁴³ Uo. 152. p.

„Az oroszok szemmel láthatóan inkább Münnich mellett döntenének, de nem ellenkeznek, mondhatni elfogadják indokainkat” – írta naplójába Mičunović.

A megbeszélések során többször szóba került Rákosi Mátyás személye is, akivel kapcsolatban Hruscsov elmondta: Rákosi Moszkvában avval jelentkezett nála, hogy „szívesen segít” Pesten. Hruscsov csak annyit válaszolt neki, hogy „nyugodtan menjen csak oda, a nép majd jól fel fogja akasztani”.

A szovjet vezetőknek arra a kérdésére, hogy mi legyen az új magyar kormány felhívásában, a jugoszlávok azt javasolták, hogy a magyarok „tegyenek említést a szovjet csapatok távlati kivonulásáról is”.

Hruscsov beleegyezik „a szovjet csapatok kivonulásának az ígérétébe is, bár nyilvánvalóan nincs ínyére, hogy ezt a program külön reklámozza” – jegyezte fel a benyomásait Mičunović.

Vacsora közben Hruscsov ismét feltette a kérdést: Ki alakítson kormányt? A kérdést követő beszélgetésre Mičunović később így emlékezett:

„Látszik, hogy Kádárt nehezen veszi be a gyomruk, s hogy nem ő az igazi jelöltjük. Hruscsov megint Münnichet dicséri: csak most tudta meg, hogy egész végig Rákosi ellen volt. Münnich régi kommunista, akit Hruscsov több mint húsz éve ismer. Valamikor a harmincas években a szovjet hadsereg tisztjeként együtt vettek részt egy két hónapos oroszországi gyakorlaton. Ugyanabban a sátorban laktak. Úgy fest, hogy az oroszok már összeállították a kormányt, miniszterelnökké pedig Münnichet tették meg. Ekkor én [Mičunović] kértem szót. Elmondtam, hogy jól ismerem Münnichet, gyakran találkoztam vele Moszkvában, és én is csak a legjobbakat mondhatom róla. Ha azonban közte és Kádár között kell választanunk, egy lényeges politikai különbséget figyelembe kell venni. Rákosi alatt Münnich nagykövet volt Moszkvában, Kádár meg rab Budapesten. Minden magyar ember szemében ez döntő érv lesz Kádár mellett. Hruscsov elismeri az érvelésem igazát, és nem vitatkozik tovább.”²⁴⁴

Később a jugoszlávok Nagy Imrével kapcsolatban mint lehetséges megoldást jelezték, hogy Losonczy Géza mellett Szántó Zoltán is „az esetleges üldöztetések elől a jugoszláv követségen óhajt menedéket kérni”. Hruscsov és Malenkov többször is kijelentették, hogy „a Nagy-kormány

²⁴⁴ Uo. 153–154. pp.

felé minden, ezen a vonalon kifejtett tevékenység döntő fontosságú lehet”. Az ezzel kapcsolatos teendőket mérlegelve Mičunović a naplójában a következőket írta le:

„Az oroszok nem árulják el, mikor kezdik az intervenciót. Mi nem kérdezhajtuk meg tőlük, belőlük meg nem kívánkozik ki. Emiatt nem világos, mennyi időnk és milyen lehetőségünk marad arra, hogy az áldozatok számának csökkentése és az értelmetlen vérontás megelőzése érdekében megpróbáljunk hatni Nagy Imrere – pedig, ha kimondatlanul is, de ebben állapodtunk meg. Hruscsov, de főként Malenkov hatalmas jelentőséget tulajdonít ennek, és leszögezi, hogy a jugoszlávok minden vállalkozása ebben az irányban helyes és fontos.”²⁴⁵

A jugoszlávok a megbeszéltek alapján arra vállalkoztak, hogy segítséget nyújtanak Nagy Imrének és a hozzá közel álló személyeknek ahhoz, hogy visszavonuljanak a politikai életből. Ennek legfőbb célját a jugoszláv vezetés abban látta, hogy a követségre november 4-én Szántó Zoltán közreműködésével behívott, becsalt Nagy Imrét rábírák egy nyilatkozatra, amelyben a Kádár-kormányt támogatja. A jugoszlávoknak ez az igyekezete már november 4-én aktualitását veszítette. A Ny. P. Firjubinnak, a belgrádi szovjet nagykövetnek november 5-én Moszkvából eljuttatott, Kardeljnek szóló üzenetében már az állt, hogy az SZKP KB véleménye a nyilatkozat ügyében november 4-én megváltozott. Amikor Nagy Imre „még miniszterelnök volt, ... nyilatkozata megkönnyíthette volna az ellenforradalom leverését. Véleményünk szerint Nagy Imrétől most semmiféle nyilatkozatra nincs szükség...”²⁴⁶ – olvasható az üzenetben.

Ennek ellenére november 5-én elkészült a Nagy Imre-nyilatkozat, melyben a Kádár-kormány támogatása és lemondás helyett – többek között – az alábbiak olvashatóak:

„Kormányom helyzetét és célkitűzésének megvalósítását rendkívüli módon megnehezítette az a körülmény, hogy magyar vezető körök szovjet csapatok beavatkozását kérték, amelyre a dolgozók általános munkabeszüntetéssel válaszoltak, az élet megbénult, és a fegyveres harc nagy méreteket öltött. Szükségét érzem annak, hogy ismételtlen kijelentsem, hogy

²⁴⁵ Uo. 155. p.

²⁴⁶ Uo. 165. p.

az országnak ebben a válságos helyzetében, mint a kormány felelős vezetőjét, mindvégig az a kommunista meggyőződés és lelkiismeret, népemhez és hazámhoz való hűség vezetett, amely négy évtizeden át egész tevékenységemet áthatotta és amelytől sem a múltban, sem a jövőben semmi el nem tántoríthat.²⁴⁷

„Ez a kormány ne legyen bábkormány”

Visszalépve az időben, az SZKP KB elnökségének Kádár és Münnich részvételével november 3-án megtartott kibővített ülésén, amelyről a hadműveletek előkészítésével elfoglalt Zsukov és Magyarországra utazása miatt Szerov és Konyev távol maradtak, újból megtárgyalták a szovjet vezetés által felállítandó magyar „ellenkormány” összetételét.

Ekkor Mikojan a jugoszláv vezetéssel történt megállapodás alapján, az október 31-i határozattal ellentétben nem Münnich Ferencet, hanem Kádár Jánost javasolta a kormány élére.

Kádár János ekkor szót kért, és az „idő rövidege” ellenére több kérdésben kritikával illette a szovjet vezetőket. Malin Kádár János hozzászólásáról készített alábbi feljegyzései is fényt vetnek az 1945 utáni szovjet–magyar kapcsolatokra.

„Egy dolgról: miért választották a nyáron Gerőt [első]titkárnak[?]

A szovjet elvtársak mindig segítettek, de volt egy hiba: ... csak 3-4 magyar elvtársban bíztak meg teljesen: Rákosiban, Gerőben, Farkasban. Pedig a többiek között is sok a rendes ember. 3-4 ember monopolizálta a Magyarország és a Szovjetunió közötti kapcsolatokat. Ez sok hiba forrása volt.

Rákosi azt mondta: ez a szovjet elvtársak véleménye, és ekkor mindenkinek elhallgat. ... Rákosit bírálni a szovjet elvtársak elleni fellépést jelenti. ... A szovjet elvtársak 12 évig nyugodtak [voltak], hogy Rákosi és Gerő van az élen ...²⁴⁸

²⁴⁷ Uo. 168. p.

²⁴⁸ Döntés a Kremlben 88–89. pp.

Nagy Imre „viselkedését” értékelve Kádár kijelentette, hogy a miniszterelnök kommunistákat gyilkoló ellenforradalmárokat fedez²⁴⁹, és a „kormányának nincs ereje, hogy leverje őket”²⁵⁰.

„Mi a teendő?” – tette fel önmagának a kérdést Kádár, amelyre az alábbi választ adta:

„Nem szabad átengedni egy szocialista országot az ellenforradalomnak. Egyetértünk önökkel. A helyes lépések – forradalmi kormányt kell alakítani.”²⁵¹

Hozzászólása befejező részében Kádár hangsúlyozta, hogy a megmozdult „nép nem akarja megsemmisíteni a népi demokratikus rendszert”, és „nagyon fontos a szovjet csapatok kivonása”. Ha „erősítjük a katonai kapcsolatokat, gyengülünk politikailag”²⁵² – hangzott az indoklás.

Kádár kérte, hogy a szovjet vezetés döntése és instrukciói alapján megalakuló kormány ne legyen „bábkormány”, mivel annak „tevékenységéhez szükség van a munkások támogatására”.²⁵³

Miután Münnich Kádár értékelését és következtetéseit helyesnek tartotta, Kádár ismét szót kért, és kijelentette:

„Az ellenforradalom központja Győr. Ha a Nagy-kormányt ellenforradalminak minősítjük, akkor az összes pártokra érvényes ez az értékelés. A kormány nem akar harcolni az ellenforradalom ellen.”²⁵⁴

„A kormány élére: Kádár”²⁵⁵ – hangzott az elnökség egyhangú határozata.

Az ülésen – Horváth Imre feljegyzései szerint²⁵⁶ – elsőként Hruscsov szólalt fel, aki többek között elmondta, hogy tarthatatlannak tarja, hogy

²⁴⁹ Horváth Imre feljegyzései szerint Kádár a következőket mondta: „Úgy néz ki, hogy a Nagy Imre-kormány fedezi a kommunisták mészárlását, de ez csak látszat. A kormány tehetetlen ...” MOL. XIX–J–I–k (Külgügyminisztérium) Horváth Imre külügyminiszter iratai. 55. d. Ismertette Varga László: Hruscsov és Kádár titkos tárgyalásai, 1956. november 3. Magyar Hírlap, 1992. október 22. A dokumentumot Varga László hozzájárulásával közölte: Döntés a Kremlben 94. p.

²⁵⁰ Döntés a Kremlben 89. p.

²⁵¹ Uo.

²⁵² Uo.

²⁵³ Uo. 90. p.

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ MOL. XIX–J–I–k (Külgügyminisztérium) Horváth Imre külügyminiszter iratai. 55. d. Ismertette Varga László: Hruscsov és Kádár titkos tárgyalásai, 1956. november 3. Magyar Hírlap, 1992. október 22. A dokumentumot Varga László hozzájárulásával közölte: Döntés a Kremlben 92–95. pp.

Magyarországon „nincs magyar vezető”, és hiba volt, hogy nem avatkoztak be időben, és csak nagy késéssel kérték, hogy a „megbénult” Rákosit váltsák le. „Én és Mikojan hibáztunk, amikor Gerőt javasoltuk Kádár helyett: bedöltünk Gerőnek” – mondta Hruscsov, majd így folytatta felszólalását:

„R[ákosi] és G[erő] becsületes, hűséges kommunisták. Sok ostobaságot csináltak. R[ákosi] durva, G[erő] kétbalkezes. N[agy] I[mrét] bírálták. Azt hitték, opportunisták, pedig árulók. N[agy] I[mre] kizárása R[ákosi] ostobaságához képest is hiba volt. Mi letartóztattuk volna N[agy] I[mrét]. Amellett voltunk, hogy vegyék vissza a pártba. A felkelők egy része nem ellenség! El voltak keseredve a vezetés hibái miatt.

Mi üdvözlöttük az Ön [Kádár] megválasztását ... N[agy] I[mrét] nem tekinthetjük kommunistának. Dullesnek kellene az olyanok, mint N[agy] I[mre]. Nyilatkozathoz tartjuk magunkat. N[agy] I[mrével] ezt nem lehet! Tanácskoztunk más pártokkal ... Nem lehetünk külső szemlélők ... Az árulók Kádárt akarják felhasználni fedezékül. Ha N[agy] I[mre] nem mond le, akkor az ellenség szolgálatában áll.”²⁵⁷

A kormány összetételével kapcsolatban Horváth Imre feljegyezte, hogy „Kádár elnök”, Münnich helyettes, belügy- és honvédelmi miniszter, tagok Apró, Rónai, Kiss, Marosán, Hidas, Berei, Andics, Kovács, Egri, Vég, Dögei.²⁵⁸

*

Mint láthattuk, a szovjet vezetés eddig sem bízott semmit a véletlenre. A szovjet vezetés által megbízott kormány a tervek szerint november 4-én megalakult. Tagjai Kádár János, Münnich Ferenc, Marosán György, Horváth Imre, Kossa István, Apró Antal, Dögei Imre és Rónai Sándor lettek.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programjának 14. pontjában „... népünk, munkásosztályunk és Hazánk érdekében azzal a kéréssel fordult a szovjet hadsereg-parancsnoksághoz: segítsen népünknek

²⁵⁷ MOL. XIX–J–I–k (Külgügyminisztérium) Horváth Imre külügyminiszter iratai., 55. d. Ismertette Varga László: Hruscsov és Kádár titkos tárgyalásai, 1956. november 3. Magyar Hírlap, 1992. október 22. A dokumentumot Varga László hozzájárulásával közölte: Döntés a Kremlben 92–93. pp.

²⁵⁸ Uo. Közölte: Döntés a Kremlben 93. p.

a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállítsuk a rendet és nyugalmat hazánkban”.

A 15. pontban, a jugoszláv vezetés javaslatát is figyelembe véve, az alábbiakat rögzítették: „A magyar kormány a rend és a nyugalom helyreállítása után tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal és a Varsói Szerződés más résztvevőivel a szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásáról.”²⁵⁹

Hruscsov és a szovjet katonai vezetés azonban tévedett, amikor azt gondolta, hogy a forradalom fegyveres erejét három nap alatt le lehet verni. Hruscsov és Malenkov Titóhoz, Rankovičhoz és Kardeljhez november 5-én intézett levelükben – a valósággal ellentétben – azt állították, hogy november 4-én, moszkvai időszámítás szerint 12 órakor szétzúzták Magyarországon az „ellenforradalmat”, és a legrövidebb időn belül felszámolják az ellenállók utolsó fészket is a Corvin moziban.

„Az ellenforradalmi ellenállást elfojtották minden megyei és járási központban is. A magyar egységeket lefegyverezték, a fegyvereket raktárba helyezték, és a katonákat a laktanyákba irányították”²⁶⁰ – olvasható a levélben.

A Hruscsovék által leírtakat Malasenko és Kirov cáfolja meg, alapvetően szovjet forrásokra támaszkodva. Jelen munka keretében a szerzők – a terjedelmi korlátok miatt – csak az ellenállás néhány pillanatának a bemutatására szorítkozhatnak.²⁶¹

Mozaikok az ellenállás történetéből

A szovjet csapatok november 4-én hajnalban megindították a támadást, megkezdtek a „Forgószél” fedőnevű hadművelet végrehajtását.

Münnich Ferenc, a Kádár-kormányban a fegyveres erők minisztere, parancsot adott, hogy a Magyar Néphadsereg alakulatai ne nyissanak tüzet az érkező szovjet csapatokra, hanem küldjenek eléjük parlamentereket.

²⁵⁹ 1956 plakátjai és röplapjai. – 1991 Zrínyi Kiadó. Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József és Szabó Róbert. 274, 276–277. pp.

²⁶⁰ Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. 165–166. pp.

²⁶¹ A szerzők a felkelők ellenállására vonatkozó adatok egy részét a kérdés kiváló ismerője, Eörsi László munkáiból vették át. Könyvét – A Tüzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban (Budapest, 1993, Századvég Kiadó–56-os Intézet.) – és az e témakörben született tanulmányait ajánljuk a Tisztelt Olvasók figyelmébe.

A Honvédelmi Minisztériumban tartózkodó Janza Károly altábornagy és Uszta Gyula, Váradi Gyula, Kovács Imre vezérőrnagyok megtiltották a csapatoknak az ellenállást. A Honvédelmi Minisztérium főcsoportfőnökségei, csoportfőnökségei, főnökségei, valamint az Országos Légvédelmi Parancsnokság továbbították a tűzszüneti parancsot alárendeltjeikhez.

5 óra 20 perckor a rádióban elhangzott Nagy Imre felhívása: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

Király Béla vezérőrnagy, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, a nemzetőrség főparancsnoka az ellenállás folytatása mellett döntött.

Budapesten a Petőfi laktanyánál 5-10 perces tűzharc alakult ki a fővárosba bevonuló szovjet és a laktanyában elhelyezett csapatok között. A szovjet erők ezt követően egy-másfél óráig lőtték a laktanyát. A laktanyában lévő 8. gépesített ezredet is riadóztatták. Az esztergomi harckocsiezred parancsnoka 8 harckocsit vezényelt a szovjetek ellen, de azok harc helyett visszaindultak Esztergomba.

A magyar honvédség erői Budapesten a Juta-dombnál fejtettek ki szervezett ellenállást, ahol az 51. légvédelmi tüzérszakszál alárendeltségébe tartozva egy közepes légvédelmi tüzérszakszál Rémiás Pál hadnagy parancsnoksága alatt és egy könnyű légvédelmi tüzérszakszál Kicska János főhadnagy vezetésével, valamint a honi légvédelem egy lövege volt tüzelőállásban. Ezeknek az erőknek egy része november 4-én 10 órakor tüzet nyitott egy szovjet katonai menetszlopra, ennek következtében két harckocsi, két sorozatvető és egy személygépkocsi megsemmisült. A szovjet katonák és a teherautókon lévő ÁVH-s tisztek közül több mint 16-an – 11 szovjet és 3 magyar – meghaltak, tízen megsebesültek, a többiek elmenekültek. Az elfogott volt államvédelmi tisztek közül a katonák kettőt helyben agyonlőttek.

Délután ugyanezek a lövegek már más helyről nyitottak tüzet. Ekkor egy oldalkocsis motorkerékpárt lőtték ki. Az egyik szovjet harckocsi üzemanyagtartályát is találat érte, de a kigyulladt harckocsi el tudott menekülni.

A Magyar Néphadsereg 2960. légvédelmi ezredének 16 katonája és felkelők hat löveggel tüzelőállást foglaltak a Jászberényi úton, a Kőbányai

úton, az Éles sarkon, a Zalka Máté téren és a Csajkovszkij parkban. 13 órakor az Éles sarkot megközelítő négy szovjet harckocsira tüzet nyitottak. Három harckocsi kigyulladt, erre a felkelők megrohmozták az égő harckocsikat. November 8-ig több alkalommal folytattak tűzharcot a szovjet harckocsikkal, de rálőttek egy helikopterre is.

A szovjet csapatok kegyetlenségére jellemző, hogy a záhonyi 19. honi légvédelmi tüzérsztály fegyvertelenül gyülekező katonáira a laktanyát körülzáró szovjet harckocsik tüzet nyitottak. Öt fő meghalt, nyolc fő megsérült, 60 katonát elfogtak és a Szovjetunióba szállítottak.

Budapesten a MÁV-igazgatóság Kerepesi úton lévő épületéből a felkelők több lövést adtak le a Keleti pályaudvarnál csoportosuló szovjet csapatokra, majd a hátsó kijáraton távoztak. Az épületet ezt követően átvizsgáló szovjet alegység az 1. sz. Vasúti Igazgatósági Katonai Szállítás Vezetőségének állományából két tisztet elhurcolt, és rövid idő múlva kivégezt.

Budapesten szovjet harckocsik rohanták meg, taposták le a jászberényi 50. tüzérezred menetoszlopát. A gépkocsik közül több kigyulladt, a rajtuk lévő lőszer felrobbant.

Budapesten a Ráday utcai felkelő csoport nagy része a Ferenc körút 18. számú házból, a Tompa utcaiak többsége a Ferenc körút és a Tompa utca sarkán lévő Díjbeszedő Vállalat épületéből vette fel a harcot a szovjet csapatokkal. A Tűzoltó utcai és a Ferenc téri csoport tagjai az Örökimáadás-templomnál, a Nagyvárad térnél, a Viola utcában, a Mester utcában és a Hámán Kató úti templomnál fejtettek ki jelentős ellenállást. Súlyos harcok voltak az Üllői út, Práter utca, Kisfaludy utca környékén is, ahol mind a felkelők, mind a szovjet csapatok komoly veszteségeket szenvedtek. A Vajdahunyad utcai csoport egy része is folytatta az ellenállást. A VIII. kerületi rendőrkapitányságon lévő nemzetőr alegység is harcba szállt a szovjet erőkkel.

November 5-én és a következő napon a Thököly úti harcosok, Futó János csoportjával megerősítve, érzékeny veszteségeket okoztak a szovjeteknek. A felkelők a Lehel út és a Főti út környékén is harcoltak a szovjet erők ellen.

November 7-én a Baross téren a Steiner-csoport tűzharcot folytatott a szovjetekkel. A Vajda utcai csoport egy része és a Royal Szálló környékén lévő felkelők támadást intéztek egy szovjet tehergépkocsi ellen.

November 9-én a szovjet csapatok és a magyar karhatalmisták Tarjánánál megtámadták a corvinisták egyik csoportját, amelyik az osztrák határ irányába vonult vissza. Ennek következtében a felkelők közül többen meghaltak, illetve megsebesültek.

November 11-én a Pesterzsébeten lévő felkelők is beszüntették az ellenállást. Ebben a kerületben a szovjet csapatok jelentős veszteséget szenvedtek.

November 20-a és december 5-e között Óbudán, a Filatori-gátnál Kovács Zoltán és csoportja két alkalommal intézett támadást az ott állomásozó szovjet alakulat ellen.

A Magyar Néphadsereg 9318. légvédelmi alakulatának 6. ütegeből 20 katona a felkelőkkel együtt tüzelőállást foglalt Csepelen az Imre téren, és felkészültek a szovjet csapatok elleni harc megkezdésére. A katonák és a felkelők délután kilóttak egy szovjet páncélos szállító járművet és egy harckocsit. A szovjet páncélosok válaszként Csepel központjára tűzcsapást mértek. A csepeli nemzetőrök egy kisebb csoportja a Királyerdőben a szovjetek ellen folytatott harcban felrobbantott egy lőszerszállító gépkocsit. Másnap egy sorozatvetővel a csepeli HÉV végállomásának a közeléből lövéseket adtak le a tököli repülőtérré. November 6-án az Imre téren tüzelőállásban lévő légvédelmi lövegek lelőttek egy IL-28-as szovjet repülőgépet, és a Kikötő utcánál kilóttak egy szovjet harckocsit. A november 7-re virradó éjjel, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok bejutását, a felkelők felrobbantották az úttestet a Vámmentesi úton és a Kikötő utcában. November 8-án a nemzetőrök és a katonák egy vasúti szerelvényt toltak a Csepelre érkező szovjet harckocsioszlop elé, és kilóttak egy szovjet harckocsit. A délutáni órákban a szovjet tüzérség tűz alá vette az Imre tér környékét. Csepelen a szervezett ellenállást a szovjet csapatok csak 10-én, más források szerint 11-én tudták megtörni.

Szolnokon november 4-én 4 óra 15 perckor a szovjet csapatok megkezdték a honi légvédelmi tüzértiszthelyettes-kiképző ezred, a 27. légvédelmi tüzérezred és az 56. aknavető tüzérezred laktanyájának a megszállását. A tiszthelyettes-kiképző ezred őreinek a lövéseire a szovjet harckocsik ágyúval nyitottak tüzet, melynek következtében egy növendék meghalt, egy pedig megsebesült. A 27. légvédelmi tüzérezred állományából egy honvéd meghalt, kettő megsebesült. Az 56. aknavető tüzérezredből ketten sebesültek meg. A magyar egységeket lefegyverezték.

Békéscsabán a várost elfoglaló szovjet csapatokra rálóttek a forradalmi tanács épületéből, ennek következtében kettő vagy négy szovjet katona, két rendőr és egy polgári személy életét veszítette. A szovjet harckocsik, páncélcsoportok és a gyalogság ekkor megnyitotta a tüzet. A kiegészítő parancsnokság épülete előtt egy magyar tisztet hasba lóttek, ő később sérüléseibe a kórházba szállítást követően belehalt. A szovjet csapatok a nemzetőrséget és a honvédség alakulatait lefegyverezték.

Dunaföldváron a 35. légvédelmi tüzérezred technikai állomását szétlőtték a szovjetek, majd harckocsi- és tüzérségi tűz alá vették a laktanyát.

Székesfehérváron a szovjet csapatok 4 óra után elfoglalták a város főbb objektumait. E harcok során több belövés érte a hadtest parancsnokságát, a tisztiklubot, a városi tanács, a megyei tanács és a posta épületét. A repéri laktanya elfoglalásakor egy magát megadni készülő katonát a szovjetek lelőttek. A vadászölténygyárnál egy magát megadó és egy sebesült katonát a szovjetek agyonlőttek, egy harmadikat megsebesítettek. A 75. híradó-zászlóaljából három fő meghalt, kettő megsebesült.

A tabi 89. önálló páncéltörő tüzérezred 1. és 2. osztálya tüzelőállást foglalt. A katonák nem lóttek. A civil fegyveresek által elfoglalt lövegeket a szovjet harckocsik letaposták.

Sárbogárdon a szovjet csapatok 3 óra 30 perckor géppuskasorozatot adtak le a gimnáziumra, és az állomás épületére. Utóbbi helyen négy fő meghalt, hárman megsebesültek. Este egy szovjet katona a postánál tüzet nyitott a 2. Gépkocsivezető Iskola járórére, ennek következtében két katona meghalt, egy tiszt megsebesült.

Szombathelyen a reggel 4 órakor kezdődő harcok során a szovjet csapatok megszállták a fontosabb középületeket. A harcokban magyar részről körülbelül tízen, többségében nemzetőrök, rendőrök és vasutasok, életüket veszítették. A szovjet katonai parancsnokság és a velük érkező volt magyar államvédelmi tisztek letartóztatták a nemzeti bizottság tagjait.

Kaposváron a szovjet csapatok körülbelül 35 harckocsival elfoglalták a börtönt, és a pártbizottság székházát. A harcokban magyar részről hét fő életét veszítette.

Kecskeméten a várost megszálló szovjet csapatok a kiegészítő parancsnokság állományából egy tisztet lelőttek, hármat megsebesítettek.

Miskolcon az egyetem területét elfoglaló szovjet csapatokra az őrszázados tölvést adott le, erre a szovjetek tüzet nyitottak az épületre. A diákszálló-

ban lévő nemzetőrök egy része felvette a harcot. A tűzharcban két egyetemista meghalt, három megsebesült. Szovjet részről veszteség nem volt. A helyőrségben lévő ellenállást nem tanúsító magyar alakulatok közül a 2. honi légvédelmi tüzerüteg állásaira a szovjet csapatok minden figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak egy magyar katonát megsebesítve.

Dunapentelére november 6-án 18 órakor a Dunaföldvárra települt szovjet páncéloshadosztálytól orosz és magyar parlamenterek érkeztek, akik a fegyverek lerakására szólították fel a nemzeti bizottságot. A nemzeti bizottság tagjai közölték, hogy a fegyvert nem rakják le, és ha a szovjet csapatok a várost megtámadják, védekezni fognak. November 7-én a szovjetek 14 óra 30 perckor megkezdték a harcot. 25 perces tűzcsapás után 8 MIG-17-es támadta az ütegeket, amelyek tüzet nyitottak a repülőgépekre. A szovjetek nehézaknavetőikkel és 122 mm-es tarackokkal lőtték a harcokocsikkal körbefogott várost. 16 óra 30 perckor Dunapentele védelme összeomlott. A harcokban meghalt 8 fő, megsebesült 35 fő. Harcképtelenné vált 41 db közepes és könnyű légvédelmi löveg.

Az óbudai Schmidt-kastélynál nemzetőrök – civilek és katonák vegyesen – gyülekeztek a szovjetek elleni harcra. A kastélynál lévő fegyvereseket honvédtisztek és tiszti iskolások rajokba, szakaszokba szervezték, és felkészültek a védelemre. A csoport tagjai ezen a napon felrobbantották a közelben lévő rádiózavaró állomást. Másnap a csoport felvette a harcot a szovjet csapatokkal. Miután a felkelők a szovjet csapatoknak jelentős veszteséget okoztak, a parancsnok a csoportot november 7-én feloszlatta. November 8-án a Schmidt-kastélyban lévő szabadságharcosok csoportja beszüntette az ellenállást.

A Széna téri csoport november 4-én délelőtt felvette a harcot a támadó szovjet erőkkel, majd az ott lévő felkelők egy része a Széna térről a budai hegyek irányába visszavonult. Később a Széna tér közelében meghúzódo csoport tagjai harcba indultak a szovjet erők ellen, de a túlerő visszavonulásra kényszerítette őket. A csoport egy része november 13-án Solymár környékén került harcba a szovjet csapatokkal. Ekkor a felkelők közül 17 fő elesett. A csoport vezetője, Szabó János ezek után a csoportot feloszlatta.

Ismereteink szerint a forradalom történetében egyedülálló az, ami november 4-én Izsákon történt. Az Izsákra érkező szovjet páncélosok hajnali 3 órakor tüzet nyitottak a 7. hadsereg lőszerraktár karhatalmi részlegére, e támadás következtében egy tiszt megsebesült. Később a gyalogság tüze-

nek fedezete alatt megközelítették a raktárt. A szovjet alegység parancsnoka, Dolgopolov kapitány követelte a fegyverek letételét, majd amikor erre a „szégyenletes dologra” a magyar parancsnok nem volt hajlandó, két alkalommal is eljár az előljáró hadosztályparancsnoknál, majd harmadszor a hadtest parancsnokánál a lefegyverzésre vonatkozó parancs visszavonása érdekében. Két-három nap múlva a szovjet hadtest parancsnoka engedélyével az intézet állománya megtarthatta fegyverét, és a raktárakat továbbra is őrizhette.

Szovjet források szerint a magyar felkelők szervezett ellenállását november végére sikerült mindenütt megtörni, és végrehajtották a hadsereg lefegyverzését is. Ezt követően a szovjet csapatok országszerte a katonai közigazgatás – városparancsnokságok keretében folytatott járőrtevékenység, őrszolgálat stb. – feladatait látták el. A szovjet állambiztonsági szervek, a KGB-k azonban folytatták a felkelők és az ellenállók letartóztatását, valamint a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtését.

A forradalom alatt a Magyar Néphadsereg állományából, nem végleges adatok szerint, 185 fő vesztette életét, és 137-en megsebesültek.

A „Forgószelel” fedőnevű hadművelet véget ért. A forradalom egyik legfontosabb követelése, a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonása hosszú évtizedekig nem teljesülhetett.

Konyev marsall 1956. november 24-én Magyarországon tartott értekezletén a szovjet városparancsnokoknak bejelentette, hogy a szovjet kormány határozatot hozott arról, hogy a Magyarország területére küldött alakulatok többségéből létrehozzák a Déli Hadseregcsoportot.

*

A nyugati nagyhatalmak november 4-e után az október 24-i, első beavatkozásakor alkalmazott taktikát választották. Nem hiányoztak tehát az éles hangú nyilatkozatok, de a támogatás, akárcsak az ENSZ közgyűlése részéről, kimerült a humanitárius segítségben és a magyar menekültek befogadásában.

„Szívünk mélyén együtt érzünk a magyarokkal – jelentette ki november 14-én Eisenhower, a választási hadjáratból ismét győztesen kikerülő amerikai elnök –, és minden lehetőt megteszünk a szenvedők gyámolítására. Az Egyesült Államok kormánya azonban nem javasolja, és soha nem is

javasolhatta azt, hogy védtelen lakosság nyílt forradalmat kezdjen olyan hatalom ellen, amelyet nem képes legyőzni.”

ALEKSZANDR KIROV

Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956

A kérdések egyre élesebben vetődnek fel

1956 őszeének tragikus eseményei az egész világ közvéleményét megrendítették. Negyven év telt el azóta, de Oroszország népei mind a mai napig nem tudják, mi történt valójában Magyarországon. Kivételt csupán azoknak az elesetteknek a hozzátartozói – feleségek, szülők és gyerekek – képeznek, akik a sztálinista–rákosista „szocializmus” védelmében, az „internacionalizmus” ügyének szolgálatában életüket áldozták ebben a véres összetűzésben.

A magyar események számunkra még mindig ismeretlenek, bár több, a Szovjetunió volt szövetségeseivel kapcsolatos területen már feltárultak a titkok és rejtelmek.

Az emberek Oroszországban és Magyarországon is joggal várják az objektív és elfogulatlan magyarázatot. A jogosan és egyre élesebben felvetett kérdésekre azonban nem egyszerű megadni a választ. Nem tudom, hogy mi az oka, hogy az orosz kutatókat nem engedik a katonai archívumok közelébe.

Úgy véljük, eljön az idő, amikor tanulmányozhatjuk és elemezhetjük azokat a dokumentumokat, amelyeket a Történelmi Levéltárban és az Orosz Föderáció Fegyveres Erőei Vezérkarának Központi Katonai Archívumában őriznek.

A nehézségek ellenére az első lépések már megtörténtek. Az orosz sajtóban jelentek meg írások 1956 történetéről. Elérkezett az ideje, hogy a szovjet–magyar háború számunkra ismeretlen fejezetei levéltári források feldolgozása alapján napvilágot lássanak.

A szerző a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok levéltári dokumentumaira, beszámolóira, jelentéseire és az ezzel kapcsolatos szakirodalomra támaszkodva kísérletet tesz az igazság kimondására. Arra törek-

szik, hogy feltárja és az olvasó rendelkezésére bocsássa az 1956-os szovjet–magyar kapcsolatok ismeretlen, véres lapjait. Az a célja, hogy negyven év távlatából megadja a történelmi események értékelését.

A szerző a levéltárakban található anyagok egy részének tanulmányozását elvégezte, de munkafüzetei megsemmisültek¹.

A magyar párt alkalmatlannak bizonyult a társadalom vezetésére

A történelem arról tanúskodik, hogy Magyarországon az 50-es évek közepén a sztálinista–rákosista rezsím zsákutcába jutott. Az MDP-nek a szocializmus építésével kapcsolatban folytatott politikája az ország lakóinak többségénél elégedetlenséget és tiltakozást váltott ki.

A Magyar Dolgozók Pártjának reformerői felismerték és megértették, hogy feltétlenül változtatásokra van szükség. De a változtatásokra tett minden kísérlet a magyar párt konzervatív, az SZKP KB vezetésének támogatását élvező erőinek dühödt szembenállásával találkozott.

Ennek ellenére a legradikálisabb reformerek ezekben az időkben képesek voltak az ország jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket megfogalmazni. A társadalom élénk érdeklődésétől kísérve kifejtették a magyar társadalom demokratikus megújításának és átalakításának a programját, amely program alternatívát jelentett a Moszkvából irányított bábrendszer kemény totalitárius diktatúrájával szemben.

Részben Nagy Imre munkássága nyomán kirajzolódtak a Magyarországon felépítendő demokratikus társadalom körvonalai. Ezeknek a munkák-

¹ Alekszandr Mihajlovics Kirov hadtörténész, a történelemtudományok kandidátusa 1956-ban Szibériában, a Krasnojarszki járás egyik kicsi falujában született. Katonapolitikai főiskolát, majd katonai akadémiát végzett. Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői légideszant-alakulatainál, alezredesi rendfokozatban teljesített szolgálatot. Alakulatai csapattörténetét kutatva jutott el 1956 magyarországi eseményeinek történetéhez. A katonai Humán Akadémia rendes, ösztöndíjas aspiránsa volt három éven keresztül. Disszertációját az 1956-os magyarországi szovjet katonai beavatkozásról zárt ülésen 1994-ben megvédte, és a kandidátusi fokozatot elnyerte. Kutatási területe: katonapolitikai válságok és konfliktusok a kelet-európai országokban az 1950-es és 60-as években és a Szovjetunió szerepe azok „megoldásában”. A disszertációját, levéltári jegyzeteit a kandidátusi védést követően elkobozták, és őt a hadseregből leszerelték.

nak a sorából kiemelkednek Nagy Imre 1954-ben két kötetben megjelent művei², valamint az „Erkölc és etika”, „A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve”, a „Néhány aktuális kérdés” és más 1955 végén, 1956 elején elkészült írásai.

Ezekben a nagy jelentőségű munkákban Nagy Imre, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke kifejtette a fejlődés sajátos magyar útjának az elméletét, amely a „proletárdiktatúrát” megvalósító hatalmi elit vezető szerepe nélküli jött volna létre. Nagy Imre a fentiekén kívül állást foglalt a többpártrendszer visszaállítása, a szabad választások, a sajtószabadság, az ország függetlensége, a Varsói Szerződés katonai szervezetéből való kilépés mellett. A reformerek a saját véleményük, elképzeléseik megfogalmazásán túl hozzáláttak a nép felvilágosításával és megnyerésével kapcsolatos nem kevésbé fontos munkához. Nagy Imre és támogatói különös jelentőséget tulajdonítottak az értelmiség megnyerésének.

1955-ben a magyar fiatalok szervezetének, a Demokratikus Ifjúsági Szövetségnek a keretében, a politikai és gazdasági ismeretek propagálása, Magyarország helyzetével kapcsolatos kérdések megvitatása céljából megalakult a Petőfi Kör, amely 1956. június 27-én vitát rendezett a sajtó és tájékoztatás kérdéseiről. 1956 októberében Nagy Imre támogatói, Lonszky Géza, Donáth Ferenc, Szilágyi József és mások, az ország különböző régióiba ellátogatva előadásaikban kritikával illették az MDP tevékenységét, és kiálltak a többpártrendszer megteremtése, a szabad választások megtartása mellett. A Nagy Imre és támogatói által folytatott munka eredményeként 1956-ban gyakorlatilag sikerült megbénítani az ideológiai harc folytatására, az élenjáró szerep betöltésére alkalmatlanná vált MDP tevékenységét. Ebben az időszakban az országban körülbelül hetven sajtótermék jelent meg.

Ilyen körülmények között az MDP a magyar társadalom konszolidálására képtelennek bizonyult. A törvények súlyos megsértésével a pártmunkások szembekerültek a néppel és a széles munkásmozgalommal. Az MDP politikája elleni tiltakozás kifejezésre jutott az 1949-ben koncepciósszerűen igazságtalanul kivégzett Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor és Szalai András október 6-án a budapesti lakosság ezreinek részvételével megtartott ünnepélyes újratemetésén, ahol, ahogy ezt akkor sokan gondol-

² Nagy Imre: Egy évtized. Válogatott beszédek és írások I–II. Budapest, 1954, Szikra.

ták, a vértanúkkal együtt eltemették az ország múltjának egy részét is. Ez a hangtalan tüntetés, ez a Rákosi-rendszer elítélését jelentő néma tiltakozás, mint azt a későbbi események igazolják, Gerő Ernő részére felejthetlenné vált.

A koncepciók perek áldozatainak temetése nagy hatással volt Budapest lakosságára, amely – amint ezt a későbbi események igazolták – szükség esetén akár fegyverrel a kézben is kész volt harcolni az ország demokratikus megújításáért.

Az átalakítás, a reformok megvalósításának lehetőségeit bonyolította, egyszersmind csökkentette az, hogy az MDP vezetése még a csőd közepette is számíthatott Moszkva és a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok támogatására. Ezek a csapatok a második világháború után a fasiszta Németországgal a kapitulációról megkötött szerződés, majd az 1947-es párizsi békeszerződés alapján tartózkodtak az országban. 1955-ben, az Osztrák Államszerződés megkötését követően távozniuk kellett volna Magyarországról, azonban az említett államszerződés aláírása előtt egy nappal, 1955. május 14-én, a Szovjetunió és kelet-európai szövetségesei, köztük Magyarország is, többoldalú barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek. Ez a szerződés, amely a Varsói Szerződés nevet kapta, nemzetközi jogi alapot teremtett a szovjet csapatok további magyarországi tartózkodásához.

A magyarok azon kívül, hogy csalódtak, gondolkodtak is. Megértették, hogy a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodása a rothadó sztálini rendszer konzerválását jelenti és további ráerőszakolását az országra, és így Magyarország demokratikus átalakításának a törekvése, akarva-akaratlan mindig beleütközik a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának problémájába. Ezzel összefüggésben a reformerek, élükön Nagy Imrével, a szovjet csapatoknak az országból történő kivonását követelték, és az ország kilépését a Varsói Szerződésből.

A „Hullám”, a fegyveres beavatkozás terve

A szovjet vezetők számára ezek a követelések egyértelműen azt jelentették, hogy le kellene mondaniok a kelet-európai szövetségi rendszer ellenőrzésének a jogáról, ezért minden lehetőséget, beleértve a fegyveres

beavatkozást is, számba vettek, hogy meggátolják az események ilyen irányú kibontakozását.

1956 július közepén A. I. Antonov hadseregtábornok, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnökének első helyettese vezetésével szemlebizottság érkezett Budapestre, amely tanulmányozta és ellenőrizte a Különleges Hadtest csapatainak a harcászultságát. Ezt követően a hadtest törzse, a moszkvai vezetés utasítására és segítségével kidolgozott egy szigorúan titkos tervet, ez a terv „A Különleges Hadtest részvétele a társadalmi rend helyreállításában, Magyarország területén” címet kapta. Az e tervben rögzített hadművelet a „Volna”, magyarul „Hullám” fedőnevet viselte, és annak végrehajtását a „Kompassz”, vagyis „Iránytű” jelszó elhangzását követően kellett megkezdeni. A tervet a Különleges Hadtest parancsnoka, P. N. Lascsenko 1956. július 20-án hagyta jóvá. A tervhez speciális instrukciókat tartalmazó mellékleteket csatoltak. Ebben meghatározták és kijelölték azokat az objektumokat, amelyeket szükség esetén elfoglalniuk és őrizniük kellett a szovjet csapatoknak, valamint rögzítették a fegyverhasználat és a csapatoknak a helyi államhatalmi szervekkel és a Magyar Néphadsereg parancsnokságaival történő együttműködésének rendjét, a harcokocsik, tüzérség és a lövészegységek lőszer-javadalmazását, az alkalmazás során felhasználható hadikészletek mennyiségét.³

A terv kidolgozását és jóváhagyását követően a hadtest magasabbegységeinek és egységeinek parancsnokai a tervezett hadművelettel kapcsolatos feladataik végrehajtására részletes utasítást kaptak. 1956. október 6-a és 19-e között a Szovjetunió magyarországi nagykövete, J. V. Andropov több esetben találkozott a hadtest vezető állományával. Ezekre a találkozókra, amelyeken Andropov a magyarországi politikai helyzetet értékelte és az éberség, valamint a harcászultság fokozására hívott fel, a magasabbegységek és egységek parancsnokait is meghívták.⁴

Október 21-én a hadtest vezetése ellenőrizte, hogy az alárendelt magasabbegységek és egységek hogyan készültek fel a „Iránytű” jelszó elhangzását követő, a hadtestparancsnok által meghatározott feladataik végrehajtására. Ezzel egy időben a Szovjetunió területén is megfelelő bizton-

³ Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma [továbbiakban FEVKA], 32. fond [a továbbiakban: f.] 701 291. op. 15. d. 131. p.

⁴ Uo.

sági intézkedéseket adtak ki arra az eshetőségre, ha az események Magyarországon ellenőrizhetetlenné válnának. Már október 19-én teljes harckészültségbe helyezték a 7. légideszant-hadosztály kötelékébe tartozó 108. ejtőernyős-deszant gárdaezredet, amely alakulat október 20-án Kaunas és Vilnius repülőterein 54 db LI-2-es és 45 db IL-12-es repülőgépekkel elérte az indulási készenléletet.⁵

Így kezdődött

Ebben az időszakban Budapesten az események, akár egy kaleidoszkóp képei, olyan gyorsasággal fejlődtek, és semmi jót nem ígértek az önmagát a Szovjetunió érdekei alá rendelő MDP vezetésének és az ország kormányának. A társadalmi és politikai élet Budapesten és a nagyobb városokban a szó szoros értelmében forrongott. Az egyetemek és főiskolák hallgatói, az írók és a fiatalok aktivizálódtak.

Október 22-én a Budapesti Műszaki Egyetem oktatói és hallgatói eldöntötték, hogy október 23-án megtartják a tüntetést. A vezetés ebben a helyzetben elbizonytalanodott. Október 23-án az 1848–49-es magyar forradalom hősének, Bem József tábornoknak az emlékművéhez kb. 50 ezer tüntető érkezett. A gyűlés résztvevői kifejezték szolidaritásukat a lengyel fiatalság követeléseivel. Itt párt- és kormányellenes jelmondatok hangoztak el, majd a tüntetők a Parlament épületéhez vonultak. Este ezen a helyen becslések szerint kb. 200 ezer fő gyűlt össze, civilek és katonák vegyesen.⁶

A tüntetők többek között Nagy Imrének a vezetésbe való visszavételét, az MDP Központi Vezetősége „revizionistákat” elítélő határozatának hatályon kívül helyezését, a rákosistáknak a hatalomból történő eltávolítását, az ártatlanul elítéltek rehabilitálását követelték.

19 órakor Gerő Ernő pánikhangulatban több alkalommal felhívta Andropovot és Moszkvát, s kérte, hogy Moszkva adjon parancsot Magyarországon állomásozó csapatainak arra, hogy számolják fel az ellenzék megmozdulásait. A Rádióban 20 órakor hangozott el Gerő Ernőnek, az MDP

⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 238. p.

⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 131. p.

vezetőjének beszéde, amelynek tartalma sértette a nép nemzeti érzelmeit, és felforrósította a tömegek hangulatát. Ezek után a Parlament épületétől a tüntetők egyik csoportja a Rádió épületéhez, a másik a Sztálin szoborhoz vonult, ahol 22 óra körül „minden idők legnagyobb vezérének” a szobra hatalmas robajjal leomlott.

A tüntetők első csoportja át akarta adni követeléseit a feltételezésük szerint a Rádió épületében tartózkodó Gerő Ernőnek, a rádióban ismertetni kívánták a magyar néppel az előző napi gyűlésen elfogadott követeléseiket. A Rádió vezetése ezt nem engedélyezte.

Az épület védői és az odasereglett tüntetők között valóságos kézitusa kezdődött, amely később fegyveres harccá fejlődött. Ez ideig nem ismeretes, hogy ki nyitott elsőként tüzet, de az tűnik valószínűnek, hogy az Államvédelmi Hatóság őrségének tagjai nem tudták türtóztatni magukat, és kilóttak az épületből. Ezzel kezdetét vette a vérfürdő, amely 1956 október–novemberében Magyarországon az öldöklésnek, a társadalom szétrombolásának és szétszakadásának és más negatív folyamatoknak a kezdetét is jelentette.

Budapest és más városok lakói nagyrészt támogatták a tüntetők követeléseit és egyetértettek azokkal. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem október 22-i nagygyűlésén a következő határozat született:

„Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához, és megalakítjuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ Szervezetét. A szervezethez a Műegyetem és a Kertészeti Főiskola jelen lévő hallgatói is csatlakoztak. Az új MEFESZ feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozattá nyilvánítani és az egyetemi ifjúság jelenlegi megoldatlan problémáinak (honvédelmi oktatás, menza, diákotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi út egyénileg is) lehetővé tétele. A MEFESZ szervezetét az egyetemi ifjúság spontán gyűlésén 4-5000 fő jelenlétében egyhangúan alakította meg.

1. Az MDP-kongresszus azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új Központi Vezetőség megalakítása.

2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.

3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar–szovjet és magyar–jugoszláv barátság megalakítása.

4. Az összes szovjet csapatok kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.

5. Általános, egyenlő, titkos választásokat, több párt részvételével, az új nemzetgyűlési képviselők választásával.

6. A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc magyar felhasználásával. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket, és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.

7. Teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján és a munkáautonómia bevezetését az üzemekben.

8. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.

9. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, az ártatlanul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, ill. a hátrányba kerültek rehabilitálását.

10. Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében, és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban igazságtalanul elítélt és ott tartott magyarok hazahozatalát.

11. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítását, a március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszünetté. Új egyenruhát honvédségünknek.

12. Teljes vélemény- és sajtószabadság megvalósítását, rádiót is, és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ szervezetnek. A régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és eltörlését.

13. A zsarnokság és az önkény jelképét, a Sztálin-szobrot azonnal távolítsák el.

14. Egymásért teljes szolidaritást vállalunk.

Az egyetemi ifjúság egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki szolidaritását a varsói munkásokkal és ifjúsággal, a lengyel függetlenségi mozgalommal.

Az Építőipari és Közlekedési
Műszaki Egyetem
Nagygyűlése, 1956. X. 22.

MEFESZ⁷

A tüntetők kinyilvánították, hogy követeléseiket a marxista–leninista ideológia alapján fogalmazták meg, és azok nyilvánosságra hozatala az új szocialista politika kialakulását és Magyarország demokratikus fejlődését szolgálja.

Ezzel egy időben, október 23-án elkezdődött a Magyarország felszabadításáért elesett szovjet katonák emlékműveinek és sírjainak a megbecstelenítése és lerombolása. Ez történt Hajdú-Bihar megyében, például Bihar-keresztesen és Berettyóújfalun, valamint Dunaföldváron is.⁸

A terv végrehajtása megkezdődik

Október 23-án 20 órakor V. D. Szokolovszkijnak, a Szovjetunió marsalljának, a Szovjet Fegyveres Erők vezérkari főnökének a parancsára elrendelték a Különleges Hadtest magasabbegységei és egységei részére a teljes harcászati bevezetését és a gyülekezési körletbe való kitelepülést.⁹

Október 23-án 22 órakor a Különleges Hadtest csapatai „a társadalmi rend fenntartása érdekében” azt a parancsot kapták, hogy vonuljanak be Budapestre.¹⁰

Ugyancsak ezen a napon 19 óra 45 perckor a Kárpáti Katonai Körzetben állomásozó csapatok parancsnoka P. I. Batov hadseregtábornok a 38. összefegyvernemi hadsereg 3. lövészhadtestének állományába tartozó 128. lövész- és a 39. gépesített gárdahadosztályok részére a harci riadót azzal a parancssal rendelte el, hogy Csap–Beregszász–Nagyszőlős szakaszon lépják át a Szovjetunió államhatárát, hajtsanak végre menetet – jobbról: Csap–Miskolc–Hatvan, balról: Tiszújlak–Debrecen–Szolnok sávban –, majd a 128. lövész-gárdahadosztály Hatvan–Jászberény, a 39. gépesített gárdahadosztály Szolnok–Abony körzetben foglaljon gyülekezési körletet.¹¹

⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. melléklet. [a továbbiakban: mell.] 51. p.

⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 2. p. 2–63. pp.

⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 133. p.

¹⁰ Uo.

¹¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 6. p.

A 128. lövész-gárdahadosztály alárendeltségébe tartozó 315. lövész-gárdaezred, mint előrevetett osztag, parancsot kapott, hogy ha szükséges, harccal lépje át a határt és biztosítsa a főerők magyarországi bevonulását.

Október 24-én 0 óra 15 perctől reggel 7 óráig a csapatok akadálytalanul átlépték a határt, és a részükre meghatározott körzetben gyülekeztek. A 315. ezred további feladatként bevonult Budapestre, ahol megkezdte a harctevékenységet.

Október 23-ról 24-re virradó éjszaka az MDP KV kidolgozta és elfogadta a cselekvési programot, amelynek folyamatos, lépésről lépésre történő megvalósítását szükségesnek látták ahhoz, hogy felszámolják a lakosság megmozdulásait.

A KV abból indult ki, hogy bárki, aki fegyverrel a kézben támadást intéz az állami intézmények ellen, az ellenforradalmár, és ezért fegyverrel kell megsemmisíteni. A KV szerint egyesíteni kellett az összes erőket, fel kellett fegyverezni a munkásokat, mozgósítani a hadsereget és az Államvédelmi Hatóság csapatait. Döntöttek arról, hogy szükség esetén katonai segítséget kérnek a Szovjetuniótól.

Október 23-ról 24-re virradó éjjel a Magyarországon állomásozó 195. vadászpilóta-gárdahadosztály és a cserkaszi Vörös Zászló- és Szuvoorov-renddel kiegészített 177. bombázó repülő-gárdahadosztály részére is elrendelték a harcászultséget.¹²

20 óra 10 perckor a Szombathely, Kőszeg, Körmend, Győr, Hajmáskér helyőrségekben állomásozó 17. gépesített gárdahadosztály részére P. N. Lascsenko altábornagy harcászultséget rendelt el, és a hadosztály alárendeltjei a laktanyákból kivonultak a tervekben meghatározott gyülekezési körletekbe. A 83. harcokocsiezred és az 1043. tüzérezred parancsnokai utasítást kaptak, hogy haladéktalanul vonuljanak Budapestre. A 90. tüzérezred parancsot kapott a magyar-osztrák határ lezárására.¹³

Október 24-re virradó éjszaka a felkelők megkezdték a fegyveres harcot. Dudás József és osztaga elfoglalta a Szabad Nép újság székházát, és itt helyezte el a saját törzsét.¹⁴ Budapestre erősítésként Miskolcra, Sztá-

¹² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 31. 45. p.

¹³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 117. p.

¹⁴ Dudás József október 27-én kapcsolódott be a forradalom eseményeibe. A Szabad Nép Székházat október 29-én kereste fel. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

linvárosból, Pápáról, Vácról érkeztek csoportok. A felkelők a Magyar Néphadsereg egységeinek egy részét lefegyverezték, ezenkívül sikerült fegyvert szerezniük a hadsereg raktáraiból is.

Ugyanezen az éjszakán Esztergomból Budapestre érkeztek a Magyar Néphadsereg 7. gépesített hadosztályának egységei, amelyek a szovjet csapatokkal együttműködve hajtották végre feladataikat.

Nem támogatták a felkelőket a Gyurkó Lajos vezérőrnagy vezette 3. lövészhadtest alárendeltségébe tartozó 8. és 27. lövész-, valamint az 5. gépesített hadosztályok.¹⁵ Ezek az erők, a hadtestparancsnok utasítására október 24-e és 26-a között Kecskeméten szétverték és megsemmisítették a felkelők kb. 30 fős csoportját. Szabadszálláson, az említett magyar csapatok tevékenysége következtében a felkelők közül 7-en meghaltak és 40-en megsebesültek.

Szovjet csapatok Budapesten

Október 24-én 0 órakor P. N. Lascsenko altábornagy, a Különleges Hadtest parancsnoka a törzs operatív csoportjával Székesfehérvárról, a hadtest állandó elhelyezési körletéből Budapestre érkezett, ahol a Honvédelmi Minisztérium épületében berendezte parancsnoki harcálláspontját.¹⁶

Hajnalban a szovjet 2. gépesített gárdahadosztály alakulatai Lebegyev vezérőrnagy vezetésével megkezdték a bevonulást Budapestre. Elsőként a 37. harcokoszred foglalt védelmi állást a Honvédelmi Minisztérium épülete körül. A hadosztály fő erői a reggeli órákban érkeztek a fővárosba, ahol ezt követően az egységek az alábbi feladatokat hajtották végre:

„A 4. gépesített ezred birtokba vette a felkelők vezetésének központját, az Astoria Szállodát, a Kossuth Rádió épületét¹⁷, a Nemzeti Múzeumot és ezen épületek közvetlen környékét.

¹⁵ A magyar 3. lövészhadtest alárendeltségébe a 12., 17., 27. lövész-, és az 5. gépesített hadosztályok tartoztak. A 8. békéscsabai lövészhadosztály a hadsereg közvetlen alakulata volt, és a forradalom időszakában nem rendelték Budapestre. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

¹⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 133. p.

¹⁷ A Rádió épületét a szovjet és a magyar csapatok október 25-én a reggeli órákban foglalták vissza. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

A 6. gépesített ezred elfoglalta a Parlament, a Pártközpont, a Nemzeti Bank, a Főposta és a Nyugati pályaudvar épületeit, továbbá ellátta a szovjet nagykövetség és a Szovjet Katonai Kórház védelmét is.

Az 5. gépesített- és a 37. harckocsiezredek erői a Honvédelmi Minisztériumot és Csepel üzemait védték.

A 87. nehézharckocsi-rohamlövegezred a Keleti pályaudvar, a Corvin mozi és környéke birtokbavételéért folytatott harci tevékenységet.”¹⁸

A szovjet csapatok a felkelők erős és jól szervezett fegyveres ellenállásával találták magukat szemben pl. a Vilma királyné, a Sztálin, Rákóczi, Üllői, Markusovszky, Soroksári úton és a Hungária, valamint a Lenin körúton. Az Astoria Szállóban több mint 500 felkelő, a Kossuth Rádió épületében több mint 1500 ember volt.

Október 23-án 22 óra 35 perckor a Románia területén [Temesvár] állomásozó Vörös Zászló- és Szuvorov-renddel kitüntetett, herszoni 33. gépesített gárdahadosztály részére a fokozott harckészültség elrendelésével egy időben azt a feladatot szabták, hogy 300 km-es menet végrehajtását követően jusson el a Budapesttől délre 15 km-re kijelölt gyülekezési körletbe, majd később a fővárosban vegyen részt az „ellenforradalmi lázadás” elfojtásában. A menet végrehajtását követően délelőtt 9 és 11 óra között az egységek és önálló alegységek a 104., a 105., 106. gépesített gárdaezredek, a 100. tüzérezred, a 1093. légvédelmi tüzérezred, a 71. harckocsiezred, a 133. nehézharckocsi-rohamlöveg-gárdaezred, a 61. aknavető osztály, a műszaki zászlóalj, híradó zászlóalj, szállító zászlóalj és az önálló vegyvédelmi század – teljes állományával, a törzs- és hadtápegységekkel együtt összesen 7500 fővel – technikával és fegyverzettel, a részükre meghatározott körzetben gyülekeztek.

A hadosztály fegyverzete 182 db T-34-es harckocsi, 6 db úszó harckocsi, 18 db ISZ-3-as harckocsi, 26 db SZU-100-as önjáró löveg, 76 db BTR-50-es páncélozott szállítójármű, 845 db gépjármű, 21 db SZU-152-es önjáró löveg, 36 db 122 mm-es tarack, 12 db 81 mm-es löveg, 11 db 57 mm-es löveg, 12 db 82 mm-es hátrasiklás nélküli löveg, 12 db 160 mm-es

¹⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 226. p.

aknavető, 12 db BM–13-as harcigép (sorozatvető), 12 db 85 mm-es légvédelmi ágyú, 32 db 37 mm-es légvédelmi géppágyú volt.¹⁹

Ezt követően a 104. gépesített gárdaezred rövid menet végrehajtásával beérkezett a fővárosba, harccal eljutott a Parlamenthez és a Honvédelmi Minisztérium épületéhez, ahol a 2. gépesített gárdahadosztály egységeivel együttműködve vett részt a harcokban.

Október 24-én a felkelőket a szovjet csapatok kiverték a Szabad Nép szerkesztőségének épületéből, a pályaudvarokból, a fegyvergyárból és a fegyverraktárakból.

A Magyar Néphadsereg állományából a Budapesten tartózkodó 8. gépesített ezred alegységei, az építő- és légvédelmi egységek, a Zrínyi Akadémia tisztjei és a tiszti iskolák hallgatói átálltak a felkelők oldalára.²⁰

Ezen a napon éjfél után, 0 óra 15 perckor, a 38. hadsereg kötelékébe tartozó poltavai Lenin-, Vörös Zászló-, Kutuzov- és Szuovorov-rendekkel kitüntetett 39. gépesített gárdahadosztály átlépte a szovjet–magyar határt, és 22 órakor Szolnok körzetében gyülekezett. Ezen a helyen a hadosztály három napig állt.²¹

Ugyancsak 24-én a Különleges Hadtest parancsnoka Budapestre rendelte a 17. gépesített gárdahadosztály kötelékébe tartozó 56. gépesített gárdaezredet és a felderítő századot. Utóbbi alegységnek feladatul a felderítés folytatását és a szovjet vezetés Magyarországra érkezett tagjainak²² a védelmét osztották.

Az 56. gépesített gárdaezred 10 órakor megérkezett a fővárosba, ahol azt a parancsot kapta, hogy harcrendben akadályozzák meg, hogy a fegyveres felkelők Pestről átjussanak Budára és ott birtokba vegyék a kormány rádióadóját, a speciális hírkapcsolat rendszerét, egyben biztosítsák a Ke-

¹⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 196. p.

²⁰ Október 24-én a Magyar Néphadsereg intézményei és alegységei közül egyetlenegy sem állt át szervezeten a felkelés oldalára. Katonák és tisztek saját elhatározásuknak megfelelően csatlakoztak a felkelő csoportokhoz. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

²¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 220. p.

²² A veszprémi repülőtérré érkezett Mikojant és Szuszlovot kísérték Budapestre, és ott a szovjet vezetők védelmét látták el. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

lenföldi pályaudvar, a budaörsi repülőtér és a Törökbálinton lévő tüzérségi raktárak védelmét.²³

Ezen a napon a 177. bombázórepülő-gárdahadosztály repülői – Budapest és más városok felett – 84 erődemonstrációs és felderítő repülést hajtottak végre.²⁴

Október 24-én a TASZSZ „a népellenes kaland kudarca Budapesten” címmel az MDP KV éjszakai üléséről számolt be. A közlemény kiemelte, hogy a Központi Vezetőséget újjáválasztották, és az első titkári funkcióban Gerő Ernőt megerősítették. Az MDP Politikai Bizottsága javasolta az Elnöki Tanácsnak, hogy a miniszterelnöki posztra Nagy Imrét, első helyettesének Hegedüs Andrást nevezze ki.²⁵

Ugyanezen a napon a kormány rendeletet adott ki a rendkívüli állapot és a rögtönítélő bírászkodás, a statárium bevezetéséről.

Október 24-én Szolnok, Vác, Szentes, Sztálinváros – most Dunapentele – és Dunaegyháza környékén lerombolták és meggyalázták a fasiszták elleni harcban elesett szovjet katonák emlékműveit és sírjait.

Október 24-ről 25-re virradó éjszaka Várpalotán a 17. gépesített gárdahadosztály 3 tisztjét – az 56. harcokosi kiképző iskola zászlóalj parancsnokának hadtáphelyettesét, Fedorov őrnagyot, a 83. harcocsiezred szállító százada parancsnokának technikai helyettesét, Pronykin főhadnagyot és ennek az ezrednek az egyik szakaszparancsnokát, Mihno főhadnagyot – megölték. A fentiekben felsorolt tisztekkel együtt az ezredből 10 katona esett el. Közülük néhány katonának és tisztnek el volt törve a keze és a lába, öt embernek le volt vágva a feje, és – a fennmaradt iratok szerint – egy szovjet katonát karóba húztak.²⁶

„Baráti üdvözet ... a Magyar Népköztársaság dolgozóinak”

Október 25-én a „lázadók” kis csoportokat alakítottak, ezek a pincék-ből, a tetőkről és az ablakokból lőtték a szovjet csapatokat. A felkelőknek sikerült birtokba venniük a Magyar Néphadsereg két harcocsiját és há-

²³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 121. p.

²⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 48. p.

²⁵ Izvesztija, 1956. október 25-i sz.

²⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 150. p.

rom páncélozott szállító járművét. A Corvin mozi környékén erős ellenál-lási gócot szerveztek. Az I., VIII., IX. és a XIII. kerületekben a felkelők önálló objektumokat foglaltak vissza.

14 órakor a Kárpáti Katonai Körzet állományába tartozó 54. pontonos ezred a nehéz harckocsik részére a szolnoki vasúti híd közelében ponton-hidat épített a Tiszán.

Október 25-én a központi lapokban közzétették az SZKP KV-nak a nagy októberi szocialista forradalom 39. évfordulójára kiadott jelmondata-it. Sorrendben a tizedik jelmondat a következő volt:

„Baráti üdvözet a népgazdaság és a kultúra további fejlesztéséért, a nép jólétének az állandó emelkedéséért, a békéért, a kommunizmus felépí-téséért önfeláldozó harcot folytató Magyar Népköztársaság dolgozóinak. Éljen a szovjet és a magyar nép közötti együttműködés és megbonthatat-lan barátság!”²⁷

Reggel a 128. lövész-gárdahadosztály egységei Jászberény és Hatvan körzetében gyülekeztek.

A 2. gépesített gárdahadosztály alárendeltjei – a 104. gépesített gárda-ezred kivételével – parancsot kaptak, hogy a főváros délkeleti részét, Kőbánya-felső vasútállomás–Keleti pályaudvartól a Duna vonaláig, tisz-títsák meg a lázadóktól.

A nap folyamán Nagy Imre visszavonta a nyilvános gyülekezés, tömeg-gyűlés és tüntetés tilalmáról szóló kormányrendeletet.

Másnap, október 26-án az „Izvesztija” és a „Krasznaja Zvezda” című lapok „Népellenes kaland kudarc Budapestén” címmel megjelent írása-ikban idézték a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának október 25-én a budapesti rádióban elhangzott közleményének az alábbi részét:

„A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának a parancsára a hadse-reg, az államvédelmi erők, a fegyveres munkásosztatok és a szovjet csa-patok segítségével október 25-re virradó éjszaka az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták. Az ellenforradalmi erőket szétverték. Csak itt-ott működnek még kisebb fegyveres csoportok és helyenként elszigetelt orvlövészek ... Gerő Ernőt az MDP első titkári posztján Kádár János váltotta fel. Nagy Imre, a minisztertanács elnöke rádióban elhangzó be-szédében többek között kijelentette, hogy „... a rend helyreállta után rövi-

²⁷ Krasznaja Zvezda. 1956. október 25-i sz.

desen összeül az országgyűlés. Ezen az országgyűlésen mindenre kiterjedő és megalapozott reformprogramot fogok benyújtani, amely felöleli a nemzet életének összes fontos kérdését.”²⁸

Október 25-én Mezőkeresztesen és Hatvanban lerombolták a szovjet katonák emlékműveit.

Október 26-án az MDP KV ülésén Donáth Ferenc, a pártvezetésnek a helyzettel kapcsolatban elfogadott hivatalos értékelését – mely szerint „az országban ellenforradalom van” – bírálva, a magyarországi eseményeket széles népi alapon kibontakozott tömegméretű demokratikus mozgalomnak minősítette, melynek célja a szocializmus építése folyamán keletkezett torzulások kijavítása és megszüntetése.

Donáth Ferenc felszólalását a KV „idősebb tagjai”, különösen Hegedüs András, súlyos kritikai észrevételekkel illették. Donáth álláspontját Kádár János sem támogatta, bár hozzászólásában beismerte, hogy a pártvezetés most a lakosság kétségtelenül széles rétegeivel került szembe. A Központi Vezetőség nem hallgatott Donáth Ferencre, észrevételeit, javaslatait elutasította.

Ezen a napon a TASZSZ újból közleményt adott ki a „budapesti népelenes kaland kudarcáról”.

Október 26-ról 27-re virradó éjszaka a Kárpáti Katonai Körzet alárendeltségében lévő 27. gépesített hadosztály a harcészültség elrendelésével egy időben azt a parancsot kapta, hogy – Beregszász, távolabb Nyíregyháza–Debrecen–Szolnok útvonalon végrehajtott menet után – október 28-ra jusson ki a Szolnoktól nyugatra kijelölt összpontosítási körletbe.²⁹

A Kárpáti Katonai Körzethez tartozó 70. lövész-gárdahadosztály részére is harcészültséget rendeltek el még ezen a napon. A hadosztály parancsot kapott, hogy a mintegy 2 nap alatt feltöltött személyi állományával gépkocsikon, illetve csapatszállító eszközökön a Kárpátok hágóin keresztül megtett kb. 500 kilométeres menet után az országhatár átlépését követően foglalja el gyülekezési körletét Debrecen–Miskolc–Nyíregyháza térségében.³⁰

²⁸ Izvesztija. 1956. október 26-i sz.

²⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 298. p.

³⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 280. p.

A hadosztály alárendeltségébe tartozó 104. rohamlövegezd már korábban végrehajtott vasúti szállítással Rava-Russzkájából Beregszászra települt át, majd október 26-án 10 órakor Nyíregyháza térségében összpontosítási körletet foglalt. Reggel a 33. gépesített gárdahadosztály egységei is bevonultak Budapestre, és ott október 29-ig vettek részt az elkésredett harcokban.³¹

Ezzel egy időben a 2. gépesített gárdahadosztály egységei a részükre meghatározott objektumokban folytatták a harcot a felkelők ellen.³²

Erre mintegy válaszként a lakosság Nyíregyházán, Abonyban, Egerben, Gyöngyösön, Füzesabonyban, Miskolcon, valamint Besenyőtelken, Tiszánánán, Dombrádon megbecstelentette és lerombolta a fasiszták elleni harcokban elesett szovjet katonák emlékműveit és sírjait.

Október 27-én a TASSZ közleményt adott ki a magyar kormány új összetételéről. Eszerint a közlemény szerint a Hazafias Népfrent Országos Tanácsa és a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megerősített kormány tagjai: miniszterelnök Nagy Imre, a miniszterelnök helyettesei Apró Antal, Bognár József, Erdei Ferenc, államminiszter Tildy Zoltán, külügyminiszter Horváth Imre, belügyminiszter Münnich Ferenc, honvédelmi miniszter Janza Károly altábornagy és mások. Az új összetételű kormány hozzálátott feladatai végrehajtásához.³³

Október 27-én reggel 8 órakor a 27. gépesített gárdahadosztály is átlépte a határt, és gyorsított menettel kijutott a Szolnok térségében kijelölt összpontosítási körletbe.

Ezen a napon a felkelők ismét aktív harcokat kezdtek Budán, és a pesti oldalon továbbra is ellenőrzésük alatt tartották a főváros délkeleti részeit, megtartották a Corvin mozit és a környékén lévő háztömböket. A mintegy 700-800 főt számláló ellenálló csoport vezetője Iván Kovács László volt. A felkelők oldalára álltak a Kilián laktanyában elhelyezett, Maléter Pál ezredes parancsnoksága alá tartozó 1221. 1222. és 1226. Pf. számú építőzászlóalj is.³⁴

³¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 197. p.

³² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 226. p.

³³ Izvesztija. 1956. október 28-i sz.

³⁴ Az említett építőzászlóalj szervezetten nem álltak a felkelés oldalára, de nem is folytattak harcot a felkelők ellen. A Kilián laktanya katonái és tisztjei közül különböző időszaka-

A népi megmozdulás megerősödött, és az ország városainak többségére, pl. Debrecenre, Miskolcra, Székesfehérvárra, Pécsre, Tatabányára és más helységekre is áttért.³⁵

A Különleges Hadtest csapatai akciót hajtottak végre a Magyar Nép-hadsereg Vörös Csillag Nyomdája ellen, ahol kb. 200 ezer szovjetellenes röplapot zsákmányoltak. A helyzet tisztázása és a felkelők szándékaival kapcsolatos információk összegyűjtése érdekében a hadtest parancsnoksága a felkelők közé beküldött kb. 200 – szolgálatát önként felajánló – megbízható „öreg” magyar kommunistát.

A szovjet csapatok parancsnoksága ezen a napon megadásra felszólító ultimátumot juttatott el a Corvin köz védőihez.³⁶

A Kutuzov-renddel kitüntetett 1. varsói vasúti gárdadandár részére október 27-én azzal a feladattal rendeltek el harci riadót, hogy Csap vasútállomásra vonulva az események következtében szétzilálódott vasúti forgalom rendjét állítsa helyre.³⁷

A 3. lövészhadtest alárendeltségében lévő 39. gépesített gárdahadosztály, amely október 24-én 7 órától Szolnok–Abony térségében összpontosítási körletben tartózkodott, 27-én 11 óra 30 perckor parancsot kapott, hogy a Szolnok–Cegléd–Nagykőrös–Kecskemét–Dunaföldvár, valamint Cerce–Pincehely–Nagykónyi–Kalocsa–Dombóvár menetvonalakon végrehajtott előrevonást követően estig foglalja el összpontosítási körletét Tamási körzetében.³⁸

Október 27-ről 28-ra virradó éjszaka a Kárpáti Katonai Körzet parancsnokának, Batov hadseregtábornoknak az utasítására a 8. gépesített hadsereg kötelékébe tartozó 32. és 11. gépesített gárdahadosztályoknak, a 60. légvédelmi tüzérhadosztály két ezredének és a hadsereg közvetlen alárendeltségében lévő egységeknek elrendelték a harckészültséget. Ezeknek a magasabbegységeknek és egységeknek feladatul szabták, hogy állomáshelyeikről – Berdicsev, Novográd-Volinszkij, Zsitomir,

kokban 40-50 fő vett részt a felkelők oldalán a szovjet csapatok elleni harcokban. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

³⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 134. p.

³⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 141. p.

³⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 390. p.

³⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 235. p.

Hmelyickij, Zsmerinka – gyorsított kombinált menettel, vasúton és közúton a legrövidebb időn belül jussanak el Magyarország keleti megyéibe.³⁹

Jászberényben, Mezőtúron és Salgótarjánban lerombolták szovjet emlékműveinket.

³⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 16. p.

A helyzet átértékelése

Október 28-án a 70. lövész-gárdahadosztály állandó elhelyezési körleteiből – Sztanyiszlav–Beregszász – menetet végrehajtva 6 órakor átlépte az államhatárt, és október 28-án 23 órakor Debrecen közelében összpontosítási körletet foglalt el.

Ezen a napon az „Izvesztija” „Az ellenforradalmi puccs szervezői Magyarországon elszámították magukat” címmel többek között a következőket írta: „A magyar ellenforradalom felszámolásában a főszerepet maga a magyar nép, a Magyar Néphadsereg alakulatai és az Államvédelmi Hatóság szervei játsszák. Ebben segítségükre vannak a szovjet katonai alakulatok is, amelyek a Varsói Szerződés alapján tartózkodnak Magyarországon. Ezek a rend helyreállításában a Magyar Népköztársaság csapatainak a segítségére siettek azt követően, hogy a magyar kormány a Szovjetunió kormányához fordult segítségért. (Kommentárt fűzni ehhez felesleges – *Kirov.*)

Ebben az időben a felkelők jelentős erői Budapest délkeleti részeiben kb. 100-120 háztömböt tartottak az ellenőrzésük alatt. Folytatódott a harc Budán is. A Corvin köziek nem fogadták el a fegyverletételre vonatkozó ultimátumot, és tüzükkel megakadályozták a szovjet csapatok felderítést folytató alegységeinek a próbálkozásait.

A Magyar Néphadsereg egységei Nagy Imre kormányának a felkelők felszámolására vonatkozó utasításait nem teljesítették, aktív és határozott harc folytatására parancsot nem kaptak. A katonák egy része átállt a felkelők oldalára, akiknek átadták a fegyvereiket, pl. a 37. ezred és a 46. légvédelmi tüzérsztály is.⁴⁰

⁴⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 138. p. A 37. kiskunhalasi ezred a magyar források szerint a jelzett időpontban – csak október 26-án érkezett Budapestre – és később sem állt át a forradalom oldalára. A felkelés leverésében történt aktív részvételéért, a forradalom leverését követően a Hodosán Imre őrnagy vezette ezred a Kádár-kormánytól megkapta a „forradalmi ezred” címet. Október 28-ig a 46. légvédelmi tüzérhadosztály sem állt át a forradalom oldalára. Erre kísérlet a hadosztály alárendeltségében lévő 8. ezred Törökbálint-felső ütegénél történt, ahol 30 sorkatona 8 db löveget akart kivontatni a balatoni műúthoz, hogy tüzet nyissanak az ott haladó szovjet gépkocsikra. Ezt az ezred vezetésének egy löveg kivételével sikerült megakadályozni. A nyolc katona által elvitt löveget másnap az ezredhez önként visszavitték. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

A 128. lövész-gárdahadosztály egységei, amelyek október 24-én reggel 7 órától Jászberény és Hatvan körzetében tartózkodtak, bevonultak Budapestre.⁴¹

A 33. gépesített gárdahadosztály alárendeltjei is harcban álltak. A 2. gépesített gárdahadosztály tevékenységi körzetében a felkelők az ellenállást felújították.

A 27. gépesített hadosztály menetét végrehajtva megérkezett a Szolnoktól nyugatra kijelölt körletbe.

Október 27-én 23 órakor a Kárpáti Katonai Körzet állományába tartozó 32. gépesített gárdahadosztály Munkácsról megindulva megkezdte mintegy 700 kilométeres menetét.

Budapesten ezen a napon Király Béla, Kána Lőrinc, Kovács István tábornokok, Maléter Pál ezredes és még öt fő részvételével megalakult a Magyar Néphadsereg Forradalmi Katonai Tanácsa.⁴²

Október 27–28-án az MDP Politikai Bizottsága elfogadta a Donáth Ferenc által még október 26-én javasolt platformot, amely ellen az ülésen résztvevő A. Mikojan és M. Szuszlov sem emelt szót.

Október 28-án Nagy Imre a rádióban közölte: „... a kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna”. Nagy Imre esti nyilatkozatában szólt arról is, hogy az előző időszakban elkövetett hibák napvilágra kerülése miatt „az elmúlt hetek eseményei tragikus gyorsasággal fejlődtek”. A minisztertanács elnöke az eseményeket jellemezve kijelentette, hogy a kormány a jövőben az elkövetett hibákat igyekszik kijavítani, és teljesíteni fogja a nép akaratát.

A magyar dolgozók meglelégedéssel fogadták a munkástanácsok megalakulására, a demokrácia erősítésére, az Államvédelmi Hatóság megszüntetésére vonatkozó bejelentést, valamint a fizetések emeléséről, a szovjet csapatoknak az országból történő kivonásáról és a tüzszünet elrendeléséről szóló kormánynyilatkozatot.⁴³

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa napirendre tűzte a magyarországi helyzettel kapcsolatos kérdés megvitatását.

⁴¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 171. p.

⁴² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 35. p.

⁴³ Izvestija. 1956. október 30-i sz.

Október 28-án 10 órakor a 31. légi deszant ejtőernyős gárdahadosztály kötelékébe tartozó 114. és 381. ejtőernyősdeszant-ezredek részére azzal a feladattal rendelték el a harci riadót, hogy a személyi és teherernyőket berakva földi szállítással vonuljanak Lvov és Hmelnickij repülőtereire, majd onnan légi szállítással jussanak el a veszprémi repülőtérre, és ott készüljenek fel a később pontosabban meghatározandó harci feladatok végrehajtására.

18 órakor a deszantoláshoz szükséges felkészülés rendszabályainak végrehajtását követően a 114. ejtőernyősdeszant-ezred Novográđ–Volinszkij–Lvov, valamint Novográđ–Volinszkij–Hmelnickij menetvonalakon megkezdte a menetet a kijelölt felszállóhelyekre.

28-án 23 órakor a 70. lövész-gárdahadosztály befejezte a menetet, és csapatai Debrecen térségében összpontosultak.

Október 29-én 2 órakor a 381. ejtőernyősdeszant-ezred a 114. ezred részére meghatározott menetvonalakon megérkezett a felszállóhelyekre.

20 órakor a Budapesten tartózkodó szovjet csapatok parancsot kaptak a tüzelés beszüntetésére.⁴⁴ A fenti parancs értelmében a 2. és 33. gépesített gárdahadosztályok egységei a harci tevékenységet lényegében beszüntették.

Ezzel egy időben a felkelők változatlanul jelentős erővel folytatták a főváros délkeleti részeinek elfoglalását.⁴⁵

Ezen a napon az önálló út- és vasútépítő zászlóaljat Csap–Záhony–Szolnok menetvonalakon gépjárműveken végrehajtott 237 kilométeres menettel azzal a feladattal irányították Szolnokra, hogy ott lássa el a vasútállomás és a „nehéz” vasúti híd védelmét és őrzését. Később azonban, számítva a helyi vasutasoknak a szovjet katonai-vasúti szolgálat érkezésével kapcsolatos negatív, elutasító reagálására, Malinyin hadseregtábornok utasítást adott arra, hogy a zászlóalj a vasúttól vonják vissza. Ezért november 2-ig ez a zászlóalj Nyíregyháza körletében tartózkodott, ahol harcászati és politikai kiképzést folytatva készült fel a részére meghatározott feladatok teljesítésére.⁴⁶

Az október 29-e és november 1-je közötti időszakban a Magyar Néphadsereg Katonai Tanácsa bejelentette, hogy átállt a felkelők oldalára.

⁴⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 139. p.

⁴⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 226. p.

⁴⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 392. p.

A magyar csapatok parancsot kaptak az egységszintű katonai tanácsok megalakítására, a politikai helyettesi intézmény felszámolására, a vállalatok cseréjére, a nemzetiszínű szalag kitűzésére a sapkákra és a munkás-tanácsok támogatására parancsot kaptak.⁴⁷

Parancs a tűz beszüntetésére

Október 30-án a szovjet kormány nyilatkozatot tett közzé a „Szovjet-unió és a többi szocialista állam közötti barátság és együttműködés fejlesztésének és további erősítésének alapelveiről”, melyben hangsúlyozta, hogy „a szocialista nemzetek nagy közösségéhez tartozó országok kölcsönös kapcsolataikat csakis a teljes egyenjogúság, a területi integritás tiszteletben tartása, az állami függetlenség és szuverenitás, az egymás belügyei-be való be nem avatkozás elveire építhetik.

A nyilatkozat készítői arra is rámutattak, hogy a magyar kormány kérésére a szovjet kormány egyetértését adta a Magyar Néphadseregnek és a magyar államhatalmi szerveknek a rend helyreállításához segítséget nyújtó szovjet egységek Budapestről történő kivonásához.⁴⁸

15 óra 30 perckor a Nagy Imre-kormány a szovjet csapatoknak a fővárosból való haladéktalan kivonását követelte.⁴⁹

A Forradalmi Katonai Tanács felhívásában kijelentette, hogy ha a szovjet csapatok nem vonulnak ki az országból, akkor a Magyar Néphadsereg népi háborút fog folytatni ellenük.

Ezt követően a szovjet katonai egységek nem maradhattak tovább Budapesten, mert ez csak kiélezte volna a helyzetet. Ezért a szovjet kormány utasítást adott parancsnokságának, hogy a csapatokat vonják ki Budapestről.

A fővárosban a felkelők, kihasználva, hogy a szovjet csapatokat felszólították a tűz beszüntetésére, újra megkísérelték elfoglalni a párt- és állami szervek fontosabb objektumait.

18 óra 30 perckor a Magyar Néphadsereg 3. lövészhadtestének Forradalmi Katonai Tanácsát is megalakították, amely az alábbi határozatot tette közzé:

⁴⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 44. p.

⁴⁸ Izvesztija. 1956. október 31-i sz.

⁴⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 139. p.

„Magyar testvéreink! Harcostársaink!

Bács-Kiskun megye dolgozó népe, Kecskemét lakossága!

1. A hadtest valamennyi honvédje, tiszthelyettese és tisztje nevében csatlakozik a munkás, ifjúsági és értelmiségi forradalmi tanácsok határozataihoz és követeléseikhez, és azokat magáévá teszi. A hadsereg a nép mellett áll dicső forradalmunk vívmányainak a megvédésében.

2. A kormány tagjai által a Kossuth rádióban elhangzott nyilatkozatokkal egyetértünk.

3. Végrehajtottuk az államvédelmi szervek lefegyverzését és a köztük lévő forradalom ellen vétő személyek letartóztatását.

4. Egyetértünk és támogatunk Benneteket azon követeléseitekben, hogy a szovjet csapatok azonnal kezdjék meg kivonulásukat Magyarországról. Ezt a követelésünket a Nemzeti Kormányhoz is eljuttattuk.

5. Felhívunk Benneteket, hogy kezdjétek meg a munkahelyeitekben és üzeletekben a forradalmi munkás-paraszt tanácsok megalakítását.

6. Kérjük Bács-Kiskun megye és Kecskemét város lakosságát, hogy működjenek együtt a Katonai Forradalmi Tanácsokkal, és támogassák az újonnan felállított nemzetőrség munkáját a rend és fegyelem megszilárdításában.

3. hadtestparancsnokság
Forradalmi Katonai Tanácsa”.⁵⁰

A szovjet kormány utasítására a szovjet csapatok Budapestről megkezdték a kivonulást. Ezzel kapcsolatban a Rádióban előzetes figyelmeztetés hangzott el, hogy amennyiben a szovjet csapatokra tüzet nyitnak, a szovjet parancsnokság határozott választ ad, és ennek következményeiért felelősséget nem vállal.⁵¹

A 38. hadsereg magasabbegységei és egységei megkezdtek a „Vihar”, vagyis „Forgószelel” nevű hadművelet terveinek a kidolgozását. Ezen a napon Budapesten többórás tűzharc után a felkelők fegyveres csoportjai elfoglalták a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téren lévő épületét. A fővárosi pártbizottság dolgozóinak és védőinek jelentős része elesett. Késő

⁵⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 31. p.

⁵¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 143. p.

este a felkelők fegyveres csoportja kiszabadította őrizetéből Mindszenty József bíborost.⁵²

Október 30-án – a szovjet kormány nyilatkozata ellenére – 10 óra 30 perckor a 31. légideszant-gárdahadosztály 114. ejtőernyősdeszant-ezrede Lvov és Hmelnickij repülőterekről felszállva a veszprémi repülőtéren landolt. Az ezred állományába 1120 katona, 12 db 82 mm-es aknavető, 18 db 82 mm-es hátrasiklás nélküli ágyú, 6 db légvédelmi ágyú és 13 db Gaz-69-es és Gaz-67-es típusú gépkocsi tartozott. A 31. légideszant-gárdahadosztály parancsnoka, Rjabov vezérőrnagy operatív csoportjával a Magyar Néphadsereg 1. vadászrepülő hadosztályának a veszprémi repülőtéren lévő harcálláspontján települt. 20 órakor ugyancsak Veszprémben földet ért a 381. ejtőernyősdeszant-ezred is. A magyar területre átszállított légideszantcsapatok utánpótlási anyagraktárait a Munkács melletti katonai repülőtéren alakították ki.⁵³

A menekültek és vendéglátóik

Október 31-én befejeződött a szovjet csapatok kivonása Budapestről. A Különleges Hadtest parancsnoksága és politikai osztálya a tököli repülőtéren rendezkedett be. De még mielőtt a kivonulás megkezdődött volna, a szovjet csapatok igyekeztek kimenekíteni a fővárosból az állami és párt-funkcionáriusok, valamint a megszüntetett Államvédelmi Hatóság beosztottjainak egy részét. Az ÁVH kimenekített tisztjeiből később kialakított csoportok november 3-ról 4-re virradó éjszaka részt vettek a „Forgósziel” fedőnevű hadművelet végrehajtásában.

A kormány és az MDP felsőszintű vezetőinek és családtagjainak egy része megérkezett Tökölre, így például Vég Béla, az MDP KV titkára fele-

⁵² A Budapesti Pártbizottság Köztársaság téren lévő épülete ellen intézett támadás során a legnagyobb veszteséget az oda kirendelt államvédelmi erők szenvedték el. Az államvédelmi katonák egyik része a harcokban esett el, a másik része az épület elfoglalását követő lincselés áldozata lett. A pártbizottság épületben rekedt pártbizottsági dolgozók többsége megmenekült. Mindszenty József őrzését a feloszlott államvédelmi hatóság beszüntette, ezért kiszabadítására nem volt szükség. Mindszenty Józsefet a kormány utasítására a rétsági harcokszereplő tisztjei kísérték Budapestre. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

⁵³ FEVKA, 37. f. 697 193. op. 13. d. 141. p.

ségével és három gyermekével, Egri Gyula, az MDP KV titkára, Hidas István, a Politikai Bizottság tagja, a minisztertanács elnökének helyettese feleségével és három gyermekével, Berei Andor, a Tervhivatal elnöke, Andics Erzsébet, az MDP KV tagja, a tudományos és kulturális osztály vezetője, Erdélyi, a moszkvai magyar nagykövetség helyettese, Apró Antal, az MDP Politikai Bizottságának tagja, építési és kereskedelmi miniszter, feleségével és két gyermekével, Nógrádi Sándor, az MDP KV osztályvezetője, Piros László belügyminiszter, Kiss Károly, Marosán György a Politikai Bizottság tagjai, Virág Ede, a Magyar Néphadsereg nemzetközi osztályának a vezetője. A Különleges Hadtest parancsnoksága megszervezte élelemmel, meleg ruhákkal és cipőkkel történő ellátásukat.⁵⁴

A „Krasznaja Zvezda” arról írt, hogy „Budapesten a termelőüzemek többsége nem dolgozik. A gyárakban és üzemekben alakított munkástanácsok kinyilvánították, hogy a dolgozók addig nem kezdenek el dolgozni, amíg nem teljesülnek követeléseik”.⁵⁵

A szovjet csapatok kivonulásukat követően csak kisebb alegységeket hagytak hátra a fővárosban a szovjet katonai objektumok és a városparancsnokság védelmére.

Az „Izvesztija” október 31-én részletesen beszámolt az arab országok elleni imperialista összeküvésről, az izraeli csapatok Egyiptom elleni agressziójáról. Október 31-ről november 1-re virradó éjszaka a Kárpáti Katonai Körzet állományába tartozó viszlenszkai Vörös Zászló-, Szuvorov- és Kutuzov-rendekkel kitüntetett 31. harckocsihadosztálynál – állományában 5625 katona, 279 db T-54-es harckocsi, 15 db PT-76 típusú úszó harckocsi, 25 db ISZ-2 típusú harckocsi, 15 db önjáró löveg, 8 db BTR-50-es páncélozott szállító jármű, 1 db harckocsivontató, 734 db gépjármű, 135 páncélozott szállító jármű, 80 db löveg és aknavető, 38 db légvédelmi ágyú, 12 db légvédelmi gépágyú – azzal a feladattal rendelték el a harckészültséget, hogy Hmelnickij–Beregszász menetvonalon végrehajtott menetet követően 18 óraker foglaljon összpontosítási körletet Beregszász körzetében.⁵⁶

⁵⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 140. p.

⁵⁵ Krasznaja Zvezda. 1956. november 1-ji sz.

⁵⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 60. p.

18 óra 45 perckor az Odesszai Katonai Körzet állományába tartozó Vörös Zászló-, Szuorov- és Kutuzov-rendekkel kitüntetett harkovi 35. gépesített gárdahadosztály parancsot kapott, hogy 11 órával a harcészültségi feladatok végrehajtása után kezdje meg a berakodást a vasúti szerelvényekbe.⁵⁷

Nagy Imre miniszterelnök ezen a napon bejelentette, hogy tárgyalások kezdődnek Magyarország kilépéséről a Varsói Szerződésből. Az ekkor újjászervezett kormányban Tildy Zoltán, Kádár János, Losonczy Géza államminiszteri, Maléter Pál ezredes honvédelmi miniszteri kinevezést kapott. A régi koalíciós pártok, a Nemzeti Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és Petőfi Párt néven a Nemzeti Parasztpárt, valamint a kisebb politikai csoportosulások többsége újjászerveződött.

A hadsereg, a határőrség, a forradalmi ifjúság és a rendőrség 250 képviselője megválasztotta a 21 tagú Forradalmi Honvédelmi Bizottmányt. A Bizottmány új fegyveres erő megalakításáról döntött, e szervezet 50%-a a nemzetőrök, 25%-a a hadsereg és 25%-a a rendőrség állományából tevődött össze. Király Bélát kinevezték a Budapesten lévő felkelők összes fegyveres erőinek – a Nemzetőrség kötelékébe kb. 13 ezer ember tartozott – a parancsnokává.⁵⁸

A felkelők és a Néphadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának megbízottai az alábbi felhívással fordultak az ország lakosságához:

„A Forradalmi Erők megbízottai, valamint a Néphadsereg testületeinek megválasztott forradalmi bizottságai a következőket határozták:

1. Követeljük, hogy a szovjet csapatok Budapest területének elhagyása után az ország területét is hagyják el. A Bizottmány tagjai figyelembe veszik a diplomáciai kapcsolatok szükségességét, ez azonban nem adhat alkalmat arra, hogy időtlen időig Magyarországon tartózkodjanak a szovjet csapatok.

2. Követeljük a Kormánytól, hogy a Varsói Szerződésben részt vevő tagállamok azonnali összehívásával mondja fel a szerződést.

⁵⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 153. p.

⁵⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 35. p. Nem alakult új fegyveres erő, hanem a honvédség, a rendőrség és a forradalmi fegyveres ifjúság erőinek együttes alkalmazását határozták el a rend fenntartása érdekében. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

3. A Magyar Ifjúság Forradalmi Bizottságának küldöttei és a Honvéd alakulatok forradalmi küldöttei követelik, hogy a szovjet csapatok 1956. december 31-ig hagyják el Magyarország területét. Amennyiben ez nem történne meg, fegyverrel kelünk harcra az ország szabadsága és a forradalom tisztasága ügyéért, kifejezve azt, hogy amíg idegen fegyverek veszélyeztetik hazánkat, életünkkel és vérünkkel harcolunk érte.

4. Kijelentjük, hogy minden olyan külső vagy belső ellenséggel szemben, amely Hazánk földjére lép és függetlenségünkre tör, fegyverrel szálunk szembe.

5. Követeljük, hogy a Magyar Néphadsereg, szükség esetén a forradalmi erők segítségével, egy héten belül vegye birtokába a Magyarországon lévő uránérclelőhelyeket.

6. Aki a forradalom hadseregének fegyelmét megsérti, nem hajtja végre felettesei utasításait, az árt a forradalom ügyének, ezért forradalmi törvénszék elé kell állítani.

7. A forradalmi erők megbízottai mint a hadsereg területeinek megválasztott forradalmi bizottsága létrehozza a Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmányát, amely a legfelsőbb irányítója a hadseregnek.

8. Megegyezés történt, hogy a forradalmi fegyveres ifjúság, a közbiztonság, a rend és a nyugalom érdekében a honvéd forradalmi bizottmánnyal és a rendőrséggel karöltve tartja fenn a rendet. Együttesen vállalják a néptől idegen elemek és a gonosztevők összegyűjtését és azok átadását a Magyar Független Bíróságnak.

9. Egyetértünk az ÁVH felszámolásával, ugyanakkor követeljük, hogy az ÁVH tagjai semmiféle fegyveres alakulatnak tagjai ne lehessenek”.⁵⁹

A felkelés az egész országra kiterjedt. A felkelőket támogatták a lakosság különböző rétegei. A fentiek megvalósulását bizonyítja Cegléd város Forradalmi Bizottságának felhívása is, melyben többek között az alábbiak olvashatók:

- „1. A szovjet csapatok teljes kivonulásáig nem kezdjük meg a munkát.
2. Követeljük az orosz nyelvnek a kötelező programból való törlését.”⁶⁰

⁵⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 3. p.

⁶⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 11. p.

Folytatódik a csapatok bevonulása

November 1-jén a szovjet kormány „Fegyveres agresszió Egyiptom ellen” címmel nyilatkozatot tett közzé, amelyben többek között az alábbiak állnak: „Egyiptom agresszió áldozata lett. Területére izraeli csapatok törtek be, s fennáll a veszélye annak, hogy Anglia és Franciaország erői is beavatkoznak. Elítéljük és felszólítjuk az ENSZ Biztonsági Tanácsát az agresszió beszüntetéséhez szükséges haladéktalan intézkedések meghozatalára.”⁶¹

Nagy Imre miniszterelnök bejelentette Magyarország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből, és az ENSZ Főtitkárához intézett üzenetben kérte, hogy az ENSZ közgyűlése a magyar kérdés megvitatását tűzze napirendre.

Az A. H. Babadzsanján altábornagy vezette 8. gépesített hadsereg magasabbegységei és egységei átlépték a határt abból a célból, hogy november 2-án – a nap végére – összpontosítási körletet foglaljanak Debrecen, Szolnok, Kecskemét, Gyöngyös és Kelet-Magyarország más pontjainak a körzetében, és érjék el a felkelés leverésével kapcsolatos harci feladatok végrehajtásához a készenlélet.⁶² Amikor a hadsereg a kijelölt körletbe beérkezik, a 70. lövész- valamint a 35. gépesített hadosztályok az alárendeltségébe kerülnek.

Az Odesszai Katonai Körzet parancsnokságának utasítása értelmében a 35. gépesített gárdahadosztály 16 órakor a Szovjetunióban Reni, Romániában Galați állomásokon megkezdte a bevasarozást. A hadosztály feladatul kapta, hogy Románia területén végrehajtott vasúti szállítással jusson el a magyar határ közelébe és Temesvártól északra és északnyugatra rakodjon ki, majd a menetet végrehajtva jusson ki Békéscsabáig, és ott váltsa fel a 32. gépesített hadosztály gépesített ezredét.⁶³

A 177. bombázórepülő-hadosztály megkezdte a katonák családtagjainak evakuálását. November 1-je és 3-a között az országból több mint 600 családot menekítettek ki.⁶⁴

⁶¹ Izvesztija. 1956. november 1-i sz.

⁶² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 16. p.

⁶³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 153. p.

⁶⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 48. p.

11 óraker a 7. légideszant-gárdahadosztály kötelékébe tartozó 108. ejtőernyősdeszant-gárdaezred – állományában 1046 katona, 12 db 82 mm-es aknavető, 18 db 82 mm-es hátrasiklás nélküli ágyú, 6 db légvédelmi ágyú, 891 db géppisztoly, 81 db géppuska, 81 páncélelhárító kézi gránátvető, 10 db Gaz–69-es és 4 db Gaz–63-as gépkocsi – befejezte a vasúti berakodást. 15 óraker a fenti hadosztályba tartozó 80. ejtőernyősdeszant-ezred – állományában 793 katona, 12 db 82 mm-es aknavető, 18 db 82 mm-es hátrasiklás nélküli ágyú, 672 db géppisztoly, 81 db géppuska, 54 db páncélelhárító kézi gránátvető, 3 db Gaz–69-es és 55 db Gaz–63-as gépkocsi – ugyancsak befejezte a vasúti berakodást.⁶⁵

19 óraker a 31. légideszant-gárdahadosztály parancsnoka az alábbi harcparancsot kapta: A hadosztály a 114. és a 381. légideszantezredekkel védje meg a veszprémi repülőteret. A személyi állomány készüljön fel harci feladat végrehajtására.⁶⁶

November 1-én 11 órától november 3-án 12 óráig a 108. ejtőernyős gárdaezred vasúti szállítással Kaunas állomástól Zdolbunov állomásig jutott, ahonnan az ezred két vasúti szerelvénnel – az egyikkel Lvovig, a másikkal Hmelnickijig – folytatta az előrehaladást, majd éjjel 12 óraker a részére meghatározott körzetben gyülekezési körletet foglalt.

November 1-én 15 órától november 2-án 23 óráig a 80. ejtőernyősdeszant-ezred 1. és 2. zászlóalja két vasúti szerelvénnel Gajzsjunaj állomásról Munkáctól délre, Beregszász állomásig jutott el.⁶⁷

Reggel a veszprémi helyőrség kb. 3000 katonája átállt a felkelők oldalára. A helyőrségben lévő egységek parancsnokságait és a teljes pártpolitikai apparátust elbocsátották a szolgálatból, és letartóztatták. A felkelő katonák nem ismerték el a fennálló kormányt, és az utasításokat a felkelést vezető központtól kapták. Reggel a katonai egységektől több mint 200 géppisztolyt és karabélyt adtak ki. A szovjet parancsnokság információkat kapott arról, hogy kísérletet tettek a Veszprém központú Dunántúli Hadsereg megalakítására.⁶⁸

⁶⁵ FEVKA, 1317. f. 891 819. op. 1. d. 4. p.

⁶⁶ FEVKA, 37. f. 647 193. op. 13. d. 142. p.

⁶⁷ FEVKA, 1317. f. 891 819. op. 1. d. 6. p.

⁶⁸ FEVKA, 37. f. 64 793. op. 13. d. 142. p. A Dunántúli Hadsereg szervezése már a kezdet kezdetén elakadt, ilyen néven katonai szervezet a forradalom időszakában nem jött létre. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

A „Szovjet Magyarország” című újság 1956. november 1-jén a következőket írta:

„1. Szerdán ebéd után nagy tömeg gyülekezett Budapesten a Kossuth téren. Nagy Imre, a minisztertanács elnöke kiment a Kossuth-emlékműhöz, és beszédet mondott. A saját szerepéről szólva kihangsúlyozta, hogy ő nem követelte a szovjet csapatok segítségét, ez megtörtént kérés nélkül is. Kijelentette: „a Varsói Szerződés felmondásával egy időben kérjük a szovjet csapatok kivonását is”. A beszédét követően a miniszterelnök még sokáig álldogált a tömeg kisebb csoportjaival, elbeszélgetett velük és elmondta, hogy elégedetlen a belügyminiszterrel, Münnich Ferencsel.

2. Különös, hogy a Szovjetunió nem érti, hogy a csapatoknak azonnal el kell hagynia a mi országunkat – mondta Nagy Imre.

Debrecen, nem hivatalos közlemény: Tegnap éjjel a szovjet csapatok Záhony térségében két pontonhidat építettek, és átkeltek a Tiszán. Két hadosztály érkezett Magyarország területére. Reggel, helyi idő szerint 6 és 7 órakor Nyíregyházáról Nagykálló irányába – valószínűleg az Erdélyben kirobbant rendzavarás elfojtására – nagy sebességgel elszárguldott 70-80 harcocsai. Nyíregyházán szovjet csapatok vannak. A városba vezető úton a páncélosok több alegysége gyülekezett. Beregsurány térségében, a határnál jelentősebb szovjet harcocsialegységek állnak.

3. A Szociáldemokrata Párt képviselői, Kéthly Anna, Kelemen Gyula és Kőműves József kérték, hogy a párt régi épülete és a Konti utca 4. szám alatt lévő „Népszava” szerkesztősége a nyomdával együtt kerüljön vissza a párt tulajdonába. Fenti személyek bejelentették, hogy a miniszterelnöknek arra a kérésére, hogy a Szociáldemokrata Párt képviselői is vegyenek részt a koalíciós kormányban, akkor adnak választ, ha ezt megtárgyalják a Szociáldemokrata Párt vezetőségével.

4. A Legfelsőbb Ügyészség Forradalmi Bizottsága a helyszínre küldte katonai és polgári nyomozóit, hogy a helyi forradalmi szervekkel együtt a forradalmi mozgalomban való részvételért letartóztatottak ügyét és a felmentésükkel kapcsolatos anyagokat vizsgálják felül. A forradalmi hangulatú embereknek a politikai foglyok kiszabadítására vonatkozó követelésének eredményeként szabadlábra kerültek olyanok is, a Rákosi-rezsim védői, akik a forradalom elfojtásában részt vettek, akiknek elítélését a nép követelte. A Legfelsőbb Ügyészség Forradalmi Bizottsága megbízottai útján intézkedett azok szabadon engedésére, akiket a Rákosi-rezsim, az

államosítás, vagy a szövetkezetesítés elleni tiltakozásukért ítélték el. Arra kért minden forradalmi szervet, hogy azok minden lehető eszközzel segítsék munkájukban a megbízottakat. A Legfelsőbb Ügyészség Forradalmi Bizottsága megkezdte a nép jogait csorbító törvények felülvizsgálatát, mely után az Ügyészség – azok módosítására és új törvények alkotására – javaslatot kíván előterjeszteni.

5. Mindszenty József bíboros, akit a győztes forradalom kedden szabadított ki, szerdán reggel 8 óra 55 perckor megérkezett budapesti rezidenciájára.⁶⁹

Felkészülés az új hadművelet végrehajtására

November 2-án a szovjet központi lapok vezércikkeket tettek közzé „Az agresszorokat meg kell fékezni” és „A népek követelik az agresszorok megfékezését” címekkel. Az egyiptomi eseményekkel kapcsolatban az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság, a Kazah, az Azerbajdzsán és az Üzbég Szocialista Köztársaságok minisztertanácsai közleményt adtak ki „Egyiptom hitszegő megtámadásáról”, de tudósítottak arról is, hogy Budapesten, Miskolcon, Győrött, Debrecenben és Magyarországon más városaiban az üzemek, a tömegközlekedési vállalatok és az állami intézmények dolgozói folytatták a sztrájkot, és az iskolák, színházak, a múzeumok és a stadionok zárva vannak.⁷⁰

„Repülők százai Magyarországra tartanak” címmel az „Izvesztija” cikket jelentetett meg, amelyben az olvasható, hogy az „... osztrák repülőterekről repülőgépek tartanak százszámra Budapest felé szinte szünet nélkül. Nemcsak gyógyszerekről, egészségügyi küldeményekről van szó, ahogy ezt megpróbálják elhíttetni a hivatalos közlemények, hiszen ennyi repülőgéppel az egész kontinenst el lehetne látni orvosokkal. A megfigyelők meggyőződhetnek arról, hogy Nyugatról magyar katonák százai, a Horthy-hadsereg egykori tisztjei és a hitleri hadseregben szolgálatot teljesített magyar katonák és tisztek százai tartanak Magyarországra.”⁷¹

⁶⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 3. p.

⁷⁰ Izvesztija. 1956. november 3-i sz.

⁷¹ Uo.

November 2-án az 1. vasúti gárdadandár két vasúti szerelvénnel megkezdte az előrevonást Magyarország területére és november 3-ra a kiadott parancsnak megfelelően minden egység már jelentős útszakaszt tett meg. A fenti időszakban a 21. önálló gépesített zászlóalj Záhony állomáson, a 12. közlekedési zászlóalj, a 15. híradó zászlóalj és a 13. önálló üzemeltető század Debrecen állomáson, a 20. önálló gépesített zászlóalj Szolnok állomáson, a 11. önálló közlekedési zászlóalj Püspökladány állomáson, a 27. önálló közlekedési zászlóalj Cegléd állomáson tartózkodott.⁷²

A nap végére a 27. gépesített hadosztálynak a Szolnoktól nyugatra található körzetben lévő egységeit Győr, Komárom, Mosonmagyaróvár városok közelébe csoportosították át.

A Különleges Hadtest P. N. Lascsenko altábornagy, a 8. gépesített hadsereg A. H. Babadzsanján altábornagy, a 38. összefegyvernemi hadsereg H. D. Mamszurov vezette magasabbegységei és egységei aktívan készültek harci feladataik végrehajtására.

A Veszprém várost ellenőrző felkelők a helyőrség egységeitől több mint 1000 egyéni fegyvert kaptak. A 31. légideszant-gárdahadosztály egységei a veszprémi repülőteret őrizték, és más védelmi munkákat láttak el. A szovjet csapatok összpontosítási körleteikben olyan röpcédulákat találtak, amelyekben többek között az alábbiak álltak:

„Szovjet katonák!

Ne lőjete a magyar népre! Ti se túrnétek, hogy idegen seregek tanyázzanak orosz földön! Menjete haza! A magyar nép barátságban kíván élni a szovjet néppel! Ne ömöljön se szovjet, se magyar vér! Ti egy nagy állam katonái vagyok, mi viszont egy kis nép. De a mi jelszavunk: jobb a szívünkbe mártott szurony, mint a becstelenség pecsétje. Szovjet katonák, térjete vissza hazátokba!”⁷³

A november 2-től 4-ig terjedő időszakban a Különleges Hadtest tisztjei családtagjainak újabb csoportját szállították Veszprémből, Tökölről közvetlenül, Komáromból és Győrből Csehszlovákián keresztül szovjet földre. Azok a családtagok, akik Kecskeméten, vagy az ország keletibb részében voltak elhelyezve, Csapon keresztül, autóval hagyták el az országot. A déli részről a 407. tüzérezred tisztjeinek családtagjait Románián keresz-

⁷² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 293. p.

⁷³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 25. p.

tül szállították haza. Ezekben a napokban evakuálták a szovjet hadikórház betegeit is.

November 3-án az „Izvesztija” vezércikket jelentetett meg „A testvéri együttműködés és a kölcsönös segítségnyújtás lenini alapjai” címmel, melyben közzétette a szovjet Béketanácsnak az Egyiptom elleni agresszióval kapcsolatos nyilatkozatát, és újságcikkben számolt be a magyarországi helyzetről is. Az újság a TASZSZ közleményére hivatkozva azt írta, hogy „Budapesten a Rádió hivatalos közleményt tett közzé arról, hogy az október 27-én alakult kormány minisztereit, Horváth Imre külügyminisztert, Münich Ferenc belügyminisztert, Janza Károly hadügyminisztert, Kossa István pénzügyminisztert, Molnár Erik igazságügyminisztert, Csergő János kohó- és gépipari minisztert, valamint Czotner Sándor, Szabó Gergely, Nagy Józsefné, Nezvál Ferenc, Ribnyánszki Miklós, Bognár József, Tausz János, Nyers Rezső, Gyenes Antal, Apró Antal, Bebrits Lajos, Lukács György, Kónya Albert és Kiss Árpád minisztereket felmentette. Az új kormány az alábbi összetételben alakult meg: miniszterelnök és külügyminiszter: Nagy Imre, államminiszterek: Tildy Zoltán, Kovács Béla, B. Szabó István, Bibó István, Farkas Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza, Fischer József, Kelemen Gyula, Kéthly Anna, és a honvédelmi miniszter Maléter Pál.”⁷⁴

A Jugoszláviából érkező tudósításban hangsúlyozták, hogy Budapesten nem szűnt meg a reakciósook erőszakhulláma, főleg a kommunisták ellen szörnyű eszközökkel elkövetett erőszak. Sok kommunistát bestiális módon meggyilkoltak.⁷⁵

A TASZSZ tudósítója New Yorkból jelentette: „Tegnap az USA, Anglia és Franciaország követelésére az ENSZ Biztonsági Tanácsa soron kívül összeült a »magyarországi helyzet« megvitatására. Ezen az ülésen A. A. Szoboljev, szovjet ENSZ-képviselő kijelentette: a magyar kérdésnek a nyugati államok által sebtiben történő felvetése a Biztonsági Tanácsban nem más, mint manőver, amely arra irányul, hogy a közvélemény figyelmét az Egyiptom elleni angol–francia agresszióról elterelje. A magyarországi helyzet megvitatása csupán ködösítés ennek a beavatkozásnak a leplezéséhez”.⁷⁶

⁷⁴ Izvesztija. 1956. november 3-i sz.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Izvesztija. 1956. november 4-i sz.

November 3-tól 7-ig folytatódott a 17. gépesített gárdahadosztály családtagjainak evakuálása. A Magyar Néphadsereg Pápán állomásozó lövészhadosztálya tervet dolgozott ki a 195. szovjet vadászpülő-gárdahadosztály erőinek megsemmisítésére.

A Veszprémben állomásozó magyar lövészhadosztály parancsnoka a repülőtér körül több mint 100 ágyúval és aknavetővel tüzelőállást foglalt el.

November 3-án a Rádióban elhangzott Mindszenty József nyilatkozata.

Ezen a napon 5 órakor a 31. harckocsihadosztály parancsot kapott arra, hogy Beregszászról indulva 8 órakor kezdje meg az államhatár átlépését, majd Nyíregyháza–Hajdúnánás–Mezőkövesd–Füzesabony–Gyöngyös–Hatvan menetvonalon nyomuljon előre.⁷⁷

A. H. Babadzsanzján altábornagy 8 órakor a 8. gépesített hadsereg alárendeltségébe tartozó magasabbegységeknek és egységeknek parancsot adott a működési területükön lévő magyar katonai egységek lefegyverzésére és az alapvető fontosságú objektumok – pl. posták, telefonközpontok, forradalmi bizottságok épületei, elektromos állomások, pályaudvarok, (összesen 18) – elfoglalására. November 4-re virradó éjszaka a parancsot eljuttatták a teljes személyi állományhoz.⁷⁸

Ugyanezen az éjszakán a 32. gépesített gárdahadosztály egyik ezredparancsnokának politikai helyettese, Vlagyimir Ivanovics Petrov alezredes lerészegedett, amiért javasolták a fegyveres erőkből történő eltávolítását.

November 3-án 19 órakor a Békéscsabáról nyugatra található körzetben állomásozó, a 32. gépesített gárdahadosztály alárendeltségében lévő ezred egyik magyar nemzetiségű harcosa, Lukács Matvej Janovics megszökött. November 6-án fegyver, csizma és kabát nélkül, a Magyar Néphadseregben rendszeresített nadrágban érkezett vissza. A karabélyát és 10 db löszert az egyik kútba dobta. Ezért őt kizárták a Komszomolból, és átadták a katonai törvényszéknek.

A 17. gépesített gárdahadosztály parancsnokának harcparancsa szerint a hadosztálynak 22 órára el kellett érnie a harckészültséget, és a meghatározott időben, más csapatokkal együttműködésben, meg kellett kezdeni a harci feladatok végrehajtását.⁷⁹

⁷⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 61. p.

⁷⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 19. p.

⁷⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 124. p.

A 7. légideszant-gárdahadosztály 108. ejtőernyősdeszant-ezrede november 3-án 17 óra 30 perckor a tököli repülőtéren a harci feladatok végrehajtásához teljes állományával elérte a készenléte. Az ezred parancsnoka a földet érést követően Malinyin hadseregtábornoktól, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnökének helyettesétől a következő parancsot kapta:

1. November 4-én 4 órakor az ezrede fő erőivel foglalja el és fegyverezze le a Budapest légvédelmét ellátó rendszer részeként a tököli repülőtér körzetében tüzelőállásban lévő hat légvédelmi tüzéruveget. Ezzel egy időben szervezze meg a repülőtér védelmét, és akadályozza meg a felkelők bejutását. A későbbiekben gátolja meg a külföldi katonai repülőgépek leszállását és deszantosok kirakását, biztosítsa a saját csapatok ellátását végrehajtó tököli repülőtér zavartalan munkáját és Malinyin hadseregtábornok törzsének védelmét.

2. Alakítson két, egyenként 100 fős osztagot, és azokat november 4-én 3 órakor adja át a 2. és a 33. gépesített hadosztályok alárendeltségébe. Az így létrehozott osztagok foglalják el a Honvédelmi Minisztérium épületét, a Kilián laktanyát és a Corvin mozi épületét, ahol a felkelők központi vezetése tartózkodik. Az ezred parancsnoka elhatározta a kapott parancs végrehajtását.

18 órakor a 80. ejtőernyősdeszant-ezred oszlopa Munkács–Szolnok–Budapest menetvonalon megkezdte a menet végrehajtását. Ezt megelőzően, 14 órakor a 107. légideszant-gárdahadosztály vasúti szerelvénye megérkezett Munkács állomásra. A hadosztály a kirakodást követően a munkácsi repülőtértől 5 kilométerre délre lévő erdőben foglalt összpontosítási körletet.

A „Forgószél” hadművelet megkezdése

November 4-én reggel megkezdődött a 195. vadászrepülő-gárdahadosztály kötelékébe tartozó katonák családtagjainak kiszállítása.

A kapott harci feladatok értelmében november 4-én hajnalban a Különleges Hadtest magasabbegységei – a 2. és 33. gépesített gárdahadosztályok és a 128. lövészhadosztály – a támadásra vonatkozó jelszó elhangzását követően bevonult Budapestre, ahol megkezdte a harci tevékenységet. Elfoglalták a hidakat, a fontosabb közigazgatási és egyéb közüzemi létesítményeket. Birtokba vették a Parlament, az MDP KV, a Vezérkar épüle-

tét, a pályaudvarokat, a rádióállomásokat, és végrehajtották a Néphadsereg azon alakulatainak a lefegyverzését, amelyek Budapest központjában vagy külvárosaiban tartózkodtak.

A hadtest csapatai lefegyvereztek három magyar harckocsi-, egy harckocsikiképző-, két tüzér-, két légvédelmi ezredet, 12 légvédelmi tüzeosztályt, egy 57 mm-es páncéltörő tüzéruveget, egy katonai iskolát. A lefegyverzés során birtokba vettek 105 db harckocsit és rohamlöveget, 140 db gépkocsit, 30 db repülőgépet, 216 db különböző kaliberű löveget, 29 db aknavetőt, 95 db géppuskát, 30 ezer egyéni lőfegyvert, 8 hadianyagraktárt és két fegyverraktárt. A Magyar Néphadsereg magasabbegységei közül a 7. gépesített- és a 27. lövészadosztályok, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia és a Kossuth Tüzértiszti Iskola ellenállást nem tanúsított.

November 4-én a 80. ejtőernyősdeszant-ezred Szolnok közelében, Törökszentmiklóson ellenállásba ütközött. Az ezred menetoszlopát jól kiépített rejtékhelyekről tűz alá vették. A szovjet csapatok a támadást mintegy negyedórás harc múlva felszámolták. Az ezredből egy katona meghalt és ötven megsebesültek.⁸⁰

A 31. légideszant-gárdahadosztály személyi állománya hajnali 2 órakor letette az esküt a hadosztály részére meghatározott feladatok végrehajtására. 4 óra 15 perckor a Veszprém és környékén lévő objektumok elfoglalására megindították a harcot. A hadosztály erői 8 órára elfoglalták a Veszprémtől 1 kilométerre északra és 4 kilométerre délre lévő laktanyákat, a löpörgyárat és folytatták a harcot a város központjában. 13 órakor a deszantosok a várost teljesen elfoglalták. A szovjet csapatok vesztesége itt 10 halott és 25 sebesült volt.⁸¹

A 7. légideszant-hadosztály 108. ejtőernyősdeszant-ezrede 4 óra 30 perckor kezdte meg a támadást. A magyar légvédelmi tüzéruvegek elfoglalásához és lefegyverzéséhez hat, egyenként 20-25 főből álló csoportot alakítottak ki, amelyek a kijelölt magyar ütegek elfoglalásával biztosították a tököli repülőtér zavartalan forgalmát, és az utánpótlást szállító gépek leszállását. Ezen tevékenységük során az ezred erői 56 db 85 mm-es légvédelmi ágyút, nagy mennyiségű lőszer, gránátot és lővészfegyvert zsákmányoltak, és mintegy 350 katonát fogságba ejtettek.

⁸⁰ FEVKA, 1317. f. 891 819. op. 1. d. 7. p.

⁸¹ FEVKA, 37. f. 647 193. op. 13. d. 145. p.

A 108. ejtőernyősdeszant-gárdaezred kötelékéből még november 3-án elkülönített első harccsoport, 162 fő, L. A. Doncsenko gárdaőragnak, a 3. ejtőernyősdeszant-zászlóalj parancsnokhelyettesének a vezetésével a Budapesten harcoló 2. gépesített hadosztály 37. harckocsiezredének az alárendeltségébe került. Ebbe a csoportba a legjobb fizikai felkészültséggel rendelkező katonákat és tiszthelyetteseket válogatták be. Indulás előtt a repülőtéren gyűlést tartottak, amelyen a zászlóalj parancsnoka, Kovalenko alezredes a meghatározott feladatok végrehajtásához sok sikert kívánt. Hajnali 3 óra 30 perckor az osztag parancsnoka azt a feladatot kapta, hogy a harckocsiezreddel együttműködve Budapesten foglalják el a Honvédelmi Minisztérium épületét, és az ott lévő katonákat fegyverezzék le. 6 óra 30 perckor a deszantosok a minisztérium épületét egyetlen lövés nélkül elfoglalták: itt 13 tábornokot és mintegy 300 tisztet lefegyvereztek, közülük a vezetőket Malinyin hadseregtábornokhoz Tökölre szállították.⁸²

Az ezred második harccsoportja, 171 fő, A. V. Saluhin gárdaőragnak, az 1. ejtőernyősdeszant-zászlóalj parancsnokhelyettesének a parancsnoksága alatt november 4-én reggel a 33. gépesített hadosztály alárendeltségébe került. Ennek a hadosztálynak a feladata a Corvin mozi, a felkelők egyik legnagyobb központja és a 20. műszaki zászlóalj laktanyája, a Kilián laktanya és a környékükön lévő háztömbök elfoglalása volt. A Kilián laktanyát és a mozi épületét előkészítették a védelemre. Ettől függetlenül az osztag sikeresen megbirkózott feladatával, melynek teljesítése során összesen mintegy 450 foglyot ejtett és több mint 200 géppuskát, 600 géppisztolyt, több tucat gránátot és nagy mennyiségű hadianyagot zsákmányolt. A felkelőknek mintegy 500 fős veszteséget okoztak.⁸³

A 104. és a 105. légideszant-gárdahadosztályok részére november 4-én reggel 7 órakor elrendelték a harcászultséget, és vasúti szerelvényekkel a magyar határhoz szállították őket. Ezen a napon 15 órára a 107. légideszantgárdahadosztály Munkács térségében befejezte az összpontosítási körlet elfoglalását.⁸⁴

A 8. hadsereg Magyarország keleti részein – november 4-e és 6-a között – 32 magyar katonai helyőrséget foglalt el és fegyverzett le. Az ebben

⁸² FEVKA, 108. f. gv. PDP. 733 990. op. 35. d. 5.

⁸³ FEVKA, 1317. f. 891 819. op. 1. d. 113–115. pp.

⁸⁴ FEVKA, 37. f. 647 193. op. 13. d. 145. p.

részt vevő erők összesen 1115 tisztet és 14 745 tiszthelyettest és katonát fejeztek le, valamint 31 db T-34-es harckocsit, 5 db rohamlöveget, 74 db repülőgépet, 72 db 152 mm-es tarackot, 177 db 122 mm-es tarackot, 152 db légvédelmi löveget, 434 db különböző űrméretű löveget, 837 db gépjárművet zsákmányoltak. A magyar alakulatok 32 helyőrségéből mindössze hat: Debrecen, Miskolc, Mezőkövesd, Szolnok, Kecskemét és Békéscsaba tanúsított ellenállást.⁸⁵

A gyöngyösi és az egeri helyőrség katonái, a 4. harckocsihadosztály 150 db harckocsival, nem támogatták a felkelőket, és amikor a 31. szovjet harckocsihadosztály egységei odaértek, a magyar hadosztály teljes harckészültségben állt a szovjet csapatok oldalára.⁸⁶

A 31. harckocsihadosztály előrevetett osztaga és a hadosztálytörzs operatív csoportja november 4-én 10 órakor megérkezett Mezőkövesdre, ahol megkapta I. Sz. Konyev marsall 1. számú parancsát, és bekapcsolódott a harctevékenységekbe.⁸⁷

November 4-én reggel a 35. gépesített gárdahadosztály első szállítmánya Temesvár környékén gyülekezett. Tekintettel arra, hogy a hadosztálynak kevés ideje volt a felkészülésre, a beérkezés sorrendjében egységenként kerültek harcbevételre.

A 38. hadsereg magasabbegységei, a 17., 39. és a 27. gépesített hadosztályok, a 31. légideszant-gárdahadosztály és a 61. légvédelmi tüzérhadosztály és egységei ezen a napon 4 óra 15 perckor kezdték meg a „Forgószél” fedőnevű hadművelet harci feladatainak a végrehajtását. November 7-ig az elfoglalt helyőrségekben a forradalmi tanácsok 219 tagját tartóztatták le, akiket azonnal az ungvári börtönbe szállítottak.

Működési területükön 6776 db kézfegyvert, 7834 db gépjárművet, 601 db géppuskát, 552 db löveget és aknavetőt, 58 500 db gránátot zsákmányoltak, és 13 tüzérségi és élelmiszerraktárt elfoglaltak.⁸⁸

⁸⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 20. p.

⁸⁶ A gyöngyösi 4. gépesített hadosztály a forradalom előtt kiadott szervezési intézkedéseknek megfelelően október 25-én befejezte a felszámolást, így november 4-e után a szovjet csapatok oldalára mint teljes harcészültségben lévő hadosztály nem állhatott át. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

⁸⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 62. p.

⁸⁸ Uo.

A 27. gépesített hadosztály november 3-ról 4-re virradó éjszaka azt a feladatot kapta, hogy kerítse be, és fegyverezze le a Magyar Néphadsereg alakulatait, foglalja el a működési területén lévő fontosabb pontokat, településeket és intézményeket, vasúti csomópontokat, Számolja fel a felkelők csoportjait és az osztrák határ mintegy 30 kilométeres szakaszát, valamint Győr, Komárom, Eszterháza, Esztergom, Tatabánya városokat és más településeket – két megyében a több mint 200 kilométeres határszakaszt – vonja az ellenőrzése alá.⁸⁹

A Tamási körzetében állomásozó 39. gépesített gárdahadosztály a H. D. Mamszurov altábornagytól, a 38. hadsereg parancsnokától november 4-én 4 óra 15 perckor kapott harci feladat végrehajtását 6 óráig már be is fejezte. A 17. gépesített gárdahadosztály ugyancsak 4 óra 15 perckor kezdte el a „Forgósziel” hadművelési tervben meghatározott objektumok megszállását.

Az 57. gépesített ezred az 1043. tüzérezreddel, egy tüzérosztály kivételével, Pápát támadta meg; a 90. tüzérezred, 2 tüzérosztálya kivételével Köszeget, az 56. gépesített gárdaezred a 27. nehéz rohamlövegezzel, a 110. önálló felderítő zászlóaljjal, valamint a 163. önálló híradózászlóaljjal Szombathelyet, az 58. gépesített gárdaezred a 90. tüzérezred egy tüzérosztályával, a 21. önálló aknavető-gárdaosztállyal, valamint a 83. harckocsiezred egy harckocsizászlóaljával Zalaegerszeget és Lentit szállta meg.

Az 57. gépesített gárdaezred, miután a rábízott feladatot Pápán teljesítette, Budapestre érkezett, és a 38. hadsereg parancsnokságának tartalékába került.

A 61. légvédelmi tüzérhadosztály a hadsereg Székesfehérvár körzetében települt törzsének és csapatainak a légvédelmét látta el, és részt vett a fegyverek összegyűjtésében. A hadosztály egységei eközben letartóztattak 40 „kétes személyt”, ezeket az államvédelem szerveinek adták át.

A 195. vadászrepülő-gárdahadosztály november 4-én a magyar hadosztály lefegyverzését hajtotta végre. Az 1. vasúti gárdadandár ugyancsak részt vett a felkelők lefegyverzésében.

A 11. gépesített gárdahadosztály ezen a napon 6 óra 30 perckor a kisebb ellenállást tanúsító Szolnok és Cegléd elfoglalására kapott parancsot.

⁸⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 304. p.

Jászberény ellenállást tanúsított, ezért a várost csak november 5-én a reggeli órákban tudták rohammal bevenni.⁹⁰

A 60. légvédelmi tüzérhadosztály 419. légvédelmi tüzérezrede a 11. gépesített hadosztály alárendeltségében a Szolnokról kivezető utakat biztosította. A 60. légvédelmi tüzérhadosztály alárendeltségébe tartozó 479. légvédelmi tüzérezred Debrecen repülőterének a védelmét látta el. Az említett légvédelmi tüzérhadosztály személyi állományának egy része a felkelők elszigetelésére és lefegyverzésére, a „kommunisták kiszabadítására” kapott parancsot.

A 60. légvédelmi tüzérhadosztály 419. légvédelmi tüzérezrede 3. ütegeből Usakov hadnagy szakasza november 7-én Szolnokról Budapestre kísérte a Kádár János vezette Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjait.⁹¹

Este a budapesti rádióban az alábbiakat olvasták be: „Felhívás a Magyar Néphez!”, „A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása”, „Kiáltvány a Magyar Néphez!”, „Magyarország négy politikusának nyílt levele a magyar dolgozó néphez!” – utóbbit Apró Antal, Kádár János, Kossa István és Münnich Ferenc írta alá -, „A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása a testvéri szocialista országok kormányaihoz”.

November 4-én az új forradalmi kormány a Szovjetunióhoz fordult az-
zal a kéréssel, hogy nyújtson segítséget a lázadás elfojtásához, az országban a rend és nyugalom helyreállításához.

Az ENSZ közgyűlésének döntése

November 5-én, a nap második felében megkezdődött az ENSZ közgyűlésének rendkívüli ülészsaka, amelyen megvitatták a Magyarországon kialakult helyzetet. A Szovjetunió ENSZ-képviselője, A. A. Szoboljev tiltakozott ennek a kérdésnek a napirendre tűzése ellen. Hozzászólásában kiemelte:

„November 4-én Magyarország demokratikus személyiségeinek egy része a Nagy Imre-kabinet hatalomból történő eltávolítását követelte, és

⁹⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 310. p.

⁹¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 55–56. pp.

döntöttek arról, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakításával a saját kezükbe veszik a kormányzást. Az új törvényes [törvényes-e, vagy sem? – *Kirov*] kormány a Varsói Szerződés értelmében a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokhoz fordult azzal a kéréssel, hogy azok nyújtsanak segítséget az ellenforradalmi elemek megfékezéséhez.

Magyarország dolgozói támogatták és támogatják Nagy Imrének a kormányból való eltávolítását és az új forradalmi munkáskormány megalakítását”. A TASZSZ ugyancsak közölte, hogy „A tajvani delegátus javaslatára az Egyesült Államok határozattervezetét szavazásra bocsátották, és azt szavazattöbbséggel jóváhagyták.”

Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária és Albánia delegátusai a javaslat elfogadása ellen szavaztak, Jugoszlávia, India, Indonézia, Egyiptom, Irak, Finnország, Afganisztán, Burma, Ceylon, Jordánia, Líbia, Nepál, Szaúd-Arábia, Szíria és Jemen küldöttei a szavazástól tartózkodtak.⁹² Az ENSZ közgyűlésének rendkívüli ülészaka – 50 „igen”, 8 „nem” szavazattal és 15 tartózkodással – a következő határozatot fogadta el:

„Az ENSZ közgyűlése:

1. Felszólítja a Szovjetunió kormányát arra, hogy azonnal hagyja abba a fegyveres támadást.
2. Felszólítja a Szovjetuniót arra, hogy ne küldjön több csapatot Magyarországra, csapatait azonnal vonja ki.
3. Megerősíti a magyar nép jogát ahhoz, hogy szabadon választhassa meg életformáját és kormányát.
4. Felkéri az ENSZ főtitkárát, vizsgálja ki az idegen beavatkozást, tanulmányozza a magyarországi helyzetet, jelentse az ENSZ-nek és jelölje meg azt az utat és módot, amellyel véget lehet vetni a magyarországi áldatlan állapotoknak.
5. A közgyűlés felszólítja a magyar és a szovjet kormányt, járuljon hozzá ahhoz, hogy megfigyelők mehessenek Magyarország területére.
6. Az ENSZ összes tagjait felhívja, hogy működjenek együtt a főtitkárrel.
7. Az ENSZ-közgyűlés kéri a főtitkárt, hogy állapítsák meg, elsősorban mire van szüksége a magyar népnek (élelmiszer, gyógyszer stb.), és ezt jelentse a Biztonsági Tanácsnak.

⁹² Izvesztija. 1956. november 6-i sz.

8. Felkéri az ENSZ valamennyi tagját és az összes jótékonyági szervezeteket Magyarország megsegítésére”.⁹³

Ezen a napon 13 órakor Budapesten a 128. szovjet lövészadosztály alárendeltségébe tartozó 975. légvédelmi ezred 3. ütege minden ok nélkül tűz alá vette az egyiptomi képviselőt. A tüzelés befejezése után néhány katona behatolt az épületbe, ahol fosztogatott és géppisztollyal lövöldözött. 16 órakor újra, második alkalommal is szovjet katonák hatoltak be az épületbe. A képviselő dolgozóinak személyes tárgyaiból több dolgot elloptak, magukkal vittek. Erről nyilatkozott Zade, Egyiptom rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere. Bár az eltalajdonított tárgyak egy részét – pl. útitáska szőrmebundával, két kosztüm, rádió – a fenti ezred 3. ütegénél megtalálták, a tett elkövetőit nem sikerült kézre keríteni. A megtalált tárgyakat az egyiptomi követnek visszaadták.⁹⁴

A november 4-i és 5-i harcokban a 38. hadsereg csapatainál 54 fő – 3 tisztt, 51 tiszthelyettes és sorkatona – meghalt, 177 fő – 12 tisztt, 165 tiszthelyettes és sorkatona – megsebesült.⁹⁵

A Dunántúli Hadsereg Főparancsnoksága az alábbi felhívással fordult a magyar néphez:

„Magyar anyák, magyar apák, magyar ifjak és magyar gyermekek!

Az orosz hadsereg a legegységibb emberi jogokat és a Genfi egyezményt sárba tiporva támadja hazánk területét. Ártatlan gyermekeket, öregeket, anyákat és leányokat, sebesült katonákat, vöröskeresztes intézményeket pusztít és mészárol harcokcsikkal, gyújtólövedékekkel.

Az oroszok békét hirdetnek, de alattomosan el akarnak pusztítani minket. Arra szólítanak fel bennünket, hogy tegyük le a fegyvert, hogy ők békésen el tudjanak vonulni. Magyarok! Ne higgyetek a 12 éven át hazudozó oroszok félrevezetésének! A fegyvert ne tegyétek le!

Pusztítsátok az oroszokat minden rendelkezésre álló eszközzel és erővel! Ássátok el az élelmet előlük! Ne adjatok nekik szállást, sem üzemanyagot, sem bármiféle műszaki segítséget! Mérgezzétek meg a szeszes italokat és a vizet, amit tőletek követelnek!

Pusztítsátok minden eszközzel az orosz elnyomókat! Ne hagyjatok egy perc megnyugvást sem! Legyen minden fa, minden bokor, minden fűszál,

⁹³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 45. p.

⁹⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 120–122. p.

⁹⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 13. p.

minden élőlény az ellenségük! Gondoljatok őseinkre, akik halálmegevető bátorsággal harcoltak a törökök ellen! A világ összes nemzetei, a csatlós államokat kivéve, velünk vannak. Fel, magyarok az oroszok elleni totális harcra!

Engedelmeskedjetez mindenben a Dunántúli Katonai Főparancsnokságnak!”⁹⁶

November 6-án a szovjet sajtó nyilvánosságra hozta Kádár János miniszterelnöknek és Horváth Imre külügyminiszternek a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nevében Dag Hammarskjöld úrhoz, az ENSZ főtítkárához intézett táviratát, melyben a következők olvashatók:

„A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kijelenti, hogy Nagy Imrének az ENSZ-hez intézett felhívása, amelyben kéri, hogy az ENSZ-ben vizsgálják meg a magyarkérdést, nem bír törvényes erővel, és az ENSZ nem tekintheti ezt a magyar államtól érkezett hivatalos felkérésnek. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kategorikusan tiltakozik a nevezett kérdésnek akár a Biztonsági Tanácsban vagy a közgyűlésen történő megvitatása ellen, mivel ez a kérdés kizárólag a Magyar Népköztársaság kompetenciájába tartozik.”⁹⁷

Moszkvában, a Moszkvai Tanácsnak az Októberi Forradalom évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésén a KB elnökségének tagja, M. A. Szuszlov felszólalásában a következőket mondta:

„A szovjet emberek, a szocialista országok dolgozói, a világ minden progresszív ereje, akik aggódtak a magyarországi események alakulása miatt, örülnek a magyar dolgozóknak [dolgozók a szovjet katonák személyében értendő – *Kirov*] az ellenforradalom felett aratott győzelmének. Magyarország tagja volt, tagja és tagja lesz a szocialista országok családjának mint szabad, független, egyenjogú állam”.⁹⁸

A Különleges Hadtest csapatai megkapták és meghallgatták Szuszlovnak a fentiekben is idézett beszédét, valamint a honvédelmi miniszter

⁹⁶ Ezt a felhívást a Dunapentelei Forradalmi Bizottság tette közzé a Dunántúli Katonai Főparancsnokság nevében. A valóságban ilyen parancsnokság nem létezett. – *GY. J., H. M. kiegészítése.*

⁹⁷ Izvesztija. 1956. november 6-i sz.

⁹⁸ Uo.

G. K. Zsukovnak az Októberi Forradalom 39. évfordulója alkalmából kiadott ünnepi parancsát.

Ugyanebben az időben a 128. lövés-, a 33. és a 2. gépesített gárdahadosztályok elkeseredett harcot vívtak Budapesten, a felkelők megsemmisítése érdekében.⁹⁹

Magyarország keleti részein a 8. hadsereg erői folytatták a felkelők megsemmisítését. November 4-e és 6-a között ebből a hadseregből 17-en – 3 tisz, 14 katona és tiszthelyettes – veszítették életüket, 27-en – 5 tisz, 22 katona és tiszthelyettes – megsebesültek. A veszteségek hadosztály szerinti bontásban az alábbiak szerint alakultak: 31. harcokosihadosztály: 7 halott és 19 sebesült; 70. lövészadosztály: 3 halott és 16 sebesült; 32. gépesített gárdahadosztály: 4 halott és 8 sebesült; 11. gépesített gárdahadosztály: 2 halott és 3 sebesült.¹⁰⁰

A hadsereg magasabbegységei és egységei ez alatt az idő alatt a felkelés 78 szervezőjét fogták el és tartóztatták le. A hadsereg a harci feladatai végrehajtása során a magyar hadseregből és a helyi lakosságból 450 főt „megsemmisített”.¹⁰¹

A Budapesten tevékenykedő Különleges Hadtest magasabbegységeit és egységeit a 31. harcokosihadosztály kötelékébe tartozó 100. harcokosiezzreddel és 98. önálló felderítőzászlóaljjal erősítették meg, ezek az egységek parancsot kaptak a Budapesten lévő felkelők határozott szétzúzására.

Azt a páncélozott szállító harcjárművet, amelyben Boriszenko főhadnagy és három katonája tartózkodott, kilőtték. Boriszenko és katonái meghaltak. Ezek után a felkelők holttestüket benzinnel leöntötték és meggyújtották.¹⁰²

A 7. légideszant-gárdahadosztály alárendeltségébe tartozó 80. ejtőernyősdeszant-ezred, miután teljesítette feladatát, vagyis Budapest egyes lakónegyedeit a felkelőktől „megtisztította”, Sz. Konyev marsallnak a Kerepesi útnál települt törzsét védte.

⁹⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 202. p.

¹⁰⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 20. p.

¹⁰¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 21. p.

¹⁰² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 202. p.

„Ki képviseli a nép akaratát?”

A november 7-én, az 1917. évi októberi forradalom 39. évfordulója alkalmából Moszkvában, a Vörös téren rendezett díszszemlén a Szovjetunió honvédelmi minisztere, G. K. Zsukov ünnepi beszédében kijelentette: „... a népi Magyarország hazafiai a szovjet hadseregnek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által segítségnyújtásra felkért egységeivel karöltve Magyarországon határozottan elállták az utat a fasizmus és a reakció előtt.”

A szovjet vezetés nevében Zsukov felszólította az ENSZ-et, hogy „határozottan állítsa meg Anglia, Franciaország és Izrael Egyiptom elleni agresszióját ... Ami a Szovjetuniót illeti, mi készek vagyunk arra, hogy az ENSZ határozata alapján részt vegyünk az agresszor megfékezésében”.¹⁰³

Ebben az időben a deszantosok fájó szívvel, könnyes szemmel kísérték utolsó útjukra bajtársaikat, akik hadüzenet nélküli háborúban estek át a tűzkeresztségen és haltak meg. A deszantosok a Veszprém bevételére kiadott parancs teljesítése közben elesett bajtársaikat közös sírba temették.¹⁰⁴

Ezen a napon a felkelők Budapest felett légvédelmi ágyúval lelőtték egy, a 177. bombázó-gárdahadosztály 880. ezrede kötelékébe tartozó repülőgépet. A gép személyzete – az 1922-ben született Alekszandr Andrejevics Bobroszkij százados, a század parancsnoka, az 1926-ban született Dmitrij Dmitrijevic Karmisin százados, navigátor és az 1924-ben született Vladimir Jegorovics Jarcev főhadnagy, a repülőszázad híradófőnöke – életét vesztette.

Budapest XVI. kerületében a szovjet csapatok megalakították az első városparancsnokságot.

A 128. lövész-, a 33. és 2. gépesített gárdahadosztályok Magyarország fővárosában folytatták a harcot. A Különleges Hadtest csapatai az októberi forradalom 39. évfordulóját a következő veszteségekkel „ünnepelelték”.¹⁰⁵ [1. számú melléklet]

¹⁰³ Krasznaja Zvezda. 1956. november 8-i sz.

¹⁰⁴ FEVKA, 2252. f. 663 367. op. 2. d. 2. mell.

¹⁰⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 4. p. – táblázat.

A 8. gépesített hadsereg egységei és magasabbegységei folytatták a harcot a fegyveres ellenállók állásai ellen. A 33-as számú katonai helikopter harci feladat végrehajtása közben, a magasságmérő műszer meghibásodása miatt, hegynek ütközött és elégett. A gép személyzetéből három tiszt meghalt, ketten megsebesültek.

A 17. gépesített gárdahadosztály csapatai sem tudták harci feladataikat a meghatározott időre teljesíteni, ezért folytatták a „Forgószél” hadművelet végrehajtását.

A Dunapentelén állomásozó 142. magyar légvédelmi ezred nem engedte lefegyverezni magát, és ellenállt a szovjet csapatoknak. A város elfoglalását megelőzően a szovjet hadsereg egyik egységétől parlamentert küldtek a Dunapentelei Nemzeti Bizottsághoz. A szovjet parancsnokság a felkelőket és a katonákat szabad elvonulás ígéretével szólította fel a fegyverletételre. Közölték az ellenállókkal, hogy ellenkező esetben a szovjet csapatok megostromolják a várost, a helyőrséget lefegyverzik, és az ott lévőket a továbbiakban hadifogolyként kezelik.

A helyőrség parancsnoka és a Dunapentelei Nemzeti Bizottság elnöke a szovjet csapatok parancsnokságának ultimátumára a következő választ adta:

„1. Dunapentele az első szocialista város Magyarországon, ahol többségében munkások élnek, és a város teljes egészében a munkásság ellenőrzése alatt áll.

2. A város egész lakossága fel van fegyverezve és védeni fogja magát, a lefegyverzésbe nem egyezik bele. Ők az utolsó csepp vérükig készek védeni szocialista városukat, házaikat, üzemeiket, az egész várost, amit maguk építettek.

3. Mi megígérjük, hogy fegyvereinket nem fordítjuk a szovjet csapatok ellen, ha azok 10 km-nél jobban városunkat nem közelítik meg.

4. Mi továbbra is barátságban akarunk élni a szovjet néppel, de ennek feltétele, hogy nem avatkoznak be a mi belügyeinkbe. Városunkban a rendet a forradalmi munkások tartják fenn, köztünk nincsenek ellenforradalmárok és fasiszták.

5. Ha a szovjet katonai parancsnokság nem kívánja a vérontást és elfogadja a mi feltételeinket, akkor kérjük, hogy a tárgyalásokra küldjön képviselőket egy semleges övezetbe. A munkásság határozata alapján mi nem tesszük le a fegyvert, mivel azokat felhasználhatják a békés lakosok ellen.”¹⁰⁶

¹⁰⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 67. p.

Az ultimátumot a felkelők nem fogadták el. A szovjet parancsnokság a fenti válasz elolvasását követően úgy döntött, hogy a várost erővel foglalja el.

November 7-én a 35. gépesített gárdahadosztály egységei elfoglalták és ellenőrzés alatt tartották Cegléd, Kistelek és Békéscsaba városokat. A szovjet hadosztály 10 942 db puskát, 6880 db karabélyt, 11 687 db géppisztolyt, 4684 db „TT” pisztolyt, 1174 db RPD típusú géppuskát, 347 db SZG-43 típusú gránátvetőt, 333 db 26 mm-es rakétapisztolyt, 213 db 82 mm-es aknavetőt, 45 db 120 mm-es aknavetőt, 187 db 57 mm-es ágyút, 107 db 76 mm-es ágyút, 65 db 37 mm-es légvédelmi ágyút, 6 db 85 mm-es légvédelmi ágyút és 4 db rádiólokátor-állomást zsákmányolt.

A Magyar Fegyveres Erők Parancsnoksága, az Írószövetség és az Egyetemisták Forradalmi Bizottsága november 7-én közreadott közös felhívásában a tűz azonnali beszüntetését, a szovjet csapatok haladéktalan kivonását követelte, és tárgyalásokat sürgetett először az ország belső erői, majd a Szovjetunó és az ENSZ között. „Nekünk vannak vitás kérdéseink – olvasható a felhívásban –, de azokat majd később oldjuk meg.

A mi szempontjaink ma is változatlanok. Megfeszített erővel létrehoztuk a rend helyreállítását megkezdő nemzetőrség szervezeti és technikai alapjait. A mi követeléseink megvalósítása csak így lehetséges, de a mi nyakunkon ül még a szovjet hadsereg jelentős része.

Miért? Azért, mert a Szovjetuniót és a népi demokratikus országokat nem a valóságnak megfelelően tájékoztatták. Mert a mi hazánkban a néptömegektől elszakadt csoportok még nem ismerték fel a forradalom értelmét. Ők nem teljesítik a mi egész népünk akaratát, nem bíznak a népünkben, és a nép helyett a szovjet csapatokra támaszkodnak ...

Ki képviseli a nép akaratát? Mi Nagy Imrében bízunk. Mi támogatjuk a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének a nép érdekeit képviselő tagjait ... Ki a szovjet csapatokkal, a saját igazságos rendünket mi magunk akarjuk megteremteni! ...”¹⁰⁷.

¹⁰⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 5. p.

A szovjet városparancsnokságok megszervezése

November 8-án Moszkvában, a Lenin Központi Stadion Sportpalotájában a moszkvai fiatalok részére rendezett nagygyűlésen a Komszomolt Lenin-renddel tüntették ki. A gyűlésen részt vevő Hruscsov felszólalásában foglalkozott a magyarországi eseményekkel is, és a szocialista országok dolgozói, valamint a világ haladó gondolkodású emberei nevében melegen üdvözölte a magyar ellenforradalom leverését.¹⁰⁸

A Különleges Hadtest csapatai Lascenko altábornagy parancsnoksága alatt folytatták harcukat a felkelő csoportok ellen. A nap végén a 128. lövész-gárdahadosztály a saját tevékenységi körzetében letörte a felkelők ellenállását. A hadosztály egységei 60 harckocsit, 32 repülőgépet 160 különböző kaliberű löveget, 400 gépkocsit, 300-nál több légvédelmi ágyút, 14 aknavetőt, 15 db 122 mm-es tarackot és több, mint 8000 egyéni lőfegyvert zsákmányoltak.¹⁰⁹

A 33. és a 2. gépesített gárdahadosztályok egységei tovább folytatták a harcot. November 8-án és 9-én Budapest minden kerületében szovjet katonai városparancsnokságokat állítottak fel, amelyek megkezdték a munkát.

Ezeknek a parancsnokságoknak a tevékenységét külön speciális utasításban szabályozták, amelyben meghatározták a munka célját és feladatait: „A helyi államvédelmi szervekkel közösen határozott lépéseket foganatosítsanak a városok és egyéb települések ellenforradalmi elemektől való megtisztítása érdekében; végezzék el a fegyverek felkutatását, és hajtsák végre azok elkobzását; biztosítsák a szovjet emberek és a helyi lakosság biztonságát; nyújtsanak segítséget a rend fenntartásához a helyi hatalom szerveinek, semmilyen lakossági csoport részére ne engedélyezzék a gyülekezést, a tüntetések és tömeggyűlések megtartását; tartsák zárva a lakosság gyülekezésére alkalmas helyeket, például a filmszínházakat és a klubokat; az állami és helyi kereskedelmi hálózaton keresztül biztosítsák a munkások élelmiszerekkel történő zavartalan ellátását és ezen élelmiszereknek a falvakba szállítását; azonnal állítsák helyre a helyi közüzemek és egészségügyi létesítmények működését; biztosítsák a vagyontárgyak, az állami vállalatok, a rádióállomások, a rádiótávíró- és telefonhálózat, a

¹⁰⁸ Izvesztija. 1956. november 9-i sz.

¹⁰⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 186. p.

nyomdák és egyéb kulturális létesítmények értékeinek a védelmét; a városparancsnok ellenőrzése nélkül ne engedélyezzék röplapok és más nyomtatott anyagok megjelenését; tegyenek lépéseket a szovjet hadseregnek az ellenforradalom ideje alatt megrongált emlékművei és a szovjet katonai sírok helyreállítása érdekében; tanulmányozzák a lakosság különböző rétegeinek a hangulatát, a lakosság körében folytassanak felvilágosító munkát; tegyenek lépéseket a helyi állami és pártszervezetek hatalmának a helyreállítása érdekében”.¹¹⁰

A Babadzsanzján altábornagy vezette 8. gépesített hadsereg alakulatai tovább folytatták a harcot a még mindig létező ellenállási góccokkal, valamint megkezdték a katonai városparancsnokságok megalakítását.

November 8-a és 11-e között a 17. gépesített gárdahadosztály a Budapesttől északkeleti irányban lévő Bicske térségében fésülte át a terepet.

Az országban sorra alakultak munkástanácsok, például november 8-án a Hajdú-Bihar megyei üzemek vezetése és munkástanácsa nemcsak gazdasági, hanem politikai követeléseknek is hangot adott. A forradalom alapköveteléseinek többségét tartalmazó kiáltványukban többek között az alábbiak olvashatók:

„1. Követeljük, hogy a terror megszűnjön azokkal szemben, akik jogszerűen vettek részt a forradalmi mozgalomban. ...

7. Mi támogatjuk az új párt- és állami vezetőket, ha azok a nép jogos követeléseit elismerik és azokért harcolni fognak.

8. A szovjet családok lakásait szabadítsák fel és a jogos tulajdonosaiknak osszák ki azokat ...”¹¹¹

Debrecenben a munkások többsége ezekben a napokban nem dolgozott.

November 8-án az ejtőernyősdeszant-ezredek őrzési-ellenőrzési és más kommandáns feladatok ellátásában vettek részt, ügyeltek a rendre és a helyi államhatalmi szerveknek segítséget nyújtottak az élet normalizálásához.

A 177. bombázórepülő-gárdahadosztály a felkelés kezdetétől Magyarországon 20 felderítő bevetést hajtott végre, amelyek alkalmával légifelvételeket is készítettek. November 4-e és 8-a között mintegy 22,7

¹¹⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 153–154. pp.

¹¹¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 14. d. mell. 41. p.

tonna röplapot dobtak le, 14,5 millió példányban. A LI-2-es repülőgépek különböző irányokban és útvonalakon 28 felszállást hajtottak végre. A tököli és a debreceni repülőterekről felszállva 560 felelős magyar párt- és katonai vezetőt szállítottak el.¹¹²

A felkelés leverésének befejezése

November 9-én a TASZSZ az ellenforradalmárok Budapesten elkövetett garázdálkodásairól, pusztításairól és az élet normalizálódásáról adott ki közleményt. Az „Izvesztija” a fehérterror magyarországi dühöngéséről tudósított.

Ezen a napon a 33. gépesített gárdahadosztály csapatai a főváros délkeleti részeiben súlyos harcokat vívtak a felkelők megsemmisítése érdekében.

A 8. gépesített hadsereg magasabbegységei és egységei harctevékenységet folytattak a felkelés önálló tűzfészkeinek felszámolására. A hadsereg tevékenységi körzetében november 9-én 32 városparancsnokságot állítottak fel. A „Forgószél” hadművelet megkezdésétől a hadsereg erői 52 magyar helyőrséget – ezekben 12 133 katonát és polgári személyt – fegyvereztek le, közülük 22 főt a Szovjetunióba, Ungvár és Sztrij börtöneibe szállítottak, és 16 személyt a körzet különleges osztályának adtak át, 21 különböző rendeltetésű raktárt lefoglaltak, 10 repülőteret megszálltak és a katonai alakulatok lefegyverzése során 30 db T-34-es harckocsit, 8 db önjáró löveget, 1639 db löveget és aknavetőt, 37 876 db puskát, karabélyt és géppisztolyt, 4712 db pisztolyt, 500 láda lőszert, 19 072 db gránátot, 153 db repülőgépet, 50 db tüzérségi vontatót zsákmányoltak. A hadsereg állományából november 8-ig 33 fő – 11 tiszt, 6 tiszthelyettes és 16 sorkatona – meghalt, 49 fő – 6 tiszt, 9 tiszthelyettes és 34 sorkatona – megsebesült, és 6 fő – 1 tiszt és 5 sorkatona – eltűnt.¹¹³

November 9-én, a nap végén az elesett deszantosokat a Budapesttől 24 kilométerre délkeletre lévő Alsónémediben temették el.

November 10-én a Különleges Hadtest kötelékébe tartozó 33. gépesített gárdahadosztály november 10-e és 12-e között folytatta a harcot a felke-

¹¹² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 50. p.

¹¹³ Uo.

lők elszigetelt állásainak felszámolása érdekében. A Hadtest katonai városparancsnokságai kb. 150 ezer röplapot és a „Szabad Nép” újság több, mint 300 ezer példányát osztották szét. Az MSZMP KV által kiadott röplapokon cáfolták a magyar lakosság letartóztatásáról és a Szovjetunióba hurcolásukról szóló híreket.¹¹⁴

A 17. gépesített gárdahadosztály egyik ezrede parancsot kapott arra, hogy Budapestről hajtson végre mintegy 120 kilométeres menetet Zirc körzetébe, és ott a felkelők nyugati irányban húzódó visszavonulási útvonalaikat a Veszprémvársány és Zirc közötti szakaszon zárja le.

A szovjet hadsereg állományából a 38. összefegyvernemi hadsereg parancsnokának, H. D. Mamszurov altábornagynak 72, a Különleges Hadtest parancsnokának, P. N. Lascsenko altábornagynak 73 magyarul tudó tisztet bocsátottak a rendelkezésére, akik a lakosság körében, tolmácsokként tevékenykedtek.¹¹⁵

November 10-én Budapesten a megölt parlamenti, Osztapenko kapitány emlékművénél eltemették a 381. ejtőernyősdeszant-ezred és a 128. lövész-gárdahadosztály elesett katonáit.

A TASZSZ Budapestről a békés élet biztos visszatéréséről tudósított.

November 11-én az „Izvesztija” „A béke, a szocializmus és a népek barátságának zászlaja” címmel közzétett vezércikkében az olvasható, hogy a népi Magyarország szocialista erői visszaverték a reakció támadásait és nem engedték, hogy az ellenforradalom megsemmisítse a szocializmus vívmányait. A budapesti rádióban a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány új programját ismertető miniszterelnök, Kádár János kijelentette, hogy Budapesten és vidéken a lázadást alapjában véve leverték, és az emberek mindenütt hozzáálltak a munkához.

Ugyancsak az „Izvesztija”-ban olvasható a TASZSZ-nak az a közleménye, miszerint: „A Szovjetunió vezető körei meglepedésüket fejezték ki, hogy Anglia, Franciaország és Izrael kormányai nyilatkozatot tettek közzé arról, hogy abbahagyják az Egyiptom elleni harctevékenységüket”.¹¹⁶

Ebben az időszakban a Különleges Hadtest kötelékébe tartozó 33. gépesített gárdahadosztály egységei harcot folytattak a még ellenállást tanúsító felkelők tüzfészkéinek a megsemmisítéséért.

¹¹⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 19–23. pp.

¹¹⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 258–271. pp.

¹¹⁶ Izvesztija. 1956. november 11-i sz.

A 8. hadsereg parancsnoksága folytatta a katonai városparancsnokságok felállítását. Alakulatai a hadsereg tevékenységi körzetében lévő 44 városban járőrszolgálatot láttak el. A hadsereg tevékenységének kezdetétől 12 féle röplapból 13 millió darabot adtak ki és terjesztettek. Ezekből a röplapokból hármát a hadsereg politikai osztálya írt, kilencet a felsőbb szintű politikai szervek.¹¹⁷

Az utóvédharcok

November 12-én a Forradalmi Tanács közzétette és terjesztette az alábbi felhívást:

„Szovjet Elvtársak!

Ne harcoljatok a magyar nép ellen! Magyarországon nem fasiszták harcolnak, hanem a dolgozók milliói, akik nem akarnak a sztálini–rákosista rendszerben élni.

Mi népünk szabadságáért harcolunk. Jelentsétek ki, hogy a szovjet nép nem avatkozik be más országok belügyeibe, hogy békét és nem tömeggyilkosságot akar! Ti az egész világnak tartoztok felelősséggel!

Ti tudjátok, hogy Magyarországon nem lesz béke, amíg területén idegen csapatok tartózkodnak!

Szovjet katonák! Az ENSZ-ben a szovjet delegáció azt állítja, hogy Magyarországon nincsenek szovjet csapatok! Hol vagytok akkor Ti, melyik országban?

A magyar nép barátságban kíván élni a szovjet néppel. A mi meggyőződésünk, hogy ti is ezt akarjátok és csak a vezetőitek akarnak szembeállítani minket.”¹¹⁸

Szolnok megye ifjúsági ellenállási mozgalmának röplapján az alábbiak olvashatók:

„Magyarok! A szovjet rendszer mindnyájatokat meg akar semmisíteni. A megölt magyarok száma ezreket tesz ki.”¹¹⁹

A Jászberényben terjesztett felhíváson a következők állnak: „Le a szovjet bérenc, hazaáruló Kádár kormányával! Oroszok haza! A magyar nép

¹¹⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 26., 27. pp.

¹¹⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 78. p.

¹¹⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 23. p.

szabad választásokat akar! ... A Kádár-kormány törvényességét sokan vitatják. De létezik, vagy nem létezik ez a klikk, amelynek cégére alatt a szovjet érdekek rejtőzködnek? A szovjet kormány a saját, közel háromszázezer hadseregét és ezer harckocsiját nem a magyar nép hatalmának a megvédése, hanem a saját gyarmatrendszere megőrzése, és abban Magyarország mint nyersanyagforrás megtartása, a bauxit, urán és földünk más kincseinek a megszerzése érdekében vetette be. ... Magyarország a Szovjetunió védelmi zónájának stratégiai része. Mi nem akarunk szovjet gyarmat lenni! Ha a »véres vasárnapon« a szovjet ortvátadás nem következett volna be, akkor hétfőn az egész országban folytatódott volna a munka. ... De a Kádár-kormány a rend helyreállítását és a békés munka megkezdését nem akarta. Az ő célja a Szovjetunió megerősítése volt. ... Mi a nemzeti programunk megvalósításának alapvető garanciáit követeljük. Ezek:

1. A szovjet csapatokat haladéktalanul vonják ki a mi országunkból!
2. A következő választásokig az ország vezetését adják át Nagy Imre és kormánya kezébe!

Amíg ez nem történik meg – mi sztrájkolunk!”¹²⁰ – olvasható többek között a Szolnok lakossága által előterjesztett nyilatkozatban.

Szolnok dolgozóinak követeléseit Miskolc és más városok lakossága is támogatta. Ezt bizonyítják egy röplap idézett részei is:

„Éljen az egész országra kiterjedő, a dolgozók jogait védő sztrájk!

Pusztuljon Kádár és bandája – a haza elárulói!

Szovjet katonák! Követeljük, hogy benneteket rendeljenek haza. Ne bántsátok a magyar munkásokat, akik a független és demokratikus Magyarországért, a hazát eláruló saját uraik ellen harcolnak. Higgyétek el nekünk, hogy nélkületek, és csak nélkületek lehet megvédeni a mi szeretett hazánkat a törtető kapitalistáktól!”¹²¹

Az ENSZ közgyűlésének XI. ülészakán Magyarország, a Szovjetunió és Csehszlovákia képviselői tiltakoztak a magyarkérdés megvitatása ellen. A Szovjetunió ENSZ-képviselője, V. V. Kuznyecov kijelentette: „A magyarországi helyzet című kérdést a közgyűlés napirendjére tűzni manapság, amikor Magyarországon a demokratikus erők éppen hogy sikeresen szétverték a szervezett népellenes és ellenforradalmi elemek fasiszta

¹²⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 49. p.

¹²¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 26. p.

puccsát, amelyet bizonyos külföldi körök is támogattak, akkor ez csak a magyar nép kárára történhet”, – majd rámutatott – hogy „ennek a kérdésnek a vizsgálata az Egyiptom ellen végrehajtott agresszió leplezését szolgálja”.

November 12-én a közgyűlés 62 szavazattal – 9 ellenszavazattal és 8 tartózkodással – napirendre tűzte a „magyarkérdést”.

Budapest termelőüzemeinek többsége nem dolgozott. A Különleges Hadtest magasabbegységei és egységei már nem folytattak harci tevékenységet, hanem a városok őrzése érdekében járőrözést hajtottak végre. Néhány röplapot szóró egyetemistát letartóztattak. Hirtelen változás állt be a munkába indulók számában. Amíg november 11-én még kb. 600 ember ment ki a Keleti pályaudvarhoz, addig november 13-án már csak 96, és azok is széteszlottak délig.¹²²

Budapest népe Nagy Imre kiszabadítását és a szovjet csapatok kivonását követelte. A diákok a szovjet katonák között aktív agitációs tevékenységbe kezdtek.

November 14-e és 19-e között a csapatok járőrszolgálatot láttak el. 14-én Budapesten, leszámítva a szórványos lövöldözést, nyugalom volt. November 15-én a munkások bementek az üzemekbe, de a munkát nem kezdték meg.

A Különleges Hadtest alegységei november 15-én 49 gyanús személyt tartóztattak le, és a lefogottak ügyében vizsgálatot kezdtek.

November 12-től 14-ig a 128. lövészgárdahadosztály alegységei 292 db légvédelmi ágyút, 14 db aknavetőt, 15 db 122 mm-es tarackot és 8000 db egyéni lőfegyvert gyűjtöttek össze.¹²³ A hadtest tisztjei, tiszthelyettesei és sorkatonái ez idő tájt már elgondolkoztak Magyarországon tartózkodásuk okairól, és kijelentették, hogy a szovjet sajtó a magyarországi eseményeket – különösen az ipari üzemek munkájával és a szovjet csapatoknak az események menetében betöltött szerepével kapcsolatos kérdéseket – szubjektív, hamis megvilágításba helyezi.

November 13-án, Petőfi-bányatelepen a sokszorosítógéppel együtt elkobzott röplap kliséjén az öt borsodi nehézipari vállalat, valamint a Dunai Vaskombinát, a Gyöngyösi Műszergyár, a diósgyőri üzemek, Miskolc

¹²² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 45. p.

¹²³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 75., 77. pp.

ipari vállalatának, a Borsodi Szénbányák Trösztjének, a Tiszapalkonyai Hőerőmű és Gyöngyös város dolgozóinak a követelései között az alábbiak olvashatóak: „3. A rend és nyugalom biztosítása érdekében követelik, hogy minden várakozás nélkül tegyen lépéseket [a kormány] a szovjet csapatok akcióinak azonnali beszüntetése és a csapatok haladéktalan kivonása érdekében. 4. A kormánynak kérnie kell a forradalmi események alatt a szovjet katonák és egységek által letartóztatott személyek – polgári lakosság, dolgozók, egyetemisták – azonnali szabadon engedését azzal, hogy a letartóztatottak ügyében független magyar bíróság, önálló vizsgálat keretében, fogja megállapítani azt, hogy a nevezettek bűnösök vagy nem bűnösök. ... 8. Követeljük az ENSZ képviselőinek az ország területére történő beengedését és azok akadálytalan mozgásának a biztosítását. Az ország kormánya tegye lehetővé nevezett képviselőknek a mi megyénkbe történő eljutását is. ... 14. Követeljük, hogy a Szovjetunióban tanuló fiatalokat és az ott lévő hadifoglyokat azonnal szállítsák haza.”¹²⁴

November 17-én a Kerepesi temetőben a közös sírból kiemelték 111 szovjet katona, közöttük a herszoni, Vörös Zászló- és Szuvorov-rendekkel kitüntetett 33. gépesített gárdahadosztály 104. gépesített ezrede légvédelmigéppuska- és tüzérsztály-parancsnokának, Szergej Jevdokimovics Szviridovnak a holttestét. Megállapították, hogy Szviridovot bestiális kegyetlenséggel gyilkolták meg. Mellkasának baloldali részén és a bal vállán 15 golyó hatolt át, a jobb keze könyökben eltört. Teste jobb oldali részén kettő, a lábain több találat érte. Ebbe a közös sírba több olyan megcsonkított holttest is került, amelyeket nem sikerült azonosítani.

Soroksár területén 5, a nádasba bemenekült szovjet katona holttestét tárták fel. Egyik közülük az udvaron volt földdel letakarva.¹²⁵

A 8. gépesített hadsereg folytatta november 13-a és 26-a között a Konyev marsall által meghatározott feladat végrehajtását, az ellenforradalmi bandák maradványainak a megsemmisítését. November 16-ig Ózdton a hatalom a felkelők kezében volt. November 17-én Ózdot és Salgótarját elfoglalta a 31. harckocsihadosztály. A 8. gépesített hadsereg egységeiből több Budapest északi, északkeleti részében, továbbá Tokaj és

¹²⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 23. p.

¹²⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 202. p.

Miskolc térségében tevékenykedett. A felkelők közül 50 aktivistát fogtak el és tartóztattak le.¹²⁶

A 38. hadsereg november 3-tól 26-ig az erdők átfésülését, a fegyverek és a haditechnika összegyűjtését hajtotta végre. A hadsereg erői az ellenőrzésük alatt lévő helyőrségekben a forradalmi tanácsok és más szervezetek tagjai közül 362 főt tartóztattak le, akiket a ungvári börtönbe szállítottak.¹²⁷

Feladatuk végrehajtása közben 25 609 db géppisztolyt, 45 663 puskát és karabélyt, 2505 géppuskát gyűjtöttek össze és 363 db harcokcsit és rohamlőveget, valamint 941 db különböző űrméretű löveget zsákmányoltak.¹²⁸

November 15-én a 31. légideszant hadosztály parancsnoka P. Rjábov vezérőrnagy a következőket jelentette Moszkvának:

„Magyarországon a politikai helyzet továbbra is rendezetlen maradt. A megalakított pártszervezetek és a néphatalom szervei bizonytalanul és nem elég aktívan tevékenykednek. A termelőüzemek többsége nem dolgozik. A munkások jelentős része nem jár be a munkahelyére. A felkelők felkutatása és elszigetelése az Államvédelmi Hatóság feloszlása miatt nehézkes. A nép alapvető tömegei hisznek a Kádár-kormány programjában és lojálisak azzal, de az ellenséges agitáció és a provokátorok tevékenysége félelemben tartja őket. A lakosság egy része az ENSZ döntéséhez igazodik, de félnek attól, hogy Magyarország területén háború robban ki. Veszprémben a Megyei Pártbizottsághoz és más intézményekhez munkásokból álló küldöttségek érkeztek. A veszprémi egyetem professzorai és tanárai nem ismerik el a hatalmi szerveket. Az egyetem hallgatói között az oroszul tudó diákokból alakult csoportok agitációs tevékenységet folytatnak a városban szolgálatot teljesítő katonák között. Az iskolákban szocializmusellenes meggyőző tevékenység folyik. Aktivizálódott a felkelők tevékenysége. A helyi államhatalmi szervek az üzemekben, intézményekben és iskolákban nem hoznak határozott intézkedéseket az ellenállási mozgalom helyi vezetőinek elszigetelése érdekében.”¹²⁹

¹²⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 331. p.

¹²⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 93. p.

¹²⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 94. p.

¹²⁹ FEVKA, 37. f. 647 193. op. 13. d. 147–148. pp.

November 15-én az „Izvesztija” megjelentette a TASZSZ New Yorkból érkező információját, mely szerint november 14-én az ENSZ titkársága nyilvánosságra hozta Sebes István, a Magyar Népköztársaság külügyminisztere megbízottjának az ENSZ-főtitkár nevére érkezett táviratát. Ebben a táviratban Sebes István értékelte az elmúlt hetek eseményeit, tisztázta a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának indítékait, tájékoztatót adott a választások lefolytatásáról. Kifejezte, hogy nem tartja célszerűnek az ENSZ-főtitkárság képviselőinek Magyarországra küldését.

Ezen a napon a Magyar Független Demokratikus Mozgalom megkezdte „Magyarország újjászületése 10 pontjának” a terjesztését, amelyben a következők olvashatóak:

„1. A törvényes és Magyarország népe által elismert kormány – ez Nagy Imre kormánya.

2. A nép és a törvényes kormány akarata ellenére megengedhetetlen, hogy Magyarország területén idegen csapatok tartózkodjanak.

3. A magyar nép sztrájkjal, bojkottal és a szembenállás minden lehetséges eszközével Kádár János és más árulók kormányát nem ismeri el, és a szovjet megszállásba sohasem egyezik bele.

Ha a Szovjetunió teljesíti az előző feltételeket, abban az esetben a Nagy Imre-kormány azonnal vegye a kezébe a vezetést, és kezdjen tárgyalásokat a szovjet hatalommal.

A korábbi feltételek:

1. Teljesen beszüntetni a tüzet!

2. A szovjet csapatok azonnal térjenek vissza azokra a pontokra, ahol nekik a Varsói Szerződés szerint tartózkodniuk kell!

3. Engedjék szabadon a kormány letartóztatott tagjait, Malétert, Kovácsot, Erdeit és az ugyancsak letartóztatott katonákat, rendőröket, fiatalokat és munkásokat!

4. A tárgyalások megkezdéséig Nagy Imre kormánya hallgathassa meg a munkástanácsok, parasztok és értelmiségiek budapesti és vidéki küldötteinek a véleményét!

5. Az esedékes tárgyalásokon a magyar kormány követelje, hogy a megszálló csapatok egy hónap elteltével kezdjék meg a saját csapataiknak a kivonását!

6. A Szovjetuniónak el kell ismernie Magyarország függetlenségét!

7. Nagy Imre kormányának a hatalom kézbe vételét követően demokratikus fegyveres erők szervezésébe kell fognia, amelynek a legkiválóbb felkelő csoportokból, nemzethez hűségesebbnek bizonyult rendőrökből és katonákból, és a fegyveres munkásokból kell állnia. A kormány ezekre a fegyveres erőkre támaszkodva képes megszüntetni minden törvénytelenséget és rendellenességet! A fasiszták és a sztálinisták részéről megnyilvánuló minden ellenforradalmi törekvést kíméletlenül el kell fojtani!

8. A kormánynak a forradalmi tanácsok és a munkások tanácsaira szükséges támaszkodnia, amelyek a demokratikus utat választották! Ezek feltétel nélkül garantálják, hogy az új Magyarországon a föld a parasztoké, az üzemek és a bányák a munkásoké legyenek, a tanuláshoz való jog pedig mindenkit illessen meg.

9. A kormány minden demokratikus pártnak adjon szabadságot, és teljes lehetőséget a tevékenységre.

10. A szovjet megszállók kivonása után három hónappal meg kell tartani a szabad választásokat, amelyeken minden demokratikus párt részt vehet.¹³⁰

A 195. vadászrepülő-gárdahadosztály október 24-től november 24-ig 570 bevetést – ezek között 23 repülőtér-biztosítási feladatot, 38 harci bevetést, 15 elfogó-, 96 repülő őrjáratot-, 140 felderítő repülést, 143 repülést a földön lévő csapatok biztosítására, 16 kísérő repülést, 99 más repülőtérre való átrepülést – hajtott végre.¹³¹

„Sepilov hazudott”

November 18-án a TASZSZ közleményt adott ki arról, hogy Magyarországon új fegyveres erők alakultak. A Szovjetunió központi újságai nyilvánosságra hozták a szovjet kormány nyilatkozatát a leszerelés és a nemzetközi feszültség csökkentése érdekében megtett intézkedésekről.

A magyar fiatalok röplapokkal fordultak a szovjet csapatokhoz az alábbi felhívással:

„Orosz Barátaink!

¹³⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 2. p.

¹³¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 16. d. 34. p.

Ne lőjete! Titeket félrevezettek! Ti nem a reakciósök, hanem a forradalmárok ellen harcoltok.

Mi, harcoló magyarok független, demokratikus, szabad Magyarországot akarunk. Nektek fogalmatok sincs arról, hogy ki ellen harcoltok.

Ti nem fasisztákra, hanem munkásokra, parasztsokra, diákokra lőtök. Hagyjátok abba a harcot!”¹³²

November 19-én az ENSZ-közgyűlés plenáris ülésén a Szovjetunió külügyminisztere, D. T. Sepilov fellépett az ENSZ-nek Magyarország belügyeibe történő beavatkozási kísérletei ellen, értékelte a lezajlott eseményeket, kritikával illette mindazokat, akik nem vették figyelembe a Szovjetunió szempontjait és a magyarkérdést megvitatásra ajánlották. A magyar állampolgároknak a Szovjetunióba történő deportálásával kapcsolatos szóbeszédre reagálva a külügyminiszter kijelentette, hogy ilyen nem történt. [Sepilov hazudott – *Kirov*.]

November 20-án az ENSZ-közgyűlés XI. ülészakán Horváth Imre, Magyarország külügyminisztere felszólalása során többek között kijelentette: „Magyarország helyzetének kérdése a magyar nép belügye”. November 21-én a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma az ENSZ főtitkárához küldött táviratában a magyar állampolgároknak a Szovjetunióba történő kiszállításával kapcsolatos híreket tendenciózusnak nevezte. A tény az, állította a magyar Külügyminisztérium, hogy a letartóztatottak közül egyetlenegy sem szállított ki Magyarországra területéről. [A kommentár felesleges – *Kirov*.]

November 21-én a Szovjetunió külügyminisztere, D. T. Sepilov az ENSZ közgyűlésének plenáris ülésén megsemmisítő kritikával illette a kubai delegációt és az Egyesült Államok képviselőjét, akik a szovjet katonai parancsnokságoknak a magyarok vélt tömeges kiszállításával kapcsolatosan rágalmazó határozati javaslatot terjesztettek be.

A Magyar Forradalmi Bizottság röpcéduláin az alábbiak olvashatók:

„Kádár János!

Hiába bújssz a szovjet harcokcsik mögé. Mindegy, hogy te mit állítasz a magyar nép előtt. Hiába érkezett a mi országunkba 20 gyalogos hadosztály. A magyar nép a saját nemzeti zászlaját megvédi, és harcolni fog Magyarországra függetlenségéért. Le a Kádár-bábkormányral!

Munkások, vasutasok!

¹³² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 61. p.

Ne túrjáték az asszonyok és fiatalok Szovjetunióba való deportálását!”¹³³

A Szovjetunió külügyminisztere, D. T. Sepilov, november 22-én az ENSZ közgyűlésének plenáris ülésén felszólalásában követelte, hogy az ENSZ állja útját az agresszoroknak és a reakciós erőknél [milyen erőknél? – *Kirov*], és kijelentette: megengedhetetlen a magyarkérdésnek a nemzetközi helyzet kiélezésére történő felhasználása.

Ugyanezen a napon különböző városokban és lakóhelyeken a balassagyarmatihoz, a pásztóihoz és a salgótarjánihoz hasonló tartalmú felhívásokat és röplapokat terjesztettek. Balassagyarmaton például az alábbi felhívással fordultak a lakossághoz:

„Balassagyarmat lakói!

Ne barátkozzatok népünk gyilkosaival! A néma ellenállás legyen a mi fegyverünk. Hazaárulók azok, akik beszélnek az oroszokkal. Ne engedjétek az otthonaitokba a nép gyilkosait!

Gyerekek!

Ne menjetek az orosz tankokhoz! Ne barátkozzatok az oroszokkal, akik százezer, a hazához hű magyart öltek meg!”¹³⁴

A Pásztor dolgozóihoz szóló röplapon az alábbiak olvashatóak:

„... Munkások, parasztok, értelmiségiek, fiatalok!

Harcolni fogunk, amíg nem fogják teljesíteni követeléseinket:

1. A szovjet csapatok azonnali kivonása Magyarországról.
2. Nagy Imre kormányának a megalakítása.
3. Általános titkos választások minden alapvető párt részvételével.
4. Szabad kereskedelem.
5. Független, semleges Magyarország megteremtése.”¹³⁵

November 24-én Salgótarjában a bankot őrző szovjet egység tagjainak a következő felhívást adták át:

¹³³ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 7. p.

¹³⁴ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 17. p.

¹³⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 9. p.

„Szovjet katonák, tiszthelyettesek és tisztek!

Minket a II. világháború éveiben a ti bátorságotok bámulatba ejtett. Ti szétzúztátok a hitleri fasizmust, és most a szabadságszerető magyar nép ellen harcoltok.

A mi gyáraink és üzemek azoknak a munkásoknak a kezében vannak, akiknek fele az MDP tagja.

Mi nem akarjuk elhinni, hogy ti a magyar nép ellen harcoltok.

HAZA és SZABADSÁG nekünk SZENT!

Mi demokratikus és szabad életet akarunk! És ti ezt akarjátok elvenni? Ne lőj a magyarra! Ők a ti barátaitok.

A Szabadság – a mi közös ügyünk.”¹³⁶

„Letartóztatások voltak és lesznek”

I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja november 24-én Magyarország valamennyi katonai helyőrségének a parancsnokát (kommendánsát) Budapestre rendelte tanácskozásra. A Varsói Szerződés csapatainak főparancsnoka ezen az eligazításon értékelte a Magyarországon kialakult politikai és katonai helyzetet, majd meghatározta a helyőrség-parancsnokságok feladatait: „Az üzemi pártbizottságoknak nyújtsanak segítséget a pártszervezetek megalakításához és irányításához, és adjanak segítséget a pártszervezeteknek a munkások és alkalmazottak körében folytatott tömegpolitikai munkájához, gyakoroljanak befolyást a munkástanácsokra, a pártmunkások részére adjanak segítséget a pártszervezeteknek az ellenséges elemektől történő megtisztításához, a helyi államhatalmi szerveken keresztül ellenőrizzék a rendőrség munkáját, kutassák fel és kobozzák el a fegyvereket, biztosítsák a járőr- és őrszolgálat pontos ellátását, és emeljék a városparancsnokságok munkájának színvonalát”.¹³⁷

Ezen az ülésen felszólalt I. Szerov hadseregtábornok, a KGB elnöke is, aki a következőket mondta:

„Letartóztatások voltak és lesznek, de tudni kell, hogy kit kell letartóztatni. Az alábbi személyeket feltétlenül le kell tartóztatni:

¹³⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 15. p.

¹³⁷ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 60. p.

- a fegyveres ellenállás szervezőit;
- a sztrájkok és szabotázások szervezőit;
- a kormányellenes gyűlések szervezőit, a provokátorokat és a horthysta tiszteket;
- a kormányellenes szervezetek vezetőit”¹³⁸.

A KGB megtorló akcióinak elrejtése érdekében Szerov elnök szükségesnek tartotta, hogy a magyarok letartóztatását a jövőben magyarok hajtsák végre.

Az értekezleten Konyev marsall ismertette a szovjet kormánynak azt a határozatát, miszerint a Magyarország területén állomásozó magasabbegységek többségének a bázisán, a Különleges Hadtest megszűnésével egy időben, megalakítják a Déli Hadseregcsoportot.

November 26-án a TASZSZ közleményt adott ki arról, hogy Magyarországon megindult az élet normalizálódása, és Budapesten a munkások és alkalmazottak mintegy 80 %-a már felvette a munkát. December elején a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerejű rendeletet adott ki az 1956. október 23-a után külföldre távozottak közkegyelemben részesítéséről, ha azok 1957. március 31-ig visszatérnek.

December 2-án megkezdődött az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának több napig tartó ülése.

A lakosság nem dolgozott, sztrájkolt, és Nagy Imrének a kormányba való visszahelyezésén, valamint a többpártrendszer megvalósításán túl, a koncentrációs táborok felszámolását, a deportálások megszüntetését, az őrizetben és letartóztatásban lévők szabadon engedését, a nemzeti forradalomban és a sztrájkokban részt vevő személyek teljes ártatlanságának az elismerését, a szovjet csapatok kivonását, a külföldről Magyarországra irányított segélyszállítmányoknak akadálytalan és feltétel nélküli beengedését, és a küldeményeknek a Nemzetközi és a Magyar Vöröskereszt szervezetein át történő kiosztását követelték.

„Tiltakozunk az ellen – olvasható a felhívások egyikében –, hogy azt a felszabadító háborút, amelyet a munkások és fiatalok hősiiesen folytatnak és amelyet Magyarország népe lelkesen támogat, bárki és bármelyik kormány fasiszta ellenforradalomnak nevezze, hogy a szabadságért, a mi két-

¹³⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15. d. 159. p.

ségtelenül demokratikus jogainkért hősi halált halt ezer embert mint fasisztát megbélyegezze.”¹³⁹

A szovjet megszállás elleni tiltakozó harcba bekapcsolódott a nőmozgalom is. Az egész országban terjesztett röpcédulák egyikén az alábbiak olvashatóak:

„Magyar asszonyok, lányok és anyák!

A mi igazi forradalmunkat a kormány fasizmusként és ellenforradalomként rágalmozza. Ezzel bemocskolja a mi fiainkat, férjeinket, apáinkat, és megszégyeníti a mi halottaink emlékét.

Mi a férjeink helyett tiltakozunk ezek ellen a rágalmozak ellen. December 4-én, egy hónappal a második szovjet ortvátadás után, reggel 11 órakor kimegyünk az utcára, és némán, teljes méltósággal a Hősök terére vonulunk, és koszorúinkkal feldíszítjük a hősök emlékművét.

11-től 12 óráig az utcákon a mi tüntetésünk résztvevőjeként csak nők tartózkodjanak!

Ne engedjetez semmilyen provokációnak, ne engedjetez férfit a mi sorainkba! Nem adunk okot arra, hogy minket fegyverekkel oszlassanak szét, vagy szétszórják a mi menetünket!

Magyar nők, Csepel és Újpest munkásnői, Budapest női lakossága! Most a mi egységünktől, a mi fegyelmezettégünktől, a mi öntudatunktól függ a forradalom ügye.

Mindnyájan ott leszünk!”¹⁴⁰

December 6-án a felkelők fegyveres erejének vezetése, a Magyar Forradalmi Szövetség és a bükki partizánerők törzse Magyarország lakosságát a felkelés nemzeti mozgalmának megalapításáról tájékoztatta. A Magyar Forradalmi Szövetség az alábbi felhívást tette közzé:

„Magyarország lakói! Dolgozók, parasztoz, értelmiségiek, egyetemisták... Bajtársak!

A MFSZ vezetése a leghatározottabb formában elítéli a Szovjetunió példátlan provokációját, amely a Magyar Népköztársaságban a rend és a néphatalom ellen irányul.

Ilyen véres támadás a mi népünket és a mi népünk államát az elmúlt 10 évben nem érte.

¹³⁹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 1. p.

¹⁴⁰ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 8. p.

Számos szovjet hadosztály bombázta és rombolta országunk fővárosát és más városait.

A dolgozók tízezrei, közöttük vétlen járókelők, és a szabadság bátor harcosai, akik ellenálltak, meghaltak vagy megszótktek. Tájékoztatni akarjuk a magyar népet, hogy ezzel a példátlan provokációval a Szovjetunió Magyarországot véglegesen gyarmattá akarja tenni.

A leghatározottabb formában kinyilvánítjuk, hogy mi elszántan nem engedjük, hogy eltérítsenek bennünket a demokrácia útjától, hogy a Szovjetunió vagy más ellenséges erők megdöntsék a mi népi államunkat és megmásítsák a nép szent akaratát.

Kéréssel fordulunk az ENSZ-hez, hogy a Szovjetuniót a Magyarországon tartózkodó csaptainak a kivonására hívja fel, és nyilvánítsa Magyarországot semleges állammá.

A magyar nép az ENSZ határozata szellemében – a függetlenség és az egyenjogúság alapján – békében kíván élni a szomszédaival és a világ minden országával.

A magyar nép – bármilyen államformába való tartozás nélkül – meg akarja erősíteni és a jövőben tovább kívánja fejleszteni a forradalom vívmányait.

Ezzel megvalósul a magyar nép százéves álma. A forradalmi harc, amelyért az őseink a múltban harcoltak és jelenleg is harcolnak, vég eredményben a szabadság és függetlenség ügyének a győzelméhez vezet. Ez a hősiesség számára lehetővé teszi a nemzetközi kapcsolatokban alapvető nemzeti érdekünk megvalósítását, a semlegesség kinyilvánítását.

A szomszédainkhoz, a közeli és távoli államokhoz fordulunk, hogy tiszteljék és segítsék a magyar nép megmásíthatatlan akaratát és döntését.

Magyarország lakossága!

Felhívjuk a magyar népet, hogy a népi demokrácia tízéves vívmányait hősiességgel és szervezettel védje meg. Segítsetek, és harcoljatok a teljes győzelem elérése érdekében!!!

Sztrájkokkal és fegyverrel mindnyájan harcolni fogunk a néparuló, a Rákosi–Gerő–Kádár-bábkormány és a szovjet hadsereg ellen.

Éljen Magyarország! Éljen a dicsőséges magyar nép!”¹⁴¹

¹⁴¹ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. mell. 1. p.

December 9-én a kormány feloszlatta és törvényen kívül helyezte a munkástanácsokat, így a Központi Munkástanácsot is. Tiltakozásként a kormánynak ez ellen a döntése ellen országos általános 48 órás sztrájkfelhívást tettek közzé.

És ami utána következett

December 18-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete alapján a Magyarországi hadműveletekben való részvételért, „a harci feladat teljesítése közben tanúsított bátorságért és hősiességéért” több mint 10 ezer szovjet tiszt és katona kapott kitüntetést. Az internacionalista és katonai kötelesség teljesítése közben tanúsított férfias és bátor helytállásért a „Szovjetunió Hőse” kitüntetést 26-an – közülük 14-en a haláluk után – kapták meg.

Ugyanezen a napon az SZKP KB elnöksége megvitatta a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok „méltatlan tevékenységével” kapcsolatos előterjesztést.¹⁴²

1956 novemberében–decemberében emberek tízezrei hagyták el az országot. Összességében a menekülők száma kb. 200 ezer fő volt.

1957. március 15-én a Szovjetunió honvédelmi minisztere, G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja a Németországban tartózkodó szovjet hadseregcsoport vezető állományának értekezletén, felszólalásában az 1956. október–novemberi magyarországi eseményeket az alábbiak szerint értékelte:

„Kezdetben Magyarországon két hadosztályunk állomásozott. Az egyik az osztrák határt fedezte, a másik bevonult Budapestre és ott »felszívódott«. A magyar hadsereg egységei kezdtek átállni az ellenforradalom oldalára. Szükségessé vált, hogy a hadosztály alakulatait kivonjuk Budapestről. Mi kivontuk ezt a hadosztályt.

Ezt követően titokban Magyarországra rendeltünk még 12 hadosztályt, amelyek közül néhány a Kárpátokból, Romániából és az Odesszai Katonai Körzetből indulva egy nap alatt kb. 400 kilométert tett meg. November 4-re virradó éjszaka harckocsiszázadainkat a repülőterekhez rendeltük.

¹⁴² FEVKA, 32. f. 701 291. op. 1. d. 2. p.

Harcocsijaink elfoglalták a le- és felszálló pályákat, ágyúcsöveiket a repülőgépekre irányították és tüzet nyitottak azokra, amelyek megpróbáltak felszállni.

Megszálltunk minden rádióállomást és hírközpontot, minden állami és nemzetközi hírközlő eszközt birtokba vettünk. A tábornokok lakásait és minden katonai törzset bekerítettünk, a Honvédelmi Minisztérium »fejeit« jó előre, már éjjélkor – hogy ne adjunk nekik lehetőséget az ellenállás megszervezésére – foglyul ejtettük.

A magyar csapatokat, a légvédelmi tüzérséget, a harckocsikat és másokat csapataink minden oldalról bekerítették és a kormányintézményekkel együtt blokád alá vették.

A magyar hadsereg erős volt, állományába 120 ezer ember, kb. 700 harckocsi, 5 ezer ágyú, néhány repülőhadosztály és -ezred tartozott. A magyarok nem rossz harcosok, ezt mi tudtuk az I. és II. világháború tapasztalataiból. Ez a hadsereg pontosan 5 perc alatt megszűnt létezni.¹⁴³

Íme az 1956. őszi magyarországi katonai beavatkozás rövid története.

A Magyar Október és a jelenkor

Az MSZMP KB 1989-ben létrehozott különbizottsága¹⁴⁴ által kiadott jelentésnek a figyelembevételével az 1956-ban bekövetkezett eseményekkel kapcsolatos véleményem az alábbiakban foglalható össze:

Az SZKP XX. kongresszusa után, 1956 nyarára a Rákosi- és Gerő-csoportnak a hatalmon maradása több mint lehetetlenné vált. 1956. október 23-án a magyar sztálinizmus megszüntetése és a szocializmus megújítása érdekében népfelkelés tört ki.

¹⁴³ FEVKA, 32. f. 701323. op. 3. d. 47–59. pp.

¹⁴⁴ Az MSZMP KB által kiküldött, Pozsgay Imre vezette 15 tagú bizottság az elmúlt évtizedek történetének, az 1989-re kialakult helyzetnek az elemzésére és új programnyilatkozat kidolgozására kapott megbízást. A munkabizottság „Történelmi utunk – A munkabizottság állásfoglalása a jelen helyzet kialakulásának történelmi okairól” címmel készített jelentése 2. része foglalkozik a magyarországi válság kibontakozása és az 1956. októberi népfelkelés kérdéseivel. Társadalmi Szemle – a Magyar Szocialista Munkáspárt elméleti és politikai folyóirata, XLIV. évf. (1989) Különszám.

Az 1956. október 31-én Kádár János és Nagy Imre vezetésével megalakult MSZMP kinyilvánította azt a szándékát, hogy teljesíteni kívánja a nép igazságos követeléseit, amelyek a demokratikus szocialista megújulás elengedhetetlen feltételei. Az MSZMP politikáját a nemzeti függetlenség és szuverenitás kimondása, a pártnak a hatalomban kialakult monopóliumának megszüntetése, a munkásönkormányzatok és a többpártrendszer elismerése alapján tervezték kialakítani.

A szovjet kormány azonban, ellentmondva az október 30-án kiadott nyilatkozatának, döntést hozott a katonai beavatkozásról és a felkelés leveréséről.

A Rákosi–Gerő-szárny restaurációs törekvéseinek veszélye láttán az MSZMP Kádár János vezette szárnya novemberben magára vállalta a konszolidáció feladatainak a végrehajtását. Az új vezetés, eltekintve a kezdeti elszigeteltségtől, gyökeres változtatásokra törekedett. Azonban ez a történelmi szituáció megrázó emberi tragédiákat és súlyos ellentmondásokat idézett elő.

Ez az MSZMP mindkét alapító vezetőjére vonatkozik. Nagy Imre november 4-e után semmilyen engedményekre nem volt hajlandó, ő inkább a mártírhalált választotta.

Kádár János nehéz kompromisszumok meghozatalára kényszerült. A nemzetközi kommunista mozgalom és a belső konzervatív csoportok vezetői kegyetlen leszámolást, Nagy Imre és barátai halálát követelték.

Bár 1956 végén Kádár János maga is elismerte a többpártrendszert, kénytelen volt elfogadni a monolitikus politikai felépítést és a központi tervgazdálkodást. Ezen túlmenően ideiglenesen kénytelen volt lemondani a már november 4-e után előkészített reformokról. Azonban Kádár János – emlékezve minderre – óvatos, fokozatos, részenkénti változtatások formájában, a politikában bekövetkezett stílusváltás segítségével igyekezett az MSZMP 1956-os terveiből megvalósítani mindazt, ami a szovjet beavatkozás következtében akkor nem volt megvalósítható.

1990. május 2-án a Magyar Országgyűlés törvénybe foglalta, hogy 1956 októberében Magyarországon forradalom robbant ki, és felszabadító háború bontakozott ki, melynek keretében a néptömegek fegyverrel a kézben léptek fel a sztálini zsarnokság ellen, az ország függetlenségének a helyreállításáért, és ezt a forradalmat a szovjet csapatok segítségével verték le.

1991. október 24-én az „Izvesztija” a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elnöksége sajtószolgálatának a vezetőjére, Gracsovra hivatkozva közleményt jelentetett meg arról, hogy a szovjet vezetés a szovjet csapatoknak az 1956-os magyarországi eseményekbe történt beavatkozását fenntartás nélkül elítéli és a nemzetközi joggal ellentétesnek tartja.

A mi segítségnyújtásunkkal kapcsolatban felmerültek más szempontú, ellenkező előjelű értékelések is. A szovjet vezetésnek és a Magyarország földjére lépő szovjet csapatok tevékenységének másfajta értékelését adta a következő röplap is:

„Miért jöttetek ti Magyarországra? Lehetséges, hogy nem tudjátok, kik ellen harcoltok? Ti a magyar nép ellen harcoltok. Nem tudjátok, hogy a magyar nép gyűlöli a szovjet hadsereget? Nem látjátok a rátok irányuló gyilkos tekinteteket? Nektek azt mondták, hogy Magyarországon sok fasiszta van, vagy hogy hadgyakorlatok vannak? És ti hisztek ezeknek a szavaknak? Minden nép, minden ország, minden ember megveti a szovjet kormányt. Mi nem vagyunk fasiszták! Mi az utolsó csepp vérünkig a szabadságért harcolunk. Miért ölitek a magyar népet? Budapesten 60 ezer munkás, gyerek és asszony esett el. Mindannyian szovjet golyók áldozatai. Szovjet katonák tüzet nyitottak a békés lakosságra. Mi nem akarunk ilyen szovjet–magyar barátságot!”¹⁴⁵

A Magyarországnak adott „segítség” napjától 1996 őszéig 40 év telt el. A kelet-európai országokban lezajlott demokratikus átalakulás eredményeként a szovjet politikai és katonai vezetés szóban forgó akcióját a magyar nép és a magyar kormány elítéli.

Ma a nemzetközi helyzet vizsgálatával lehet tisztázni, hogy miben hibáztunk mi 1956-ban. Lehetséges, hogy ennek a hibának a gyökerei az 1948-as fordulatig nyúlnak vissza, amikor Sztálin ráerőszakolta Rákosi és kiszolgálói segítségével Magyarországra a szovjet modell és a szovjet sablon lemásolását?

Lehetséges, hogy a háborús készülődés feszített üteme, az elhibázott iparosítás és az erőszakos kollektivizálás tönkretették Magyarországot?

Vagy 1956 őszének tragédiájához az alacsony életszínvonal, a tömeges jogtiprás és megfélemlítés, a nemzetek megalázása és érdekeiknek a molo-tovi külpolitika nagyhatalmi érdekeinek való alárendelése vezetett?

¹⁴⁵ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 311. p.

Lehet, hogy Sztálin halálát követően, 1953-tól Magyarországon Nagy Imre kormányprogramjának meghirdetésével a sztálinizmus ellen megkezdett harc nem tetszett a szovjet vezetésnek?

De felmerülnek más, még mélyebbre ható kérdések is. Például, hogy a szocializmus humánusabb és demokratikusabb koncepciója miatt totalitarizmust és totális államot szült, amely állam igényt tartott a más országok és népek ügyeibe történő beavatkozásra?

Ahogy azt már az előzőekben említettük, az 1956-os őszi események korábbi értékelését a magyar országgyűlés felülvizsgálta. Ezt elfogadták az orosz kutatók is. 1956. október–novemberének eseményeit ők is a sztálinista–rákosista rezsim elleni népfelkelésként, a nemzeti függetlenség és a demokratikus reformok megvalósításáért kibontakozott széles társadalmi mozgalomként értékelték.

Tették ezt annak ellenére, hogy ehhez a mozgalomhoz kapcsolódtak a magyar kommunisták elleni terrort megvalósító ellenforradalmi és bűnöző elemek is, akik a saját érdekükben kihasználták a megmozdulásokat.

A Magyar Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának közleménye szerint 1956. október 31-ig az ország különböző börtöneiből 13 286 rabot engedtek ki, 9962 köztörvényest és 3324 politikait.

A kiszabadított rabok nagyobbik része bekapcsolódott az új élet megteremtéséért folytatott harcba, a felkelők fegyveres csoportjaihoz csatlakozott, míg másik része, a közbüntényesek erőszakos terrorcselekményeket hajtottak végre, raboltak és fosztogattak a haza függetlenségéért folytatott harc zászlaja alatt.

Az így kialakult helyzetben a fegyveres erők bevetése a magyar nép legnagyobb nemzeti tragédiáját idézte elő. A megtorlás áldozatai lettek azok, akik részt vettek a felkelésben vagy részesei voltak annak, és a megtorlás részét képezte Nagy Imre miniszterelnöknek és honvédelmi miniszterének, Maléter Pálnak kivégzése is.

Nem maradhatunk meg a régi értékelésnél

1989 júniusában Nagy Imre és mártírtársai földi maradványainak újratemetése Magyarországon a nemzeti megbékélés kezdetét és az 1956 októberében és novemberében történtek radikális átértékelését jelentette.

Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogyan értékeljük a Szovjetunió-
nak és fegyveres erejének az eseményekben játszott szerepét. Úgy tűnik,
nem maradhatunk meg a régi, egyértelmű meghatározás mellett, mely
szerint a magyar népnek internacionalista segítséget nyújtottunk az ellen-
forradalom elleni harcában, mivel a Szovjetunió-
nak és kormányának, valamint a szovjet diplomáciának az 1956-os események menetében ját-
szott szerepe következetlen és ellentmondásos volt.

A jelenlegi magyar politikusok nyilatkozataiból világossá válik, hogy a
Nagy Imre-kormányban a szovjet csapatok tevékenységével kapcsolatban
nem volt egyöntetű a vélemény. A szovjet beavatkozás Nagy Imrének arra
a nyilatkozatára volt válasz, amelyben a Varsói Szerződés szervezetéből
történő kilépés lehetőségét vetette fel. Ez a nyilatkozat törvénytelen volt,
mivel azt annak az országgyűlésnek a jóváhagyása nélkül tette, amelyik
1955-ben a Varsói Szerződés megkötését ratifikálta. Jogi szempontból
szintén törvénytelen a szovjet katonai beavatkozásról hozott döntés is. A
Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt Moszkva jelölte ki, és a
szovjet csapatok szállították Budapestre. A beavatkozás kéréséről hozott
döntést az országgyűlés nem ratifikálta.

Igaz, később a Kádár-kormány által hozott intézkedéseket az 1958-ban
megválasztott országgyűlés támogatta és megerősítette. A Magyar Nép-
köztársaság országgyűlése később bizalmat szavazott Kádár János kormá-
nyának.

Ha azonban egyszer Oroszország demokratikus jogállam akar lenni,
akkor a magyar kormány és a nép, valamint a hadsereg között kialakult
belső problémának szovjet csapatok segítségével történő megoldását jogi
szempontból lehetetlen megindokolni.

Az erőpolitika eszközeként vették igénybe 1956-ban a szovjet katonai
csapatkontingenst, mivel a magyar pártvezetés a felmerült kérdéseket
politikai eszközökkel nem volt képes megoldani. A Szovjetunió egész
pártpolitikai munkája a csapatok befolyásolására irányult; arról igyekeztek
meggyőzni a hadsereget, hogy a magyar népet védik az ellenforradalom
ellen, és internacionalista kötelességként egy baráti országnak nyújtanak
segítséget a szocializmus védelméhez. A hadműveletek alatt a szovjet
csapatok nagy munkát végeztek a helyi lakosság és a Magyar Néphadse-
reg csapatai között. A november 4-től 9-ig tartó időszakban Budapesten
több mint 15 millió röplapot terjesztettek.

A Különleges Hadtest politikai osztálya november 4-e és 26-a között kb. 150 rádióadást közvetített Budapest lakosságához.

A szovjet csapatok a „Forgószél” hadművelet időszakában összesen 30 millió röpcédulát szórtak szét. Összehasonlításképpen: a szovjet csapatok 1945-ben, a berlini támadó hadművelet során, 13 millió röplapot terjesztettek.

A szovjet csapatok harci feladataikat olyan körülmények között hajtották végre, amikor a saját hazája védelmére felkelt lakosság jelentős része ellenségesen állt szemben csapatainkkal, amelyek mélyen meg voltak győződve küldetésük igazságosságában és abban, hogy katonai és internacionalista kötelezettségeket hajtanak végre.¹⁴⁶

A szovjet csapatok veszteségei

Ebben a véres háborúban a szovjet csapatok az alábbi veszteségeket szenvedték el: 640 fő – 85 tiszt és 555 sorkatona – meghalt, 1251 fő – 114 tiszt és 1137 sorkatona és tiszthelyettes – megsebesült, 5 tiszt, 13 tiszthelyettes és 49 sorkatona nyomtalanul eltűnt. Más okok következtében 2 tiszt, 2 tiszthelyettes és 11 sorkatona életét veszítette. A szerző számításai szerint az elesettek, megsebesültek és nyomtalanul eltűntek száma 1982 fő. [Részletes bontásban az 1. számú mellékletben látható.]

A szerző által felsorolt adatok, amelyek kissé különböznek azoktól, amelyek az 1993-ban G. F. Krivosejev szerkesztésében kiadott, „A titok feltárul: a Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság Fegyveres Erőinek veszteségei háborúban, harctevékenységekben és katonai konfliktusokban, Statisztikai elemzés) című műben található. A fenti mű szerzői a végleges veszteségeket 722 főre – ezekből 92 tiszt és 630 katona és tiszthelyettes – becsülik. Ezek a számok – 720 és 722 – arról tanúskodnak, hogy a statisztikai elemzés szerzői helyes úton járnak a szovjet csapatoknak az 1956-os magyar események során elszenvedett veszteségeinek az értékelésében.¹⁴⁷

¹⁴⁶ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 17. d. 49. p.

¹⁴⁷ „Grif szekretnosztyi sznyjat: Potyeri Vooruzsonnüh Szil SZSZSZR v vojnah, bojevüh gyejsztvijah i bojevüh konfliktah: Sztatiszticeszkoje issledovanyije” Szerkesztette G. F. Krivosejev. Moszkva, 1993. Vojenizdat. Sz. 397.

Ugyanabban az időben a „veszélybe került” hazáról történő gondoskodás és az internacionalizmus magasabb érdekei lehetővé tették a megtorló szervezetek a bevetéssel egyet nem értő katonák személyiségjogainak a megsértését. Tisztek és katonák a rendszer túszáivá váltak. Ma még nem beszélhetünk a KGB Harmadik Főcsoportjának főnöke, Leonov altábornagy feljelentéséről, amelyben a szovjet hadsereg 200 olyan katonájának és azok családtagjainak a neve szerepelt az összes katonai körzetből és hadseregcsoportból, akik mertek a hivatalostól eltérő, saját értékelést adni, és akik a párt- és állami személyek szavaival és tetteivel ellentétben bűnnek tartották a Magyar Népköztársaság belügyeibe történő katonai beavatkozást.¹⁴⁸

A párt- és állami funkció kisajátítása a XX. kongresszus utáni „olvadás” ellenére ismét megmutatkozott, amely a szervezett ellenzék betiltását, az alapvető szabadságjogok korlátozását, a korlátlan állami erőszak ideológiájának az alkalmazását jelentette a „kis” magyar háborúban és bármilyen másként gondolkodóval szemben. A Magyarország belügyeibe való beavatkozással egyet nem értő tisztek és családtagjaik, mivel a hivatalostól eltérő saját véleményüket kifejezésre juttatták, a pártbizottságoktól és az állam megtorló szerveitől erkölcsi és egyéb más kárt szenvedtek.

Az állami és pártszervek által megszürt, egyoldalú információk kiadása és a tömegpropaganda lehetővé tette az országban, hogy a szovjet emberek megőrizzék agyuk „frissességét”, amit nem terheltek olyan felesleges tudással, ami lehetőséget adott volna a dolgok összehasonlítására, az elgondolkodásra és a kételkedésre.

A háború utáni történelem során a mi polgári kormányunk nemegyszer tálcán nyújtotta a haza védőit a katonai vezetőknek, „javasolva”, hogy bűnös parancsokat adjanak ki a nekik alárendelt csapatoknak, és ha ezeket a parancsokat nem teljesítették a Legfelsőbb Tanács által jóváhagyott katonai eskü értelmében, akkor az a törvény szigorát, valamint a szovjet nép általános megvetését vonta maga után, mind a tábormokok, mind a közkatonák esetében.

Ezekon a dolgokon sajnos kevesen gondolkodtak el, mi több, meg sem próbálták megérteni, felfogni. A parancs alkotmányosságát és jogosultságát a katonák soha nem vonták kétségbe. Ez tette lehetővé, hogy a párt- és

¹⁴⁸ FEVKA, 32. f. 701 291. op. 37. d. 192–340. pp.

az állami nomenklatúra a fegyveres erőkkel és a társadalmi tudattal a saját érdekeiknek megfelelően manipuláljon. A katonáknak a politikai oktatások során előre kidolgozott ideológiai témákkal, instrukciókkal „tölték tele az agyát”, és így azok az államgépezet megbízható „csavarjai”, megbízható végrehajtók maradtak. Az ideológiai kényszer tönkretette az erkölcsöt, de nem tudta megcsonkítani a történelem emlékezetét.

Időnként felmerül a kérdés, hogy a csapatok „lemondhattak” volna-e erről a „felszabadító” küldetésről? Ha történelmi összefüggésekbe, egy konkrét időszakba illesztve vizsgáljuk meg az eseményeket, akkor úgy gondoljuk, hogy nem. Bár egyes, ma már bölcs emberek készek az egész bűnt a hadseregre hárítani. De sajnós sem elég bölcssek, sem elég bátrak nem voltak, amikor az események zajlottak.

Szeretném remélni és hinni, hogy a csapatok sok halálos áldozattal járó, népellenes bevetése Magyarországon és Csehszlovákiában, Afganisztánban, Novocserkaszban, Tbilisziben, Bakuban, Vilniusban, valamint két alkalommal Moszkvában és Csecsenföldön a tények elemzésére készíteni az állami és katonai vezetést, és megérteti velük, hogy a jövőben nép és hadsereg nem állhat szemben egymással. A tiszt és a katona a haza elemi része – az ő történelme, földrajza és valóságos arculata –, aki mindig kész bátran kiállni a haza védelmére, ha azt külső agresszió fenyegeti, és mindig kész segítséget nyújtani az elemekkel folytatott harchoz. De nem kell vérét ontani és életével fizetni a vezetők és bizottságok meredek és kevésbé meredek határozataiért, váratlan döntéseiért, amelyekből a mi életünkben több mint sok volt.

A csapatok kivonultak, a sírok ott maradtak

Telnek az évek, változik a világ, új kapcsolatok épülnek az államok, a népek és a hadseregek között. Kelet-Európa országainak kapcsolataiban a „korlátozott szuverenitás doktrínájának” a helyébe az igazi szuverenitás, a fejlődés útjainak önálló megválasztása, az államok és népek önrendelkezésének a joga, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás lép.

1991 nyarán Magyarországról kivonultak a szovjet csapatok, de ott maradtak a katonák és tisztek sírjai. Azok a párt- és állami vezetők, akik az embereket harcba küldték, hogy elrejtsek a szovjet emberek elől az iga-

zságot a hadüzenet nélküli háborúról, az esetteket idegen földben hagyták, mert hiszen róluk nem adott hírt a hivatalos tájékoztatás.

A szovjet katonák a nagy honvédő háborúban és Afganisztánban a legnagyobb fokú bajtársiasságot tanúsították sebesült társaikkal, és kötelességüknek tartották, hogy halottaikat eltemessék.

Nem is olyan régen az afganisztáni deszantosok – ahogy arra Nyikolaj Kravcsenko gárdaalezredes, a Szovjetunió Hőse emlékezik – heteken keresztül járták a hegyeket és mentették ki a tűzből sebesült bajtársaikat. A harctól elcsigázottan ereszkedtek le a mély katlanokba, hogy onnan is kiemeljék az elesett bajtársak testét. Azután a halott bajtársat még napokon keresztül a vállukon vitték az izzó hegyek között, amíg egy odaérkező helikopter fel nem vette a szomorú terhet fedélzetére, hogy végül is az elesett katonát tisztességgel átadják a szülőföldnek. Ilyen epizód számtalan volt. A deszantosok számára ez törvény volt.¹⁴⁹

Magyarország 1956. őszi eseményeiről elgondolkodva arra a következtetésre jut az ember, hogy ott demokratikus átalakulás kezdődött, amely a magyar népnek és azoknak a szovjet családoknak a tragédiájához vezetett, amelyek apát, fiút, hozzátartozót vesztek el ebben a harcban.

Közel negyven év múltán

A kilencvenes években, közel 40 év múltán az orosz történészek nyilvánosságra hozott munkái lehetőséget adnak az akkori szovjet diplomácia, a kormány, a párt és a hadsereg szerepének az újraértékelésére az 1956-os magyar őszi véres drámájában. Ez elsősorban az újabb beavatkozások elkerülésének garanciája. Másodsorban komoly tanulság a mi állami vezetőink számára a fegyveres erők bevetésével kapcsolatos politikai döntések meghozatalakor. Harmadszor lehetővé teszi Oroszország tekintélyének megszilárdítását a világ közvéleménye előtt, továbbá megerősíti a bizalmat az orosz–magyar kapcsolatokban.

1991. november 13-án az „Izvesztija” közétette a TASZSZ-nak a magyarok 56-os Szövetségétől származó információját, amely szerint állítólag megtörtént tény, hogy a Szovjetunió követségének udvarán 2200 szov-

¹⁴⁹ Szoldatszkaja Pravda. 1990. augusztus 2. sz. 8. p.

jet katonát agyonlőtték azért, mert átálltak a magyar forradalom oldalára és támogatták a felkelőket. 1991. november 16-án a KGB-nél lefolytatott előzetes vizsgálat után a Katonai Főügyészség rehabilitációs kérdései feletti felügyeletet ellátó A. Boriszkin vezérőrnagy a „Krasznaja Zvezda” című újságban arról nyilatkozott, hogy a Katonai Főügyészség levéltáraiban nincsenek és nem is voltak dokumentumok Budapesten az 1956-os őszi eseményekkor, a Szovjetunió nagykövetségének az udvarán és más helyeken kivégzett szovjet katonákkal kapcsolatosan. A „Pravda” 1991. november 23-i száma a TASZSZ információját „rosszindulatú kitalációnak” minősítette. A szerző ezzel kapcsolatban a következőket tartja szükségesnek megjegyezni: a katonai levéltárakban lévő és áttanulmányozott dokumentumok és hadijelentések a szovjet katonák tömeges kivégzésével kapcsolatos állításokat nem erősítették meg. A történész véleménye szerint a magyar 56-os Szövetség elnökének a kijelentése megalapozatlan.

A. Boriszkin tábornok válaszát azonban pontosítani kell. A Katonai Főügyészségnek tudnia kellett volna, és adatokkal kellett volna rendelkeznie arról, ha a parancsnokok parancsát a katonák tömegesen megtagadják. Előfordult azonban, hogy megtagadták a bűnös parancsok végrehajtását, de ezeket az eseteket nem vizsgálta a Katonai Ügyészség, mert az ilyen esetekben a kivégzetteket hadi veszteségként írták le. „Eltüntették a nyomokat” – ahogy a nép mondja.

Így történt ez akkor is, amikor Sz. T. Kocsnyev őrnagy gyávaságért és a parancs megtagadásának kísérletéért P. Sz. Pidlitejcsuk sorkatonát agyonlőtte. Ahogy ez a hadosztály által lefolytatott vizsgálat anyagaiból kitűnik, abban a helyzetben el lehetett volna kerülni a legszigorúbb büntetést. A Szovjetunióba való visszaérkezése után a tisztet letartóztatták, és 5 nap szobafogságra ítélték.

A szóban forgó eset nem csak arról árulkodik, hogy a mi országunkban az élet ára öt nappal egyenértékű, hanem rávilágít a magasabbegységeknél és egységeknél a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészi szervek munkájának minőségére is. Ezért nem váltak a hasonló esetek az ügyészi vizsgálat tárgyává. A „Pravdának” ebben az esetben célszerűbb lett volna hallgatnia.

A hruscsovi–kádári megegyezés ára

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának kádárista Tájékoztató Hivatala 1957-ben nyilvánosságra hozta, hogy az „1956. október 23-tól december 1-jéig tartó időszakban az ország rendelőintézeteiben, kórházaiiban és a Vöröskereszt ideiglenesen berendezett intézményeiben kórházi és ambuláns ellátásban 12 971 sebesült részesült”. A sebesültek teljes létszáma ezt a számot meghaladja, mivel a könnyű sérültek között voltak olyanok is, akiket csak otthon ápoltak.

A fentiekben említett, 12 971 sebesülés túlnyomó többsége Budapesten történt. A budapesti kórházakban, rendelőkben és a Vöröskereszt ideiglenesen felállított helyiségeiben 11 513 sebesült, míg a többi városban és településen 1458 sebesült kapott kezelést és orvosi ellátást. Kórházi ápolásban – a főváros kórházaiban – 6731 sebesült részesült. Közülük 559 fő meghalt.

A Központi Statisztikai Hivatal információi szerint 1956-ban, október 23-tól az év végéig, az állami egészségvédelmi szervek közel 20 000, a harcban megsérült embernek nyújtottak segítséget. Az ellátásban részesített sérültek 67%-a kórházi fekvőbeteg volt. A kórházban ápoltak 8%-a meghalt. A sérültek 25 %-a 18 évnél fiatalabb volt, és több mint fele a 19 és 30 év közötti korosztályhoz tartozott.

A Nauka Kiadó által 1993-ban publikált „Magyarország – 1956. A válság történetének körvonalai” című munka szerint az 1956. október 23. és december 31-e között megsebesültek száma 19 226 fő (163. oldal).

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa kádárista Tájékoztató Hivatalának közleményében az olvasható, hogy Budapesten a kerületi tanácsok 1956. október 23-a és november 30-a között 1191 harc közben és gyilkosságok miatt bekövetkezett halálesetet regisztráltak. Ez a szám magában foglalja a kórházban elhunytakat is.

Budapesten azonban, véleményem szerint, ennél többen haltak meg. A felkelés ideje alatt a temetkezési vállalatok a temetőken 1230 embert temettek el. Ezenkívül a lakóházak közelében és a tereken kb. 500 embert hantoltak el. Ezért a Budapesten meghaltak száma, figyelembe véve a fenti adatokat, de a szovjet csapatok veszteségei nélkül, kb. 1800 fő volt. A Központi Statisztikai Hivatal közleménye szerint az országban október 23-án és az azt követő napokon kb. 2700 ember halt meg.

Az elhunytak közül az Anyakönyvi Hivatalban 2195 főt jegyezték be, míg 307 elhunyt személye a Statisztikai Hivatalnak a temetésekről és exhumálásokról kiadott közleményei és bejelentések alapján vált ismertté. Feltehető, hogy ezenkívül 100-150 olyan elhunyt is van, akiket nem exhumáltak, illetve akiknek a halálát nem jelentették be.

Az országban az egész időszak alatt történt halálesetekből 1945, az összes elesettek 78%-a, Budapesten következett be. A fővárosban elpusztult személyek 85%-a budapesti lakos volt. Az elesettek 20%-a 20 évnél fiatalabb, míg 28%-a 20 és 29 év közötti életkorban volt.

A felsorolt adatokat ma már tüzetes vizsgálatnak és tanulmányozásnak kell alávetni. Ilyen következtetés levonására az Oroszország katonai levéltáraiban található adatok alapján nyílik lehetőség.

Magyarországon a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala által 1957-ben, majd – külön kiadásban – 1981-ben kiadott közleményben adatokat találunk a különböző városokban elesett magyarok számáról. Az 1981-es különkiadás adatai szerint Veszprém védelmében 67 fő halt meg. Ezzel ellentétben a szovjet csapatok jelentéseiben az elesettek számát 217 főben határozták meg. Másik példa: a levéltári dokumentumok azt bizonyítják, hogy Budapesten, a Corvin köz védelmében több mint 500 felkelő esett el.

A Vezérkar Hadművelési Csoportfőnökségének dokumentumai, a Különleges Hadtest, valamint a 8. és 38. hadseregek parancsnokainak és törzseinek hadijelentései alapján megállapíthatjuk, hogy a szovjet katonai beavatkozás következtében a felkelők közül több mint ötezren estek el.

A harcok következtében az épületekben és berendezésekben jelentős károk keletkeztek. Sok volt a fosztogatás, de különösen nagy veszteséget szenvedett az ország a termelés és szállítás kiesése következtében.

A harcok, a sztrájkok, a termelés szervezatlensége következtében az iparban kiesett árutermelés értéke 9 milliárd forintot tett ki, ezzel az összeggel csökkent az 1956-os nemzeti jövedelem. A fosztogatások és a rombolás súlyos veszteségeket okoztak az állami árukészletekben, berendezésekben, a kereskedelmi és közlekedési hálózatban, a termelési eszközökben és a raktárakban.

A kereskedelem és a közétkeztetési vállalatok üzleteiben és raktáraiban a pusztítás és veszteség következtében 500 millió forintnyi áruvesztés következett be, a berendezések rongálása miatti veszteség értéke további 259 millió forintot tett ki. A teljes kár összege 759 millió forint volt.

A Magyar Államvasutak kára 759 millió forint volt. A katonai raktárak fosztogatása következtében elszenvedett kár összege kb. 100 millió forint volt. Budapesten, a harcok alatt az épületekben mintegy 1 milliárd forintnyi kár keletkezett. Mindezek, a termelőüzemekben a munka beszüntetéséből, a fosztogatásokból és rombolásból eredő veszteségek, és az épületekben keletkezett kár, Magyarország 1956-os nemzeti jövedelmét 11,5 milliárd forintra csökkentette.

A Budapesten végrehajtott rombolásokról a hadi levéltárakban őrzött fotódokumentumok és jelentések a mai kutatóknak lehetővé teszik a Tájékoztatási Hivatal által 1957-ben közzétett adatok pontosítását.

1958-ban a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Nagy Imrét és követőinek csoportját a fennálló rendszer megdöntése céljából szervezett összeszküvésben való részvételért elítélte. Nagy Imre mártírhálált halt, felakasztották. Kádár új rendszere a felkelésben való részvételért kb. 350-500 embert halálra és több, mint 10 000 embert börtönbüntetésre ítelt. Kb. 200 000 magyar állampolgárnak kellett elhagynia a szülőföldjét.¹⁵⁰

A magyar tragédia időszakában az ország több mint 1000 állampolgárát, közöttük nőket és gyerekeket, a Szovjetunióba, Sztrij és Ungvár börtöneibe deportáltak.¹⁵¹

Befejezés

Az ismeretlen szovjet–magyar háború az egykori Szovjetunió közel-múltjában zajlott le. A háború után, sajnos, az ország és a fegyveres erők vezetése nem tért jobb belátásra. Először volt Prága és Brno, aztán Afganisztán hegyei, majd még Baku, Tbiliszi, Vilnius, kétszer Moszkva, Csecsenföld ...

A fasizmus felett győzelmet arató Szovjetunió tekintélyét megrendítették a párt- és állami vezetésnek a katonai beavatkozásról és a sztálinista–rákosista rezsim ellen, a szabad választásokért, a demokráciáért, az emberi

¹⁵⁰ Magyarország – 1956. A válság történetének körvonalai, Vojenno-iztoricseszkijszurnal, 1994. 1. sz. 35. p.

¹⁵¹ Malasenko E. I.: Oszobij Korpusz v ognye Budapesta. Vojenno-iztoricseszkijszurnal, 1994. 1. sz. 35. p.

jogokért kibontakozott népi felkelés elfojtásáról hozott avantgárd és voluntarista döntései.

A szovjet fegyveres erők a háború utáni történelemben először voltak a pártvezetés megegyezésének eredményeként meghozott, pártideológiai ambíciókból táplálkozó döntésnek alávetve.

Magyarországon a népi felkelés elfojtása érdekében a szovjet vezetés 17 – nyolc gépesített, egy harckocsi-, két lövész-, két légvédelmi tüzér-, két repülő-, két légideszant- – hadosztályt vetett be. A „rendteremtésben részt vevő” csapatok létszáma több mint 60 000 fő volt. Ez egyike volt az emberiség ellen a XX. században elkövetett bűntetteknek.

A szovjet párt- és katonai vezetés szavakban fellépett az agresszió bármely formája ellen. Ennek ellenére 1956 októberében és novemberében maga hajtotta végre azt Magyarország függetlensége ellen.

A szovjet hadsereg, hazája politikai vezetésétől kapott parancsra, fegyveres beavatkozás formájában agressziót hajtott végre a Magyar Népköztársaság ellen.

Az ilyen politikai döntések káros volta ma már nyilvánvaló. A szovjet párt- és kormányvezetés tettei ellentétesek az 1917. november 8-i békedekrétum elveivel, és szembeállították az országot az 1928-as „Briand–Kellogg”-féle¹⁵² párizsi paktummal, amely megtiltja az agressziót és azt törvényen kívül helyezi, valamint ellentmond az 1933-as Londoni konvenciónak és az ötvenes években született nemzetközi jogi egyezményeknek.

A magyar háború folyamán világosan megmutatkozott a szovjet diplomácia politikájának a tisztességtelensége és a moszkvai vezetés szavai és tettei közötti abszolút ellentét. A „történelmi igazságosság” valamint az „objektív szükségszerűség” nevében eloszlatták az erkölcsi kétséget, és megsemmisítették az erkölcsi akadályokat. A Szovjetunió párt- és állami

¹⁵² Briand, Aristide (1862–1932) francia államférfi és diplomata. Nevéhez fűződik az 1928-ban megkötött Briand–Kellogg-paktum, 1925-ben francia részről ő írta alá a locarnói egyezményt. Kellogg, Frank (1856–1937), az Egyesült Államok külügyminisztere. A Kellogg amerikai és Briand francia külügyminiszterek javaslatára létrejött megállapodás, amelyben az aláíró államok elvetették a háborút mint a nemzetközi vitás kérdések rendezésének eszközét. Kijelentették, hogy az egymás között felmerülő ellentéteket kizárólag békés eszközökkel fogják rendezni. 1928. aug. 27-én 15 állam – az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország stb. – képviselői Párizsban írták alá. A paktumot a szovjet kormány is aláírta.

vezetőinek erkölcsi gátlástalansága és a „Szovjetek” országában megvalósult, alapjaiban erkölcstelen totalitárius kommunista hatalom és kommunista rendszer elfojtotta a fejlődés útjának nemzeti, magyar és demokratikus alternatíváját, és az 1989-ig terjedő időszakig egy idegen hatalom érdekében leigázta az országot.

A világ közvéleménye az ENSZ útján elítélte a Szovjetuniót a Magyarország belügyeibe való katonai és politikai beavatkozásért, és azért, hogy ráerőszakolta az országra a szovjetbarát Kádár-kormányt, továbbá az erkölcstelen politikáért.

A fentiekből kiindulva levonható a következtetés, hogy a Szovjetunió – a saját geopolitikai és stratégiai érdekei biztosítása, a Varsói Szerződésben vele szövetséges kelet-európai országok feletti ellenőrzés elvesztésének a megelőzése, a sztálini–rákosista önkény elleni népi demokratikus felkelés elfojtása, a kommunista totalitárius rendszert, a diktatórikus szocializmus és a szovjet kreatúra megvédése céljából és érdekében 1956-ban Magyarországon az internacionalizmus zászlaja alatt fegyveres szovjet katonai inváziót, a Magyar Népköztársaság belügyeibe történő beavatkozást hajtott végre.

Függelék

Összesített kimutatás a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet csapatokról

Katonai alakulat megnevezése	Állandó elhelyezési körletük	A harcészültségbe helyezés időpontja*	Az államhatár átlépésének időpontja*
Különleges Hadtest alárendeltjei és megerősítése	Magyarország	1956. október 23. 20 órától	–
2. gépesített gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23. 20 óra	–
17. gépesített gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23. 20 óra 10 perc	–
177. bombázórepülő-gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23-ról 24-re virradó éjjel	–
195. vadászrepülő-gárdahadosztály	Magyarország	1956. október 23-ról 24-re virradó éjjel	–
128. lövész-gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23. 19 óra 45 perc	1956. október 24. 0 óra 15 perc és 7 óra között
33. gépesített gárdahadosztály	Románia	1956. október 23. 22 óra 35 perc	1956. október 24. 11-12 óra között
8. gépesített hadsereg Magyarországra rendelt és megerősítő erői	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28-ra virradó éjjel	1956. október 28-tól november 4-ig
70. lövész-gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 26.	1956. október 28. 6 óra
32. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 28–29-én

Katonai alakulat megnevezése	Állandó elhelyezési körletük	A harcészültségbe helyezés időpontja*	Az államhatár átlépésének időpontja*
60. légvédelmi tüzérhadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 30. és november 1. között
11. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28-ra virradó éjjel	1956. november 1.
31. harckocsi-hadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. november 1-jén éjjel	1956. november 3. 8 órakor
35. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Odesszai Katonai Körzet	1956. október 31. 18 óra 45 perc	Románián keresztül 1956. november 4-én hajnalban
38. összefegyvernemi hadsereg Magyarországra rendelt és megerősítő erői**	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23. 19 óra 45 perc	1956. október 24-től 27-én 8 óráig
39. gépesített gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23. 19 óra 45 perc	1956. október 24.
61. légvédelmi tüzérhadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 23. 19 óra 45 perc	1956. október 24.
27. gépesített hadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 27. 8 óra
7. légideszant-gárdahadosztály	Szovjetunió Baltikumi Katonai Körzet	1956. október 19.	1956. október 30. 17 óra 30 perc Tököl – repülőtér
31. légideszant-gárdahadosztály	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 28. 10 óra	1956. október 30. Veszprém – repülőtér
1. vasúti gárdadandár	Szovjetunió Kárpáti Katonai Körzet	1956. október 27.	1956. október 29.

* Az időpontok a táblázatban magyar idő szerint vannak megadva.

** A Különleges Hadtest alárendeltségébe tartozó 17. gépesített gárdahadosztály fő erői 1956. október 28-a után a 38. összefegyvernemi hadsereg alárendeltségébe kerültek.

Forrás: FEVKA, 32. f. 701 291. op. 15–17. d.

JE. I. MALASENKO

A Különleges Hadtest Budapest tüzében

Egy szemtanú visszaemlékezései

Jevgenyij Ivanovics Malasenko, altábornagy

1924-ben, Ukrajnában született. 1941-től a Szovjetunió fegyveres erőinek kötelékében teljesített szolgálatot.

A második világháború alatt a fronton felderítő század szakaszparancsnoka, a tengerész lövészbrigád, lövész- és légideszant-hadosztály felderítő szerveinek volt a vezetője.

A háború után elvégezte a Frunze Katonai Akadémiát, majd a Vezérkari Akadémiát.

Hadtest-, hadsereg- és körzettörzsparancsnok-helyettesként szolgált.

1956-ban a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtest Vezérkarának hadműveleti csoportját vezette, majd az 1967. évi sínai események után az Egyesült Arab Köztársaság fegyveres erőinél a Vezérkar katonai főtanácsadója. Ezt követően a Kárpáti Katonai Körzet vezérkarának főnöke, a Varsói Szerződés tagállamai Egyesített Fegyveres Erői Vezérkarának törzsparancsnok-helyettese, majd a Szovjetunió Fegyveres Erői Vezérkara Operatív Stratégiai Kutató Központjának tanácsadójaként működött. Jelenleg nyugdíjas.

Az olvasóhoz

Azok az események, amelyek 1956 őszén Magyarországon történtek, megrázták az egész világot.

Ez volt az első alkalom a háború után, amikor fegyveres felkelés tört ki a szocialista rendszer ellen.

Magyarország tragikus események színhelyévé vált. Budapesten és az ország több városában és településén mintegy három héten át fegyveres harc folyt. A Szovjetunió segítségével a fennálló társadalmi rendet helyreállították.

Úgy adódott, hogy a felkelés kirobbanásának előestéjén és a felkelés alatt Magyarországon szolgáltam, a Különleges Hadtestnél teljesítettem törzsparancsnoki kötelezettségeimet, így találkoztam az események politikai vezetőivel, katonai parancsnokaival és aktív résztvevőivel.

Mint a budapesti események szemtanúja igyekszem beszámolni arról, ami történt, s a szovjet csapatok magyarországi hadműveleteiről.

Aprólékosan ismertetem a Különleges Hadtest budapesti akcióit, mivel itt zajlottak a legfontosabb események, s mert a hadtest hadműveletei döntő jelentőségűek voltak.

Manapság a magyarországi szovjet hadműveletekről vagy hallomás alapján írnak, vagy olyanok tudósítanak róluk, akik maguk ott sem voltak, és nem voltak személyes részesei az eseményeknek, ami megnehezíti a téma objektív tárgyalását. Sokan még azok közül sem ismernek minden körülményt és tényezőt, akik részt vettek az eseményekben.

A visszaemlékezések túlnyomó többsége közvetlenül az események után íródott, a szóban forgó évek néhány dokumentuma alapján. Arról számolok be, amit láttam, amiről akkoriban tudomásom volt, és nem számos cikk megjelenése és tanulmányozása után állítom össze ma az esemé-

nyeket Nem mint történész kutató írok, hanem mint az események közvetlen résztvevője. A negyven évvel ezelőtti eseményeknek ilyen jellegű bemutatása különös érdeklődésre tarthat számot a történészek részéről is, hiszen azt, hogy mi az igazság, nem lehet megállapítani pusztán a dokumentumok alapján. Az eseményeket olykor a hivatalos források, különböző megfontolásokból, nem egészen úgy mutatják be, ahogy megtörténtek.

Gyakran elhangzik a vád, miszerint a szovjet hadsereg törvénytelenül járt el.

Ilyen nézeteket a realitástól távol álló emberek vallanak.

A katonák és a tisztek katonai kötelességüket teljesítették.

Nem a hadsereget kell hibáztatni. A felelősség a Szovjetunió politikusa-it terheli, akik az erőbevetés mellett döntöttek, s azokat a magyar vezetők-et, akik a segítségüket kérték. Azonban nem szabad szem elől téveszteni azokat a körülményeket sem, amelyek országainkat azokban az években jellemezték.

Bizonyos tények, amelyek a magyar helyzet összetettségéről árulkodnak, és a szovjet csapatok hadműveleteit mutatják be, először jelennek meg nyomtatásban, s teszik lehetővé, hogy az olvasó sokoldalú bepillantást nyerjen az említett napok eseményeibe és értékelje azokat.

Magától értetődik, hogy a barikád túloldalán álló résztvevő ítélete valamelyest mindig szubjektív marad, s lesznek bizonyos hiányosságai.

Az, hogy a Moszkvából érkező fontosabb utasítások szóban, a kormány-összeköttetést biztosító vonalakon keresztül érkeztek, ahogyan ez hazánkban szokás volt, és az, hogy az eseményekre vonatkozó számos okirat megsemmisült, illetve zárt archívumokban őrzik őket még ma is, hátráltatja az 1956-os év eseményeinek teljesebb, szélesebb körű megvilágítását.

Köszönetemet nyilvánítom a Kiadónak, amelyik vállalkozik visszaemlékezéseim közzétételére, valamint hálámat fejezem ki Györkei Jenő hadtörténésznek, akinek közreműködése nélkül memoárjaim nem láthattak volna napvilágot.

Moszkva, 1995. június.

Je. I. Malasenko

Az események előestéjén

Magyarországon – a Különleges Hadtest kötelékében

A háború után a szovjet csapatok magyarországi tartózkodására a szövetséges hatalmaknak az a megállapodása adott alapot, amelyet a fasiszta Németország fegyveres erőinek kapitulációjáról szóló okirat rögzített. Későbbi, a Magyarországgal Párizsban megkötött 1947. évi békeszerződés értelmében a szovjet csapatok magyarországi jelenlétét az Ausztriában állomásozó szovjet csapatokkal való kapcsolat biztosítása indokolta, és ezt a békeszerződésben is leszögezték.

Az Ausztriával 1955-ben aláírt békeszerződés után nem vonták ki a szovjet csapatokat Magyarország területéről, hanem hivatkozva az egy nappal előbb megkötött Varsói Szerződésre, továbbra is itt állomásoztak.

Csapatainkat 1955-ben Ausztriából a Szovjetunió területére helyezték át, s az irányításukat ellátó ausztriai központi hadseregcsoport feloszlása után a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnokságának kisebb irányító központját kellett létrehozni.

A Katonai Csoport és a Külön Hadsereg elnevezés nem nyerte meg a Szovjetunió honvédelmi minisztériuma vezetőinek a tetszését, mert úgy gondolták, hogy míg Ausztriából a katonai csoportosulásokat kivezényelték, addig Magyarországon letelepítették a fegyveres alakulatokat, és már létrehozták a Külön Hadsereg irányító központját Romániában.

G. K. Zsukov marsall azt javasolta, hogy a létesítendő irányító központot nevezzük el Különleges Hadtestnek, a szovjet csapatok Mongóliában működő Különleges Hadtestének analógiájára, amelynek 1939-ben ő maga volt a parancsnoka.

1955 szeptemberében megalakult a Különleges Hadtest irányító központja.

Semmi rendkívüli feladat nem hárult a Különleges Hadtestre, éppen csak az összetétele volt szokatlan. Kötelékébe tartozott minden szovjet

csapat, amely korábban Magyarország területén állomásozott: a 2. és a 17. gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő-hadosztály, a 177. légi-bombázó-hadosztály, a 20. pontonos hidászrezred, a légvédelmi tüzérség egysége, valamint különböző egységek és a hadtáp egységei, intézményei.

Ezek az egységek Győr, Körmend, Szombathely, Pápa, Székesfehérvár, Kecskemét, Szolnok, Cegléd, Debrecen és más városokban helyezkedtek el. Budapesten nem voltak csapataink, ott a katonai parancsnokságunk, a különleges egységek politikai osztálya, a kórház és a katonai kereskedelmi irányítás székel.

A Különleges Hadtest a magyar csapatokkal együtt az osztrák határ fedezését, valamint az információgyűjtést volt hivatva biztosítani.

Létszámát tekintve a Különleges Hadtest parancsnoksága megközelítőleg ugyanakkora volt, mint egy tábori hadsereg vezetése.

Kötelékébe tartoztak azonban olyan egységek is, mint a repülőhadosztály és a légi szolgálat, valamint más speciális szolgálat, a hadtápegységek, melyek a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok részlegeinek és intézményeinek sokaságát látták el.

A Különleges Hadtest Moszkva, ezen belül a Szovjetunió honvédelmi miniszterének az irányítása alatt állt. A határozatok értelmében a Különleges Hadtest ily módon megalakított parancsnokságát Székesfehérvárra tervezték telepíteni.

1955-ben Badenben, a Központi Hadseregcsoporthoz vezérkaránál részlegvezetőként szolgáltam. Szeptember elején kineveztek a felderítés élére, a Különleges Hadtest törzsparancsnokának helyettesévé. Azt a feladatot kaptam, hogy egy csoport tiszt vezetőjeként biztosítsam a Különleges Hadtest törzsének Székesfehérvárra történő elhelyezését. Szabad lakóépület a Különleges Hadtest, illetve lakás a tisztek és családtagjaik elszállásolására nem állt rendelkezésünkre.

Azért, hogy a hadtest parancsnokságát elhelyezhessük, a 2. gépesített hadosztály egyik ezredének néhány épületét és a katonai objektum területének egy részét lefoglaltuk.

A Különleges Hadtest parancsnokságát azokkal a tisztekkel és szolgálattal teljesítő személyekkel töltötték fel, akik Ausztriában a Központi Hadseregcsoporthoz, valamint a csoport légicsapatainak az állományába tartoztak.

A hadtest élére Pjotr Nyikolajevics Lascsenko altábornagyot nevezték ki. A háború alatt egy lövészadosztályt vezényelt, a Szovjetunió Hőse

érdemrenddel tüntették ki. Hozzánk a Baltikumból érkezett, ahol ugyancsak egy lövészhadtest parancsnoki tisztét látta el. Amint megérkezett, azonnal kézbe vette valamennyi alárendelt csapat irányítását, és pontosan megszervezte a Különleges Hadtest bonyolult munkáját, valamint az egységek és kötelékek harci kiképzését.

A hadtest parancsnoka, Lascsenko tábornok komoly figyelmet fordított a csapatok harckészültségére és katonai kiképzésükre, valamint az oktatóanyag-bázis fejlesztésére.

A törzsparancsnok G. A. Scselbanyin vezérőrnagy volt.

Mivel a hadtestnek függetlenített státusú törzsparancsnok-helyettese nem volt, valamint tekintettel Scselbanyin idős korára, a különböző operatív és szervezési kérdéseket nekem kellett megoldanom.

Teljesen lekötött a törzskar ellátása, az ismerkedés a csapatok elhelyezésével és felkészítésük, a motorkerékpáros felderítő-zászlóaljok és századok katonai kiképzésének irányítása, a parancsnoki összejöveteleken való részvétel, a harckészültségi tervek kidolgozása és ellenőrzése, a helyzetjelentések kézhezvétele és tanulmányozása.

1956 nyarán, Scselbanyin szabadsága, majd betegsége miatt a hadtest törzsparancsnoki kötelezettségei ideiglenesen rám hárultak. Ez volt az első alkalom, amikor egy harcászati gyakorlat során a 2. gépesített hadosztály erőszakos átkelést hajtott végre a Dunán, s ezt törzsparancsnokként nekem kellett vezetni.

Lascsenko tábornok arra tanította a csapatokat, amire háború idején szükség lehet. Valamennyi gyakorlaton megkövetelte a tervezett intézkedések végrehajtását, éppúgy, mintha valódi csata lett volna. A támadás előkészítésekor meg kellett szervezni az „ellenség” védelmének megsemmisítését. Ha pedig védelemre rendezkedtünk be, lövészárkokat kellett ásni, fedezékeket, torlaszokat kellett építeni, a tüzérség valamennyi rendszerét egyidejűleg kialakítani, megszervezni az egységek és alegységek együttműködését. A nehéztüzérség parancsnokainak mindez teljesen váratlan és szokatlan jelenség volt.

A hadosztály hadgyakorlatának nehéz szakasza a Dunán történő erőszakos átkelés volt. A gyakorlat alatt, a hídfőállás elfoglalása után két kompot bocsátottunk a vízre, és a hadosztály főerői nyolc óra leforgása alatt átkeltek a Dunán, ami a hadosztály műszaki erőtől, és a 20. pontonos hidászrezdettől magas fokú felkészültséget igényelt. A gyakorlatot minden rendkívüli esemény nélkül végrehajtottuk.

A gyakorlat levezetéséért aranyórával jutalmaztak meg. Ez ma is családi emlék.

A Különleges Hadtest parancsnokaiként mindannyian igyekeztünk felkészíteni a harcosokat arra, ami a hadműveletekhez szükséges. Így volt ez a felderítő erők részére tartott egyik téli hadgyakorlat során is, amikor a harckocsik alig tudtak átkelni a folyón, mivel a jégréteggel borított partra sehogyszem tudtak felkapaszkodni. Én még akkor is kitartottam az akció végrehajtása mellett, amikor az egyik harckocsit a partmenti sodrás magával ragadta, és az hosszú ideig nem tudott kijutni a szárazföldre. Magától értetődik, hogy ekkor voltak kellemetlen perceink, de végül is minden szerencsésen alakult. Én magam azt a következtetést vontam le, hogy jobban meg kell válogatnunk és alaposabb kiképzésben kell részesítenünk a felderítőket, hogy képesek legyenek bármilyen feladat végrehajtására, éppúgy, mint a háborúban.

1956 nyarán egységeink és magasabbegységeink katonai és politikai kiképzésben részesültek éjjel-nappal. Keményen tanultak, számos hadgyakorlaton és harci kiképzésen vettek részt, többek között lögyakorlatokat folytattak, tüzérségi, harckocsi-, páncélos- és gépjárművezetői kiképzést kaptak, gyakorlatokat hajtottak végre.

Nagy figyelmet fordítottunk a légierő állományának nyári, emelt szintű kiképzésére, valamennyi fegyvernem szakembereinek a felkészítésére, valamint a fegyverek és a harci technika megőrzésére. Csapataink elkezdték a felkészülést az őszi hadgyakorlatok szemléjére.

Ugyanebben az évben katonáink segítséget nyújtottak a magyar lakosságnak a Duna középső szakaszán végigvonuló nagy árvíz idején. Mentették az embereket, az állatállományt, az állam és a civil lakosság tulajdonát. A magyar kormány néhány katonánkat e tevékenységükért jutalomban részesítette.

Katonai alakulataink többéves magyarországi tartózkodásuk ideje alatt kapcsolatot teremtettek vállalati és szövetkezeti kollektívákkal, valamint a Magyar Néphadsereg alakulataival. Találkozókat szerveztünk személyi állományunk és a magyar lakosság, a magyar hadsereg katonái között, műkedvelő csoportjaink kölcsönösen előadóesteket tartottak egymásnak.

Tisztjeink és katonáink segítettek a magyar tiszteknek a haditechnika tanulmányozásában, a gyakorlóterek felszerelésében. Kicseréltük tapasztalatainkat a katonák kiképzéséről, neveléséről, meghívtuk a magyar pa-

rancsnokokat összejöveteleinkre, hadgyakorlatainkra és bemutató foglalkozásainkra. Gyakran voltak közös sportversenyeink és más közös rendezvényeink.

A Magyarországon élő szovjet katonák és civilek tisztelettel viseltettek a magyar lakosság iránt, nem idéztek elő konfliktusokat. Minden erejükkel azon voltak, hogy a gyakorlatok során ne okozzanak kárt a mezőgazdaságnak, az utakban, a hidakban és az erdőségekben, ha kár keletkezett, megtérítették.

Összességében úgy tűnt, hogy katonai alakulataink, katonáink és a magyar lakosság között nincs rossz viszony.

Ennek ellenére tisztjeink, katonáink és családtagjaik életét Magyarországon is, mint bárhol másutt a határainkon túl, bizonyos mértékig az elszigeteltség jellemezte.

Kapcsolataink kizárólag a párt- és a helyi állami szervezetek vezetőivel, a magyar alakulatok és egységek parancsnokaival voltak. A hivatalos ünnepek alkalmával rendszerint meghívtak bennünket, így április 4-én Budapestre, szeptember 29-én a Néphadsereg napján pedig a Velencei-tó környékén lévő Árpád-hegyre.

Családommal a lehetőségekhez mérten igyekeztem Székesfehérvárott és Budapesten minél többet múzeumba és színházba járni. Olykor felutaztunk a magyar fővárosba, a nagykövetségre, s ilyenkor a követségi étteremben ebédeltünk. A gyerekeket elvittük az Állatkertbe, elsétáltunk a Margitszigetre, elutaztunk a Balatonra.

Néha kimentünk a Népstadionba. Akkoriban a Honvéd csapatában a híres Puskás, Kovács, Czibor, Hidegkuti, Farkas és mások játszottak.

A magánlakásokban lakó tisztjeink a szállásadóikkal építettek ki jó kapcsolatot.

Valamennyi találkozásunk mégis egyfajta korlátozottság bélyegét viselte magán, a magyar polgárok életét és hangulatát nem ismertük minden oldalról. A nyelvtudás kölcsönös hiánya is akadályozta a kapcsolatok elmélyítését – mi nem beszéltünk magyarul, a magyarok nem tudtak oroszul.

Egészen 1956 nyaráig a jó viszony jellemezte kapcsolatainkat a magyar lakossággal. A bonyolult belpolitikai helyzet, a magyar lakosság és a magyar hadsereg körében folytatott propaganda csak ezt követően kezdte éreztetni hatását. Erről a következő, látszólag jelentéktelen tények tanús-

kodtak. Korábban nem mindenkinek sikerült eljutni a koncertjeinkre, mert mindig telt ház volt, most azonban alig látogatták őket. Még a híres örömmény Alekszandrov-együttes fellépését is bojkottálták. A futballmérkőzések, még Budapesten is, korábban telt házak mellett zajlottak. Most a meccseken a lelátó félig üres volt, akik pedig „drukkolni” jöttek, olykor olyan dolgokat engedtek meg maguknak velünk szemben, amilyenekre korábban nem volt példa.

A lakosság körében gyakorivá váltak a szovjetellenes kiszólások, kompromittáló céllal kitalált történeteket is terjesztettek. Budapest városparancsnoka, M. Ja. Kuzminov ezredes több ízben számolt be ellenséges megnyilatkozásokról.

Gyűjtöttük az adatokat, kaptunk is információkat a magyarországi helyzetről, így tudtuk, hogy a politikai hangulat az országban egyre jobban kiéleződött.

Hibák és következmények

A Rákosi–Gerő-féle vezetés nem volt tekintettel a magyar sajátosságokra; amikor a szocializmus építésének feladatait és módszereit meghatározták, ezzel komoly elégedetlenséget váltottak ki a dolgozók körében. A Szovjetunió gyorsított tempójú iparosításának jelszavait gépiesen lemásolták és átvitték Magyarországra. Komoly anyagi eszközöket fordítottak nagyvállalatok létesítésére, arra, hogy valamennyi iparágat megteremtsék, köztük azokat is, amelyeknek nem volt meg a nyersanyagfedezete. Nem sokat törődtek a mezőgazdaság fejlesztésével és a dolgozók életszínvonalának emelésével.

A Rajk-per és a hozzá hasonló többi per során elkövetett durva törvénysértések oda vezettek, hogy sok párt- és állami hivatalnoknak ártatlanul kellett szenvednie.

Olyan dolgokat is megengedett magának a vezetés, amelyek a magyar nép nemzeti önértékét bántották. Budapest több utcájának megváltoztatták a nevét, orosz és szovjet írók neveit adták nekik, ugyanolyan katonai egyenruhát rendszeresítettek, amelyet a szovjet hadsereg katonái viseltek, még az iskolai osztályozás rendszerét is a szovjet osztályzatok mintájára alakították. Mindez sértette a magyar nép nemzeti érzületét.

A Magyar Dolgozók Pártja politikájának súlyos hibái a néptömegek körében nagyfokú elégedetlenséget eredményeztek.

Az MDP júliusi plénúmán Rákosit felmentették első titkári teendői alól, új pártpolitikai irányelveket fogadtak el, hogy ily módon kiküszöböljék az elkövetett hibákat. Ám kiderült, hogy ez a vonal is téves. Az ellenzék kihasználta, hogy a Rákosi–Gerő-féle vezetés egyrészt képtelen helyrehozni tévedéseit, másrészt kompenzálni a tömegek fokozódó elégedetlenségét. Egyre élesebben bírálták a hibákat, egyre jobban erősödött a párt-, kormány- és rendszerellenes propaganda. A jogos észrevételek mellett azonban egyre erősebben jelentkeztek nacionalista motívumok is.

Kedvező lehetőséget teremtett a felkelés számára a néphatalom és a párt gyengesége, és az elégedetlenek számának állandó növekedése. Ez időben az MDP mintegy 900 ezer főt számlált, ami az összlakosság 10%-ának felelt meg. A tagok közül sokan nem szimpatizáltak a párt politikájával, sok volt közöttük a karrierista, akikre hatottak a különböző ideológiai áramlatok és hangulatok.

Nagy szerepet játszott az októberi események alakulásában a párton belüli, Nagy Imre és Losonczy Géza vezette ellenzék, amelyik meghatározta a cselekvés feladatait és módját. Losonczy Géza a Művelt Nép hasábjain megjelent cikkében Magyarország további fejlődésének előfeltételeként az MDP egész korábbi politikájának a felülvizsgálatát jelölte meg.

A rendszerrel való elégedetlenség központja a Magyar Írószövetség volt.

A Petőfi Körben fogalmazták meg a Párt és a magyar kormány elé terjesztendő követeléseket, a 16 pontot.¹

A Nyugat bizonyos körei segítséget nyújtottak a kormányellenes fellépés előkészítésében. Számos országban megélénkült az emigráns központok és vezetők tevékenysége. A nyugati rádióadók, az Amerika Hangja, a Szabad Európa, a fennálló rend megdöntésére buzdítottak. A Szabad Európa rádió mind műsoraival, mind röpiratokkal megtömött léggömbjei felbocsátásával hozzájárult az elégedetlenség fokozódásához.

A magyar belpolitikai helyzetről a szovjet nagykövet, Jurij Vlagyimirovics Andropov tájékoztatott bennünket. Székesfehérvárott, a Különleges

¹ A pontokat nem a Petőfi Körben, hanem a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ szervezetének október 22-én megtartott nagygyűlésén fogalmazták meg. [A szerzők.]

Hadtest parancsnokainak tartott beszédében, az MDP Központi Bizottsága júliusi plenumának előestéjén elmondta nekünk, milyen bonyolult helyzet alakult ki a pártban és az országban. Beszélt az ellenzék jelenlétéről, az ellenséges hangulatról, felkészített bennünket az események alakulásának lehetséges irányára, és jelezte, hogy a magyar kormány esetleg hozzánk fordul majd segítségért. Ma, ennyi év után, nem tartom kizártnak, hogy Andropov kezdeményezett bizonyos lépéseket a magyar kormánynak nyújtandó segítséget illetően és annak megakadályozására, hogy Magyarország a szocialista táborból kiszakadjon. Az is lehetséges, hogy Andropov a felsőbb pártvezetőség véleményének ismeretében, az annak megfelelő javaslatokkal állt elő, s így ezeket Moszkva támogatta. Két alkalommal, júliusban és októberben is megtörtént, hogy kijelentéseit azokkal egybehangzó utasítások követték Moszkvából.

A társadalmi rend helyreállítási tervének kidolgozása

Júliusban utasítást kaptunk Moszkvából, hogy dolgozzuk ki a Különleges Hadtest által végrehajtandó, a társadalmi rend Budapesten és Magyarország területén való fenntartására és helyreállítására irányuló akció tervezetét. Ugyanakkor olyan feladatot is kaptunk, hogy a legfőbb állami és katonai vezetés objektumairól adatokat gyűjtsünk. Az esetleges hadműveletek egyeztetését a magyar csapatokkal M. F. Tyihonov altábornagyra, a magyar Honvédelmi Minisztérium főtanácsadójára bízták.

Engem kértek meg a terv kidolgozására, és amikor felkerestem Tyihonovot, hogy egy sor kérdést tisztázzunk, nem fogadott igazán szívélyesen. Egyetlen kérdésemre sem tudott választ adni, nem készült fel rájuk, és arra kért, hogy jöjjenek vissza néhány nap múlva. Ezt az időt arra használtam fel, hogy megismerkedjem a várossal, a legfontosabb objektumok helyzetével és megközelítési lehetőségükkel. Amikor két nap elteltével ismét meglátogattam Tyihonovot, páncélszekrényéből három vaskos köteg iratot vett elő és azt mondta, hogy nézzem meg, ami érdekel.

Ezek a Magyar Néphadsereg Vezérkara, az államvédelmi szervek és a rendőrség által kidolgozott tervek voltak a társadalmi rend helyreállítására.

A dokumentumok ismertették a főbb objektumokat, s a védelmüket el látó, a felvonulások és a nagygyűlések alkalmával a rend fenntartását

biztosító, kormányellenes megmozdulás esetén pedig a fegyveres csoportok ellen bevetendő magyar katonai és rendőri erők és eszközök leírását tartalmazták.

Miután áttanulmányoztam az említett iratokat és kijegyzeteltem őket, azt mondtam Tyihonov tábornoknak, hogy erőhiány miatt csapataink csak a főbb objektumok védelmére vállalkozhatnak, ám a tüntetésekkor és a gyűléseken a rend biztosításában nem vehetünk részt.

Tyihonov azt felelte, hogy a magyarok erős államvédelmi szervekkel és hadsereggel rendelkeznek, így a rend fenntartásával maguk is elboldogulnak. Nem lesz szükség a mi segítségünkre. Én pedig azt mondtam, jó lenne, ha minden nyugodtan zajlana, ha nem lenne szükség a beavatkozásunkra, s a kidolgozott tervek papíron maradnának.

Ezzel elváltunk egymástól.

Eszerint a magyar hadseregnek júliusban már kész terve volt a társadalmi rend helyreállítására. Ezt a tervezetet én magam láttam orosz fordításban, dolgoztam vele, és elkészítettem belőle a szükséges jegyzeteket.

Mint később kiderült, sem a magyar honvédelmi miniszter, Bata István, sem a vezérkar főnöke, Tóth Lajos altábornagy nem tudta, hogy mit tartalmaz ez a tervezet. Feltehetőleg olvasatlanul írták alá az okmányokat, s csak az operatív vezetés parancsnoka, Kovács István vezérőrnagy, csoportfőnök volt tisztában a tervezet tartalmával és a benne előírányzott hadműveletekkel.

Miután még egyszer áttanulmányoztam az objektumokat és a magyar tervek alapján általam elkészített jegyzeteket, néhány nappal később befejeztem a „Magyarország területén, a társadalmi rend fenntartására irányuló és a Különleges Hadtest által végrehajtandó hadműveletek” tervének kidolgozását.

A tervezetet Budapest térképén dolgoztam ki, mellékelve hozzá a főváros főbb objektumainak listáját, amelyeknek a védelmét a mi egységeink és magasabb egységeink voltak hivatva biztosítani, és mellékeltem egy különleges utasítást.

A térképen fel voltak tüntetve egységeink Budapestre vonulásának útvonalai, a kiindulópontok, az útvonalak megtételének és a fővárosba érkezésnek az ideje.

A tervrajzon a csapataink védelme alá tartozó objektumokat jelöltem meg. Vagy negyven ilyen volt, köztük: az MDP KB épülete, a Parlament,

a Külügyminisztérium, a Rádió, a Telefonközpont, a Nemzeti Bank, a pályaudvarok, a Duna hidjai, a fegyvergyár, nagyobb raktárak, honvédelmi vállalatok, a szovjet nagykövetség, városparancsnokságunk és más középületek. Valamennyi objektum beszámozva, piros színnel jelölve volt feltüntetve a tervrajzon.

Minden egyes objektum védelmére szakasz és század nagyságrendű alakulatokat vezényeltek ki. A tervrajzon ezenkívül körülbelül 30 létesítmény, az őrző útvonalai, a tartalék állománya és támaszpontjai, valamint az egységek vezetési pontjai szerepeltek. Az egységekkel való kapcsolattartás céljából a vezetési pontokat az objektumok közelébe szándékoztuk telepíteni, és minden objektumon összekötő tiszt jelenlétét irányoztuk elő.

Különös figyelmet fordítottunk a rend helyreállítására Budapesten. A várost három, központi, északi és déli szektorra bontottuk, amelyeknek megközelítőleg azonos nagyságú volt a területe, és mindegyik szektorban majdnem ugyanannyi fontos létesítmény helyezkedett el.

Budapesten a rend helyreállításának feladata Sz. V. Lebegyev vezérőrnagy 2. gépesített gárdahadosztályára hárult. A hadosztály a terv szerint Kecskemét körzetéből indul Budapestre és veszi védelmébe a főváros főbb objektumait. Meg volt határozva, hogy a főváros mely épületeinek a védelmét kell elsősorban az említett hadosztály egységeinek ellátnia, és melyek azok az erők és eszközök, melyek e cél érdekében felhasználhatók.

A. V. Krivoszejev vezérőrnagy 17. gépesített gárdahadosztályának az osztrák határt kellett fedeznie, és biztosítani a rend fenntartását az ország nyugati térségében, különös tekintettel Győr, Szombathely, Kőszeg, Kőrmend és Nagykanizsa városokra.

A Hajmáskéren állomásozó egységek képezik a tartalékot, és elsősorban Budapesten szándékoztunk bevetni őket.

A légi erők alakulatainak, a légvédelem és más speciális egységeknek állandó állomáshelyeiken, helyőrségükben kellett a rendet biztosítani, védelmezni objektumaikat, a repülőtereket, raktáraikat és más létesítményeiket.

Arra az esetre, ha hadműveletek végrehajtására kerülne sor a társadalmi rend helyreállítása és fenntartása érdekében Magyarországon, külön utasítás állt a rendelkezésünkre. Ebben meghatározták az egységek és alegységek harci tevékenységének a városon belüli rendjét, az objektumok biztosításának és védelmének módját, hogy mikor használható fegyver, hogyan

működünk együtt a magyar alakulatokkal, hogyan tartsunk kapcsolatot a magyar katonai egységek és alegységek parancsnokaival, a kormányhatalom helyi szerveivel stb.

A kidolgozott tervezetet július 20-án hagyta jóvá Lascsenko altábornagy, a Különleges Hadtest parancsnoka. A tervezet a „Volna” (Hullám) fedőnevet kapta, a végrehajtást a „Kompassz” (Iránytű) jelszóra kellett megkezdeni.

A terv kidolgozása után a hadosztályparancsnokok meghatározták az ebből fakadó feladatokat, utasításokat adtak arra vonatkozóan, hogyan vessék be az egységeket Budapest és más városok társadalmi rendjének helyreállítása és megőrzése érdekében. Ezenkívül egy sor intézkedést tartalmaztak a végrehajtást illetően, amelyek a terv megvalósításával álltak összefüggésben. Külön felhívtuk a parancsnokok figyelmét arra, hogy feltétlenül alaposan tanulmányozzák át az érintett objektumokat és megközelítésük lehetőségét, s hogy tartsák a kapcsolatot a magyar párt- és állami helyi szervezetekkel, valamint helyőrségük magyar parancsnokaival.

Meg kell jegyeznem, hogy a rendfenntartás tervezetének kidolgozásakor arra számítottunk, hogy együtt fogunk működni a magyar alakulatokkal, az államvédelmi szervekkel és a rendőrséggel. A terv egyik változata azonban azzal is számolt, hogy csapatainknak önállóan kell működni. Amint az események tanúsítják, helyes volt, hogy számoltunk ezzel.

Annak ellenére, hogy sor került a terv kidolgozására és egy sor intézkedés életbe léptetésére, sokan a magyar vezetők közül, éppúgy, mint a magyar és szovjet tábornokok, nem hitték, hogy Magyarországon fegyveres felkelés törhet ki.

A párton belüli, az országban és a Néphadseregben végbemenő eseményekről, az értelmiség és a diákság hangulatáról a szovjet nagykövetség, Budapest városparancsnoka, a Magyar Néphadsereg alakulatainak és egységeinek vezetői és mások tájékoztattak bennünket.

Lényegében tisztában voltunk az országon belül kialakult helyzettel, a lakossággal, de különösképpen az értelmiség hangulatával, tudtunk a diákok megmozdulásairól, a tüntetés előkészületeiről. A sajtó és a rádió figyelemmel kísérésében, az információk közvetítésében fontos szerepet játszott a hadtest politikai osztályának különleges propagandáival foglalkozó instruktora, V. I. Fomin százados, valamint a hadtestőrzs tolmácsa, V. Ja. Szokolov.

Néhány nappal az események előtt jelentést küldtünk a moszkvai vezérkarnak, amelyben beszámoltunk több, már korábban is említett tényről és rendelkezésünkre álló adatról, és rámutattunk az „elszigetelt” fegyveres fellépések lehetőségére a közeljövőben. Ekkor Lascsenko az „elszigetelt” szót kihúzta, így jelentésünk objektívebb tükrét adta a bekövetkező eseményeknek.

Eközben az országban felgyorsultak az események. Rajk László temetése 1956. október 6-án a szenvedélyek ismételt felkorbácsolásához, a párt soraiban megnyilvánuló eszmei válság elmélyüléséhez és a tömegek bizalmatlanságának a fokozódásához vezetett.

A párt vezetősége és a magyar kormány nem tette meg a kialakult helyzetben szükséges lépéseket, mi több, képtelen volt reálisan értékelni a dolgok állását. A párt vezetőségének egyik képviselője a Csepel Művek pártaktíváinak gyűlésén, október 22-én kijelentette, hogy bármilyen megmozdulást 30 percen belül le tudnak verni.

A pártvezetőségnek ez az elbizakodottsága okozta azt, hogy az október 20-án a Magyar Néphadseregben és más fegyveres testületeknél életbe léptetett fokozott harckészültséget másnap estére visszavonták. Az ellenzék és a nép számára végérvényesen nyilvánvalóvá vált a párt és állami vezetés tehetetlensége.

A magyarországi helyzetre való tekintettel, október 22-én Lascsenko tábornok azzal fejezte be parancsnoki értekezletét, hogy mindenki legyen a helyén, hogy sürgősen megtehessék a szükséges intézkedéseket.

Október 22-ének estéjén felutaztam Budapestre, hogy pontosítsam a helyzetet, jártam a nagykövetségen, a szovjet Városparancsnokságon, és megtudtam, hogy másnapra, 23-ára tüntetést terveznek. Október 22-én több felsőoktatási intézményben nagygyűlést tartottak, amelyeken a tüntetés mellett foglaltak állást. A Petőfi Kör vezetőségének összejövetelén, ahol a felsőoktatási intézmények képviselői is jelen voltak, a tüntetés mellett döntöttek.

Azokban a napokban nagy vonalakban tisztában voltunk az érlelődő eseményekkel. Azonban azok az események, amelyek kezdetüket vették, minden képzeletünket és várakozásunkat felülmúlták.

A tüntetés és a fegyveres felkelés Budapesten

Október 23-án reggel közölték, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya betiltotta a tüntetést Budapesten. Ennek ellenére számos felsőoktatási intézmény hallgatói kitartóan követelték az engedélyt, és arra buzdítottak, hogy a tilalom ellenére is tüntessenek. Déli 12 órakor bejelentették, hogy a kormány mégis hozzájárult a demonstráció megtartásához, és a Magyar Dolgozók Pártja arra utasította tagjait, hogy vegyenek benne részt.

1956. október 23-án délután 13 órakor Budapesten megkezdődött a tüntetés. Több tízezer ember vett részt a felvonuláson. A tüntetők túlnyomó többsége diák volt, és értelmiségi, de részt vettek a demonstrációban munkások, tisztviselők, katonák, valamint a párttagok egy része is.

A tüntetők a Bem- és a Petőfi-szoborhoz vonultak. Több oszlopuk vörös zászlóval menetelt, a szovjet–magyar barátság jelszavait hirdető, Nagy Imrének a kormány soraiba való kinevezését stb. követelő transzparenssekkel. A tüntetés azonban lassan kormányellenes jelleget öltött. A felvonulók többnyire a Petőfi Kör által megfogalmazott 16 pont szellemében fogant jelszavakat skandáltak, követelték a nemzeti címer visszaállítását, az orosz nyelvoktatás beszüntetését, a régi nemzeti ünnep visszaállítását április 4-e helyett.

Ezenkívül követelték még a szabad választásokat, új kormány megalakítását Nagy Imrével az élen, és a szovjet csapatok kivonását Magyarországról.

A tüntetők soraiból helyenként fütyű és kiabálás hallatszott: „Nem kell nekünk a gimnasztyorka!”, „Le a vörös csillaggal!”, „Le a kommunistákkal!”. A felvonulók letépkedték a Magyar Népköztársaság állami címerét a nemzeti lobogókról, égetni kezdték a vörös zászlókat és ehhez hasonló tettekre ragadtatták magukat.

Október 23-án 17 óra körül a szovjet nagykövet, Andropov katonai telefonon felhívta Lascsenko altábornagyot, tájékoztatta őt a budapesti helyzetről, és megkérdezte, el tudja-e indítani csapatait, hogy a rendbontás felszámolásában segítséget nyújtsanak a fővárosban. Én magam hallottam, amint Lascsenko erre azt felelte, hogy a magyar rendőrség, az államvédelmi szervek és a magyar katonaság dolga, hogy rendet teremtsenek, mivel a beavatkozás egyrészt meghaladja illetékességét, másrészt nem kívánatos a szovjet csapatokat ilyen jellegű feladatok végrehajtásába bevonni. Közölte a nagykövettel, hogy csapatainkat csak a szovjet kormány határozatára és a Szovjetunió honvédelmi miniszterének, illetve a Vezérkar főnökének az utasítá-

sára vethetjük akcióba. Lascsenko tábornok egyébként hasonlóan nyilatkozott a nagykövetnek az MDP KV júliusi plénumát megelőző időben is.

Egy óra leforgása alatt megérkezett az SZSZKSZ Fegyveres Erői Vezérkarának az utasítása a Különleges Hadtest egységeinek és magasabb egységeinek teljes harckészültségbe helyezéséről.

Eközben a felfegyverzett csoportok, hogy fegyverhez és lőszerhez jussanak, támadást intéztek Budapesten a Magyar Honvédelmi Szövetség kerületi székházai, a kerületi rendőrkapitányságok, a laktanyák, a katonai raktárak és a fegyvergyárak ellen, valamint lőszert és fegyvert vettek el magyar katonáktól is.

Budapest városparancsnoka, Kuzminov ezredes közölte, hogy felfegyverzett csoportok fontos objektumokat foglaltak el. Az utcákon és a tereken teherautókról osztogatták a fegyvereket és a lőszert. A magyar katonákat szállító gépkocsik nem tudtak áttörni a tüntetők sorain, hogy eljussanak a kitűzött célhoz. Több helyen lefegyverezték őket, vagy ők maguk csatlakoztak a felkelőkhöz. Este 8 órakor a rádióban beszédet tartott Gerő Ernő, az MDP KV első titkára. Gerő rámutatott a budapesti felkelés ellenforradalmi jellegére, ám beszédében egy kalap alá vette az ellenséget, az ellenzéket és a mindössze csak elégedetlen embereket, akik a hibák kiküszöbölését követelték.

Emellett felszólalásában nem jelölte meg az adott helyzetből a kivezető utat, és nem intézett felhívást még a dolgozókhöz és a kommunistákhoz sem. Gerő rádióbeszéde negatív hatással volt az események további alakulására.

Este a városban az a hír terjedt el, hogy az államvédelmiek a Rádió épületénél lövik a tüntetőket. Nem sokkal később a Rádió valamennyi épületét elfoglalták a támadók.

Amikor a rendőr-főkapitányságra szállingózni kezdtek a hírek, hogy a kerületi kapitányságokon megjelentek a tüntetők és fegyvert követelnek, a főkapitányság vezetője, Kopácsi Sándor elrendelte, hogy a felkelőkre ne lőjenek, ne keveredjenek bele az eseményekbe.

A tömeg a főkapitányság épülete előtt is megjelent, követelte a foglyok szabadon bocsátását és azt, hogy az épület homlokzatáról vegyék le a vörös csillagot. Követelésüket teljesítették. Kopácsi Sándor főkapitány intézkedéseit a tömeg ujjongva fogadta.

Az október 23-i események azt mutatták, hogy Budapesten fegyveres felkelés kezdődött.

Szovjet csapatok Budapesten

A magyar kormány segítséget kér

Október 24-én éjjel a kormány élére Nagy Imre került, a MDP KB Politikai Bizottságának kooptált tagja lett, hívei pedig fontos pozíciókra tettek szert az állami és pártapparátusban.

Az MDP KV által még ugyanazon éjszakán megtartott rendkívüli ülésen javaslatot dolgoztak ki a kormány számára a szükséges és határozott intézkedések elrendeléséről a rend helyreállítása és a Népköztársaság védelme érdekében. A kormánynak azt tanácsolták, hogy haladéktalanul kezdje meg a dolgozók felfegyverzését, fegyverrel a kezében lépjen fel az ellenforradalom ellen, az országban állomásozó szovjet csapatok segítségével verje le a felkelést és rendelje el a rendkívüli állapot bevezetését.

A fenti határozatnak megfelelően, Nagy Imre beleegyezésével, a magyar kormány a Szovjetunió kormányához fordult azzal a kéréssel, hogy a szovjet csapatok nyújtsanak segítséget a rend helyreállításában Budapesten.

Valamivel később a szovjet nagykövet, Andropov bejelentette, hogy Magyarország Minisztertanácsa a következő táviratot küldte a szovjet kormánynak: „A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa kéri a Szovjetunió kormányát, hogy szíveskedjék szovjet csapatokat Budapestre küldeni, hogy az ott kialakult zavargások felszámolásában, a rend gyors helyreállításában és a békés alkotómunka feltételeinek megteremtésében segítséget nyújtsanak.”²

Október 23-án 21 órakor a Szovjetunió fegyveres erőinek vezérkari főnöke, Szokolovszkij marsall közvetlen katonai telefonon kiadta az

² A jelzett iratot Hegedüs András október 27-én írta alá, és azt Andropov október 28-án továbbította az SZKP KB elnökségéhez.

utasítást a Különleges Hadtest parancsnokának, hogy a szovjet csapatok vonuljanak Budapestre és segítsék a magyar csapatokat a rend helyreállításában.

Az utasításnak megfelelően rögtön, budapesti idő szerint 22.30 és 23 óra között alakulataink, egységeink és magasabbegységeink Kecskemét, Cegléd, Szolnok, Székesfehérvár, Sárbogárd és más városok körzetéből megindultak Budapest felé. 75–120 km-es menet állt előttük.

A Különleges Hadtest parancsnoka, Lascsenko tábornok, a törzs operatív csoportjával együtt Székesfehérvárról Budapestre utazott. A mi katonai oszlopunk néhány személygépkocsiból, egy rádióadóból, egy páncélozott szállító járműből és két harckocsiból állt. Amikor Budapestre értünk, láttuk, hogy a városban a késői időpont ellenére élénk mozgás tapasztalható. Egyik-másik utcában teherautók szállítottak felfegyverzett polgári személyeket. A városközponthoz közelebb eső részeken több helyütt még folytatódtak a gyűlések, amelyeken sokan fáklyával, zászlóval, transzparenssekkel vettek részt. Minden irányból lövések, géppisztolyok sorozatainak éles süvöltése hallatszott.

A Honvédelmi Minisztérium épületét a belváros utcáin keresztül nem tudtuk megközelíteni. A Parlamentnél, a Városligetben, a Nemzeti Múzeumnál és másutt nagy tömegek gyülekeztek. A szűk utcákon és sikátorokon haladva, olykor a közlekedés szabályait is megszegve, csak nehezen sikerült átvergődnünk a Honvédelmi Minisztériumig.

Mivel a városban sok szovjet gyártmányú autó volt, a mi személygépkocsijaink szinte észrevétlenül közlekedhettek. Amint azonban az egyik rádióadónk Budán lemaradt a konvojtól, máris megtámadták. A rádióadó parancsnoka megsebesült a fején, az egyik rádióst megölték, az állomást magát felborították és felgyújtották. Az odaérkező két harckocsink és páncélautónk mentette meg a legénység életben maradt tagjait.

Amikor október 24-én éjfélkor megérkeztünk a Honvédelmi Minisztériumba, közölték velünk, hogy 23-án este fegyveres támadás érte a Rádió épületét, a Telefonközpontot, a Szabad Nép újság szerkesztőségét, a fegyverraktárakat és a fegyvergyárakat, a pályaudvarokat, a rendőrkapitányságokat, a hadsereg több laktanyáját, a légvédelmi ütegeket Budán. A városközpontban tovább folynak a tüntetések, míg a város nyugati része, Buda viszonylag nyugodt. A felkelők főbb erői a központban, a VIII. és a IX. kerületben tevékenykednek.

A Különleges Hadtest vezérkara a Honvédelmi Minisztériumban rendezte be harcálláspontját, mivel ott a katonai kábelén keresztül kormányösszeköttetés állt rendelkezésünkre Moszkvával, és a magyar parancsnoksággal való együttműködést is könnyebben megszervezhettük.

Lascsenko tábornok rám bízta operatív-hadműveleti csoportunk vezetését és a hadtesttörzsfőnök kötelezettségeinek teljesítését.

A Honvédelmi Minisztériumban feszült légkör és zűrzavar uralkodott. Az eseményekről, a felkelők, a magyar alakulatok és a rendőrség tevékenységéről ellentmondó adatok érkeztek.

A honvédelmi miniszter, Bata István, de különösen Tóth Lajos altábornagy nyomott pánikhangulatban voltak, egymásnak ellentmondó utasításokat adtak. Így például, amikor a fegyverraktárakat megtámadták, a Vezérkar azt a parancsot adta, hogy ne lőjenek. Amikor már a támadók mindennütt tüzet nyitottak, volt olyan magyar katonai alakulat, amelyet úgy küldtek az objektum védelmének erősítésére, hogy nem volt lőszerük, és a fegyvereiket is elvették tőlük a felkelők.

Azt a hírt kaptuk, hogy a Rádió épületei még tartják magukat, és védelmük megerősítésére harcokcsikat és egy zászlóaljnyi gyalogságot küldtek. Mint később kiderült, egy államvédelmiekből és honvédekből álló kis csoport volt benn az objektumban, és az épületeket már mind elfoglalták. Senki nem tudta, hogy miért nem intézkedik a rend helyreállítása érdekében a rendőrség és a magyar honvédség.

Amint megérkeztünk a minisztériumba, a kérések tömege zúdult ránk a párt Központi Bizottsága, a magyar kormány és a mi katonai tanácsadónk, Tyihonov altábornagy részéről. Követelték, hogy erősítsük meg a főbb objektumok védelmét, kérték, vegyük védelmünkbe a kerületi pártbizottságok épületeit, a rendőrkapitányságokat, a laktanyákat, a különböző raktárakat, sőt bizonyos személyek magánlakásaik védelmét is kérték. Érthető, hogy mindehhez nagyszámú katonai erőre lett volna szükség, amivel viszont nem rendelkezünk, s ami a legfontosabb, ez nem oldotta volna meg a legalapvetőbb kérdést – a felfegyverzett csoportok szétverését és a rend helyreállítását.

Kérdésünkre, hogy a rendőrség és a hadsereg valóban nem tudja megvédeni saját épületeit és laktanyáit, nem tudtak válaszolni.

A Honvédelmi Minisztériumban nem ismerték kellően a körülményeket. Budapesten mintegy 7000 katona és 50 harcokcsi volt, amelyeket

azonban 40 vagy 50 objektum között osztottak meg, és a magyar vezérkarban senki nem tudta, hol és mekkora erők állnak rendelkezésre. Így aztán nem is vetették be őket a fegyveres csoportok elleni aktív küzdelembe. A tétlenség legfőbb oka mégis az volt, hogy a vezetés részéről hiányoztak a határozott utasítások, így nem tudták, mit és hogyan cselekedjenek.

A helyzetjelentések, amelyeket a magyar elvtársaktól kaptunk, továbbra is ellentmondóak voltak.

A Budapesten kialakult állapotok szükségessé tették a korábbi hadműveleti terv pontosítását, hiszen a magyar rendőrség és katonaság segítségére, a velük való együttműködésre nem számíhattunk. Először is ki kellett verni a felfegyverzett csoportokat az elfoglalt objektumokból, védelem alá kellett vonni a város valamennyi fontosabb létesítményét, és likvidálnunk kellett a városközpontban, a VIII. és IX. kerületben tartózkodó fegyveres csoportosulásokat.

Tekintettel a városközpontban kialakult helyzetre, ahol a tüntetések zajlottak, és ahol a felkelők főbb erői összpontosultak, valamint a Szolnokról és Ceglédre elindult alakulatok kérésére, amelyeknek a terv szerint a belvárosban kellett volna biztosítani a létesítmények védelmét, sor került a Lebegyev tábornok hadosztályának egységeit érintő feladatok pontosítására.

Egy páncélos- és egy gépesített ezredet Buda kerületeinek elfoglalása helyett a város központi részeibe irányítottunk át, a harc feladatok végrehajtása céljából.

A közeledő alakulatok fogadására, hogy feladataikat pontosítsa számukra és így érkezésüket meggyorsítsa, kiküldtük Sz. Je. Kuzmin ezredest, a hadtest tüzérparancsnokát és A. A. Rukavcevet ezredest, az operatív-hadműveleti osztály helyettesét.

(Az egységek vonulásának útvonalát Budapest felé az 1. sz. vázlat szemlélteti.)

A hadműveletek kezdete

A városba érkező alakulatainkat golyó- és kőzapor fogadta. Az utcákon nagy tömeg tartózkodott, a külvárosokban több helyen barikádokat emeltek.

A bennünket ért támadások ellenére csapataink nem nyitottak tüzet. A motorkerékpáros zászlóalj parancsnoka, Petrocsenko kapitány, amikor észrevette a barikádokat, egy emberével üzent, kérvén, eresszék őket át. Ezt a katonát a felkelők lelőtték. Nagy erejű tűz fogadta a közeledő egységeket az Üllői és Markusovszky úton, a Hungária körúton és néhány objektum körzetében.

Október 24-én hajnali 4 órakor elsőnek a 2. gépesített gárdahadosztály parancsnokhelyettese, Bicsan ezredes érkezett meg Budapestre harcokcsiezrede élén, valamint a G. T. Dobrunov alezredes vezette önálló felderítő-zászlóalj.

Dobrunov azt a parancsot kapta, hogy derítse fel a városközpontot a főútvonalak mentén, állapítsa meg a fegyveres csoportok működésének helyét, és hogy milyen erővel rendelkeznek, milyen a lakosság, a rendőrség és a magyar honvédség tevékenysége. A parancs úgy szólt, hogy tüzet csak támadás esetén szabad nyitni.

A 37. harcokcsiezredre az MDP KV épülete, a Parlament, a szovjet nagykövetség, a Duna-hidak védelmét bízta, és parancsot kaptak a Rádió épületének felszabadítására.

A magyarok tisztet jelöltek ki arra, hogy alegységeinket az objektumokhoz vezessék. Egyikük, akinek a Rádió épületéhez kellett volna vezetni katonáinkat, útközben eltűnt.

4 órára a 2. gépesített hadosztály főerői megközelítették Budapestet. Némileg feltartóztatta őket a sűrű köd és a hadosztály vezetésének határozatlansága. A hadosztály parancsnoksága és törzse csak nagy késéssel ért a városba, mivel egy rövid pihenő alkalmával a parancsnoki gépkocsiban mindenki elaludt, a hadosztály törzsfőnöke pedig nem volt elég szigorú. Így aztán a beérkező alakulatok feladataikat közvetlenül az egység és alegység parancsnokaitól kapták meg.

Megérkezett a 7. gépesített ezred Szolnokról, majd a nehézharokcsionjárórohamlöveg-ezred Ceglédről.

A hadosztály egységei a következő feladatokat kapták: erősítsék meg a KV és a Parlament épületének védelmét; vonják ellenőrzésük alá a Külügyminisztérium épületét, a Nemzeti Bankot, a repülőteret, a fegyverraktárakat; foglalják vissza a Távbeszélőközpontot, a Szabad Nép szerkesztőségét; fegyverezzék le a fegyveres csoportokat, és az elfogott felkelőket adják át a rendőrségnek.

A beérkező alakulatok a felkelőkkel már menet közben harcba bocsátkoztak. Több létesítményt megtisztítottak a fegyveres csoportoktól, elfoglalták a pályaudvarokat, a hidakat és néhány raktárépületet. A nap folyamán védelem alá vontak több fontos kormánylétesítményt: a Magyar Dolgozók Pártja KV épületét, a Parlamentet, a Fővárosi Tanács és a Fővárosi Pártbizottság, a Nemzeti Bank, az Állami Postahivatal épületét, a pályaudvarokat, a Duna-hidakat valamint a szovjet nagykövetséget és a Városparancsnokságot.

A harcokocsiezred alegységeinek sikerült megtisztítania a felkelőktől a Rádió egyik épületét. Gyalogság híján azonban nem volt lehetőség a Rádió valamennyi épületének visszafoglalására. Eközben az ezred négy harcokocsiját kilőtték. Folytatódtak a harcok a város központjában is, valamint délkeleti részeiben, a Rádió épületeinél, a Corvin mozi környékén és az Üllői úton.

Október 24-én déltájban a városban kialakult helyzetről az alábbi kép rajzolódott ki:

A városban egy sor objektum a felfegyverzett csoportok kezére került. A rendőrség sehol sem csinált semmit, a magyar katonai alakulatok pedig nem kaptak utasítást aktív hadműveletre. Néhány alegység és sok sorkatonna átvált a felkelők oldalára, de a többiek folytatták a kitűzött harci feladatok végrehajtását. Fegyveres csoportok működtek Óbudán, a Széna téren, a Maros utcában, a belvárosban a Petőfi Sándor utcában, a VIII. és a IX. kerületben a Práter utcában, a Corvin közben, a Kilián laktanyában, a Rákóczi úton, a Múzeum körúton, a Köztársaság téren és más kerületekben.

Aktív harctevékenységet hajtottak végre a felfegyverzett csoportok a II., a VIII. és a IX. kerületben. A későbbi események megmutatták, hogy a felderítés már a legelső napon felfedte a főbb fegyveres csoportok helyét és meghatározta működésük területét. Az így felderített csoportok összlétszáma megközelítette a kétezer főt.

Meg kell vallani, hogy az adatgyűjtés során voltak bizonyos nehézségeink. Nem állt rendelkezésünkre elegendő felderítő alegység. A Városparancsnokság nem értette meg új feladatkörét, és nem foglalkozott az információk begyűjtésével. A magyar tisztak közül egyesek nem szívesen és olykor nem a tényeknek megfelelően tájékoztattak bennünket a helyzetről.

Komoly erőfeszítésembe és kitartó munkámba került, hogy megszervezem a szükséges információk gyűjtését, elemzését és összefoglalását,

valamint aktivizáljam az adatgyűjtéssel foglalkozó felderítő alegységek tevékenységét. A városban kialakult bonyolult helyzet ellenére, a megszo-
kott frontvonal hiányában és a feladatok végrehajtására rendelkezésre álló
rövid idő alatt is, jól működött a Dobrunov alezredes parancsnoksága alatt
álló önálló felderítő-zászlóalj. Felderítés céljából harckocsikat, páncélo-
zott szállítójárműveket és motorosokat küldött felderítő őrzőjáratra a főút-
vonalakra, míg a város központjában működő felderítő csapatának ő maga
állt az élére.

A Duna hídjaira az átkelő forgalom megfigyelése céljából rádióálla-
mással felszerelt felderítő csoportokat telepített.

A felderítő-zászlóalj, hogy megtudja, hol rejtőzködnek fegyveresek,
melyik körzetben működnek, gyakran „lovassági módszer”-hez folyamo-
dott: a nagy sebességgel előreküldött őrzőjáratra az ellenség tüzet nyitott, s a
parancsnok a megfigyelés alapján meghatározta a felkelők tűzfészket és
tartózkodási helyüket.

A foglyul ejtett felfegyverzett személyek kihallgatása lehetővé tette,
hogy a felkelők helyzetét és erőik nagyságát meghatározhassuk.

Délutánig Dobrunov lényegében teljesítette a kitűzött feladatokat, ami
nagyban hozzájárult ahhoz, hogy tisztázzuk a városon belül kialakult
helyzetet.

Alakulataink az első napon Budapesten 20 halottat és 48 sebesültet
számláltak, négy harckocsinkat és 4 páncélozott szállító járművünket
kilőtték, néhány gépkocsinkat felgyújtották.

Október 24-én körülbelül 300 fegyveres személyt vettünk őrizetbe,
valamennyiüket lefegyvereztük és átadtuk a magyar rendőri szerveknek. A
városban azonban még továbbra is számos fegyveres csoport folytatta a
harcot, összlétszámuk már meghaladta a háromezer főt. Szétverésükre a
rendőrség és a magyar katonai alakulatok nélkül nem volt lehetőség. Eh-
hez nem állt rendelkezésünkre kellő katonai erő.

Az október 24-én Budapestre érkező szovjet fegyveres erő összlétszá-
ma nem volt több egy hadosztálynynál, ami közel hatezer főt jelentett.

A több mint egymillió lakost számláló nagyvárosban ez a katonai erő
még a rend fenntartásához sem volt elegendő.

A magyar Honvédelmi Minisztériumban továbbra is fejetlenség és pá-
nik uralkodott. Amikor a magyar kormány határozatot fogadott el arról,
hogy a felfegyverzik a gyári munkásokat, a minisztérium vezetése bejelen-

tette, hogy nincs mód a munkások felfegyverzésére, majd csak később, amikor a fegyverek előkerülnek. Képtelenek voltak a fegyvereket eljuttatni rendeltetési helyükre, és így sok fegyver a felkelők kezére került.

A külvárosokban a magyar katonai alakulatok semmilyen feladatot nem kaptak, még a főbb objektumok védelmére sem utasították őket.

A nap második felében a Hajmáskér térségéből érkező 17. gépesített hadosztály harcokcsi- és gépesített ezredei azt a feladatot kapták, hogy a város nyugati részében, Budán biztosítsák a rend fenntartását, s emellett a Duna hídjait védelmezzék.

Délben a magyar Rádió bejelentette, hogy a kormány Budapesten kihirdette a rendkívüli állapotot. Ennek bevezetésével életbe lépett a kijárási tilalom, a város lakóinak reggel 7 óra előtt tilos volt az utcára lépniük, betiltották a gyűléseket és az összejöveteleket, rögtönítélő katonai bíróságokat állítottak fel. Október 24-én a fegyveres harc beszüntetésére és fegyverletételre szólítottak fel.

Abban reménykedtünk, hogy ezeknek az intézkedéseknek a megvalósítása elősegíti majd a fegyveres csoportok felszámolását és a rend mielőbbi helyreállítását.

Egységeink és alegységeink a fontosabb társadalmi létesítmények és objektumok védelmét látták el, valamint őrzőjáratot teljesítettek a belváros utcáin, ahol gyakran megtámadták őket, váratlanul tüzet nyitva rájuk.

A nap végére kialakult helyzet lehetővé tette, hogy több ország sajtója bejelentse: a felkelés Budapesten vereséget szenvedett. Úgy véltük, hogy a rendkívüli intézkedések és alakulataink segítségével megakadályozza a fegyveres csoportosulásokat abban, hogy működésüket fokozni tudják.

Október 25-ike éjszakáján azonban újabb nyugtalanító hírek érkeztek: Több börtönből kiengedték a foglyokat, emigránsok és fegyveres csoportok özönlöttek a határon át Ausztriából, anélkül hogy a határőrség ellenállásába ütköztek volna.³

Nagy Imre a pártvezetőség tudta és a Szovjet Parancsnokság engedélye nélkül visszavonta a kijárási tilalmat. Ez hátráltatta a fegyveres tüzfegyverek felszámolását, és lehetővé tette újabb felvonulások szervezését.

³ A börtönökből október 25-e után elsősorban a politikai foglyokat szabadították ki. Főleg október 28-áig kerültek ki a börtönökből és a rabmunkahelyekről köztörvényes foglyok is. Az emigránsok fegyveres csoportjainak beáramlásáról szóló hírek nem felelnek meg a valóságnak.

Rövid időn belül több tüntető csoport vonult a mellékutcákból a főútvonalakra. A többezres tömeg nemzeti lobogókkal indult a Parlamenthez.

A Parlamentet őrző magyar tisztek felszólították a tömeget, hogy oszlanak, de hiába. Az eleven emberáradat lavinaként zúdult előre, és mármár a mi tisztjeink és őrségünk sorai közé keveredtek, sokan odamentek az ott álló harckocsikhoz, felkapaszkodtak rájuk, és az ágyúcsövekbe dugták zászlajaikat. Ekkor a Parlamenttel szemben levő épületek tetőiről tüzet nyitottak a tüntetőkre és a szovjet katonákra. A felvonulókat kísérő két magyar harckocsi leadott néhány lövést, majd eltűnt. Egyik alegységünk parancsnokát meglőtték. A szovjet katonák és a Parlamentet őrző államvédelmisek ellentűz alá vették az épületek tetőit, ahonnan rájuk lőttek. A Kossuth Lajos téren leírhatatlan pánik tört ki. A tömeg az első lövések hallatán menekülni kezdett, fedezéket keresve sokan a Parlament falához lapultak. Tíz-tizenkét perccel később a lövések elhallgattak. Kihasználva az alkalmat, a felvonulók közül sokan sietve elhagyták a teret. A tüntetők közül huszonkettőt megöltek, sokan megsebesültek, nekünk is meghalt néhány katonánk és többen a magyar rendőrök közül.

A városban eközben szájról szájra terjedt a hír: az ávósok és a szovjetek a fegyvertelen tömeget lőtték a Parlament előtt!

Ez idő tájt szereztünk tudomást arról, hogy Budapesten kívül másutt is zavargások kezdődtek. A rend fenntartása érdekében kénytelenek voltunk tüzérségi és légvédelmi alegységeket hátrahagyni Székesfehérvárott, Kecskeméten és Szekszárdon, valamint más városokban is.

Szovjet politikai és katonai vezetők érkezése Budapestre

A Honvédelmi Minisztériumban működő vezetési törzsünkhöz szovjet tábornokok és tisztek kíséretében váratlanul megérkezett az Államvédelmi Bizottság (KGB) elnöke, I. A. Szerov, valamint a fegyveres erők vezérkari főnökének első helyettese, M. Sz. Malinyin hadseregtábornok. Anélkül, hogy beszámolóinkat végighallgatták volna, azonnal elégedetlenségüket fejezték ki a szovjet alakulatok hadműveleteinek határozatlansága miatt, mivel képtelennek bizonyultak arra, hogy a felfegyverzett diákok csoportjaival elbánjanak.

Minderről, közvetlen katonai vonalon (vcs.) keresztül I. A. Szerov beszámolt a legfelsőbb politikai és katonai vezetőknek. Meglepett, hogy tegeződött velük, s az, hogy a valóságos tények ismerete nélkül, azoktól elrugaszkodva tette meg jelentését.

Amikor befejezte a telefonbeszélgetést, fiatal fejjel, anélkül hogy a lehetséges következményeket felmértem volna, így szóltam hozzá:

– Maga, Ivan Alekszandrovics, nincs tisztában a helyzettel. A városban mindenütt harcok dúlnak, a határozott fellépéshez több erőre lenne szükség. Nekünk meg lényegében egy hadosztályunk van. Most pedig harckocsikon és csapatszállító páncélautókon körbejárjuk a várost.

Szerov beleegyezett. A nemrég érkezett Pavolij vezérőrnagyot is magunkkal vittem. Géppuskából kétszer tüzet nyitottak ránk, többször pedig utunkat állták, majd visszatértünk a Honvédelmi Minisztériumba. Ezek után megértették, hogy mi is történik valójában.

Lascenkónak tetszett, hogy nem ijedtem meg Szerovtól, és azt mondta, máskor se féljek, ő majd megvéd engem, bár őt nincs, aki megvédje.

Az ezután érkező A. A. Mikojannak és M. Sz. Szuszlovnak már jóval objektívebb jelentést tettek. A mi beszámolóink a Budapesten végrehajtott hadműveletekről szóltak, ugyanakkor jeleztük, hogy a rendőrség és a magyar katonaság tétlensége a fegyveres felkelő csoportok fokozott aktivitását segíti elő.

Miután visszatértünk a Minisztériumba, Malinyin és Lascenko tábornokok a Parlamentbe mentek, hogy bemutatkozzanak a magyar kormányfőnek, Nagy Imrének, valamint tájékoztassák hadosztályaink Budapestre érkezéséről, és beszéljenek a kijárási tilalom visszavonásával kapcsolatos kérdésekről.

Közben telefonáltak a követségről, hogy Andropov elindult, hogy találkozzon Mikojannal és Szuszlovval, gépkocsijára azonban a Dunán átvezető hídnál tüzet nyitottak. Kéri, hogy küldjenek elé páncélautót, hogy a repülőtérré mehessen. Ugyanazon a napon a Budapestre érkezett Mikojan és Szuszlov, Nagy Imrével és Kádár Jánossal való találkozásukat követően, útban hozzánk, megálltak a minisztérium épülete előtt, és ott beszédbe elegyedtek tisztjeinkkel és katonáinkkal. Lascenko tábornok és jómagam fogadtuk őket, így szem- és fültanúi voltunk ennek az eszmecserenek.

Mikojan egyszerően és közvetlenül viselkedett. Kérdezősködött a katonai szolgálat nehézségeiről, érdeklődött, hogy milyen az ellátás, a koszt,

hol alszanak a katonák, akik elmondták, hogy a kocsikban, vagy a kocsik alatt alszanak. A házakba tilos bemenniük, ami nem is baj; a gond csak az, hogy nincs idejük kialudni magukat.

Szuszlov beszélgetése a személyi állománnyal szentbeszédre emlékeztetett. A kötelességünkről beszélt, a Szovjetunió nemzetközi, internacionalista segítségnyújtásáról a magyar népnek. Az egyik tiszt meg is jegyezte, hogy van az, hogy a segítségünket kérték, mégis belénk lőnek. Később ugyanezt a tiszteket keresték a Különleges Osztály munkatársai. Magánszorgalomból, a megelőzés érdekében vagy a magasabb szintű vezetés utasítására – nem tudom.

Szuszlov a katonákkal folytatott beszélgetés során azt is mondta, hogy Magyarországot nem hagyhatjuk magára, mert azonnal idejönnének az amerikaiak és NATO-szövetségeseik.

A velünk folytatott társalgás során a szovjet és a magyar csapatok budapesti hadműveletei iránt érdeklődtek.

Másnap Nagy Imre a Parlamentbe kérette Lascsenkót. Lascsenko a követségről telefonált, ahol Mikojannal és Szuszlovval találkozott. Arra kért, hogy sürgősen vigyek neki a Parlamentbe egy sor dokumentumot, többek közt a budapesti harcokat feltüntető térképet, csapatainkra vonatkozó tájékoztatót, a Kossuth Lajos téren történt véres események vázlatát és más egyebeket.

A Parlament épületében munkaértekezlet folyt, amelyet Nagy Imre vezetett. Jelen volt Apró Antal, Kovács István (MDP), Janza Károly és mások. Piros László belügyminiszter tájékoztatója után Lascsenkónak a következő kérdést tették fel:

– Tüzeltek-e a szovjet harcokocsik a tüntetőkre?

– Helyesen mondták, akik azt állították, hogy nem lőttek – válaszolta Lascsenko, a Különleges Hadtest parancsnoka.

Ezután Nagy Imre azt kérte, hogy a szovjet csapatok ne nyissanak tüzet a városban. Lascsenko azt válaszolta, hogy ennek a kérésnek a teljesítése megnehezítené feladataik végrehajtását.

Csak a visszalövésre kaptunk engedélyt.

Ma is emlékszem, és szemem előtt van Nagy Imre impozáns külseje, okos, ravasz magyar ember benyomását keltette bennem.

A magyar kormány a későbbiek során is ellentmondásos kérésekkel fordult hozzánk, amelyek lényegében arra vonatkoztak, hogy csapataink

ne lőjenek, ne folytassanak aktív hadműveleteket, de ugyanakkor hajtsák végre az eléjük kitűzött feladatokat.

Mivel parancsnokságunk abból indult ki, hogy a magyar kormány hívta őt segítségül, a lehetőséghez mérten teljesítette óhaját. Mindez természetesen megnehezítette a tevékenységünket és hozzájárult ahhoz, hogy a felkelők tovább gyarapítsák erőiket.

Az első napokban nehéz volt helyesen értékelnünk az eseményeket. Egyszerre volt jelen a dolgozók jogos tiltakozása a Rákosi–Gerő-féle vezetés által elkövetett hibák ellen és Nagy Imre kormányának az a törekvése, hogy kiküszöbölje ezeket a hibákat. Később azonban nyílt kísérletek történtek a fennálló rend megváltoztatására, mi több, a megelőző rend restaurálására.

A katonai bizottság, Apró Antallal az élen, nem töltötte be szerepkörét, és nem tudott hatni az erőviszonyok alakulására. Óvatosságra intett a Magyar Néphadsereg és a rendőrség passzivitása is.

Újabb alakulatok érkezése és a szovjet csapatok hadműveletei Budapesten

Október 25-én reggel Romániából Budapestre érkezett G. I. Obaturov vezérőrnagy vezetésével a 33. gépesített gárdahadosztály. Estére pedig a fővárosban volt a 128. lövész-gárdahadosztály N. A. Gorbunov ezredes parancsnoksága alatt. Ők Kárpátaljáról érkeztek.

Ekkorra a felkelők a városközpontban még erősebb ellenállást fejtettek ki. Ezért a 33. gépesített gárdahadosztály azt a feladatot kapta, hogy a város központi részét, az Üllői út, Kőbánya és a Duna-parthoz csatlakozó utak körzetében, a Rádió épületeit, a Kilián laktanyát és a Corvin mozi környékét tisztítsa meg a fegyveres felkelőktől. A hadosztály előrevetett osztagát képező 104. gépesített ezred harcok árán a rakpart mentén előretörve elsőként ért a Parlamenthez.

Az október 25-én alkonyatkor Budapestre érkező 128. lövész-gárdahadosztály 315. lövészezrede N. Sz. Nyikiforov alezredes parancsnoksága alatt, azt a feladatot kapta, hogy semmisítsék meg Budán a fegyveres csoportokat, és állítsák helyre a rendet a város nyugati térségében.

A fegyveres csoportok a városközpontban ellenállási góccokat építettek ki, és keményen ellenálltak. A páncélozott szállító járművek és harckocsik

ellen páncélelhárító és légvédelmi eszközöket, páncéltörő gránátokat és gyúlékony anyaggal megtöltött üvegeket, úgynevezett Molotov koktélokot vetettek be.

Kezdetben a felderítés és biztosítás nélkül előremozgó „Obaturov” hadosztály egységei nagy károkat szenvedtek. Két ezredparancsnok kocsját kilőtték, a törzs rádióállomását megsemmisítették. A tüzérezred a Ferenc körúton a felkelők erős tüzebe került, súlyos veszteségek érték a 2. tüzérosztályt. Az ezred parancsnoka E. N. Kohanovics ezredes is halálosan megsebesült.

A hadosztály parancsnoka, Obaturov tábornok, és törzse, Davidov törzsfőnök vezetésével, a következő napon megszervezte az ellenállás tűzfészkeinek és harci tevékenységének a felderítését.

Az ezt követő napokban, a város központi térségében a hadosztály alakulatai számos lakónegyedet megtisztítottak. Nem sikerült azonban bevenni a Corvin közti ellenállási gócot és a Kilián laktanyát, ahol több ezer ember, néhány harckocsi és más harci eszközök voltak. Itt helyezkedtek el az ellenállás legerősebb csoportjai, a felkelés legfontosabb erődítményei, amelyeknek a felszámolása döntő jelentőségű lett volna a Budapesten működő fegyveres csapatok szétverése szempontjából.

Az ellenállás tűzfészket megsemmisítő katonai akciókat a Corvin ellen október 28-ának reggelére időzítették a szovjet és magyar alakulatok. Magyar részről Márton András ezredes, a magyar katonai akadémia parancsnokának vezetése alatt az 5. és 6. harckocsi- és gépesített ezredek vettek volna részt a közös hadműveletben.⁴

Hajnalban, közvetlenül a támadás előtt, a magyar egységek parancsot kaptak, amelynek értelmében a magyar kormány minden hadműveletet visszavon, mivel a felkelő csapatok – úgymond – készek a fegyverletételre, és ezért tárgyalásokat folytatnak velük. A felkelők azonban nem kapituláltak. A felkelők megsemmisítését célzó harctevékenységre a Corvin mozi környékén ennek ellenére nem került sor.

A fegyveres felkelők vezetőivel, Iván Kováccsal, Pongrácz Gergellyel és másokkal folytatott tárgyalásokat követően Nagy Imre elfogadta köve-

⁴ A Corvin köz ellen megindított, majd elakadt támadásban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia állományából és az Akadémiára rádiófelhívás útján berendelt tiszttekből, valamint a 12. kecskeméti gépesített ezred állományából rendeltek ki Márton András ezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokának vezetésével.

teléseiket, és fél órával a hadművelet kezdete előtt telefonált a Honvédelmi Minisztériumba, hogy amennyiben nem fűjják le a Corvin megtámadását, lemond. Ez mentette meg a Corvin fegyveres csapatait.⁵

Október 26-án heves harcokra került sor a főváros nyugati részében, Budán. Időközben megérkezett a 128. lövész-gárdahadosztály, élén Gorbunov ezredessel. Azt a feladatot kapta, hogy miután felváltotta a Krivosjev vezérőrnagy vezette hadosztály egységeit, akiket a nyugati határra, Szombathelyre vezényeltek, semmisítsék meg a felkelőket Buda körzetében, és biztosítsák a rend fenntartását.

Budapesten ekkor három hadosztályunk működött: két gépesített és egy lövészadosztály. Összlétszámuk meghaladta a 20 ezer főt, ám a hadosztályok ezredeiben mindössze 600-800 gyalogos volt. A Budapesten működő hadművelleti törzsnek a Moszkvából érkezett vezérkari törzs, M. Sz. Malinyin hadseregtábornokkal az élen, nyújtott segítséget.

A vezérkari tiszték egyike, M. I. Pavolij vezérőrnagy folyamatosan velünk volt, és rendszeresen tájékoztatott a Magyarországon kialakult helyzetről, és Moszkvából, a vezérkarunktól kapott tájékoztatásokról és döntésekről, a Honvédelmi Minisztériumunk által elfogadott határozatokról, intézkedésekről, a Különleges Hadtest kötelékébe rendelt csapatokról, azok érkezési idejéről, valamint egyeztette hadműveleteink irányát és az azokon belül végrehajtandó feladatokat. Kölcsönösen megismerkedtünk egymás jelentéseivel, amelyeket Moszkvába, a Vezérkarnak küldtünk, és nemegyszer együtt készítettük őket. Pavolij beszámolt az alakulatok ellenőrzésének tapasztalatairól és eredményeiről, a feltárt hiányosságokról, és tanácsokkal látott el minket.

M. Sz. Malinyin hadseregtábornok javarészt Lascenko tábornokkal, Andropovval és Szerovval, valamint a magyar kormány tagjaival érintkezett. Nálunk többnyire váratlanul jelent meg, olykor pontosította csapataink feladatait, és javaslatot tett azok végrehajtására. Malinyin gyakran beszámolt a Vezérkar főnökének, V. D. Szokolovszkij marsallnak, így mentesített bennünket a vezérkarral való közvetlen tárgyalások alól.

⁵ A támadást a szovjet csapatok megindították a Corvin közti csoportok ellen, de a feldehárító harckocsik nagy veszteségei miatt a támadás elakadt. Nagy Imre tiltakozása nem jutott el a támadást végrehajtó szovjet hadosztály parancsnokságához. Pongrácz Gergely nem vett részt a felkelők egyes csoportjainak vezetői és a Nagy Imre közötti tárgyaláson.

G. K. Zsukov honvédelmi miniszter, a Szovjetunió marsallja, a Különleges Hadtest csapatainak hadműveleteibe nem avatkozott bele, nem használta a katonai telefonösszeköttetés (vcs.) vonalát, nem küldözgetett fenyegető rejtjeles üzeneteket és utasításokat, nem szidalmazott bennünket. Nyilván tisztában volt a politikai helyzet bonyolultságával és nehézségeinkkel. Lehet, hogy így reagált Hruscsovnak arra a döntésére, hogy Budapestet szovjet csapatok szállják meg.

Sajtónk nap mint nap arról tájékoztatott, hogy Magyarországon a fegyveres felkelés hátterében a nyugati hatalmak állnak, és hogy a felkelésben többségében volt horthysta tiszték, csendőrök és a Nyugat által bevetett, rendszerellenes elemek vesznek részt. Na persze ezek az erők a fegyveres harcban valóban szerepet játszottak!

Meg kell azonban mondani, hogy a felkelés tömegjellegű volt, több tízezer dolgozó vett benne részt, akik elégedetlenek voltak a Rákosi–Gerő-féle vezetéssel és rendszerrel.

A Szabad Európa és az Amerika Hangja rádióállomások nem maradtak télenek ebben a küzdelemben. Az aktív cselekvés fokozására szólítottak fel. Miközben egy sor eseményt objektív megvilágításban ismertettek, sok tény a propaganda céljából torzítva táalaltak. Így volt ez a Parlament előtti téren zajló október 25-i tüntetés esetében is, amikor azt mondták, hogy a tüntetés résztvevőire szovjet egységek lőttek. A Szabad Európa rádióállomás elhallgatta a kegyetlen terror tényeit. Még a budapesti pártbizottság és védelmezőinek megsemmisítéséről is úgy beszélt, mint szükséges lépésről, mint a „néptömegek jogos felindulásának” megnyilatkozásáról.

A 17. gépesített gárdahadosztály, amely a Különleges Hadtest kötelékébe tartozott, főbb erőivel az osztrák–magyar határt fedezte Lenti és Szentgotthárd térségében, mintegy 125 km hosszú szakaszon.

A. V. Krivosejev vezérőrnagy, hadosztályparancsnok döntése értelmében, mozgó csapatokat és határőrsöket hoztak létre a határ biztosítására. A hadosztály egységei ezzel egyidejűleg helyőrségi szolgálatot láttak el Győr, Vác, Veszprém körzetében, ily módon gondoskodván a helyi rend fenntartásáról.

Budapesten működő hadműveleti csoportunkhoz rendszeresen érkeztek helyzetjelentések a 17. hadosztály vezérkarának törzsfőnöki tisztjét betöltő G. I. Zserebcov ezredestől.

Az 57. gépesített, a 83. harckocsi- és az 1043. tüzérezred a hadosztály parancsnokhelyettesének, Kuznyecov ezredesnek a vezetésével Budán tevékenykedett, majd október utolsó napjaiban visszatért Hajmáskérre.

A harckocsikiképző-zászlóalj a Különleges Hadtest törzsét védelmezte mindaddig, míg a 38. hadsereg erői meg nem érkeztek. Ettől kezdve a 38. hadsereg törzsénél, Székesfehérvárott teljesített szolgálatot.

A 17. gépesített gárdahadosztályt november 1-jével a fenti hadsereg kötelékéhez csatolták.

A Budapesten végrehajtott hadműveletek vezetésében a legfontosabb szerepet vitathatatlanul Pjotr Nyikolajevics Lascsenko altábornagy játszotta. Szilárdan, nyugodtan és határozottan irányította a magasabbegységeket és egységeket, és a már elfogadott döntéseket nem változtatgatta.

A háború alatt a parancsnoki és vezérkari munka során szerzett harci tapasztalatai, magas színvonalú operatív felkészültsége, a realitás iránti érzéke és józansága lehetővé tette a csapatok helyes irányítását, s hogy alakulataink a kitűzött feladatokat rövid határidővel, minimális veszteséggel hajtsák végre. A bennünket meglátogató vezetőkkel nyugodtan viselkedett, alkalmanként azonban neheztelt a politikai vezetőkre és az Államvédelmi Bizottság (KGB) felelős munkatársaira azért, mert beavatkoztak a csapatok hadműveleteibe. Megengedhetetlennek és feleslegesnek tartotta az efféle beleszólásokat.

Bennem megbízott, megengedte, hogy számos dokumentumot aláírjak, odafigyelt célravezető javaslataimra, ami megkönnyítette a munkámat.

A budapesti Operatív Csoport kis létszámú volt – körülbelül 30 fő. Kezdetben mindez a munkánkra is rányomta a bélyegét, hogy a körülmények szokatlanok voltak és nem voltak meg a feltételek, továbbá a sok és sokféle feladat, az új hadosztályok, általunk ismeretlen parancsnokaikkal és törzsekkel.

A Különleges Hadtest törzsének személyi állománya többségében Székesfehérvárott maradt, a kapcsolattartás csak nehézkesen volt biztosítható, az interurbán – városközi postai telefonhálózat – működési zavarai miatt. Így nem mindig cselekedtek a helyzetnek megfelelően, és a csapatok irányításában sem sokat segítettek. Gépírók és rajzolóknak hiányában minden műszaki munkát a tisztek végeztek. Sokan közülünk kénytelenek voltak napokon keresztül megállás nélkül – 3-4 óra alvás mellett – megfeszítetten

dolgozni. Akadtak persze olyanok is, akiket éppen a kellő pillanatban nem lehetett soha megtalálni.

Jelentősen megkönnyítette csapatirányító tevékenységünket a Budapesten működő városi telefonvonal, amelyet széleskörűen kihasználtunk annak érdekében, hogy adatokat gyűjtsünk a körülményekről, és hogy a magasabbegységek és egységek parancsnokai és törzsei továbbítani tudják az utasításokat.

A későbbiek során a hadműveleti törzs munkája szervezettebbé vált, s amikor a törzs nagy része megérkezett Tökölre, valamennyiünk dolga könnyebb lett, és a körülmények is megváltoztak.

A magyar kormány segítségért folyamodott a szovjet csapatokhoz, azonban a rend helyreállítása érdekében semmilyen határozott intézkedést nem tett.

A politikai és állami vezetés köreiben hiányzott az események határozott értékelése; már említettem Gerő október 23-i rádióbeszédét.

Nagy Imre és Kádár János eleinte elítélte az ellenforradalmi elemeket. Miután a szovjet csapatokat bevonta a hadműveletekbe és ezzel elégedetlenséget szított a népben, a magyar kormány nem adott a saját csapatainak a rend fenntartását célzó aktív cselekvésre utasítást, visszavonta a kijárási tilalmat – így módon elősegítette a kormányellenes elemek működését.

A kijárási tilalom visszavonása után először csak a tűz viszonzását engedélyezték, később egyáltalán nem volt szabad löni, végül a Corvin mozi környékén, a fegyveres csapatok legfőbb gócpontja elleni támadást is lefűjták.

Magától értetődik, hogy ilyen körülmények között a szovjet csapatok nem tudták teljesíteni azt a feladatukat, hogy Budapesten a rendet helyreállítsák. Ez a feladat amúgy is meghaladta erőinket.

A fegyveres csoportok a mi katonáinkat és kisebb alegységeinket is megpróbálták lefegyverezni. Lascsenko tábornok a leghatározottabb ellenállásra adott parancsot. Az egységparancsnokokat figyelmeztették, hogy szigorú büntetésben részesülnek, ha nem akadályozzák meg a fegyverletételt és a fegyverek és harci eszközök átadását.

A fegyveres csapatokat gyakran olyan személyek vezették, akik tisztában voltak az utcai harcok sajátosságaival. Parancsnokaik egykori Horthy-tisztek és csendőrök voltak.

Azokban a napokban az események szédítő gyorsasággal változtak Magyarországon, és határozták meg annak a katonapolitikai helyzetnek a bonyolultságát, amelyben csapatainknak cselekednie kellett Budapesten. Nem minden részletét ismertük az eseményeknek, de éreztük, hogy a magyar kormány nem egységes a felkelők elleni küzdelem és a rend helyreállítása kérdésében.

Ilyen szövevényes körülmények között parancsnokságunknak és csapatainknak nem volt könnyű cselekedni.

A Magyar Néphadsereg alakulatai nem tanúsítottak ellenállást a felkelőkkel szemben. Aktív és határozott cselekvésre nem kaptak parancsot, így a legjobb esetben is tétlenül nézték az eseményeket. A hadsereg és a rendőrség az események hatására széthullott. A magyar alakulatok néme-lyike és a tisztek közül is többen a felkelők oldalára álltak.

Katonáink és tisztjeink a bennünket ért veszteségek ellenére nem voltak ellenségesek a magyar lakossággal. Azokban a zord napokban nemcsak a szovjet és a magyar vezetőkkel és katonai parancsnokokkal, hanem a fegyveres felkelés egyik-másik aktivistájával is találkoztam.

Emlékszem, október 26-án vagy 27-én jelentették, hogy a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány vezetője, Dudás József kéri, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnoka fogadja őt. Lascsenko tábornok távollétében nekem kellett vele beszél-
nem.

Dudás csalódott volt, hogy a parancsnok nem fogadta. Megmondtam neki, hogy a parancsnokot helyettesítem, és minden kérését közvetíteni fogom. Dudás bejelentette, hogy ő a Nemzeti Forradalmi Bizottmány elnöke és valamennyi fegyveres csoport parancsnoka. A Nagy Imre-kormány ellen lép fel, és kérte, hogy ismerjük el a Bizottmányt Magyarország legfelsőbb hatalmi szervének. Azt is elmondta, hogy a háború idején részt vett az antifasiszta mozgalomban, tagja volt annak a magyar delegációnak, amely 1944-ben Moszkvában a kapitulációról tárgyalt, majd később megtorlásnak volt kitéve. Most valamennyi fegyveres csoport élére állt, újságot ad ki, székhelye a Szabad Nép szerkesztőségében található. Minden jelentősebb fegyveres csoport parancsnoka az ő irányítása alatt áll, köztük Szabó János és Iván Kovács is. Jelenleg az ő kezében van a tényleges politikai és katonai hatalom. E pillanatban nem állnak harcban a szovjet csapatokkal.

Azt válaszoltam, tisztázzák a kormánnyal, kié a hatalom. A szovjet csapatokat a magyar kormány hívta Magyarországra, és mi értelem-
szerűen

ezt a hatalmat ismerjük el. Mi semmiféle Nemzeti Forradalmi Bizottmányt nem ismerünk, és nem a mi feladatunk, hogy politikai kérdésekkel foglalkozzunk.

Ami pedig azt a kijelentést illeti, hogy ő az összes fegyveres csoport parancsnoka, figyelmeztetem: olyan értesüléseink vannak, hogy az ő csoportjaik katonáinkat, alakulatainkat támadják, törvénytelenégeket követnek el, és a magyar államvédelem munkatársait és pártmunkásokat tartóztatnak le. Amennyiben nem vetnek véget a fegyveres harcnak és a törvénytelenéseknek, bíróság előtt felelnek majd tetteikért.

Dudás tagadta, hogy csoportjai minket támadnának és gyilkolnának; politikai kalandor benyomását keltette bennem. Ennek ellenére megengedhetetlennek tartottam, hogy letartóztassam, hiszen önként jelent meg nálunk, hogy tárgyaljon velünk.

Egyszer egy asszony sírva jött hozzám, és kérte, hogy engedjem szabadon a fiát, akit a mi katonáink ejtettek fogságba. Azonnal telefonáltam a városparancsnokságra. Kiderült, hogy a fiát valóban letartóztatták fegyveres ellenállás közben, pisztoly volt nála, és katonáinkra tüzelt vele, azonban előző nap átadtuk őt a magyar hatóságoknak.

Sok ilyen találkozásban volt részem.

Október 28-án este Nagy Imre a következő kijelentést tette rádióbeszédében:

– A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi népmegmozdulás ellenforradalom ...

– A rend fenntartása és a közbiztonság érdekében a honvédség, a rendőrség, valamint a munkások és az ifjúság fegyveres csapataiból haladéktalanul új közrendvédelmi szerveket hozunk létre ...

A Szabad Nép, a párt sajtóorgánuma, az eseményeket „népi demokratikus megmozdulásnak”, a fegyveres felkelőket „szabadságharcosoknak” titulálta.

Az újságok arról számoltak be, hogy országszerte, a fővárosban is és vidéken is, a helyi hatalom új szervezetei, a vállalatoknál pedig munkástanácsok alakulnak.

Októberben a magyar vezetés a fegyveres felkelők elleni küzdelem nehéz és hálátlan feladatát még megpróbálta a szovjet csapatokra hárítani. Most kiderült, hogy mindazok, akik az előző hatalom mellett kiálltak, és a szovjet csapatok, amelyek a magyar kormány felkérésére részt vettek a

hadműveletekben, valójában a tömegek demokratikus megmozdulása ellen harcoltak.

Közvetlenül ezután Nagy Imre közölte, hogy „a szovjet csapatok már meg is kezdték visszavonulásukat a bázisaikra”. Hisztérikus, ellenséges kampány indult a szovjet haderő ellen, követelték, hogy a szovjet csapatok haladéktalanul vonuljanak ki Budapestről és az ország egész területéről.

Ezekben a napokban a Honvédelmi Minisztériumban meglátogatott bennünket Jurij Vlagyimirovics Andropov nagykövet. Lascsenko meghívta, reggelizzék velünk. A követ elfogadta a meghívást, teát kért, és reggeli közben beszédbe elegyedtünk.

A minap Nagy Imre és hívei a felkelőket „szabadságharcosoknak” nevezték – vetették fel Andropovnak. Eszerint mi a szabadság ellen harcolunk.

Jurij Vlagyimirovics elmondta nekünk, hogy Mikojannak és Szuszlovnak azt a tájékoztatást adta, hogy Magyarországon kitört az ellenforradalom, a felkelés élén Nagy Imre áll.

A többiek egyetértettek Andropovval, de emlékeztették arra, hogy Nagy Imre régi kommunista, ott volt a Téli Palota ostrománál,⁶ és dolgozott a Kommunista Internacionáléban is. Mire a nagykövet azt felelte:

Az lehet, hogy Nagy Imre egykor internacionalista volt, most azonban a néphatalom alapjait döngeti. Akik az internacionalizmus parancsának eleget tesznek, azok nem mások, mint a szovjet csapatok.

A magyarországi fegyveres felkelés, mondotta, a szocializmus ellen irányul. A tüntetők közt ott találjuk a dolgozók egy maroknyi töredékét, a tagok többsége azonban volt Horthy-tisztekből áll. Ellenforradalmárokból, deklasszáladott elemekből és nyugatról átdobott felforgatókból verbuválódott.

Az volt a benyomásom, hogy J. V. Andropov egyoldalúan értékeli a magyarországi eseményeket. A tényezők sokaságából kizárólag az anti-szocialista irányultságú jelenségeket ragadta ki, s a magyar nép egyetlen követelését sem ismerte el jogosnak. Véleményét nagyon határozottan adta elő. Állásfoglalását bizonyára elismerés fogadta nemcsak Moszkvában, hanem a Budapestre érkező politikai megbízottak körében is.

⁶ Nagy Imre a Téli Palota elfoglalásakor hadifogolytáborban volt – *Rainer M. János közlése.*

Majd rátértünk a legfontosabb kérdésre: mitévők legyünk azt a követelést illetően, hogy csapatainkat vonjuk ki Budapestről.

Lascsenko kifejtette, hogy haderőinket – a jelen körülmények között – ki kell vonni, hiszen lényegében tétlenségre vannak kárhoztatva.

Andropov kérdésére – vajon hagyjuk-e, hogy a kommunisták és a hazafiak néphatalmát megdöntsék? – Lascsenko azt felelte, hogy védjék meg magukat, harcoljanak csak saját maguk a saját igazukért. Nem kell helyettük harcolnunk. Aki akar, velünk jöhet.

– Amint a szovjet csapatok kivonulnak innen – mondotta Andropov –, már másnap itt terem az Egyesült Államok és szövetségesei. Szét kell vernünk a felkelők fegyveres csoportjait, akkor aztán nyugalom lesz végre. – Azzal elbúcsúztunk egymástól.

Október utolsó napjaiban a hatalomért folyó küzdelembe nyíltan bekapcsolódtak a korábban csak leplezetten fellépő reakciós erők, a régi rend restaurálásának hívei. Kérésükre Nagy Imre egyre módosította és bővítette a kormány sorait, megszüntette az Államvédelmi Hatóságot és annak szerveit.

A Budapesten tartózkodó Szuszlov és Mikojan azt a tanácsot adták a magyar vezetésnek, hogy az ellenzék minden követelését utasítsák el. Úgy gondolták, hogy a szovjet katonai segítség – ha csökkenti is a nép körében a hatalom tekintélyét – mégis megbízhatóbb módja a társadalmi rend helyreállításának, mint a Nagy Imre által életbe léptetett bizonytalan kimenetelű revizionista intézkedések, amelyek részint a kormány összetételének a bővítésére, a koalíciós pártok létrehozására, részint a felkelők követeléseinek a kielégítésére irányultak.

Mind Szuszlovot, mind Mikojant felháborította a magyar vezetésnek az a szándéka, hogy egyáltalán felvetette a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának kérdését. Akárcsak a szovjet nagykövet, ők is úgy vélték, hogy ez egyenő lenne az amerikaiak bevonulásával.

Andropov nem engedhette meg, hogy ez bekövetkezzék, hiszen ily módon nemcsak nagyköveti pályafutása, de egész további karrierje is derékba tört volna. Márpedig, ahogyan azt később Lascsenko megfogalmazta, Jurij Vlagyimirovics Andropov be akarta írni a nevét a történelembe.

Meglehet, a nagykövetnek ezek a nézetei egybeestek a moszkvai vezetés álláspontjával, s megfeleltek a korábbi magyar politikusok jelentéseinek is.

Szuszlov és Mikojan szerint az országban a helyzet egyre válságosabbra fordult, ezért továbbra is katonai segítséget kell nyújtani Magyarországnak.

A szovjet csapatok kivonása Budapestről

A harc folytatódik

Október 30-án a felkelők nyomására Nagy Imre kormánya azt követelte, hogy a szovjet csapatok haladéktalanul hagyják el Budapestet. Katonáink ekkor már városszerte beszüntették a tűzharcot.

17 órakor a budapesti rádió megszakította műsorát és bejelentette, hogy a Szovjetunió kormánya máris eleget tett Nagy Imre kérésének, s csapatait kivonta Budapest térségéből.

A szovjet kormány határozatának megfelelően október 31-én éjszaka megkezdtük csapataink kivonását Budapestről. ugyanaznap estére valamennyi egységünk és magasabbegységünk elhagyta a fővárost, és Budapesttől 15-20 kilométerre táborozott le.

A Különleges Hadtest törzse a tököli repülőtéren, az egyik repülőalaktunk bázisán rendezkedett be.

Az általunk elfoglalt körletekben az egységek és magasabbegységek rendezték haditechnikájukat, fegyvereiket, feltöltötték személyi állományukat, valamint lőszerrel, üzemanyaggal és élelemmel egészítették ki készleteiket.

A Különleges Hadtest törzse nagy figyelemmel kísérte a helyzet alakulását Magyarországon, de különösen a fővárosban, Budapesten.

Azokban a napokban más városokban is előfordultak olyan esetek, amikor a felkelők fegyveres csoportjai kommunistákat, államvédelméseket végeztek ki, párt- és állami szervek épületeit ostromolták meg, szovjet katonák tiszteletére emelt emlékműveket romboltak le. Budapesten elfoglalták a városi pártbizottságot, halálosan megsebesítették a pártbizottság első titkárát, Mező Imrét, és az épület több védőjét megölték.

A politikai megfontolásokból tett kemény hangvételű nyilatkozatok ellenére Nagy Imrének és Kádár Jánosnak nem sikerült megakadályozni a

fegyveres felkelők atrocitásait. Az állami és a pártvezetés nem volt képes úrrá lenni a helyzeten.

Október 31-én a Kilián laktanyában egybegyűltek a hadsereg, a rendőrség és a nemzetőrség forradalmi katonai tanácsainak a küldöttei, és megválasztották a Forradalmi Honvédelmi Bizottmányt. A Bizottmány élén Király Béla vezérőrnagy, egykori horthysta tiszt és a felkelők oldalára átállt Maléter Pál ezredes állt.

Maléter Pált még aznap éjjel tábournoki rangra emelték, s kinevezték honvédelmi miniszternek.⁷

Maléter haladéktalanul utasította a vezérkart, hogy dolgozzon ki tervet arra az esetre, ha a szovjet csapatok mégsem volnának hajlandók Magyarország területét elhagyni.

A fegyveres erők megszervezését Király Béla vezette. Hozzálatott a Nemzetőrség csapatainak a megalakításához, amely elsősorban a felkelők fegyveres csapataiból állt, s megkezdte a Nemzetőrség kiképzését és felkészítését a szovjet haderők elleni küzdelemre. Király Bélát Budapest városparancsnokává nevezték ki.

A Forradalmi Bizottmány felhívást fogadott el, amelynek egyik pontja a Varsói Szerződésből való kilépés szükségességét hangoztatta. Egyre gyakrabban emelték fel hangjukat revansista elemek is.

Azzal, hogy a magyar kormány november 1-jén bejelentette, hogy kilép a Varsói Szerződésből és megfogalmazta Magyarország semlegességét és határozott követelését, hogy a szovjet csapatok haladéktalanul vonuljanak ki, Magyarország sorsa – úgy tűnt – megpecsételődött.

Arra nem lehetett számítani, hogy a szovjet vezetés, élén Hruscovval és szűkebb körével, elfogadja ezeket a követeléseket. A szovjet vezetők állásfoglalásának alakulásában bizonyos mértékig közrejátszott az egyre

⁷ A Malasenko által említett esemény, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány megválasztása nem a Kilián laktanyában, hanem október 31-én a hajnali órákban a Honvédelmi Minisztérium épületében történt. Maléter Pál ezen a rendezvényen nem vett részt, távollétében, tudta nélkül választották be a Honvédelmi Bizottmányba. Maléter Pált október 31-én a honvédelmi miniszter első helyettesévé, november 2-án vezérőrnaggyá, november 3-án honvédelmi miniszterré nevezték ki. A Kilián laktanyában, a Király Béla vezérőrnagy vezette Forradalmi Karhatalmi Bizottság Ideiglenes Operatív Bizottsága által összehívott értekezleten a Nemzetőrséggel kapcsolatos szervezési és technikai kérdéseket tárgyalták meg.

jobban elharapódzó terror, a budapesti pártbizottság elfoglalása, Szuszlov, Mikojan és Andropov jelentései, valamint az a nyomás, amelyet az ez idő tájt Moszkvában tartózkodó korábbi magyar vezetés a szovjet kormányra gyakorolt. Rákosi, Gerő, Révai és a többiek még mindig abban reménykedtek, hogy visszatérhetnek Magyarországra.

Azzal, hogy Izrael, Anglia és Franciaország hadat üzent Egyiptomnak, Ny. Sz. Hruscsov szabad kezet kapott, hiszen a nyugati nagyhatalmakat a közel-keleti válság kötötte le.

Másrészt, úgy tűnik, a nyugati nagyhatalmak is elérkezettnek látták az időt, hogy megtámadják Egyiptomot, amíg a Szovjetunió a magyarországi eseményekkel van elfoglalva.

De sok érthetetlen dolog is történt akkoriban. Október utolsó napjaiban a szovjet kormány nyilatkozatot tett közzé, amely kimondta, hogy a Szovjetunió nem avatkozik bele a baráti országok belügyeibe. Azonban két vagy három nappal később Bukarestben, illetve Jugoszláviában – Kína részvételével – határozat született, miszerint Magyarországot katonai segítségben kell részesíteni.

Bennünket a Szovjetunió Fegyveres Erői vezérkari főnökének első helyettese, Malinyin hadseregtábornok tájékoztatott arról, hogy a Kárpáti Katonai Körzetből két hadsereget, a 38. összefegyvernemi hadsereget és a 8. gépesített hadsereget útnak indították Magyarországra. A légideszant-alakulatok már megkezdtek a repülőterek elfoglalását, így többek között a veszprémi repülőteret a 31. légideszant-gárdahadosztály 2. ezrede szállta meg.

A Magyarországon állomásozó szovjet csapatok élére a Varsói Szerződés Tagállamai Egyesült Fegyveres Erőinek főparancsnokát, a nemrég Szolnokra érkezett Ivan Sztjepanovics Konyev marsallt nevezték ki. Minden jel arra utalt, hogy a szovjet csapatok nagyszabású hadműveletre készülnek.

A Szovjetunió kormányának a fenti intézkedések végrehajtásával egyidejűleg közzétett nyilatkozatát, miszerint a Szovjetunió nem avatkozik bele más országok belügyeibe, értetlenség fogadta.

Annak érdekében, hogy a Magyarországon tartózkodó szovjet tisztek hozzátartozói ne kerüljenek veszélybe, családtagjaik folyamatosan hagyták el az országot. Magyarország és Csehszlovákia területén át vasúttal, gépkocsin és a légideszant-alakulatok bevetését követően felszabaduló

katonai repülőgépeken visszatértek a Szovjetunióba. Mint mindig, ezúttal is a Különleges Osztály, a Katonai Bíróság és a politikai munkások családtagjait próbálták elsőnek kimenekíteni.

Hogy ne keltsünk pánikot a hozzátartozók körében, Lascsenko tábornok úgy rendelkezett, hogy az ő felesége és az én családom – feleségem és két kisgyermekem – az utolsó géppel induljanak.

Mielőtt elutaztam volna Budapestre, október 23-án késő este hazatelefonáltam feleségemnek és megmondtam, hogy rövid időre kiküldetésre megyek. A fővárosban zajló eseményekről nem szóltam neki. Másnap reggel, mint mindig, a feleségem elindult, hogy fiunkat az iskolába kíséresse, ahol a gyerek a második osztályban tanult. Amikor az udvarra ért, megpillantotta a védelmüket biztosítani hivatott szovjet harckocsikat, és visszafordult. Akkoriban egy magyar parasztasszony hordta nekünk a tejet a kisebbik, kétéves fiam számára. Amikor azonban a feleségem kenyeret vagy más élelmiszert vásárolt Székesfehérvárott, gyakran tapasztalta, hogy a helybeliek barátságtalan pillantásokkal illetik.

November elején éjjel behívták a hadtestparancsnokságra, hogy a kiutazáshoz szükséges dokumentumokat, illetve pénzügyi papírokat kiállítsák neki, és hogy aláírassák vele az átvételüket igazoló elismervényeket. Mintha nem lehetett volna nappal vagy a repülőtéren elintézni ezeket a formákat.

Lascsenko és jómagam még csak ki sem kísérhettük családjainkat, el sem búcsúzhattunk tőlük. A legutolsó katonai repülőgéppel Lvovba utaztak.

Kádár János katonai segítséget kér

November 1-jén késő este a tököli repülőtérré, ahol a Különleges Hadtest törzse táborozott, megérkezett Kádár János és vele még három ember, akik közül az egyik a szovjet nagykövetség munkatársa volt.

Kádár és kísérei kimerültnek látszottak. Kádárnak átázott a cipője. Légialakulatunk egyetlen, nem túl nagy szállodájában helyeztük el őket. Kádárnak a raktárból zoknit és egy pár tiszti cipőt hozattunk.

Kérdésünkre, mi újság Budapesten, Kádár elmondta, hogy kilépett Nagy Imre kormányából, s most azon töpreng, mitévő legyen a továbbiakban. Amikor az asztalon észrevett egy szép sakkészletet, felélénkült, és valamit odaszólt útítársának.

Hamarosan megjött Szerov, és rövid pihenő után Kádár János elrepült az egyik gépünkön Szolnok–Munkács irányába, Kádár Jánost ezután vagy öt nap múlva láttam újra, amikor harckocsik kíséretében Szolnokról Budapestre érkezett.

Kádár János, hogy hatalomra kerülhessen, szakított Nagy Imrével, s kérte, illetve elfogadta a Szovjetunió katonai támogatását. Nehéz eldönteni, hogy mi vezérelte tetteit. A vágy, hogy államfő legyen; a szocializmus iránti elkötelezettség? Vagy a szándék, hogy a magyar nép érdekeit, életkörülményeinek javulását szolgálja? Meglehet, hogy mindez együttesen is szerepet játszott.

Még mielőtt Kádár Tökölre érkezett volna, a magyar rádióban elhangzott az a nyilatkozata, amelyben bejelentette az új párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt megalakulását. Néhány nappal később közölték: Kádár János, Münnich Ferenc, Apró Antal és Kossa István kiléptek a Nagy Imre-kormányból és létrehozták a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt.

A magyar dolgozó néphez intézett levelükben a következőket írták: „Mi, akik annak a kormánynak vagyunk a tagjai, amely immár nem működőképes, nem nézhettük tovább tétlenül, amint a demokrácia leple alatt az ellenforradalmár terroristák és banditák állati kegyetlenséggel halomra gyilkolták legjobb munkás és paraszt testvéreinket, rettegésben tartották békés polgárainkat, anarchiát teremtettek az országban, és népünket hosszú időre az ellenforradalom igájába hajtották.”

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak a magyar néphez intézett Felhívásában, amely ezekben a napokban látott napvilágot, a következőket olvashattuk: „A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány népünk, munkásosztályunk és hazánk érdekében azzal a kéréssel fordul a szovjet csapatok parancsnokságához, hogy segítsenek a reakció és az ellenforradalom sötét erőinek szétverésében, a népi szocialista berendezkedés helyreállításában, a rend és a béke megteremtésében országunkban.”

A szocialista országok vezetői úgy vélték, hogy a szocializmus ügye Magyarországon veszélyben forog, ezért nemcsak támogatták az új kormány megalakulását, hanem – mint nemzetközileg nélkülözhetetlen lépést – jóváhagyták, hogy az ellenforradalom leverésében a magyar vezetés katonai támogatásban részesüljön. A katonai segítség biztosításának feladata – mint internacionalista kötelezettség – a Szovjetunióra hárult.

A magyar forradalmi hatalom kérése értelmében a szovjet csapatoknak segíteniük kellett Kádár János kormányának, hogy leverje a reakció erőit, helyreállítsa a megelőző társadalmi berendezkedést, a közrendet és a nyugalmat Magyarországon.

A politikai vezetés ekkor még nem zárta ki a NATO fegyveres erőinek, elsősorban az amerikai és a nyugatnémet haderők beavatkozásának a lehetőségét, ezért a szovjet csapatok felkészültek az esetleges provokációk elhárítására is.

A hadművelet előkészítése

1956. november 2-án a Varsói Szerződés Tagállamai Egyesített Haderőinek főparancsnoka, I. Sz. Konyev marsall, magához hívatta Szolnokra a Különleges Hadtest parancsnokát, Lascsenko tábornokot, hogy kiadja neki a harcparancsot.

Két harckocsival és némi biztonsági kísérettel indultunk Tökölről Szolnokra, ahol Konyev marsall vezetési harcálláspontja volt. Amerre mentünk, a településeken mindenütt tömeg és fegyveres csoportosulások voltak, kétszer is megpróbáltak bennünket feltartóztatni.

Amint Szolnokra értünk, Konyev marsall azonnal fogadott bennünket. A feladat, amelyet ránk bízta különös volt. A marsall előbb melegen üdvözölte Lascsenko tábornokot, majd azt mondta, hogy a Lvovi akció után most újra együttműködünk. 1944 júliusában, az említett akció során, Lascsenko a 322. lövészhadosztály élén áttörte az ellenség védelmét, rést ütött benne, s tartotta a Koltov folyosót, amelyen át Konyev marsall, az 1. Ukrán Front parancsnoka harcba vetette egymás után a 3. és a 4. páncélosgárda-hadsereget, ez döntő szerepet játszott a hadművelet sikere szempontjából.

Konyev azt mondta, szívesen eljött volna Tökölre személyesen is, de azt a parancsot kapta, hogy itt várja meg a vezetés utasításait.

Ezután Konyev a Különleges Hadtest budapesti hadműveletei felől érdeklődött. Lascsenko tábornok jelentette, hogy akcióink különleges jelleggel viseltek, csapatainknak nehéz körülmények között kellett cselekednie és teljesítenie a számunkra szokatlan feladatokat. Sem frontvonal, sem ellenfél, abban az értelemben, ahogy azt a háborúban értjük, nem volt. Ke-

vés alakulatunk volt, először mindössze egyetlen, körülbelül hatezer fős hadosztály, majd befutott a 33. gépesített hadosztály Romániából és utána a 128. lövészhadosztály Kárpátaljáról. Mindez a haderő kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a hatalmas városban cselekedhessünk.

A lakosság és a magyar hadsereg egy része lényegében a felkelőket támogatta. Tisztjeink és katonáink olykor bizonytalanul és ügyetlenül jártak el. A BTR–152 típusú, fedetlen páncélozott csapatszállító harcjármű és a gumikerekeken vontatott tüzérség nem volt alkalmas az utcai harcokra.

Konyev megkérdezte, bevetettük-e a légierőt. Lascsenko erre elmondta, hogy az ellenállásnak kevés nagyméretű tüzérszke volt, s a légierő nem lett volna képes pontos, hatékony csapást mérni a felkelők gócaira. Akciói óriási pusztítással jártak volna, s a lakosság részéről még nagyobb felháborodást váltott volna ki.

Konyev mindenben egyetértett, majd a budapesti helyzetről kérdezősködött.

Lehetőség nyílt arra, hogy megmutassam a marsallnak azt a térképet, amely a magyar Vezérkar katonai alakulatainak és fegyveres csapatainak az elhelyezkedését ábrázolta, s hogy jelentést tegyek a városban végbenéző harci készülődésről, megemlítve, hogy a csapatok és esetleg egy-két magyar alakulat és katonai egység részéről kitartó ellenállásra számíthatunk.

Tájékoztattam arról, hogy seregeink kivonulása után Király Béla utasítására a fegyveres erőket Budapesten újjászervezték, és más városparancsnokságokról és helyőrségekből idevezényelt alakulatokkal együtt a szovjet csapatok elleni harcra készülődnek.

Budapest körül Király Béla és Márton András ezredes vezetésével védelmi láncot vontak. A Budapesttel határos településeken páncélosokat és tüzérséggel megerősített helyőrségeket állítottak fel. A város főbb létesítményeit fegyveresek foglalták el, az utcákon katonák és a Nemzetőrség tagjai teljesítenek őrtjáratokat.⁸

⁸ Budapest védelmének a megszervezése valóban megkezdődött, de november 4-re még nem ért el olyan szervezettséget, ahogy ezt Malasenko tudta. Márton András ezredes kinevezték a külső védelmi gyűrű parancsnokává, de ő az új beosztását november 4-ig nem vette át.

Budapest környékén ötven, együttesen körülbelül 400 löveggel rendelkező légvédelmi tüzéruiteget helyeztek tüzelőállásba.⁹

A magyar alakulatok létszáma Budapesten elérte az 50 000 főt. Állományában több mint 100 harcokosi volt. Ezenkívül a fővárosban a Nemzetőrségnek és más fegyveres csapatoknak több mint 10 000 tagja volt.

Ezután Konyev megkérdezte Lascenkótól, elég ereje van-e a Különleges Hadtestnek ahhoz, hogy 3-4 nap alatt helyreállítsa a rendet Budapesten. Lascenko tapasztalt parancsnok lévén bejelentette, hogy sem erőink, sem az említett idő nem elégséges a sikerhez. A hadtestet gyalogsággal, rohamtüzérséggel és páncélosokkal kell megerősíteni; nem ártana, ha még egy hadosztályunk volna, ám végső soron minden azon múlik, mennyi idő áll rendelkezésünkre, hogy felkészüljünk. Egy új hadosztály nem ismeri a várost, a hadműveletek sajátosságait. Ha a közeljövőben kell cselekedni, helyesebb a már amúgy is a hadtest kötelékébe tartozó hadosztályokat megerősíteni.

Ami a határidőt illeti, Malasenko ezredes jelentése értelmében Budapesten jelentős erők összpontosulnak, amelyek erős ellenállást fejthetnek ki, ráadásul még a magyar alakulatok részvételét sem zárhatjuk ki a harcok során. 3-4 nap alatt megsemmisíthetjük a felkelők főbb erőit Budapesten, ám egyes fegyveres csoportok továbbra is működni fognak és ellenállást tanúsítanak majd. Az osztrák határ védelmét, valamint a fegyveres csoportosulások ellen más városokban folyó küzdelemnek a feladatát más csapatokra kell átruházni, s a Különleges Hadtestet a feladatok teljesítése alól mentesíteni kell.

Ezt követően Konyev marsall rátért a Hadtest teendőire, s a megszkottól eltérő módon fogalmazta meg azokat. Előbb elmondta, hogy a Varsói Szerződés tagállamainak politikai vezetése határozatot fogadott el, miszerint Magyarországot katonai támogatásban kell részesíteni. Az ellenforradalmi erők megsemmisítésének a feladata a szovjet csapatokra hárul.

Ennek megfelelően a Különleges Hadtest álljon készenlétben, hogy rövid határidőn belül részt vehessen a „Forgószél” fedőnevet viselő hadműveletben, melynek célja a rend helyreállítása Magyarországon.

⁹ Budapest körül nem ekkor rendelték tüzelőállásba a légvédelmi csapatokat. Budapest légtérét már október 23-a előtt is ezek a honi légvédelmi csapatok védték.

A Különleges Hadtestnek az a feladata, hogy a felkelők fegyveres erőit megsemmisítse és a rendet Budapesten helyreállítsa. A magyar Néphadseregnek azokat az alakulatait, amelyek ellenállást fejtenek ki, le kell fegyverezni.

A Különleges Hadtest összetétele maradt a régi: a 2. és a 33. gépesített, valamint a 128. lövész-gárdahadosztály.

A hadtestet harckocsikkal, tüzérséggel és légideszantegységekkel erősítik meg. Az ellenforradalom leverésének és a rend helyreállításának a feladata Magyarország más városaiban és körzeteiben Mamszurov és Babadzsanzan tábornok hadseregeire hárul.

A teljes harckészültséget november 3-ra rendelték el. A hadműveleteket a „Grom” – „Mennydörgés” jelszóra kellett megkezdeni.

Végezetül Konyev marsall sok sikert kívánt, kezét rázott velünk, és mi távoztunk.

Még induláskor utasításba adtam, hogy november 2-án 21 órakor valamennyi hadosztályparancsnok legyen a törzsszálláson, Tökölön.

Útban Tököl felé kidolgoztuk a végrehajtandó hadműveletek tervét, és meghatároztuk az egyes hadosztályok teendőit.

A Különleges Hadtestnek újra Budapesten kellett működnie: el kellett foglalnia a főváros főbb objektumait, meg kellett semmisítenie a fegyveres csoportokat és ezáltal le kellett fegyvereznie a Magyar Néphadsereg alakulatait is.

Tökölre érve befejeztük a terv kidolgozását, egy sor olyan kérdést pontosítottunk, amely az előrevetett osztagok létesítésével, a deszant és speciális csoportokhoz való csatlakozásukkal volt kapcsolatos, illetve a magyar alakulatok lefegyverzésére és a csapatok irányítására vonatkozott.

Amikor a hadosztályparancsnokok megérkeztek, Lascsenko tábornok meghatározta a feladataikat, amelyek tartalmát a harcintézkedés másolatából idézem:

„... a 2. gépesített gárdahadosztály foglalja el Budapest északkeleti és központi területeit, a Duna hídjait, a Parlamentet, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottsága épületeit, a Honvédelmi Minisztériumot, a Nyugati pályaudvart, a Rendőrfőkapitányságot, emellett zárja körül a magyar alakulatok katonai laktanyáit, és ne engedje, hogy a fővárost a közutakon északi vagy keleti irányból megközelíthessék.

A Rákóczi úttól délre, a városközpontban a 33. hadosztály működik.

A 33. gépesített gárdahadosztály foglalja el Budapest délkeleti és központi területeit, a dunai hidakat, a Távbeszélőközpontot, a Corvin támaszpontot, a Keleti pályaudvart, a Rádiót, a Csepel Műveket, a fegyvergyárat, kerítse körül a magyar katonai alakulatok laktanyáit, és ne engedje, hogy a várost a közutak mentén délkelet felől megközelíthessék.

A 128. lövész-gárdahadosztály foglalja el Budapest nyugati térségét – Budát, a Magyar Néphadsereg háborús vezetési pontját, a Moszkva teret, a Gellérthegyet –, vegye blokád alá a laktanyákat, és ne engedje, hogy magyar katonai alakulatok nyugat felől megközelíthessék a várost.

A magyar alakulatokat le kell fegyverezni, a katonai objektumokban, laktanyákban, ahol nem tanúsítanak ellenállást, ott a lefegyverzés erőszakmentesen történjen...”

November 3-án éjjel 3 órakor a kitzűzött feladatokat, mint harcintézkedést, rejtjeles táviratban továbbítottam a hadosztályparancsnokoknak. Egyúttal rendelkezésükre bocsátottam a Budapesten állomásozó fegyveres csapatokról és magyar alakulatokról szóló információkat is.

A hadosztályok megkezdték a közvetlen felkészülést az előttünk álló hadműveletekre.

A Különleges Hadtest hadosztályai a hadműveletek során ugyanazokra a körzetekre összpontosították erejüket, amelyekben már a kivonulás előtt is az ellenőrzésük alatt tartották a létesítményeket. Ez megkönnyítette a kitzűzött feladatok végrehajtását.

A főbb objektumok elfoglalására és különleges feladatok végrehajtására valamennyi hadosztályon belül egy vagy két speciális előrevetett osztagot hoztak létre, egy-egy zászlóaljnyi gyalogsággal és 10-12 harckocsival megerősítve, 150 főnyi deszantossal BTR páncélozott szállító járművel. Ezekben az előrevetett osztagokban ott voltak Szerov államvédelmi bizottságának felelős munkatársai, többek között: Grebennyik, Zürjanov, Korotkov, Kalisztov, Szladkevics és mások. Az ő feladatuk volt, hogy a fegyveres felkelés vezetőit, Nagy Imre kormányának tagjait elfogják.

A dunai hidak elfoglalására és más objektumok bevételére harckocsikkal, lövegekkel és műszakiakkal megerősített osztagokat alakítottak ki.

A magasabbegységek és egységek teljes harckészültségét november 3-án 24 órára, az akció kezdetét a „Grom” – „Mennydörgés” jelszóra időzítettük.

A 2. gépesített hadosztály állományából két harcokcsi- – és önjáró rohamlőveg- – zászlóaljat Obaturov tábornok 33. gépesített hadosztályához csoportosítottunk át, amelynek a legbonyolultabb feladatokat kellett végrehajtania.

Úgy terveztük, hogy a hadművelet kezdetekor a hadtest magasabbegységeit és egységeit tököli harcálláspontunkról irányítjuk, később a vezetést Budapest keleti kerületébe helyezzük át.

November 3-án a tököli repülőtérré megérkezett a Különleges Hadtest törzsparancsnoka, a betegségéből felgyógyult M. G. Scselbanyin vezérőrnagy. Közölte, hogy Malinyin hadseregtábornok utasítására hagyta el Székesfehérvárt, hogy részt vegyen a magyar féllel folytatott csapatkivonási tárgyalásokon. Amikor betegségére hivatkozott, Malinyin azt felelte, előbb teljesítse a küldetését, aztán betegeskedhet. Lascsenko tábornokot meglepte a hír, mivel egyikőnknek sem volt tudomása semmilyen tárgyalásokról, s még Konyev sem tett róluk említést. Az egész valahogy titokzatosnak tűnt, mivel Scselbanyin flegma és felszínes volt, nem ismerte sem a haditervet, sem a várost, Budát összekeverte Pesttel, Lascsenkónak pedig nem volt hivatalos helyettese a tábornok.

Lascsenko így határozott:

– Malasenko ezredes marad a hadműveleteket irányító operatív csoport élén, maga pedig foglalkozzon Malinyin tábornok csoportjával, a tájékoztatással, a követséggel való kapcsolattartással, a katonai városparancsnokság létrehozásával.

Egészségi állapotára hivatkozva Scselbanyin engedélyt kért, hogy másnap kórházba vonulhasson.

A magyar küldöttség letartóztatása

November 3-án késő este Tökölön a tárgyalások során I. A. Szerov, az Államvédelmi Bizottság (KGB) elnöke letartóztatta a magyar küldöttséget, amelynek tagjai Maléter Pál honvédelmi miniszter, Kovács István vezérőrnagy, vezérkari főnök, Szücs Miklós ezredes, a vezérkar hadműveleti csoportfőnöke, valamint Erdei Ferenc, a minisztertanács egykori elnökhelyettese.

A delegáció letartóztatása után Zürjanov tábornok, Szerov egyik munkatársa az Államvédelmi Bizottság elnökének utasítására átadta nekem azt

a térképet, amelyet a küldöttségtől koboztak el, s amely a magyar csapatok és fegyveres alakulatok tartózkodási helyét tüntette fel Budapesten és Magyarországon. Mivel a szóban forgó térkép munkapéldány volt, amelyen különböző jegyzetek szerepeltek, s így nem mindenben tudtunk eligazodni, engedélyt kaptam, hogy közvetlenül a letartóztatás után elbeszélgethessek Maléter Pállal, Kovács Istvánnal és Szücs Miklóssal. Lehetőség nyílt arra, hogy tisztázzunk néhány bennünket érdeklő kérdést, mint például a magyar csapatok és fegyveres alakulatok számát Budapesten, valamint azt, hogyan álltak át a felkelők oldalára.¹⁰

Malétert most láttam másodszor azok után, hogy a Honvédelmi Minisztériumban találkoztunk. Kováccsal és Szüccsel az utóbbi napokban rendszeresen, olykor napjában többször is összefutottunk, hiszen a Vezérkarnak ugyanabban az épületében voltunk.

Most mind külön szobában voltak a fogda épületében, megerősített őrzet alatt. Noha még váratlan letartóztatásuk hatása alatt álltak, igyekeztek méltósággal viselkedni, és – azt hiszem – igazat mondtak, minden, amit állítottak, megfelelt a valóságnak, s a magyar alakulatok elhelyezkedésére vonatkozó adatok is igaznak bizonyultak utólag.

Ahogy megfigyeltem akkori tevékenységüket Budapesten, továbbá a velük folytatott személyes beszélgetés alapján nem láttam őket bűnözőknek.

Maléter Pál szerepe és sorsa azonban mindvégig rejtély maradt számomra. Úgy vélem, hogy az események kezdetén nem volt a fegyveres felkelés vezetője, ahogyan azt a későbbiek során állították. Eleinte ingadozott, nem tudta, mitévő legyen, majd utóbb teljes mértékig Nagy Imrét támogatta, teljesítvén annak utasításait éppúgy, mint a felkelők követeléseit. Maléter Pál lassan beletanult a ráosztott katonai vezető szerepébe, és művészi alakította azt. Ám az utolsó napokban nem tudott megosztózni a hatalmon és a babérokon Király Bélával.¹¹

Ami Kovács Istvánt illeti, egyike volt a Honvédelmi Minisztériumban azoknak a tábornokoknak, akik tudták, mi történik, ám különböző okokból

¹⁰ Malasenko Maléter Pállal kapcsolatban közölt adatai a forrás megjelölése ellenére pontatlanok.

¹¹ A Maléter Pál és Király Béla között kialakult ellentétnek semmilyen ténybeli alapja nem volt. A Király Béláról Maléter Pálhoz eljutott hírek valódiságának ellenőrzésére november 4-e után már nem volt lehetőség.

nem mindig tájékoztatott bennünket tényszerűen. Jól felkészült tábornok volt, aki hűséggel szolgálta hazáját.

A szovjet csapatok elleni küzdelmet nem ő szervezte, hanem Király Béla.

Mindez azonban az én személyes megfigyelésem, és lehetséges, hogy itt-ott tévedek, hiszen az ügygel kapcsolatosan nem minden körülmény ismert előttem.

Maléter Pált, Kovács Istvánt és Szücs Miklóst megdöbbenetette árulásunk, az, hogy ilyen hirtelen letartóztattuk őket. A beszélgetés során próbáltam őket megnyugtatni, amennyire lehetett, elmondtam, hogy a körülmények miatt átmenetileg itt kell őket tartanunk, de idővel minden tisztázódik, és akkor szabadon engedik majd mindnyájukat. Kováccsal és Szüccsel kapcsolatban valóban ez volt a véleményem, ám Szerovtól és munkatársaitól más megoldás is várható volt.

Annak a beszélgetésnek a leírását, amelyet külön-külön folytattam Maléterrel, Kováccsal és Szüccsel, megőriztem, és teljes egészében idézem:

A Maléter Pállal, Kovács Istvánnal és Szücs Miklóssal a letartóztatásuk után folytatott beszélgetés feljegyzése 1956. november 3-án:

Je. I. Malasenko ezredes:

– Azért jöttem, hogy beszélgessek magával, bennünket ugyanis az érdekel, hány magyar alakulat és fegyveres csapat van Budapesten, azonkívül jó volna tudni, hogy mikor állt át a felkelők oldalára.

Maléter vezérőrnagy, Nagy Imre kormányának honvédelmi minisztere:

– Az építő- és munkásalakulatokat irányítottam. Ezt megelőzően Tildy Zoltán köztársasági elnök biztonsági őrsegének parancsnoka, hadtestparancsnok, a Honvédelmi Minisztérium szabályzatszerkesztő osztályának a vezetője voltam.

1956. október 23-án jelentették, hogy a felkelők egy csoportja, élükön egy honvédtisztal, behatolt a Kilián laktanya területére, ahol három építőzászlóalj tartózkodott (Pf. 1221, 1222 és 1226.) és fegyvereket zsákmányoltak. Elküldtem a helyettesemet, hogy teremtsen rendet, és azt az utasítást adtam, hogy a zászlóaljat, számolva a felkelőkkel, fegyverezze fel.

Október 25-én megérkeztem a laktanyába, ahol 700-800 felfegyverzett katona tartózkodott. Néhányukat továbbra is otthagytam a laktanya védelmére, a többieket hazaengedtem.¹²

Tudomásomra jutott, hogy két építőzászlóalj (a Pf. 1228. és a 1229.), miután lefegyverezte az államvédelmi őrséget, elfoglalta Pécs városát és az uránbányákat.

Budapesten a Corvin moziban és a környező épületekben a felkelők nagy, felfegyverezett csoportjai állomásoztak. Parancsnokuk Iván Kovács László, helyettese Pongrácz Gergely volt.¹³ Ugyancsak a moziban tartózkodott mintegy 60 fős csoportjával egy volt horthysta ezredes. A Magyar Néphadsereg számos tisztje is a felkelők oldalára állt.

Október 28-án, amikor Nagy Imre a zendülést forradalomnak, a felkelőket pedig hősöknek nevezte, átálltam a felkelőkhöz, s erről a honvédelmi miniszternek, Janza Károlynak is jelentést tettem.

Október 31-én a „Forradalmi Honvédelmi Bizottmány” tagjává választottak, és kineveztek előbb honvédelmi miniszterhelyettesnek, majd honvédelmi miniszternek. A »forradalom« fegyveres csapatai a hadseregből, a rendőrségből és a »nemzetőrség«-ből álltak. A rendőrség parancsnoka Kópácsi Sándor volt.

Király Béla tábornok a Nemzetőrség csapataira és néhány tisztre támaszkodott, valószínűleg ellenforradalmi fordulatra készült. November 4-én le akartam őket tartóztatni, és szándékomban állt a kemény katonai diktatúrát bevezetni.¹⁴

Október 31-én Nagy Imre adatokat kért a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokról. Felderítésükre én adtam ki parancsot. Követeltem a szovjet csapatok haladéktalan kivonását Magyarországról. Úgy gondoltam, hogy Magyarországot fegyverrel a kézben kell felszabadítanunk.

¹² A Kilián laktanyában elhelyezett építőzászlóalj katonái nem rendelkeztek fegyverrel. A laktanya őrségének fegyvereit a tüntetők, majd a felkelők október 23-án elvitték. Október 25-én, Maléter Pál érkezésekor a Kilián laktanyában mindössze 7-8 db fegyver volt.

¹³ Pongrácz Gergely nem volt Iván Kovács László helyettese, hanem a november 1-jén – más források szerint november 2-án – megtartott parancsnokválasztás után lett a Corvin-közi csoport parancsnoka. Egyik helyettesének elődjét, Iván Kovács Lászlót választották meg.

¹⁴ A Maléter Pál által tervezett katonai diktatúra célja a forradalom követeléseinek megvalósítása lett volna.

Arra a kérdésre, hogy a magyar honvédség 1956. november 4-én milyen erőkkel rendelkezik Budapesten, nem tudok válaszolni. Azt hiszem, a budapesti Városparancsnokságnak is voltak alakulatai és intézményei, de ott volt még a 7. gépesített hadosztály és egy vagy két ezred. Engem több alkalommal meglátogattak a különböző országok katonai attaséi (Anglia, az Egyesült Államok), kormányaiktól erkölcsi támogatást kértem.

Kovács István vezérőrnagy, Nagy Imre kormányának vezérkari főnöke, ezt megelőzően a Vezérkar hadműveleti csoportfőnöke.

– A Forradalmi Honvédelmi Bizottmányba távollétemben választottak be. A bizottmány ülésén egyetlen alkalommal vettem részt. Október 31-én azt a parancsot kaptam Nagy Imrétől, hogy számoljak be a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok helyzetéről.

Az erre vonatkozó adatokat telefonon kaptuk a különböző városokból és intézményekből. Többek között a 8. lövészhadosztály parancsnoka, Tóth ezredes jelentésében beszámolt a szovjet csapatok hadmozdulatairól és engedélyt kért, hogy a szovjet csapatokat megtámadhassa.

Tévedtem, amikor azt gondoltam, hogy magunk is képesek vagyunk rendet teremteni, és elfogadtuk a követelést, hogy a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról.

A felkelők 1956. október 24-én elfoglalták a Lampart és a Danubius fegyvergyárak raktárait, és a rendőrség ellen felfegyverkeztek.

Je. I. Malasenko: – Mennyi fegyver van Budapesten?

Kovács: – Nem tudom. A felkelők oldalára átállt a Magyar Néphadsereg 7. gépesített hadosztályának néhány alegysége.

Márton András és Kopácsi Sándor nem hajtották végre a parancsot és nem tartóztatták le Dudást. A 8. gépesített ezred parancsnoka ahelyett, hogy a városi pártbizottságot védelmezte volna, az épület megrohamozásában segédkezett.¹⁵ Az őrzászlóalj parancsnoka, Kővágó Sándor alezredes nem teljesítette a parancsot, a Moszkva téri felkelőket nem fegyverezték le.

Király Béla és Kopácsi Sándor 30-40 fős személyi biztonsági őrséggel rendelkezett. Király Béla a Nemzetőrségre, Kopácsi a rendőrségre támaszkodott.

¹⁵ A 8. gépesített ezred nem védte a Budapesti Pártbizottság székházát. Október 30-án a 33. esztergomi harcokocsiezredből küldtek a pártház védőinek megsegítésére hat harcokocsit, amely alegység a célt eltévesztve tüzével segítette a pártház elfoglalását.

Az engem felkereső külföldi katonai attaséktól kizárólag erkölcsi támogatást kértem, s közvetítésükkel a Vöröskereszt hálózatához fordultam segítségért.

Szücs Miklós ezredes, a Vezérkar hadműveleti csoportfőnöke, a Forradalmi Bizottmány tagja:

– A felkelőkhöz csatlakozott a Magyar Néphadsereg 7. gépesített hadosztályának 16. és 8. gépesített ezrede, a légvédelem egységei, a debreceni ezred, a Zrínyi Katonai Akadémia néhány hallgatója és parancsnoka, Márton András ezredes. A szovjet csapatok kivonása után három hadosztály, az 5. és a 7. gépesített és a 27. lövészadosztályok maradtak Budapesten, valamint a helyőrség alakulatai és intézményei.

Arra a kérdésre, hogy mennyi fegyver van még Budapesten, azt Horváth Mihály vezérőrnagy, továbbá hogy a légvédelmi tüzérség mely ütegei, a néphadsereg parancsnokai tudnák megmondani.

A szovjet csapatokra vonatkozóan a hadműveleti osztály Kovács István tábornok utasítására gyűjtött adatokat.

Ezzel véget ért beszélgetésünk.

Amikor csapataink bevonultak Budapestre, az általunk elfoglalt magyar rádióállomást használtuk, hogy továbbítsuk a magyar parancsnokoknak az utasítást: „A szovjet csapatokra ne nyissanak tüzet!”¹⁶

A hadművelet megkezdése előtt kaptuk meg és továbbítottuk csapataink teljes személyi állománya felé az Egyesült Fegyveres Erők főparancsnokának 1. számú parancsát. A parancs tartalmazta a Magyarországon kialakult helyzet elemzését, s feladatokat fogalmazott meg a szovjet csapatok személyi állományának:

¹⁶ Malasenko a letartóztatott tisztekkel folytatott beszélgetéseinek leírásakor nem említi, hogy Maléter Pál nevében, tudta nélkül kiadott, a hadsereget megadásra felszólító táviraton kívül Szücs Miklós ezredes a Budapesten lévő magyar erők adatainak a pontosításával segítette őt, és hogy Kovács István vezérőrnagy Uszta Gyula és Váradi Gyula vezérőrnagyokhoz küldött levelében szólította fel a hadsereg erőit az ellenállás beszüntetésére.

AZ EGYESÜLT FEGYVERES ERŐK FŐPARANCSNOKÁNAK
1. SZ. PARANCSA
1956. november 4.

Katona és tiszthelyettes, tiszt és tábornok elvtársak! Október végén a testvéri Magyarországon a reakció és az ellenforradalom erői felkelést szítottak, hogy a népi demokratikus berendezkedést felszámolják, a dolgozók forradalmi vívmányait megsemmisítsék és a régi földbirtokos-kapitalista rendet visszaállítsák.

Az események megmutatták, hogy a volt horthysta elemek részvétele eme kalandor hadjáratban a fasizmus újjászületését eredményezi Magyarországon, és nyílt fenyegetést jelent hazánkra és az egész szocialista táborra. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a horthysta Magyarország az elmúlt háború során a hitleri Németország oldalán szülőföldünk ellen harcolt.

A Magyar Népköztársaság kérésére, a szocialista tábor tagjai között létrejött Varsói Szerződés alapján – amely kimondja, hogy „a tagországok népeinek békés munkáját oltalmazni, az országok határainak és területeinek sérthetlenségét és a lehetséges agressziótól való védelmet biztosítani kell, és ezért meg kell tenni mindazokat az összehangolt lépéseket, amelyek a tagországok védelmi képességének megerősítéséhez nélkülözhetetlenek” – a szovjet csapatok megkezdték szövetségi kötelezettségeik végrehajtását.

Kétségtelen, hogy a Magyar Népköztársaság munkásosztálya és dolgozó parasztsága támogatni fog bennünket eme igazságos küzdelemben.

A szovjet csapatok feladata abban áll, hogy testvéri segítséget nyújtsanak a magyar népnek szocialista vívmányaik megóvásában, az ellenforradalom leverésében és a fasizmus újjászületése veszélyének az elhárításában.

MEGPARANCSOLOM

a szovjet csapatok egész személyi állományának, hogy harci kötelességük teljes tudatában tanúsítsanak kitartást és elszántságot a parancsnokság által kitűzött feladatok végrehajtása során. Nyújtsanak segítséget a helyi hatalom szervezeteinek abban, hogy helyreállítsák a közrendet és a normális életműködést az országban.

Őrizzék meg a szovjet katona becsületét és tekintélyét, erősítsék a testvéri barátságot Magyarország dolgozóival, tartsák tiszteletben nemzeti hagyományait és szokásait.

Szilárdan meg vagyok róla győződve, hogy a szovjet csapatok katonái, tiszthelyettesei, tisztjei és tábornokai becsülettel teljesítik kötelességüket.

Az Egyesült Fegyveres Erők Főparancsnoka
a Szovjetunió marsallja

I. Konyev

A „Forgószél” hadművelet

A Különleges Hadtest csapatai újra Budapesten

A Magyarországon fennálló társadalmi rend helyreállítására irányuló „Forgószél” hadműveletben a Különleges Hadtest csapatai, a Kárpáti Katonai Körzetből érkezett 38. összefegyvernemi és a 8. gépesített hadsereg, valamint a 7. és a 31. légideszant-gárdahadosztály alakulatai (négy ejtőernyősdeszant-ezred) vettek részt.

A Különleges Hadtest és a két hadsereg hadműveleteinek a színhelyét a 2. és 3. számú melléklet szemlélteti.

November 4-én, moszkvai idő szerint reggel 6 órakor a kiadott „Grom” – „Mennydörgés” jelszóra kezdetét vette a „Forgószél” hadművelet. Elindultak a Különleges Hadtest három hadosztályának főerői, hogy a számukra kijelölt útvonalon, három irányból elfoglalják a kitűzött objektumokat. Határozott hadmozdulatokkal leküzdötték a külterületek fegyveres csoportjait, s egy órán belül, helyi idő szerint hajnali öt órára betörték a fővárosba.

Öt óra húsz perckor a magyar Rádió közölte Nagy Imre felhívását, melyben a kormányfő e szavakat mondta:

„Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást intéztek fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a törvényes magyar demokratikus kormányt megdöntsék.

Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Nyilatkozom ezt országunk népének és a világ közvéleményének.”

Valójában miután Nagy Imre bejelentését megtette, hogy „a kormány a helyén van”, az öt körülvevő körből néhány emberrel elhagyta a Parlamentet, és a jugoszláv nagykövetségre távozott.

Király Béla parancsot adott a harcra, majd harcálláspontját áthelyezte a János-hegyre, ahonnan megkísérelte a magyar alakulatokat irányítani és a

budapesti helyőrség és a Nemzetőrség csapatainak a hadműveletét megszervezni.

Nagy Imre nyilatkozatával egy időben egy másik rádióadó közölte, hogy Kádár János megalakította az új forradalmi kormányt és nyilvánosságra hozta a magyar néphez intézett Felhívását és Nyílt Levelét.

A 2. gárdahadosztály alakulatai 7 óra 30 percre elfoglalták a Dunahidakat, a Parlamentet, a párt Központi Bizottságának épületeit, a Bel- és a Külügyminisztériumot, a Fővárosi Tanácsot és a Nyugati pályaudvart. A Parlament körül majd egy zászlóaljnyi őrséget lefegyvereztek, és három harcokcsit zsákmányoltak.

Lipinszkij ezredes harcokcsiezrede a Honvédelmi Minisztérium bevétele során 250 tisztet és nemzetőrt fegyverezett le.

A nehézharokcsoi-rohamlövegezred elfoglalta a Fót melletti fegyverraktárt, és lefegyverzett egy magyar harcokcsiezredet.

A küzdelem egyetlen napja alatt ez a hadosztály kb. 600 főt lefegyverezett, mintegy 100 harcokcsit elfogott, bevett két tüzérségi fegyverraktárt, további tizenöt légvédelmi löveget, és nagy mennyiségű lőszert zsákmányolt.

A 33. gépesített hadosztály nem ütközött szervezett ellenállásba. Elfoglalta a pestszentlőrinci tüzérségi fegyverraktárt, három dunai hidat, valamint lefegyverezte a felkelők oldalára átállt 37. magyar lövészezredet.¹⁷

A 108. ejtőernyősdeszant-ezred váratlan akcióval harcokcsteleenné tette a repülőteret [Tököl] blokád alatt tartó öt magyar légvédelmi üteget.

Gorbunov ezredes 128. lövészhadosztálya, az előrevetett osztagokkal, a város nyugati részében reggel 7 órára elfoglalta a budaörsi repülőteret, ahol 22 repülőgépet zsákmányoltak. Bevette a híradóiskola laktanyáit, valamint harcokcsteleenné tette a 7. gépesített hadosztály egy ezredét, amely megkísérelt ellenállást kifejteni.

A 128. lövészhadosztály alakulatainak azok a kísérletei, amelyek a Moszkva tér, a budai Vár és a Gellérthegy déli térségéhez közel fekvő lakóterületek bevételeire irányultak, az erős ellenállás miatt kudarcba fulladtak.

¹⁷ A 37. magyar lövészezred október 28-ig nem állt a forradalom oldalára. Ez az ezred a felkelők elleni harcban aktívan – sokszor öntevékenyen – kivette a részét. Ezért és a forradalom után kifejtett tevékenységéért az ezred a Kádár-kormányzattól megkapta a „forradalmi ezred” címet.

Minél beljebb hatoltak fegyveres csapataink a főváros szívébe, de különösen amikor csapataink a Távbeszélőközponthoz, a Corvin mozi környékéhez, a Kilián laktanyához és a Keleti pályaudvarhoz közeledtek, annál szervezettebb és szívósabb volt az ellenállás, amelyet a fegyveres felkelők tanúsítottak.

A nap harci eseményei bebizonyították, hogy mint a korábbi küzdelmekben, a felkelők most is jelentős erőtartálékkal rendelkeztek. Ellenállási gócaik egyre nagyobbak lettek, számuk gyarapodott. Több lett a harcokosi-elhárító fegyverük, számos középület felkészült a védekezésre.

Meg kellett erősíteniünk a városban tartózkodó csapatainkat.

I. Sz. Konyev marsall utasítására, hogy mielőbb le tudjuk verni a felkelőket, a Különleges Hadtest további két harcokocsiezred (a 31. harcokocsihadosztály 100. harcokocsiezrede és a 66. lövészhadosztály 128. harcokocsirohamlövegezrede) a 7. és a 31. légideszant-gárdahadosztály 80. és 381. ejtőernyősdeszant-ezrede, egy lövészezred, egy gépesített ezred, egy tűzézrezred, két nehézaknavető osztály és egy sorozatvető dandár megerősítést kapott.

A fenti alakulatok túlnyomó többségét Obaturov tábornok és Gorbunov ezredes Budapest központjában és nyugati térségében harcoló hadosztályai kapták erősítésül.

Annak érdekében, hogy az ellenállás erős tűzfészeket, a Corvin mozi környékét, a Budapesti Műszaki Egyetem és környéke egyetemi városrészt, a Moszkva teret, a budai Várat – amelyek mindegyikét 500 vagy még ennél is több fegyveres védett – be tudjuk venni, a hadosztályparancsnokoknak jelentős gyalogsági, tüzérségi és páncélos erőket kellett harcba vetni. Rohamosztagokat kellett szervezni, gyújtólövedékeket, lángszórókat, füstgránátokat és egyéb robbanóanyagokat kellett alkalmazni a harc során. Ezek bevetése nélkül, az ellenállás említett tűzfészkeinek elfoglalására tett kísérletek csak nagy veszteséggel jártak volna, és nem vezettek volna sikerre.

A javaslat az volt, hogy Obaturov vezérőrnagy, a hadosztályparancsnok és Sz. G. Kuzmin ezredes, a tüzérparancsnok ezekben a körzetekben alkalmazza tömegesen a tüzérséget.

November 5-én, tüzérségi előkészítés után, amelyben körülbelül a 170 löveggel és aknavetővel felszerelt 11. tüzérosztály vett részt, Obaturov tábornok hadosztályának alakulatai megkezdték az ellenállás egyik erős gócpontjának az ostromát a Corvin közben.

Az ellenállásnak a Corvin mozi környékén elhelyezkedő központját, amely a mozit és a környező házak épületeit, valamint a közeli Kilián laktanyát foglalta magába, a 71. harckocsi- és a 104. gépesített gárdaezrednek kellett bevennie. E két támaszpont az ellenállás egyetlen csomópontját alkotta. Voltak itt harckocsi-elhárító fegyverek, harckocsik, tüzérségi berendezések, állványos gránátvetők, páncélöklök; a házak között és az árkádok alatt pedig elaknásították az átjárókat.

Az ellenállásnak a Corvin mozi környékén létrehozott gócéban több mint ezer fő tartózkodott, mely állomány magját az építőzászlóaljak harcosai és a felkelés legelső napjaitól harcoló fegyveres csoportok képezték.

15 órakor a rohamcsapatok megkezdték az ostromot. Az ellenállás Corvin mozi környékén fekvő gócpontját, elnémitván minden páncélelhárító fegyvert, harckocsijaink három oldalról vették körül. Elsőnek a páncélosok támadtak.

Rohamosztagaink határozott támadással megsemmisítették a felkelés első napjaiban létesített fontos ellenállási központot, több mint 300 felkelőt megölték, 700 főt fogságba ejtettek, öt harckocsit és nyolc löveget zsákmányoltak.

Ezt követően a Kilián laktanyát is megtisztították. Napnyugtára az egész lakónegyedben letörtük az ellenállást.

Aznap a 2. gépesített hadosztály alakulatai a főváros északi térségében megsemmisítették a fegyveres felkelőket és csoportosulásokat.

Gorbunov ezredes 128. hadosztályának alakulatai a nap folyamán Budán folytatták a harcot. Különösen elszánt küzdelem lángolt fel a Moszkva tér körül. A 381. ejtőernyősdeszant-ezred és egy harckocsiszázad a Gellérthegytől délre, a Műegyetemhez vezető úton harcolt.

I. J. Karpov főhadnagy azt az utasítást kapta, hogy motorkerékpáros szakaszával biztosítsa a Gellért térhez vezető utakat, valamint a tüzérségi lövegek elhelyezését.

Felderítőinknek a térre vezető utak barikádjai és aláaknásított torlaszai között sikerült átjárót találniuk. Motorjaik nagy sebességgel száguldottak a tér felé. Amint a felderítők beértek a térre, minden irányból, az ablakokból és a padlásokból géppuska- és golyószórótűz fogadta őket.

A harcban majdnem minden felderítőnk meghalt. Karpov főhadnagy súlyosan megsebesült, fogságba esett, majd a sérüléseibe belehalt.

Miután sikerült felderítenünk az ellenfél tűzfészkeket és rejtkehelyeit a Moszkva téren, Nyikiforov lövészezredének alakulatai, a 128. harckocsi-

önjárólövegezzel segítségével egyik házat a másik után megtisztítva megkezdtek az ott lévő fegyveres csoportok megsemmisítését.

Néhány óra múlva a teret teljesen az ellenőrzésük alá vonták, és elfogták a felkelők vezetőjét, Szabó Jánost.

A magyar tisztek közül sokan segítettek nekünk hadműveleteink során, tájékoztattak bennünket a fegyveres csoportok helyzetéről és akcióiról, megmutatták a létesítményekhez vezető útvonalat.

Mivel a hadműveletek idején nem létezett frontvonal, különösen fontos volt a folyamatos felderítés, tájékozódás és megfigyelés.

A fegyveres csoportok, amellett hogy megszállva tartották az egyes létesítményeket, támadtak, épületeket foglaltak el, közben több helyen is tűzharcot folytattak. Nehéz volt megkülönböztetni a felkelőket a helyi lakosoktól és a magyar katonáktól.

November 6-án a Különleges Hadtest alakulatai folytatták feladatukat Budapesten, tovább harcoltak a fegyveres csoportok tűzfészeki ellen.

A fegyveres csoportok megsemmisítése az országban

Jelentős mértékben befolyásolta az általános helyzetet és a „Forgószél” hadművelet alakulását a Kárpáti Katonai Körzetből idevezényelt és a harcokba bevetett két hadsereg akciója.

A Mamszurov altábornagy parancsnoksága alatt álló 38. összefegyvernemi hadsereg, miután október 29-én elérte Nyíregyháza térségét, azt a feladatot kapta, hogy nyomuljon előre a Duna nyugati partjára. Neki kellett biztosítani a magyar–osztrák, illetve a jugoszláv határt, valamint a közrend helyreállítását az ország nyugati, dunántúli részében. A hadsereg törzse, élén I. A. Tolkanyuk tábornokkal, Székesfehérvárott telepítette harcálláspontját, ahonnan nagy szakértelemmel irányították a magasabbegységek és egységek hadműveleteit.

A 8. gépesített hadsereg, Babadzsanjan altábornagy páncélos egységeivel az élen az ország keleti részében teremtett rendet. A hadsereg törzse a debreceni szovjet katonai repülőtéren rendezkedett be. A hadsereg hadműveleti csoportja, Lipisz ezredes vezetésével, Hatvanba települt.

A fenti hadseregek kötelékébe 9 hadosztály, továbbá táborig és légvédelmi tüzéregységek, műszakiak és hadtápegységek tartoztak. A két

hadsereg 50-60%-ban volt feltöltve. Összlétszámuk körülbelül 60 000 fő volt.

A 8. és a 38. hadseregek alakulatai a „Forgószél” hadművelet megkezdése után, az előre kidolgozott terv szerint elfoglalták a felkelők vidéki támaszpontjait, Gyórt, Miskolcot, Gyöngyöst és Debrecent, és felügyeletük alá vonták Magyarország más megyeközpontjait is. Fennhatóságukat kiterjesztették a távközlés főbb csomópontjaira, többek között a nagy teljesítményű szolnoki rádióadóra, lőszer- és fegyverraktárakat, illetve más katonai létesítményeket foglaltak el.

A magyar csapatok főbb helyőrségeit bekerítették. Alakulataink elfoglalták és lezárták az osztrák–magyar határ menti utakat. A magasabbegységek és egységek folytatták a városok és települések megtisztítását a fegyveres csoportoktól, amelyek továbbra is ellenállást tanúsítottak, továbbá magyar katonai alakulatokat fegyvereztek le. A hadművelet első napjaiban a két magyar lövészhadtest parancsnokságait és alakulatait, az 5. légvédelmi és a 3. páncéltörőezredet, valamint egy katonai kiképző központ egységeit tettük harcképtelenné. A fenti alakulatok harci eszközeit teljes egészében birtokba vettük.¹⁸

November 5-én, Pécs közelében az erdőben több, összesen legalább kétezer főt számláló fegyveres csoportot szétvertünk. A Pécestől nyugatra fekvő uránbányát felügyeletünk alá vontuk.

A két hadsereg magasabbegységei és egységei intézkedtek a még megmaradt fegyveres csoportok felderítésére, lefegyverzésére és felszámolására. Összesen körülbelül 3500 fegyveres felkelőt tettünk harcképtelenné.

Dunapentelén, Budapesttől 50 km-re délre, november 7-én egy ellenséges magyar légvédelmi tüzérezredet és több, az ezreddel együttműködő fegyveres csoportot tettünk ártalmatlanná.

¹⁸ A Malasenko által megadott hadrendi számú páncéltörő tüzérezred a valóságban nem létezett. A Magyar Néphadsereg két páncéltörő tüzérezrede közül a 36. kiskunhalasi ezred október 24-én minden ellenállás nélkül letette a fegyvert. A 87. tabi önálló páncéltörő tüzérezred zöme ezen a napon szintén ellenállás nélkül megadta magát. A helyi nemzetőrség által az ezredtől átvett és tüzelőállásba vitt 6 páncéltörő ágyút a szovjet harckocsik legázolták. Az 5. légvédelmi tüzérezred Miskolcon lévő laktanyájába két szovjet harckocsi betört, az udvaron felállított ágyúk közül kettőt legázoltak. Az ezred tüzelőállásban lévő 2. ütege a szovjetek figyelmeztetés nélkül rálőttek, melynek következtében egy katona megsebesült.

A 38. hadsereg egységeinek egy része biztosította a határt, a többi egység pedig nem engedte, hogy újabb felkelő erők jussanak be Budapestre. Ezeket az egységeket később a Különleges Hadtesthez csoportosították át. Az ezt követő napokban folytattuk a kisebb fegyveres csoportok felszámolását, valamint a fegyverek begyűjtését a helyi lakosoktól.

A 38. és 8. hadseregek magasabbegységei és egységei a „Forgószél” hadművelet ideje alatt olykor harcba kellett hogy szálljanak a különböző városokban és településeken a felkelők fegyveres csoportjaival és csoportosulásaival, ám ezek az akciók esetlegesek és korlátozottak voltak, méreteiket tekintve meg sem közelítették a magyarországi harcok javát vállaló Különleges Hadtest budapesti akcióit.

A Magyarországon folyó hadműveletekben két légideszant-gárdahadosztály, a 7. és a 31. is részt vett, kötelékében négy ejtőernyősdeszant-ezreddel.

A 31. gárdahadosztály 114. és 381. ejtőernyősdeszant-ezrede, élén Rjabov vezérőrnaggyal, a hadosztályparancsnokkal október 30-án landolt a veszprémi repülőtéren, ahol egyik légvédelmi ezredünk támaszpontja volt. Azzal a céllal jöttek, hogy a légvédelmi ezredet megvédelmezzék és családtagjaikat evakuálják.

A „Forgószél” hadművelet kezdetét követően a deszanthadosztály egységei Veszprém városában vettek részt a rend helyreállításában.

A hadosztály 381. ezredét, amelynek parancsnoka Szbitnyev ezredes volt, a Különleges Hadtest kötelékébe osztották be, és Budán folytattak harci tevékenységet.

A 7. légideszant-gárdahadosztályt november 3-án dobták át Magyarországra. A hadosztály 108. ejtőernyősezrede még aznap a tököli repülőtéren landolt, ahol bekerítették a magyar légvédelmi ütegeket, majd alegységekre bontva azt a feladatot kapták, hogy a Különleges Hadtest kötelékébe tartozó hadosztályok előrevetett osztagaiban vegyenek részt a hadműveletekben.

A hadosztály 80. ejtőernyősezrede Munkács–Szolnok–Budapest útvonalon végezhajtott menet után a fővárosban fejtett ki harctevékenységet.

A Különleges Hadtest, a 8. és 38. hadsereg, valamint a légideszant-hadosztályok magasabbegységeinek és egységeinek összehangolt hadműveletei meggyorsították a fegyveres csapatok felszámolását és az ezzel kapcsolatos akciók sikeres végrehajtását.

A szovjet csapatok irányítása Magyarországon

A sajtó hasábjain gyakran olvasni hozzá nem értő, sok esetben az eseményeket nem ismerő szerzők tollából, hogy a szovjet csapatokat Zsukov, Malinyin, Batov, Grebennyik és mások vezették.

Valójában a szovjet csapatokat az ország egész területén októberben, Budapesten pedig a hadműveletek teljes időszakában a Különleges Hadtest parancsnoka, Lascsenko altábornagy irányította. A parancsnokságom alatt álló hadműveleti csoport biztosította a magasabbegységek és egységek irányítását. Nekem kellett Lascsenko tábornokot helyettesíteni, valahányszor a csapatokhoz látogatott, vagy a Parlamentbe volt hivatalos, netán rövid pihenőjét töltötte, vagy más alkalmakkor. Ilyenkor én fogalmaztam meg a parancsokat, a feladatokat, én továbbítottam és írtam minden utasítást és jelentést stb.

November 1-je után a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok vezetését a Szolnokra érkező Konyev marsall irányította. Neki volt alárendelve Malinyinnal az élen a Szovjetunió Fegyveres Erői Vezérkarának hadműveleti csoportja és minden magasabbegység: a Különleges Hadtest, a Kárpáti Katonai Körzetből érkezett 8. gépesített és a 38. összefegyvernemi hadseregek Babadzsanján és Mamszurov altábornagyokkal az élen, valamint a légierő két hadosztálya és a két légideszantos hadosztály.

A Kárpáti Katonai Körzet parancsnoka, P. I. Batov hadseregtábornok Magyarországon nem vezényelt csapatokat. Lvovban tartózkodott, és onnan egészen a Szovjetunió határáig biztosította az alakulatok Magyarország térségébe történő előrevonását. Az említett katonai körzet hadműveleti csoportja Tutarinov tábornok vezetésével Szolnokon települt.

Budapest városparancsnokának, K. F. Grebennyiknek a csapatok hadműveleteihez nem volt köze semmilyen vonatkozásban. Grebennyik a Szerov vezette KGB állományába tartozott.

A Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kötelékébe novemberben 12 hadosztály, köztük 7 gépesített, 2 lövész-, egy harckocsi- és 2 (4 ezred) légideszant-hadosztály tartozott. A hadosztályok személyi állományának összlétszáma körülbelül százezer fő volt.

Több hadosztály állománya hiányos volt, néhány katonai egység az állandó állomáshelyén maradt.

A fegyveres csapatok végső megsemmisítése a fővárosban

November 7-én, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának napján Budapest utcáin véres harc folyt. Obaturov 33. hadosztályának alakulatai aznap a városközpontban, a Rákóczi úttól délre a fegyveres csoportokkal álltak harcban, és elfoglalták a Rádió épületeit.

A kikötő környékén Lebegyev 2. hadosztályának alakulatai birtokba vették a néphadsereg dunai flottillájának a hajóit.

A 128. lövészadosztály ezredei a Várhegyen a királyi palotát és a várat ostromolták. A Vár körül több mint ezer felkelő harcolt. Leverésük során 350 géppisztolyt, körülbelül ugyanennyi puskát, néhány aknavetőt, sok pisztolyt és gránátot zsákmányoltunk. Kihhasználva a hely jó stratégiai adottságait, a fegyveres csoportok innen lőtték a dunai hidakat. A föld alatti járatokon át eljutottak a környező kerületekbe, terrorizálták a lakosságot. Ilyen volt a királyi vár és helyőrsége.

Alakulataink megostromolták a Gellérthegyet, és napnyugtára elfoglalták a Citadellát, s ellenőrzésük alá vonták a hegy lábánál fekvő házak kijáratát.

November 8-án a föld alatt, a barlangjáratokban meghúzódó fegyveres csoportok ellen harcoltak. A 128. lövészadosztály alakulatai tovább folytatták az ellenállás még megmaradt tűzfészekének felszámolását. A hadosztály segítségére érkező 381. ejtőernyősdeszant-ezred alakulatai azt a feladatot kapták, hogy foglalják el a Petőfi laktanyát.

A 7. légideszant-gárdahadosztály 100. harckocsiezrede és 80. ejtőernyősdeszant-ezrede a 33. gépesített hadosztály harckocsiezredével együtt befejezte a Fiumei út–Népszínház utca–Rákóczi út háromszög által határolt terület megtisztítását.

Nekem kellett kiosztanom a feladatokat és megszerveznem a Rákóczi út mentén harcoló deszantosok és páncélosok együttműködését.

Az említett körzet megtisztításában sikerrel működtek közre a deszantegységek. Betörték a házakba, ahonnan a fegyveres csoportok tüzet nyitottak, és határozott akcióval megsemmisítették vagy lefegyverezték azokat. A barikádokon gyakran a harckocsik nyitottak utat.

Meg kell említenem, hogy a hadművelet kezdetekor csapataink személyi állományát elszántság jellemezte. Tudták, hogy a Magyarországnak nyújtandó szovjet katonai segítséggel valamennyi szocialista ország, így

Kína és Jugoszlávia is egyetért, s ez hozzájárult ahhoz, hogy kötelességüknek megfelelően teljesítsék a kitűzött feladatokat.

A hadműveletek most kedvezőbb körülmények között folytak, mint október végén. Budapesten hadiállapot volt, csapataink uralták az utcákat, a fegyveres csoportoknak ritkábban sikerült rajtaütésszerűen megtámadni bennünket. Erőnk és eszközünk több volt, mint októberben.

A csapatok kezét nem kötötték meg a magyar kormánytól származó elmentmondó utasítások (lőni csak támadás esetén szabad, tüzelni és harcba bonyolódni tilos stb.), amelyek megnehezítették a csapatok működését és felesleges veszteségeket okoztak.

Nem számítottunk a magyar hadsereggel való együttműködésre, így valamennyi tervünket a mindenkitől független, önálló tevékenység követelményeinek megfelelően dolgoztuk ki. Az is megkönnyítette helyzetünket, hogy jelentős erők álltak rendelkezésünkre. A Különleges Hadtest csapatainak állománya Budapesten körülbelül 30 000 főt számlált. A felkelők fegyveres csoportjaihoz ugyanakkor friss erők nem érkeztek.

Újabb problémát jelentett azonban a Magyar Néphadsereg alakulatainak incidensektől mentes lefegyverzése. Az a kevéske tapasztalat, amire alakulataink szert tettek, hozzájárult ahhoz, hogy katonáink és tisztjeink felkészültebben cselekedjenek. Az állandó kapcsolattartás céljára a budapesti városi távbeszélővonalat használtuk. Az alárendelt törzsekkel közöltük parancsnokságaink telefonjainak, a városi automata távbeszélő-állomásainknak a számát, ők pedig saját számukat adták meg.

A külföldi propaganda, főként pedig a Szabad Európa rádióadó minden eszközt megragadott, ígéretet, bátorított, a fegyveres harc és a rendbontás további folytatása mellett agitált. A fegyveres harc azonban lényegében pár nap alatt lezárult.

Az ezt követő napokban további csapásokat mértünk fegyveres csoportokra.

November 8-án azt a hírt kaptuk, hogy Budapest Forradalmi Munkástanácsa a Baross utcában ülésezik és a harc erősítéséhez szükséges lépéseket vitatja meg. Malinyin hadseregtábornok utasítására Dobrunov alezredes motoros felderítő-zászlóaljának alakulatait küldtem ki az elfogásukra. A budapesti harcok idején a felderítők már több felelősségteljes feladatot sikerrel oldottak meg.

A felderítők a felkelők erős tüzét leküzdve behatoltak az érintett körzetbe, ám a Forradalmi Bizottság tagjait ezúttal nem találták meg. Későn

érkeztek. Erről magam is meggyőződtem, amikor közvetlenül utánuk a színhelyre érkeztem. Nem messze innen a felderítők harcképtelenné tették és felszámolták a Nemzetőrség egyik törzsét, és néhány felkelővel is végeztek.

Ezekben a napokban a város délkeleti térségében, a Csepel Művek iparnegyedeiben a fegyveres csoportok továbbra is jelentős erőket mozgósítottak, és szilárd ellenállást fejtettek ki. Mint később kiderült, az ott harcoló erők 700 puskával, légvédelmi és harckocsi-elhárító fegyverrel rendelkeztek. A felderítésre kiküldött IL-28 típusú repülőgépeinket léghárító fegyvereikkel lelőtték.

A hadosztályparancsnok, Obaturov tábornok azt a parancsot kapta, hogy november 9-én tisztítsa meg Csepel iparvidékét a fegyveres csoportoktól. Még mielőtt az utasítás megérkezett volna, gépkocsizó lövészalakulatok, harckocsik kíséretében, harcba szálltak Csepel északi peremvidékén. A térséget vasúti szerelvények barikádjaival torlaszolták el, a bevezető utakat tüzérségi tűzzel védték.

November 9-én reggel a gépesített hadosztály harcba lendült Csepelen. Egységeit erős tűz fogadta. A légvédelmi gépágyúk négy harckocsinkat kilőtték, jelentős veszteség érte gyalogságunkat is. A tűzharcot követő ismételt támadás sem hozta meg a sikert. A vezetés alábecsülte a felkelők erőit, és rossz volt a felderítés is.

Obaturov tábornok ekkor elhatározta, hogy harckocsikkal és tüzérségi rohameszközökkel megerősített gépesített ezredével rajtaütésszerű támadást fog kezdeményezni. November 10-én éjjel 3 órakor váratlanul rajtaütött a fegyveres csapatokon, amelyeket az éjszakai harc felkészületlenül ért. Nem fejtettek ki komolyabb ellenállást, eldobálták fegyvereiket és elmenekültek.

Reggelre Csepel környékét teljesen megtisztítottuk. A 100. harckocsi-ezred és a 80. ejtőernyősdeszant-ezred a külvárost, Kispestet és Pestszentlőrincet, valamint az Üllői utat tisztította meg a fegyveres alakulatoktól.

A műszaki egységeket, amelyeket korábban – megfelelő létszámú gyalogság híján – rohamosztagokba osztottak be, most azzal a céllal vetették be, hogy utat törjenek a barikádokon, mentesítsék az aknáktól az objektumokat, még később pedig hatástalanítsák az éles lövedékeket.

A 128. lövész-gárdahadosztály alakulatai ezen a napon a város nyugati térségében, Budán és környékén az utolsó fegyveres csoportokat is meg-

semmisítették, továbbá lefegyvereztek néhány légvédelmi üteget, amelyek ellenállást próbáltak kifejtetni.

A város többi körzetében egységeink az objektumok őrzését látták el, őrzáratoltak és átfésülték az elfoglalt területeket, hogy megtisztítsák azokat a fegyveres csoportok utolsó maradványaitól is. A felkelők – a legelszántabbakat kivéve – egymás után adták meg magukat.

A szétvert ellenállási góccok után megmaradt kisebb fegyveres csoportok már nem törekedtek arra, hogy megtartsák az épületeket, hanem új taktikához folyamodtak, gyorsan változtatva helyüket az épületek sarkai mögül lövöldöztek. Megesett, hogy áruházakat, raktárakat, boltokat és szállodákat raboltak ki, többet közülük felgyújtottak. Eközben fokozatosan a külváros felé, majd a városon kívülre vonultak, és később megpróbálták kimenekülni Nyugatra. Dudás alakulatait útközben Tata környékén semmisítettük meg.¹⁹

Király Béla, a nemzetőrség főparancsnoka

Király Béla 1956 októberének végén tűnt fel Budapesten a katonapolitikai arénában, és jelentős szerepet játszott az elkövetkező eseményekben. Azzal a kérdéssel fordult Nagy Imre vejéhez, hogy hasznosítsák „munkáját, lelkesedését és szolidaritását”, helyezték őt vissza a beosztásába és vonják be a Honvédelmi Minisztérium vezérkarának munkájába. Támogatta őt Tildy Zoltán is.

¹⁹ Dudás Józsefnek a fegyveres harcokban betöltött szerepét Malasenko és Kirov is túlértékelik. Dudás József október 27-ig semmilyen forradalmi megmozdulásban nem vett részt. A forradalom alatt először október 29-én jelent meg a Szabad Nép székházában, ahol ezt követően rendezte be „főhadiszállását”. A Dudás Józsefnek kezdetben engedelmeskedő fegyveres csoport hamarosan függetlenítette magát, így közvetlenül a fegyveres csoportok, később nemzetőr-alakulatok tevékenységét nem irányította. November 3-ig a felkelő csoportok vezetői körében erős Dudás-ellenes hangulat volt. Letartóztatására Nagy Imre adott utasítást. Ezt a parancsot Király Béla végre is hajtotta, de miután meggyőződött róla, hogy az ellene emelt vádak – például a Külügyminisztérium épületének elfoglalása – alaptalanok, Dudás Józsefet szabadon engedte. Dudás József november 3-án a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián keresett menedéket, ahol Márton András utasítására ismét letartóztatták, majd hasonló okok miatt szabadon engedték.

Tudtuk, hogy Király Béla a Ludovika akadémián végzett, a II. világháború idején a horthysta hadsereg vezérkarában dolgozott, magas kitüntésekben részesült. Az 50-es évek elején a Zrínyi Akadémia parancsnoka volt, később letartóztatták, és csak 1956 nyarán szabadult. Magától értetődik, hogy nagy tapasztalatokkal rendelkező, jól felkészült magas rangú tiszt volt.

Személyisége és tevékenysége beható tanulmányozást igényelt. Október 31-én a Kilián laktanyában, a hadsereg, a rendőrség és a Nemzetőrség Forradalmi Tanácsainak küldöttgyűlésén Király Bélát a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnökévé választották.²⁰ A Bizottmány által elfogadott Felhívás egyik pontja a Varsói Szerződés felbontásának szükségességét hangoztatta.

A Forradalmi Honvédelmi Bizottmány parancsot adott ki, amely törvényen kívül helyezte az államvédelmi szerveket, és előirányozta valamenyny egységük lefegyverzését. Király Béla a fegyveres erők újraszervezését, valamint a seregből elbocsátottak rehabilitációját vette kézbe. A Nemzetőrség zászlóalja alatt többnyire fegyveres felkelőkből álló katonai csapat egységek alakultak. Létszámuk elérte a több ezer (kb. 15 000) főt.

Király Bélát október 31-én Budapest városparancsnokává nevezték ki, majd november 3-án a Nemzetőrség főparancsnokává választották. Ő irányította a Nemzetőrség alakulatainak felkészülését a szovjet csapatok elleni harcra. Budapest alatt Márton András ezredes vezetésével védelmi gyűrűt hoztak létre.

November 4-én a kora reggeli órákban, amikor Nagy Imre bejelentette, hogy a szovjet csapatok támadásba mentek át, Király Béla harcra szólította fel a magyarországi felkelők alakulatait és csapatait. Hajnalban gyűlést tartott a rendőrség épületében, a Deák téren, és felkereste az amerikai nagykövetség munkatársait. Majd ugyanaznap és a rákövetkező napokon a várost járta, és követelte, hogy a Nemzetőrség parancsnokai, valamint a Néphadsereg légvédelmi alakulatainak tisztjei tanúsítsanak fegyveres

²⁰ A Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnöke funkciót Váradi Gyula vezérőrmagy töltötte be. Ez az ülés nem a Kilián laktanyában volt. Nem az október 31-én megalakult Forradalmi Honvédelmi Bizottmány, hanem október 28-án Nagy Imre kormánya oszlatta fel az Államvédelmi Hatóságot. Király Béla nem irányította a hadseregből eltávolított tisztek rehabilitációját. Erre a feladatra Janza Károly egy külön bizottságot állított fel. Márton András ezredes nem vette át a külső védelmi gyűrű kialakításának irányítását.

ellenállást. Tette ezt minden bizonnyal a Nyugat segítségének reményében, amelyről a Szabad Európa rádió beszélt.

Miután Budapesten a felkelők erőinek jelentős részét megsemmisítettük, 3-4 nap múlva kis csoportokba verődve a hátramaradók is megkezdték visszavonulásukat a külvárosi területekre és a városon túlra, elsősorban a Budától északnyugatra fekvő erdős-hegyes vidékre.

November 8-án arról értesültünk, talán a határőrségtől, hogy a Nemzetőrség vezérkara Budapestről Nagykovácsi és Telki környékére helyezte át hadiszállását, s hogy velük van Király Béla is. Egyik gépesített ezredünket irányítottuk e térségbe. Harc bontakozott ki a gépesített ezred és a nemzetőrök között. A foglyul ejtett nemzetőrök tudunkra adták, hogy Király Béla az osztrák határ irányába távozott.

Konyev marsall utasítására egy különleges csoport indult útnak, élén a tapasztalt felderítő tiszttel, I. I. Szkripko ezredessel, hogy Király Bélát feltartóztassa. Király Bélát azonban sem felkutatni, sem feltartóztatni nem sikerült. Tudomásunk szerint elhagyta Magyarország területét; állítólag egy helikopteren távozott Ausztriába.

Szeretném ismételtelen megjegyezni, hogy Maléter Pál, miután Tökölön letartóztattuk, azt mondta, hogy Király Béla a Nemzetőrség néhány tisztjével ellenforradalmi felkelést tervezett. November 4-én Dudás Istvánnal együtt le akarta őt tartóztatni, és katonai diktatúrát szándékozott bevezetni. Utólag persze nehéz kideríteni, hogy Maléter mit akart valójában. Az mindenesetre vitathatatlan, hogy Király Béla a novemberi napokban fontos szerepet játszott, s egyike volt a szovjet csapatok ellen irányuló budapesti hadműveletek főbb irányítóinak.

Az alakulatok parancsnokai sok foglyról számoltak be jelentéseikben. Aki nem tanúsított ellenállást, azt lefegyverezték és elengedték.

Egy novemberi napon azt az utasítást kaptuk, hogy minden a harcok alatt őrizetbe vett foglyot fegyverezzünk le és küldjük Grebennyik tábornokhoz, a Központi Katonai Városparancsnokságra.

Ekkor kezdődtek a nehézségek. Kiderült, hogy az alakulatok parancsnokai eltúlozták jelentéseikben a foglyul ejtett személyek számát. Fogolynak számították azt is, aki ellenállást tanúsított, vagy meghalt a harcban, vagy eldobta fegyverét és úgy menekült. Foglyul ejtett fegyveres felkelő alig akadt.

A hadtestnél az alakulatok parancsnokai alig pár száz embert küldtek Budapest Városparancsnokságára, és mint később kiderült, sokukat fegy-

vertelenül, gyanús körülmények között fogták el. Azt hitték, hogy a Városparancsnokságon, a magyar szervek segítségével tisztázni fogják magukat.

Valójában Szerov utasítására több mint ezer embert vagonokba zártak, és vasúton Kárpátjára szállították őket. Bizonyos idő eltelte után sokat közülük szabadon eresztettek, hogy hazatérhessenek, és mindössze néhány embert adtak át a magyar igazságszolgáltatásnak.

A magyar polgároknak az államvédelem szovjet szervei (KGB) által történő deportálása a magyar nép körében joggal váltott ki felháborodást.

A fegyveres csoportok megsemmisítésével Csepelen és Budán a hadműveletek Budapesten lényegében befejeződtek.

A Különleges Hadtest hadműveleteinek eredményeként a fegyveres ellenállást Budapesten november 11-re megtörtük, s ezzel az egész ország területén, mind a fővárosban, mind vidéken, a fegyveres felkelést levertek.

A budapesti vereség után a fegyveresek kisebb csoportokba verődtek, és a Budától északnyugatra fekvő erdős-hegyes területekre vonultak vissza, a városon kívülre.

A városhoz közel eső erdőkben rejtőzködő csoportok felszámolása érdekében alakulataink átfésülték az erdőket és a környező településeket. A Nagykovácsi melletti erdőségben leleplezett csoport megsemmisítésére november 10-én éjjel a 97. gépesített ezred alegységeit jelölték ki. Megtisztították az említett térséget, tíz felkelőt megsemmisítettek, tizenhárom fegyveres személyt elfogtak, a Nemzetőrség Vezérkarának öt gépkocsiját és 15 rádióadóját birtokba vették.

A kisebb csoportok végső felszámolását és a közrend helyreállítását alakulataink az időközben megalakított tiszti karhatalmi ezredekkel közösen fejezték be.

A vidéki városokban városparancsnokságokat hoztunk létre és őrzőparatokat szerveztünk. Az őrzőparatokat az elkövetkező napokban a rendőrséggel és a magyar tisztekkel közösen végeztük. Ennek köszönhetően nagyobb sikerrel teljesítettük feladatainkat. A magyar karhatalmi alakulatok egységeinkkel együtt biztosították a több létesítmények, objektumok, hidak, pályaudvarok és főútvonalak őrzését.

A harcok ideje alatt és a budapesti hadműveletek befejezése után a hadsereg alakulataitól és a fegyveres csoportoktól, valamint a polgári lakosságtól több mint 44 ezer lőfegyvert koboztunk el, ezen belül kb. 29 ezer géppisztolyt és

karabélyt, 11 500 automata fegyvert, körülbelül 2000 darab golyószórót, 13 500 pisztolyt és 62 tüzérségi löveget, köztük 47 légvédelmi ágyút.

Legalább 2000 géppuska, automatafegyver, golyószóró és pisztoly külföldi gyártmányú volt, és a háború után készült. Több fegyvert a magyar katonai alakulatoktól, a lefegyverzés során gyűjtöttünk be.²¹

1956. november 12-én a Különleges Hadtest parancsnoka által kiadott, a fegyverek beszolgáltatását szabályozó parancsot követően nagy mennyiségű fegyvert gyűjtöttünk be a lakosságtól. A begyűjtött fegyverek száma azt mutatta, hogy a fegyveres felkelésben több ezer ember vett részt, s nagy többségük Budapesten tevékenykedett.

A fegyveres csoportok ellen harcoló szovjet katonák bátorságról, határozottságról és elszántságról tettek tanúbizonyságot. Ez volt a magyarázata annak, hogy a felkelők erőit rövid időn belül sikerült megsemmisítenünk. A 2. gépesített gárdahadosztály önálló gépesített felderítő zászlóaljának parancsnokát, G. T. Dobrunov alezredest remek harci tevékenységéért, hősiességéért és bátorságáért 1956 decemberében a Szovjetunió Hőse érdemrenddel tüntették ki. Rajta kívül még 25 szovjet katona kapta meg e kitüntető érdemrendet.

A Magyar Néphadsereg harcosai közül sokan részt vettek a fegyveres csoportok leverésében és segítettek a szovjet csapatokat. A magyar hadsereg azonban nem tudta egymaga megvédeni a népi demokratikus berendezkedést és helyreállítani az országban a közrendet.

Mindemellett a Magyar Néphadsereg nem állt a felkelők oldalára és nem lépett fel a szovjet csapatok ellen. Csak egyes alakulatai pártoltak át a felkelőkhöz. Így a fővárosban két gépesített és egy lövészezred, néhány építőzászlóalj és körülbelül tíz légvédelmi üteg.

Összezapásra, incidensre került sor a Kilián, a Petőfi, a Mátyás laktnyákban és Budapest más körzeteiben, továbbá Dunapentelén, Győrött, Záhonyban, Kaposvárott, Szolnokon és más helyőrségekben. A felkelők több fegyveres csoportjának magyar katonák is tagjai voltak, néhány tiszt és „tanácsadó” ugyancsak csatlakozott a felkelőkhöz.

A néphadsereg vezetői az események sodrában demoralizálódtak és nem tudtak hatást gyakorolni a csapatokra. Az a tény, hogy a Magyar

²¹ A Malasenko által említett 2000 db külföldi fegyverrel kapcsolatos dokumentumokat ez idáig nem találtuk.

Néphadsereg megakadályozta a tömeges vérontást, a magyar tisztek és tábornokok érdeme.

November 4-én Münnich Ferenc és Uszta Gyula vezetésével elkezdődött a magyar hadsereg újjászervezése, a társadalmi rendet biztosító egységek megalakítása. Budapesten három karhatalmi ezredet szerveztek, és új egységek jöttek létre vidéken is. Létszámuk elérte a 18 000 főt.

Fokozatosan átvették a rend biztosítását és fenntartását, valamint a fegyveres védelem szerepkörét. Ily módon a Magyar Néphadsereg újrate-remtésének alapjaivá váltak.

A szovjet csapatok magyarországi veszteségei

Az 1956-os hadműveletekben a szovjet csapatok jelentős veszteséget szenvedtek. A 2170 fős veszteségből 670-en elestek, 1500-an megsebesültek.

A veszteségnek több mint a felét a Különleges Hadtest alakulatai még október hónapban szenvedték el, míg az ezt követő periódusban valamivel kevesebb kár ért bennünket. Nagy veszteségei voltak az Obaturov tábornok vezette 33. gépesített hadosztály egységeinek is. A legbonyolultabb feladatok hárultak rájuk, a központi kerületekben kellett tevékenykedniük, ahol több fegyveres csoportosulás volt, s az első napokban nem mindig sikerült megszervezni hadműveleteiket.

A 7. és 31. légideszant-gárdahadosztálynak 85 halottja volt, míg 12 fő eltűnt. A sebesültjeik száma 265 fő.

Több harckocsink, páncélozott szállító járművünk és más harci eszközünk a lángok martaléka lett, illetve megsemmisült. A 33. gépesített hadosztály alakulatai Budapesten 14 harckocsit és önjáró rohamlöveget, 9 páncélozott szállító járművet, 13 löveget, 4 BM-13-as sorozatvetőt, 6 légvédelmi ágyút, 45 golyósórót, 31 gépkocsit és 5 motorkerékpárt vesz-tettek el.

Nagy veszteségek érték a magyar lakosságot. Csak Budapesten több mint 2000 ember meghalt, 12 000 megsebesült.

Körülbelül kétszázezren elhagyták hazájukat.

Mindez azt mutatja, hogy az elmúlt események a magyar és a szovjet nép számára egyaránt tragikusak voltak.

A Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnokai, közülük is elsősorban a Különleges Hadtest parancsnoka, akik parancsot és utasítást adtak a kitűzött feladatok végrehajtására, lehetőség szerint igyekeztek elkerülni csapataink és a magyar polgári lakosság veszteségeit.

Előfordult természetesen, hogy véletlenül is meghaltak emberek. A helyzet bonyolult volt, nem lehetett különbséget tenni a katonáinkra tüzelő felkelők és a fegyvereiket elhajító, a lövések elől menekülő emberek között. De törvénytelenység, kegyetlenkedés a magyar lakossággal szemben jószerivel nem fordult elő, az ilyen cselekedetekre irányuló legkisebb törekvéseknek azonnal gátat vetettünk.

Azok a „szemtanúk” által a sajtóban az utóbbi időben közzétett vallo-mások, amelyek a magyar polgárok agyonlövéséről, a szovjet katonák parancsmegtagadásáról, ezt követően pedig – többek között a szovjet nagykövetség területén véghezvitt – kivégzésekről számolnak be, rágal-mak és hazug kitalációk.

Mint korábban írtam, azokban a napokban olyan esetek fordultak elő, amikor a felkelők számoltak le az államvédelem munkatársaival, a párt-munkásokkal és a foglyul ejtett szovjet harcosokkal.

A magyar események különleges helyet foglalnak el életemben és katonai szolgálatomban. Módom volt a Különleges Hadtest hadműveleti törzsét vezetni s az alakulatok magasabbegységeinek és egységeinek irányítását a Budapesten kibontakozó bonyolult harci események idején ellátni. Meg kellett szerveznem a helyzetre vonatkozó adatok gyűjtését, be kellett számolnom róla a Parancsnokságnak és a Vezérkarnak, javaslatokat kellett kidolgoznom, hogy döntéseket hozzunk, utasításokat kellett adnom a hadosztályparancsnokok-nak, gyakran feladatokat kellett megfogalmaznom az alakulatok parancsno-kainak, egyeztetnem kellett akcióikat, ellenőriznem kellett a feladatok végre-hajtását, naponta írnom kellett a jelentéseket, a rejtjeles táviratokat és az uta-sításokat. Nap mint nap irányítanom kellett hadműveleti csoportunk tisztjeit.

Munkám felelősségteljes, harcos, feszült és bonyolult volt.

Az események idején találkoznom kellett a szovjet és a magyar párt- és állami vezetőkkel és magas rangú katonai parancsnokokkal. Ha csak a személyeket sorolnám fel, a találkozásokat és a megtett intézkedéseket említeném meg, már az is mutatná, mennyire fontos, felelősségteljes és feszült volt az én munkám abban az időben.

1956. november 12-én a magyarországi hadműveletek befejeződtek.

Nyikita Hruscsov, Nagy Imre és Kádár János

A legfontosabb szerepet a magyarországi eseményekben 1956 őszén Nyikita Hruscsov, Nagy Imre és Kádár János játszotta. Sok mindenben meghatározták a magyarországi események jellegét és méretét.

Hruscsov hatalomra jutása után meghirdette a népi demokratikus országokkal kiépült kapcsolataink revízióját és korrekcióját.

Nagyobb mértékben figyelembe kellett vennünk ezeknek az országoknak a sajátosságait, egyebek között a nemzeti tényezőket. Lengyelországban és Magyarországon azonban az események vészes gyorsasággal érlelődtek. Az említett országokban kialakult helyzetet, gyakran előítéletektől sem mentesen, továbbra is ideológiai alapokról közelítették meg, politikai vezetőinknek a magyar helyzettel kapcsolatban a véleménye több ponton nem egyezett.

Az 1956 júniusának elején Budapestre érkező Szuszlov megfigyeléseit a következőképpen összegezte: „A munkások és parasztok hangulata jó, a párt vezetőségén belül válságról, a párvezetőség iránt bizalmatlanságról szó sincs”. Tanácsai lényegében arra szorítottak, hogy meg kell szilárdítani a pártegységet és meg kell őrizni Rákosi tekintélyét.

Az egy hónappal később, 1956. júliusában a Magyarországra látogató Mikojan éppen az ellenkező következtetést vonta le: „Az országban kiéleződött a válság, a hatalom kicsúszik a magyar elvtársak kezéből, az ellenséges elemekből párhuzamos centrum formálódik, amely aktívan és eltökélten cselekszik.” Úgy vélte, Rákosit a fiatal Hegedüs Andrásnak kell felváltania.

A magyarok – nem túl szerencsés választással – Gerő Ernőt, Rákosi politikájának folytatóját támogatták. A magyarországi szovjet nagykövetség szeptember és október hónap során azt a tájékoztatást adta Moszkvának, hogy a helyzet Magyarországon romlik, hogy „barátaink” a júliusi plénum után nem tudták megtenni a szükséges lépéseket.

A helyzet „nemcsak a Pártban, de az egész országban komolyra fordult”. Mindez arra készítette Hruscsovot, hogy megtegye a kellő intézkedéseket.

A Rákosi-rendszer ellenzőinek az a törekvése, hogy változásokat csikarjanak ki, és a veszély, hogy Magyarország kiválik a szocialista táborból, Hruscsovot és híveit kemény intézkedésekre készítette.

Hruscsov kezdeti jóindulatának megnyilvánulásából nem maradt semmi.

A sztálinizmus bírálata után, tekintettel a hazánkban kialakult belpolitikai helyzetre, Hruscsov tudta, hogy a nép nem fogja támogatni azokat a lépéseket, amelyek a szovjet tábor szétesését eredményeznék. Magyarország kilépése a Varsói Szerződésből a háború utáni status quo megszüntetésével, s a NATO pozícióinak a megerősítésével lett volna egyenértékű, így Hruscsov amellelt döntött, hogy Magyarországot nem engedi át a Nyugatnak.

Félt a népszerűtlen intézkedések következményeitől, többek között a hadsereg reakciójától, ez volt tettei keménységének egyik magyarázata. Hruscsov azt mondta: „nem érthetünk egyet az események ilyen jellegű fordulatával, sem mint kommunisták és internacionalisták, sem a Szovjetunió mint nagyhatalom nevében”. Úgy gondolta, hogy a Szovjetunió beavatkozására a NATO részéről a propaganda élénk felháborodásán túl más ellenlépés nem történik.

Az események legelső napján, október 23-án határozatot fogadtak el a szovjet csapatok Budapestre történő bevonulásáról a rend helyreállítása érdekében.

Október 24-én újra Nagy Imre került hatalomra, s a magyar kormány élére.

1953 és 1955 között, amikor még miniszterelnök volt, Nagy Imre az ország függetlenségének helyreállítását, a társadalom demokratizálódását, a népjólét fokozását célzó programot fogalmazott meg, és nagy népszerűségnek örvendett a magyar értelmiség és a széles néptömegek körében egyaránt. Rákosi azonban igyekezett ellene hangolni Hruscsovot, mondván, hogy Nagy „revizionista kurzust” folytat és a nacionalisták kedvét keresi.

És most Nagy újra hatalomra került. Eleinte arra számított, hogy erővel teremtenek rendet az országban. Moszkvában bíztak benne, a Budapestre érkező Mikojanhoz és Szuszlovhoz hasonlóan.

A helyzet azonban egyre bonyolultabbá vált Budapesten. Az ellenzék további engedményeket követelt – a koalíciós párt megteremtését, a többpártrendszer bevezetését az országban stb.

Nagy Imre igyekezett nyeregben maradni, ezért egyezkedni kezdett a felkelőkkel: átértékelte az országban végbemenő eseményeket, kérésükre feloszlatta az államvédelmi szerveket, bejelentette a szovjet csapatok Ma-

gyarországról történő kivonulását, a Varsói Szerződésből való kilépését, segítségért fordult az ENSZ-hez.

Október utolsó napjaiban Szuszlov és Mikojan a helyzet további romlásáról számoltak be. A párt vezető szerveiben tehetetlenség érződik, a pártszervezetek szétesnek. A kerületi pártbizottságokat huligán elemek foglalják el, kommunistákat gyilkolnak. A párttagokból álló osztagok lassan szerveződnek. A gyárak leálltak. A lakosság otthon ül. A vasút nem működik, a fékevesztett diákok és a többi felkelő nagy aktivitást tanúsít.

Levonták a megfelelő következtetést és kérték (mármint Szuszlovék), hogy küldjék Magyarországra I. C. Konyev marsallt, akit a rend biztosítására és a népi demokratikus hatalom helyreállítására irányuló „Forgószél” hadművelet vezetésével bíztak meg.

Kézenfekvő volt, hogy Nagy Imrét le kell váltani, hiszen önként nem szándékozott távozni. Új kormányt kellett alakítani, és ennek biztosításához a szovjet csapatok tömeges bevetését kellett végrehajtani. Eleinte úgy tervezték, hogy az új kormány élére Münnich Ferenc kerül, de a jugoszláv elvtársak azt javasolták, hogy helyesebb volna, ha Kádár lenne a vezető.

Október végén, 1956. október 29–30-án a moszkvai vezérkar kidolgozta a rend biztosítását és a népi demokratikus hatalom helyreállítását célzó magyarországi hadművelet, a „Vihr” („Forgószél”) hadművelet tervezetét.²²

A tervezet a szovjet csapatok mintegy 12 hadosztályának bevetésével számolt, valamint a megbízhatatlan Magyar Néphadsereg lefegyverzését irányozta elő, hogy ne tudjanak a szovjet csapatok és Kádár János kormánya ellen fellépni.

A Szovjetunió és más szocialista országok közötti barátság és együttműködés további megszilárdításáról szóló közlemény, amely október 30-án jelent meg a szovjet sajtó hasábjain, bírálta az érintett országokkal a háború után kialakult viszonyt, készségünket fejezte ki, hogy egyenrangú baráti kapcsolatokat építsünk ki a jövőben. Mi, katonák, abban a hitben éltünk, hogy katonai hadműveleteket nem kell végrehajtanunk Magyaror-

²² A bevezető tanulmányban feldolgozott legújabb források szerint a „Vihr”, („Forgószél”) hadművelet kidolgozása október 31-én, az SZKP KB Elnökségének erre vonatkozó döntésének megszületése után vette kezdetét.

szágon. Három nap múltán azonban újabb szovjet csapatok érkeztek Magyarországra.

Később azt gondoltuk, hogy mindez az operatív leplezés része volt, és azt a célt szolgálta, hogy a támadás váratlanul érje az országot.

A legvalószínűbb azonban az, hogy a külpolitikai apparátus, élén egy nem hivatásos vezetővel, A. T. Sepilovval, nem egyezettette javaslatait a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumával azt illetően, hogy ki mit csinál. A KB Elnöksége pedig nem fedte fel a külügyminisztérium előtt a katonai előkészületek terveit.

1956 novemberének eseményei során és később, hosszú éveken át a politikai események alakulásában a főszerepet Kádár János játszotta Magyarországon.

Mint ismeretes, amikor október 25-én az MDP KB első titkára lett, Kádár János támogatta Nagy Imrét és annak október 28-i nyilatkozatát, amely újraértékelte a végbemenő eseményeket, bejelentette a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonását és Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését. Kádár, hogy hatalomra kerüljön, szakított Nagy Imrével, támogatta a Szovjetunió katonai segítségnyújtását, kikiáltotta a forradalmi kormány és párt megalakulását. A szovjet csapatok közreműködésével a korábbi rend ellen fellépő fegyveres csapatokat és csoportokat szétverték. Erre a segítségre épült az ellenzék erői ellen vívott harc. Végeredményben helyreállították a korábban fennálló berendezkedést. Nehéz megítélni, mi vezérelte Kádár János cselekedeteit. Valószínűleg nemcsak a becsvágy, a törekvés, hogy az állam élére álljon, hanem a Magyarország sorsáért érzett aggodalom is közrejátszott tetteiben. Kádár realista volt, látta, hogy Nagy Imre vesztett, s hogy az erő a szovjet fél oldalán van.

Kádár uralma kétségtelenül kedvezőbb alternatíva volt, mint Rákosi hazatérése. Kádár kormánya – repressziók és engedmények árán – az ellenzék sok javaslatát hasznosította, viszonylag hamar stabilizálni tudta a helyzetet az országban, és képes volt kitörni a nemzetközi elszigeteltségből.

Ügyesen lavírozva elérte az erők konszolidációját Magyarországon, megvalósította a termelés újbóli megindítását és fejlesztését.

Szóban dicsóította a Szovjetuniót és a szocializmust, hogy ily módon elkerülje az SZKP ellentámadását, Kádár fokozatosan megvalósította saját

irányvonalát, és egy sor olyan társadalmi-gazdasági átalakítást hajtott végre az országban, amely a demokrácia kiszélesítését és a magyar nép életkörülményeinek javítását szolgálta.

Kádár János e szavakkal jellemezte a Magyarországnak nyújtott szovjet segítség jelentőségét: „Mély hála tölt el bennünket szovjet testvéreink iránt azért a segítségért, amelyet a magyar népnek a nehéz időkben nyújtottak. Ez a segítség döntő szerepet játszott abban, hogy a magyar nép leverte az ellenforradalmat...” (Kádár J. az SZKP XXII. Kongresszusán tartott beszédéből).

Ezekről a szavakról sem szabad megfeledkezni, amikor a magyarországi eseményeket értékeljük.

Kádár Jánosnak sikerült számos társadalmi-politikai és gazdasági átalakítást megvalósítania, és békés úton befejeznie a „reális szocializmus” korszakát.

Kádár halála után a magyar nép nem érte be az eddigi vívmányokkal. Magyarország a fejlődés új útjára lépett.

A történelmi tragédia

1. A második világháború után a Szovjetunió ráerőltette Magyarországra és néhány más országra a saját fejlődésének az útját. Eme országok népeinek egy része elfogadta ezt az utat, és hozzájárított a „népi demokrácia” berendezkedésének a megteremtéséhez. Amikor 1956 őszén a fennálló társadalmi rendet fenyegető fegyveres felkelés tört ki Magyarországon, a Szovjetunió a rendszer védelmére kelt.

A Szovjetunió vezető politikusai határozatot fogadtak el arról, hogy a magyar kormány kérésére katonai támogatást nyújtanak Magyarországnak. Ezt a határozatot a Varsói Szerződés tagállamainak valamennyi vezetője támogatta és úgy értékelte, hogy a Szovjetunió nemzetközi kötelezettségének tesz eleget.

A szovjet csapatok bevonulását Magyarországra a fennálló rend védelmének szükségessége, valamint az a törekvés indokolta, hogy megakadályozzuk Magyarország kiszakadását a szocialista táborból, kilépését a Varsói Szerződésből és bekebelezését a Nyugat által, és hogy ily módon elhárítsuk az Egyesült Államok és a NATO esetleges közeledését a Szovjetunió határaitól.

Politikai vezetésünk, ideológiánk azt hirdette, hogy a szövetséges Magyarország veszélyben forog, és mi hittünk ebben, és ezen a szemüvegen át szemléltük az eseményeket.

Azokban az években az ideológiának erős hatása volt, és mi hittük, hogy a magyar kormány felkérésére nyújtunk támogatást a magyar népnek, hittük, hogy a nehéz percekben segítünk a dolgozóknak, hogy helyreállítsák és megőrizték a fennálló társadalmi rendet. Meg voltunk győződve róla, hogy nemzetközi kötelezettségünknek teszünk eleget.

Azt hittük, hogy a mi szocialista társadalmi rendünk haladó jellegű, hogy országainkban semmilyen államellenes megmozdulás nem fordulhat elő, és minden átalakítást a legfelsőbb hatalmi szerveknek kell megvalósítaniuk. A röpgyűlések és a tüntetések, különösen pedig a fegyveres felkelés az adott társadalmi rend ellen egyszerűen elfogadhatatlan volt számunkra.

A szovjet csapatok segítettek helyreállítani a közrendet és a fennálló társadalmi rendet Magyarországon.

A tisztek és a sorkatonák teljesítették harci kötelességüket, nem gondolkodtak azon, hogy jogosak-e cselekedeteik, nem vitatták a parancsokat.

Továbbá azokban az években sokan emlékeztek még arra, hogy Magyarország a legutóbbi háborúban a fasiszta Németország oldalán hazánk ellen harcolt, és látván a mostani kegyetlenkedéseket, saját tetteiket a korábbi küzdelem folytatásának tekintették.

Ennek ellenére a magyar nép fellépése a Rákosi–Gerő-féle klikk és az általuk elkövetett hibák ellen, a sok jogosan megfogalmazott követelés és az a hősiesség, amelyet e nép a szabadságért folytatott harc során tanúsított, akaratlanul is bizonyos rokonszenvet ébresztett bennünk.

2. Nem volna azonban helyénvaló, ha 1956 valamennyi eseményét egyetlen előjellel, rózsaszín megvilágításban mutatnánk be.

Ha ma visszatekintünk, a Szovjetunió és Magyarország politikai vezetésének az a döntése, hogy a szovjet csapatok vonuljanak be Budapestre, eleve helytelennek látszik. Meg kellett volna akadályozni a törvénytelenéseket, küzdeni kellett volna a reakciós erők ellen, helyre kellett volna állítani a társadalmi rendet Magyarországon, de mindezt maguknak a magyaroknak kellett volna megtenni.

A szovjet csapatok bevonulása Magyarországra a közrend és a fennálló társadalmi rend helyreállításának érdekében a Szovjetunió részéről Ma-

gyarország belügyeibe való beavatkozás volt, s ez ellentmondásban állt a nemzetközi jogrenddel.

1956 őszének magyarországi eseményei a magyar és a szovjet nép számára egyaránt tragédiát jelentettek.

1848-ban I. Miklós a Habsburgok segítségére sietett, és közrejátszott a forradalom leverésében Magyarországon. Több mint száz évvel később, 1956-ban Hruscsov szovjet csapatokat küldött, hogy a fennálló rendet állítsák helyre Magyarországon.

3. Az 1956-os magyarországi események még egyszer bebizonyították, hogy a politikai konfliktus felszámolása, a válság megszüntetése az országban csak akkor lehetséges, ha elhárítjuk annak társadalmi-politikai és gazdasági okait, s ez nem katonai jellegű probléma.

Az ilyen problémák megoldása, a törvényesség és a közrend helyreállítása a történelem tapasztalata szerint hatékonyabban biztosítható a politika eszközeivel, tárgyalások útján.

Az erő eszközei, a hadműveletek alárendelt szerepet játszanak, és önmagukban nem képesek valamennyi problémát megoldani. Ezen túlmenően a hadsereg bevetése nagy veszteséget okoz a lakosság körében, rombolással és pusztítással jár, korlátok közé szorítja a haderő alkalmazását és megnehezíti a problémák megoldását.

Végképp megengedhetetlen, hogy ilyen célokra más államok csapatait mozgósítsák.

Az 1956-os magyarországi események a szocialista rendszer háború utáni válságának kezdetét jelző folyamat első fájdalmas tünetei voltak.

1992. október 22-én Moszkvában, a magyar nagykövetség fogadásán bemutattak a Magyar Köztársaság elnökének, a hazánkban nem hivatalos látogatáson tartózkodó Göncz Árpádnak.

A Magyar Köztársaság elnöke megkérdezte, ott voltam-e 1956-ban Magyarországon, és hogyan értékelem az eseményeket ma. Elmondtam, hogy abban az időben aktívan részt vettem az eseményekben, és mint ezredes, a budapesti hadműveletek végrehajtása során a Különleges Hadtest törzsfőnökeként teljesítettem a kötelességemet.

Régen is, ma is ellentmondóan értékelem 1956 magyarországi eseményeit.

Nem egyszerűen a magyar nép forradalmi felkelése és szabadságharca volt ez.

A fővárosi és a kerületi pártbizottságok megsemmisítése, a kegyetlen kivégzések, ahogy a felkelők elbántak a kommunistákkal, az államvédelmiségekkel és a fennálló rendszer híveivel, mindez az ellenforradalom jele volt.

Manapság olyan emberek róják fel az akkori harci kötelességüket teljesítő szovjet tiszteknek és katonáknak tettük jogosulatlanságát, akik távol állnak a dolgok reális ismereteitől.

A bekövetkezett történelmi tragédiáért a szovjet politikusok, mindenképp Hruscsov és hívei, és azok a magyarok felelősek, akik katonai támogatást kértek.

Az események kibontakozásának folyamatában a magyar nép számos jogos követelése, fellépése a Rákosi–Gerő-féle klikk ellen, tiszteletet és rokonszenvet ébresztett bennünk.

Enélkül a harc nélkül talán az az ünnep sem létezne, amelyről ma Ön is megemlékezik.

A fogadáson Göncz Árpád beszédet mondott, amelyben kifejtette, nem mindenki értékeli egyformán az 1956-os magyar eseményeket: másképp látják az eseményeket a magyar vezetők, népünk és a szovjet tábornok.

Beszéde után Göncz Árpád elmesélte nekem, hogy a „háború alatt a fasiszmus ellen harcolt, részt vett a föld alatti mozgalomban, sőt egy golyót is privatizált – megsebesült”.

Én is elmondtam, hogy azokban az években a szovjet hadseregben harcoltam a német és a magyar csapatok ellen. A mellettünk lévő térségben, Szvaljava körzetében, Miklós Béla tábornok, az I. Magyar Hadsereg parancsnoka átállt a mi oldalunkra.

Az 1956 őszi kibontakozó budapesti hadműveletek során lehetőség szerint igyekeztünk elkerülni a tömeges veszteséget. Persze el tudja képzelni, mekkora áldozatok lettek volna, ha csak egyetlen harckocsink vagy golyószórónk tüzet nyitott volna a felvonulókra vagy a gyülekezők tömegeire. Nem vetettük be a légierőt. „Ez így van” – mondta az elnök. Ami pedig az 1956-os események eltérő értékelését illeti, ez természetes. A barikádok más-más oldalán álltunk. Maga köztársasági elnök lett, részben a fenti eseményekben való részvételének köszönhetően, tartja magát az események hivatalosan elfogadott értékeléséhez, és ezt fogalmazza meg.

Az én nézeteim és értékelésem nem azonos a Magáéval, ám egy sor tényezőt és eseményt illetően sok mindenben egyetértünk. Erről tudomása van az Önök nagykövetének és néhány munkatársának, akik méltó módon képviselik a magyar népet és megbékélésre és békére törekvő országukat – mondtam.

Az Elnök kijelentette, hogy a magyar és az orosz nép nem egymás ellen viselt hadat. Hanem az egyik a vezetőiért, a másik a vezetői ellen.

Nem vitattam ezt az igencsak megkérdőjelezhető állítást.

Népeink között megbékélésnek, egyetértésnek és békének kell uralkodnia.

Utószó helyett

A történet története

E könyv, a „Szovjet katonai intervenció – 1956” története, hosszú múlt-
ra tekint vissza. E témát sokáig sűrű köd borította. A forradalmat és sza-
badságharcot leverőkről nem sokat tudtunk.

1969-től 1972-ig Moszkvában, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája
Egyetemes Történeti Intézetében voltam aspiráns. Jó kapcsolatokat teremtet-
tem az orosz történészekkel, akik között többen voltak „másként gondolko-
dók”. 1990-ben rövid tanulmányútra visszatértem az előbb említett intézetbe.
A spanyol polgárháború Komintern vonatkozású dokumentumait kutattam.

Gosztanyi Péter barátom, tudva utamról, megkért, nézzek utána az
1956-os szovjet katonai intervenciónak – kik voltak a parancsnokok, mi-
lyen erővel vettek abban részt, milyen haditechnikával hajtották azt vég-
re, mekkora veszteségeik voltak stb., stb.

Valóságos „távfelderítés” volt ez az út. Hivatalosan ugyanis ilyen kuta-
tási témával akkor még nem fogadtak volna. Tehát úgyszólván „illegális”
munkát végeztem. A „sokat tudó” emberek társaságát kerestem, akik sza-
vahihetően elmondták „titkaikat”.

Ekkor még élt Lascsenko altábornagy, a Különleges Hadtest parancs-
noka, 56 Paskievicse. Szerettem volna vele találkozni, de azt mondták,
súlyos beteg. Így is volt, 1992-ben meghalt. A hadtest második embere, a
budapesti harcokat irányító operatív csoport vezetője, Malasenko nyugal-
mazott altábornagy pedig elzárkózott attól, hogy bármit is beszéljen.

Végül valami kép mégis összeállt a sok beszélgetés után, melyről a Ma-
gyar Nemzet 1990. február 2-i számában „Kik voltak a parancsnokok”
címmel megjelent írásomban számoltam be.

1992 március–áprilisában ismét Moszkvában jártam. Ez az időszak már
jobban kedvezett az „olvadás”-nak. A moszkvai magyar nagykövetség fo-

gadásán, Gosztonyi Péterrel együtt, megismerhettük Jevgenyij Ivanovics Malasenkót, akivel a követség szalonjában egy pohár bor mellett szót válthattunk. De akkor még zárkózott volt, s úgy tűnt, nem fog megnyílni előttünk.

A fogadás után eltelt néhány nap, kiküldetésünk végére értünk, amikor is telefonon keresett „generálisunk”, és jelezte, hogy beszélni akar velünk.

A követségi szalonban ültünk le ismét. Az volt az érzésünk, hogy ez az ember nem akarja a sírba vinni azt, amit ő 1956-ról tud. Őszintén beszélt, amikor azt mondta, hogy felül kívánja vizsgálni 56-ról alkotott korábbi állásfoglalását. Ezek után este, amikor telefonon kerestem, felesége kétségbeesetten közölte, hogy férje, ahogy tőlünk hazatért, rosszul lett, és kórházba kellett szállítani. Állapota – mondta – súlyos. Akadt olyan ember, egy orosz ezredes, aki azzal gyanúsított bennünket, hogy megmérgeztük.

1992 szeptemberében, a magyar Külügyminisztérium kiküldetésében Vida István történész kollégámmal az Orosz Föderáció külügyi archívumában 1956-os dokumentumokat válogattunk. Csak később tudtuk meg, hogy munkánk alapját képezte a „Jelcin-dossziénak”. Ekkor ismét találkoztam Jevgenyij Ivanovicsal, aki ígéretet tett arra, hogy hamarosan elkészül időközben megkezdett memoárjával.

1993 márciusában tíz napot töltöttem Moszkvában. Gosztonyi Péterrel bejutottunk a Fegyveres Erők Vezérkara podolszki levéltárába. Érdekes 56-ról szóló hadosztály-jelentéseket olvashattam itt, de jegyzetelni nem engedtek. Ennek az útnak volt a gyümölcse, hogy megismerkedhettünk az események fontos koronatanúival, mint például Capenko ezredessel, az 56-os budapesti katonai attaséval.

Ekkor ismertem meg Kirov alezredest is, a fiatal hadtörténészt, aki egyidős a magyar forradalommal, és ekkor írta kandidátusi disszertációját 1956-ról.

1994 márciusában ismét az orosz fővárosban jártam. Horváth Miklós hadtörténész kollégámmal és Geréb Anna filmrendezővel a „Titoktartók”-at forgattuk. Malasenko altábornagyot is megnyertem, hogy álljon kamera elé és beszéljen. Ekkor elmondta, hogy hamarosan elkészül memoárjával. 1995 júniusában utaztam ki hozzá, hogy a kéziratot átvegyem, és a szerződést a kiadásra megkötjük.

Szerettük volna, ha szerzőnk, Jevgenyij Malasenko eljön könyvünk sajtóbemutatójára. Eleget is kívánt tenni kéresemnek, azonban időközben

megromlott egészségi állapota megakadályozta ebben. Helyette az itt közölt levelet küldte, mely tanúsítja, milyen nagy utat tett meg ez az ember. Ő, aki a kezdet kezdetén, 1990-ben még nem volt hajlandó 1956 eseményeiről beszélni, most, 1996-ban önkritikusan nyilatkozott.

Szovjet katonát, tábornokot még nem hallottam 56-ról ilyen őszintén beszélni. Jevgenyij Malasenko ezért minden tiszteletet megérdemel.

Györkei Jenő

Dr. Györkei Jenő úrnak
hadtörténész
Budapest

Tisztelt Györkei Jenő úr!

Egészségi állapotom miatt sajnos nem élhetek az Ön szíves meghívásával, hogy részt vegyek könyvünk bemutatóján.

Ön természetesen tudja, hogy 1956 őszén én vezettem a szovjet hadsereg Budapesten elhelyezett Különleges Hadteste törzsének operatív csoportját. Visszaemlékezéseimben felidézem azokat a nem egyértelmű eseményeket. Talán segítségükkel még objektívebb és teljesebb lehet az a kép, amely bemutatja az akkori eseményeket, és valamelyest szélesebb áttekintést ad a történésekről, különösen a szovjet csapatok tevékenységét illetően.

Az azóta eltelt hosszú idő lehetővé tesz bizonyos általánosításokat:

1. Az 1956 őszén bekövetkezett magyarországi események a háború utáni Kelet-Európa több országában fontos történelmi szerepet játszottak. Ez volt az első alkalom, amikor tömegesen fegyverrel léptek fel a fennálló totalitárius rendszerrel szemben.

A magyar nép felkelt a Rákosi–Gerő-klikk ellen, és harcot indított hazája szabadságáért és függetlenségéért.

A magyarországi felkelés tömeges méreteket öltött, azt nem a Nyugat inspirálta, bár támogatásban részesítette.

A történelem azt mutatja, hogy nem lehet erőszakkal hosszabb időn át olyan eszméket egy népre kényszeríteni, amelyeket az nem fogad el.

2. A Szovjetunió legfelsőbb politikai vezetése, a magyar kormány segítségkérésére hivatkozva, a szocialista országok vezetőinek támogatása mellett, az általuk Magyarországra erőltetett rendszer védelmére keltek, szovjet csapatokat küldtek Budapestre.

A szovjet csapatok bevonulása Budapestre, majd az ország egész területére a magyar belügyekbe való beavatkozás volt.

A rend és a nyugalom helyreállítása az országban a kormány és a magyar nép dolga lett volna.

3. A szovjet csapatok kormányuk, honvédelmi miniszterük parancsát teljesítették, a harci cselekményeket nem saját kezdeményezésükre kezdték meg.

A szovjet tisztek és katonák akkor nem gondolkodtak el fellépésük jogszerűségén.

Velünk azt közölték, hogy a csapatok a magyar kormány kérésére, a Varsói Szerződés alapján nyújtanak segítséget, és internacionalista kötelességüket teljesítik.

Abban az időben nem volt könnyű világosan átlátni a végbemenő eseményeket.

A politikai vezetők, köztük Nagy Imre és Kádár János a felkelést ellenforradalmi lázadásnak nevezték, a felkelőket lázadóknak, ellenforradalmároknak, és fegyveres segítséget kértek.

A magyar pártaktivistákkal, államvédelmisekkel, a Budapesten, Várpalotán és néhány más városban foglyul ejtett szovjet katonákkal szemben előfordult kegyetlenkedések, valamint a bosszú-, terror- és revánsfelhívások ezt erősítették meg számunkra, és az ellenforradalom jelei, illetve elemei voltak.

Egyes katonáink néha szintén kegyetlenül léptek fel, megengedték a szabad tüzelést, a polgári lakosság véletlenszerű pusztítását, előfordult élelmiszer és bor eltulajdonítása is.

Mindazonáltal, nem élt bennünk gyűlölet a magyarok iránt, annak ellenére sem, hogy nemegyszer kegyetlen leszámolások szemtanúi lehettünk. Katonáink emlékeztek arra is, hogy 1941-ben Magyarország Németországgal együtt megtámadta a Szovjetuniót, és a magyar katonák a mi földünket pusztították.

Ezzel együtt, a felkelők bátorsága esetenként tiszteletet váltott ki irántuk.

Csapataink parancsnoksága arra törekedett, hogy ne következzen be magyar polgárok tömeges pusztulása. Mint ismeretes, csapataink demonstrációkat és tömeggyűléseket nem kergettek szét, a tüntetőkre nem nyitottak tüzet, a légiert a felkelők fegyveres osztagai ellen nem vetették be, a magyar tárgyalóküldöttség letartóztatásában és magyar állampolgárok deportálásában nem vettek részt.

4. Most, négy évtizeddel később, az 1956 őszi végbement eseményeket történelmi tragédiának értékelem.

A rövidlátó politikusoknak sikerült egymás ellen fordítaniuk népeinket.

Ma Magyarország és Oroszország is új fejlődési útra lépett.

Ezzel együtt, még hosszú évekre lesz szükség a népeink közötti megbékéléshez.

Remélem, hogy az akkori egyéni benyomásokon és a személyesen megélt eseményeken alapuló könyv megjelenése, az 1956-os események 40. évfordulójához kapcsolódó egyéb rendezvényekkel együtt, hozzájárul majd népeink megbékéléséhez és az országaink közötti együttműködés bővüléséhez.

Jevgenyij Malasenko
nyugalmazott altábornagy

A rövidítések jegyzéke

ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ávó	Államvédelmi Osztály
áv.	államvédelmi
BM	Belügyminisztérium
BT	Biztonsági Tanács
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
GRU	Állami Felderítési Főigazgatóság
KMP	Kommunisták Magyarországi Pártja
KIMSZ	Kommunista Ifjúságok Magyarországi Szövetsége
KB	Központi Bizottság
KGB	Állambiztonsági Bizottság
KV	Központi Vezetőség
LEMP	Lengyel Egyesült Munkáspárt
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ	Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesített Szervezete
MKP	Magyar Kommunista Párt
MN	Magyar Néphadsereg
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NÉKOSZ	Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
OLP	Országos Légvédelmi Parancsnokság
PB	Politikai Bizottság
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
VK	Vezérkar
VKF	Vezérkari Főnökség

Nevek magyarázata

- ÁCS LAJOS (1922–1968) – Kommunista politikus. 1953–1956 októbere között a KV és a PB tagja, a KV titkára.
- ANDICS ERZSÉBET (1902–1986) – Történész, kommunista politikus, 1954–1956 között az MDP KV tagja, osztályvezetője. 1950-től 1972-ig az ELTE tanszék-vezető professzora, akadémikus.
- ANDROPOV, JURIJ VLAGYIMIROVICS (1914–1984) – Szovjet politikus. 1953 júliusától a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa, majd 1954 júliusától 1957 márciusáig a Szovjetunió magyarországi nagykövete. 1957-től az SZKP KB osztályvezetője, 1961-től a KB tagja, 1962-től 1967-ig a KB titkára. 1967–1982 között a KGB elnöke. 1982 májusától az SZKP KB titkára, majd novemberől főtítkára. 1983-tól a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, államfő.
- ANTONOV, ALEKSZEJ INNOKENTYEVICS (1896–1962) – Hadsereg tábornok, 1955-től haláláig a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek törzsfőnöke
- APRÓ ANTAL (1913–1994) – Kommunista politikus. 1956-ban a Minisztertanács elnökhelyettese, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány alapító tagja, 1971-ig miniszterelnök-helyettes.
- BABADZSANJAN, AMAZASZP HACSATUROVICS (1906–1977) – Azerbajdzsán nemzetiségű, páncélos fegyvernemi főmarsall. 1950–1959-ben vezérezredesi rangban hadseregparancsnok, a Kárpáti Katonai Körzet parancsnokának helyettese. 1956. november 1-jétől a 8. gépesített hadsereg élén Magyarországon tevékenykedett. 1969-től a szovjet harcokszízió csapatok parancsnoka.
- BABJAK, [?] – Szovjet főhadnagy.
- BAJKOV, VLAGYIMIR SZERGEJEVICS (1922–) – 1956-ban az SZKP KB külügyi osztályának munkatársa, november 3-tól Kádár állandó kísérője, majd a Szovjetunió budapesti nagykövetségének tanácsosa.
- BATA ISTVÁN (1910–1982) – Kommunista politikus, vezérezredes, az MDP PB póttagja, 1953–1956 között honvédelmi miniszter.

- BATOV, PAVEL IVANOVICS (1897–1985) – Hadseregtábornok. A Vörös Hadseregben 1918-tól szolgált, 1936–1937-ben Spanyolországban katonai tanácsadó, a nagy honvédő háborúban hadseregpáncsnok, 1955–1958 között a Kárpáti Katonai Körzet parancsnoka.
- BEBRITS LAJOS (1891–1963) – Vasutas, kommunista politikus. 1949-től 1956-ig közlekedési és postaügyi miniszter. 1957 májusától Magyarország svédországi nagykövete.
- BEREI ANDOR (1900–1979) – Közgazdász, Andics Erzsébet férje. 1954-től 1956 október végéig az Országos Tervhivatal elnöke.
- BIBÓ ISTVÁN (1911–1979) – Filozófus, szociológus, egyetemi tanár. 1956-ban a Nemzeti Parasztpárt (Petőfi Párt) megbízottjaként, november 2-a és 4-e között a Nagy Imre-kormányban államminiszter. 1957-ben letartóztatták, 1958-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban szabadult. 1971-ig, nyugdíjazásáig a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárosa.
- BICSAN [?] – Ezredes, szovjet harcokocsiezred parancsnoka.
- BOBROSZKI, ALEKSZANDR ANDREJEVICS (1922–1956) – Szovjet kapitány.
- BOGÁR JÁNOS (1934–1956) – Bányász, honvéd.
- BOGNÁR JÓZSEF (1917–) – Közgazdász, egyetemi tanár. Kisgazda politikus. 1956. október 26–31-e között a Nagy Imre-kormányban miniszterelnök-helyettes.
- BOHLEN, CHARLES, 1956-ban az Egyesült Államok moszkvai nagykövete.
- BORISZENKO [?] – Szovjet főhadnagy.
- BORISZKIN, A. – Vezérőrnagy, az Orosz Föderáció katonai főügyészségének vezető munkatársa.
- BULGANYIN, NYIKOLAJ ALEKSZANDROVICS (1895–1975) – Szovjet politikus, marsall. 1953–1955 között honvédelmi miniszter, 1955-től 1958-ig miniszterelnök. 1948-tól 1958-ig az SZKP KB elnökségének tagja.
- BURMISZTOV, JU. V. – Szovjet katona.
- CSERGŐ JÁNOS (1920–1980) – Kommunista politikus. 1954-től 1956. október 31-ig, majd 1957-től 1963-ig kohó- és gépipari miniszter.
- CZOTTNER SÁNDOR (1903–1980) – Kommunista politikus. 1950-től 1956. október 31-ig bányá- és energiaügyi miniszter. 1957-től 1963-ig, nyugdíjazásáig nehézipari miniszter.
- DÁLNOKI MIKLÓS BÉLA (1890–1948) – Hivatásos katona, vezérezredes, 1944. augusztus 1-jétől az 1. Magyar Hadsereg parancsnoka, október 15-én átmegy a 4. Ukrán Front parancsnokságára. 1944. december 22-től 1945. november 15-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke.
- DARVAS JÓZSEF (1912–1973) – Író, közéleti személyiség. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt elnöke, az Írószövetség elnöke.
- DAVIDOV, [?] – A 33. gépesített hadosztály törzsfőnöke.

- DOBI ISTVÁN (1898–1968) – Kiszegzapárti politikus, 1952-től 1967-ig az Elnöki Tanács elnöke.
- DOBRUNOV, GRIGORIJ TIMOFEJEVICS (1921–) – A szovjet hadsereg ezredese, 1939 óta szolgált a hadseregben. A háború alatt század- és zászlóaljparancsnok. A háború után zászlóalj- és ezredparancsnok. 1956. október–november hónapjaiban a Különleges Hadtest 2. hadosztálya önálló gépesített felderítő-zászlóaljának parancsnoka. 1956 decemberében a Szovjetunió Hőse kitüntetésben részesült. 1962-től ezredes, nyugdíjas.
- DOLGOPOLOV [?] – Szovjet kapitány.
- DONÁTH FERENC (1913–1986) – Kommunista politikus, 1945 után földművelésügyi államtitkár, az MDP KV osztályvezetője, 1945 óta a KV tagja. 1951 elején koholt vádakkal letartóztatták, 1954-ig börtönben ült. Szabadulása után az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatóhelyettese. 1956. október 24-től ismét az MDP KV tagja. November 1-jétől az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja, Nagy Imre közvetlen munkatársa. November 4-én a jugoszláv követségre menekült, majd Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, 1958-ban a Nagy Imre-perben 12 évi börtönre ítélték. 1960-ban szabadult.
- DONCSENKO, L. A. – Szovjet gárdaőrnagy.
- DÖGEI IMRE (1912–1964) – Az MDP KV, majd az MSZMP Ideiglenes KB tagja, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány földművelésügyi minisztere.
- DUDÁS JÓZSEF (1914–1957) – Mérnök, az antifasiszta ellenállási mozgalom résztvevője, 1944-ben a fegyverszüneti tárgyalások moszkvai küldöttségének tagja. 1945 után a törvénysértések áldozata. 1956-ban a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány vezetője, 1957-ben halálra ítélték, kivégezték.
- DULLES, JOHN FOSTER (1888–1959). – 1953–1959 között az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere.
- EDEN, SIR ROBERT ANTHONY (1897–1977) – Angol konzervatív politikus, 1951–1955 között külügyminiszter, 1955-től 1956-ig miniszterelnök. Az Egyiptom elleni támadás fő szervezője.
- EGRI GYULA (1923–1972) – Kommunista politikus. 1954-től az MDP KV tagja, 1955-től a KV titkára. 1956 novemberétől 1957 márciusáig a Szovjetunióban tartózkodott, 1957-től megyei első titkár.
- ERDEI FERENC (1910–1971) – Szociológus, parasztpárti politikus. 1955–1956-ban a Minisztertanács elnökhelyettese, a tököli delegáció vezetője. Maléterékkal együtt letartóztatták, majd néhány hét múlva szabadon engedték. Később a Hazafias Népfront főtitkára, majd az MTA főtitkára.
- ERDÉLYI KÁROLY (1928–1971) – Diplomata. 1956-ban a moszkvai magyar követség tanácsosa, majd az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa, később vezetője. Kádár János személyes tanácsadója és orosz tolmácsa.

- FARKAS FERENC (1903–1966) – Parasztpárti politikus. 1956. október 31-én a párt főtitkárává választották. Nagy Imre utolsó kormányában államminiszter.
- FARKAS ISTVÁN (1935–1956) – Honvéd.
- FARKAS MIHÁLY (1904–1965) – Kommunista politikus; az MDP KV tagja, a KV titkára. 1948-tól 1953-ig honvédelmi miniszter. 1955-ben eltávolították a vezetésből, 1956-ban kizárták a pártból. 1957-ben, a törvénysértések elkövetése miatt 16 évi börtönre ítélték, 1961-ben kegyelemmel szabadult.
- FEDOROV, [?] – Szovjet őrnagy.
- FIRJUBIN, NYIKOLAJ PAVLOVICS (1908–1983) – 1955–1957 között a Szovjetunió belgrádi nagykövete, majd külügyminiszter-helyettes.
- FOMIN, VITALIJ IVANOVICS (1925–) – Szovjet kapitány, a Különleges Hadtest politikai osztályának instruktora. Nyugalmazott ezredes, hadtörténész.
- FÖLDES LÁSZLÓ (1914–) – Kommunista politikus.
- FURCEVA, JEKATYERINA ALEKSZEJEVNA (1910–1974) – 1954–1957 között az SZKP moszkvai első titkára, 1951–1961 az SZKP KB titkára, majd 1960-tól kulturális miniszter.
- GÁSPÁR SÁNDOR (1897–1982) – Kommunista politikus, szakszervezeti vezető. 1945 és 1956 között az MKP, illetve az MDP KV tagja.
- GERŐ ERNŐ (1898–1980) – Kommunista politikus; 1944 novemberében Moszkvából tért haza. Az MKP, majd az MDP KV és a PB tagja. Közlekedési miniszter, pénzügyminiszter, majd 1952-ig államminiszter, utána 1956. július 30-ig miniszterelnök-helyettes. 1956. július 18-tól október 25-ig az MDP KV első titkára. Október 28-án a Szovjetunióba menekült, ahol 1960-ig tartózkodott. 1962-ben kizárták a pártból.
- GOLIKOV, FILIPP IVANOVICS (1900–?) – Hadsereg tábornok. 1950–1956 között a Romániában állomásozó szovjet gépesített hadsereg parancsnoka, 1961-től a Szovjetunió marsallja.
- GOMULKA, WLADISLAW (1905–1982) – Lengyel politikus. 1956–1970 között a LEMP első titkára.
- GORBUNOV, N. A. – Ezredes, a 128. lövészhadosztály parancsnoka.
- GÖNCZ ÁRPÁD (1922–) – Író, műfordító. 1944-ben az antifasiszta ellenállás fegyveres résztvevője a Táncsics zászlóaljban. 1945-ben a Független Kisgazdapárt tagja, a „Nemzedék” című lap felelős szerkesztője. 1948–1949-ben segédmunkás, majd hegesztő és lakatos. 1956-ban, a forradalom idején a Parasztszövetségben dolgozik. 1958-ban a Bibó-per másodrendű vádlottja, életfogytiglanra ítélik. 1963-ban amnesztiával szabadul. 1990-ben országgyűlési képviselő, a Parlament elnöke, majd a Magyar Köztársaság elnöke.
- GRACSOV, PAVEL SZERGEJEVICS (1948–) – A rjazanyi légideszant katonai főiskolát 1969-ben, a Frunze Katonai Akadémiát 1981-ben, a Vezérkari Akadémiát

- 1990-ben végezte. 1982–1983-ban Afganisztánban deszant-ezredparancsnok. A Szovjetunió Hőse. 1985–1988-ban légideszant-hadosztályparancsnok. 1990-ben a légideszantcsapatok parancsnoka, vezérezredes. Az 1991. augusztusi államcsínykíséret idején deszantcsapataival „kivárára” játszott, majd a „Fehér Ház” elfoglalására kapott parancsot megtagadta. 1992 májusától 1996 júniusáig honvédelmi miniszter, hadseregtábornok.
- GREBENNYIK, KUZMIN JEVDOKIMOVICS (1900–1974). – A Vörös Hadseregben 1919-től szolgált. Felsőfokú határőrségi iskolát végzett. Zászlóalj- és ezredparancsnok a határőrségnél. A háború évei alatt lövész-hadtestparancsnok. A háború után 1961-ig, nyugdíjazásáig belügyi állományban a határőrszerveknél szolgált altábornagyi rendfokozatban. 1956. október–november hónapokban Magyarországon Szerov beosztottja, november 4-e után – vezérőrnagyi rangban – Budapest városparancsnoka.
- GYENES ANTAL (1920–1996) – Kommunista politikus, 1946–1949 között a NÉKOSZ elnöke, majd főtitkára. 1956. október 27-től november 2-ig a Nagy Imre-kormányban begyűjtési miniszter. 1956 novemberétől 1957 júliusáig az MSZMP KB tagja. 1957-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa.
- HABSBURG OTTÓ (1912–) – A Habsburg-család feje, politikus, író. 1936-tól a Páneurópai Unió tagja, 1940–1944 között washingtoni képviselő. 1957-től 1973-ig a Páneurópai Unió alelnöke, majd 1973-tól elnöke.
- HAMMARSKJÖLD, DAG HJALMAR (1905–1961) – Svéd államférfi, 1953-tól az ENSZ főtitkára. 1961-ben repülőszerencsétlenség áldozata lett.
- HARASZTI SÁNDOR (1897–1982) – 1948-tól 1951-ig a pártapparátusban osztályvezető-helyettes. 1951-ben koncepció perben halálra ítélték. Az ítéletet nem hajtották végre, 1954-ben szabadult. A Nagy Imre-csoport egyik vezető személyisége. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre menekült, majd Romániába deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, 1958-ban nyolcévi börtönre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult.
- HAZAI JENŐ (1921–) – 1950–1957 között a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnökének helyettese, majd főcsoportfőnök, vezérőrnagy.
- HEGEDŰS ANDRÁS (1922–) – Kommunista politikus, szociológus. 1956-ban a Minisztertanács elnöke, az MDP PB tagja. 1956. október 28-án a Szovjetunióba menekült, 1958-ban tért haza.
- HIDAS ISTVÁN (1918–) – Kommunista politikus, 1954 októberétől 1956. október 24-ig a Minisztertanács elnökhelyettese, majd az MDP PB tagja.
- HORVÁTH IMRE (1901–1958) – Műszerész, a munkásmozgalom harcosa. 1919-ben, a Magyar Tanácsköztársaság idején a politikai rendőrségen dolgozott. A bukás után internálták, 1920-ban szabadult, 1921-ben ismét letartóztatták, és

- 10 év fegyházbüntetésre ítélték. Fogolycsere révén a Szovjetunióba került, ahol elvégezte a Műszaki Főiskolát, s 1932-ben gépészmérnöki diplomát szerzett. 1933-ban illegális feladattal hazatér, letartóztatják, tíz év börtönbüntetésre ítélik. A szegedi Csillag börtönből 1944-ben Dachauba internálják. 1946-tól diplomata, 1956. november 4-től haláláig külügyminiszter.
- HORVÁTH MIHÁLY (1914–) – Vezérőrnagy, 1950. novembertől a VKF anyagtervezési csoportfőnöke.
- HROMCOV [?] – Szovjet ezredes, az MN-ben katonai tanácsadó.
- HRUSCSOV, NYIKITA SZERGEJEVICS (1894–1971) – Szovjet politikus. Sztálin halála után, 1953 szeptemberétől az SZKP KB elsőtitkára, 1958-tól 1964-ig a Minisztertanács elnöke.
- IVÁN KOVÁCS LÁSZLÓ (1930–1957) – Csillás, majd bányamentő. Október 23-án részt vett a rádió ostromában. Október 24-től a Corvin közben harcolt. Október 25-től a Corvin köziek elismert vezetője. November 1-jétől, más források szerint 2-ikától a főparancsnok helyettese. 1957. március 12-én tartóztatták le, halálra ítélték, az ítéletet 1957. december 30-án végrehajtották.
- JÁNOSI FERENC (1916–1968) – Református lelkész, orosz hadifogoly, az antifasiszta ellenállási mozgalom harcosa. Az új magyar demokratikus hadseregben nevelési csoportfőnök, 1948-tól a Politikai Főcsoportfőnök helyettese. Az 1954–1955-ös években a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának főtitkára. Nagy Imre veje, akivel együtt internálták Romániába. 1958-ban nyolcévi börtönbüntetésre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult.
- JANZA KÁROLY (1914–) – 1949-től hivatásos katonatiszt, ezredes. 1950-től vezérőrnagy, 1952-től altábornagy. A Hadtápszolgálat főnökének helyettese, majd főnöke. 1956. október 26-tól 31-ig honvédelmi miniszter.
- JARCEV, VLAGYIMIR JEGOROVICS – Szovjet főhadnagy.
- JUGYIN, PAVEL FJODOROVICS (1893–1991) – filozófus, akadémikus. 1953–1959 között a Szovjetunió pekingi nagykövete.
- KÁDÁR JÁNOS (1912–1989)
- KAGANOVICS, LAZAR MOJSZEJEVICS (1893–1991) – Szovjet politikus, miniszterelnök-helyettes, az SZKP KB Elnökségének tagja.
- KALISZTOV, [?] – Szerov munkatársa Budapesten 1956. október–november hónapokban.
- KÁLLAI GYULA (1910–1996) – Kommunista politikus; 1945-től az MKP illetve az MDP KB tagja, 1951-ben koholt vádak alapján elítélik, 1954-ben szabadul, 1954 júliusától ismét a KV tagja.
- KÁNA LŐRINC (1914–) – 1949 óta hivatásos katonatiszt, vezérőrnagy. 1951–1955-ig az Országos Légvédelmi Parancsnokság főnöke. 1955-től légvédelmi tüzérhadosztály-parancsnok.

- KARDELI, EDVARD (1910–1979) – Szlovén nemzetiségű jugoszláv politikus. Tito mellett a jugoszláv pártvezetés második embere, a párt vezető ideológusa.
- KARMISIN, DMITRIJ DMITRIJEVICS (1926–1956) – Szovjet kapitány.
- KARPOV, J. JA. – Szovjet főhadnagy.
- KELEMEN GYULA (1897–1973) – Szociáldemokrata politikus. 1948-ban koncepció-s perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 1956-ban az újjáalakult SZDP főtitkára. November 3–4-én a Nagy Imre-kormányban államminiszter.
- KÉTHLY ANNA (1889–1976) – Szociáldemokrata politikus, 1956-ban az SZDP elnöke, a Nagy Imre-kormány államminisztere, 1956 után az emigrációs Magyar Forradalmi Tanács elnöke.
- KICSKA JÁNOS – Főhadnagy.
- KIRÁLY BÉLA (1912–) – Hivatásos katonatiszt, 1935-ben avatták a Ludovika Akadémián. 1940–1942-ben elvégzi a Honvéd Akadémiát, 1942–1944-ben vezérkari tisztt. 1945-ben dandárjával átáll a szovjetekhez. A szovjet hadifogságból megszökik. 1946–1947-ben az 1. hadosztály vezérkari főnöke. 1948–1949-ben a honvéd gyalogság parancsnokhelyettese, majd 1949–1950-ben a parancsnoka. 1950-ben vezérőrnagy és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia alapító parancsnoka. 1951-ben államellenes összeesküvés hamis vádjával halálra ítélik, majd az ítéletet életfogytiglanra változtatják. 1956-ban rehabilitálás nélkül szabadul. A nemzetőrség főparancsnoka. 1956. november 4-e után emigrál, előbb Ausztriába, majd az Egyesült Államokba menekül. 1989-ben tér haza.
- KIRICSENKO, A. I. – Szovjet politikus, 1956-ban az SZKP KB Elnökségének tagja, Ukrajna Kommunista Pártjának első titkára.
- KISS ÁRPÁD (1918–1970) – Mérnök, 1950–1954 között könnyűipari miniszter, majd 1956. október 23-ig vegyipari és energiaügyi miniszter. 1956-tól haláláig az MSZMP KB tagja.
- KISS KÁROLY (1903–1983) – Kommunista politikus, az MDP, majd az MSZMP PB tagja. 1946–1957 között a párt Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke. 1957 februárjától az MSZMP KB titkára.
- KISS LAJOS – Sziklai Sándor apósa.
- KOCSNYEV, SZ. T. – Szovjet őrnagy.
- KOHANOVICS, E. N. – Szovjet ezredes.
- KOLTAI VILMOS – Ezredes, a Kossuth tüzértiszti iskola parancsnoka.
- KÓNYA ALBERT (1917–1988) – Fizikus, a MTA tagja. 1956. július 30-tól október 31-ig oktatásügyi miniszter, 1957-től a Budapesti Műszaki Egyetem tanára.
- KONYEV, IVAN SZTYEPANOVICS (1897–1973) – A Szovjetunió marsallja. 1955. májusától 1960-ig a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka.

- KOPÁCSI SÁNDOR (1922–) – 1945 után rendőrtiszt. 1952-től 1956-ig rendőr ezredes, Budapest rendőr-főkapitánya, Nagy Imre híve, a Nemzetőrség egyik szervezője, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány tagja. 1958-ban a Nagy Imre-perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 1963-ban amnesztiával szabadult.
- KOROTKOV, [?] – 1956. október-november havában Szerov munkatársa.
- KORZSENYEVICS – Vezérőrnagy, a magyar Vezérkar szovjet katonai tanácsadója.
- KOVÁCS BÉLA (1908–1959) – Kiszgazdapárti politikus. 1945–1947-ben a Független Kiszgazdapárt főtitkára, földművelésügyi miniszter, majd a Szovjetunióban eltöltött 8 éves rabság után 1956. október 26-tól 31-ig a Nagy Imre-kormányban földművelésügyi miniszter, majd november 3-tól 4-ig államminiszter.
- KOVÁCS ISTVÁN (1911–) – Kommunista politikus, az MDP PB tagja, 1955 novemberétől a KV titkára. 1956-tól 1958-ig a Szovjetunióban emigráns.
- KOVÁCS ISTVÁN (1917–) – Tisztviselő, 1948 óta hivatásos katonatiszt, vezérőrnagy. 1948–1951-ben a Frunze Katonai Akadémia hallgatója. 1951. november 1-jétől a VK hadművelési csoportfőnöke. 1956. október 31-től november 4-ig a Magyar Néphadsereg vezérkarfőnöke. 1956. november 3-án Tökölön a magyar tárgyaló delegáció tagjaként a szovjet biztonsági szervek letartóztatták, 1958-ban hat évre elítélték. 1960. április 4-én amnesztiával szabadul.
- KOSSA ISTVÁN (1904–1965) – Kommunista politikus, az MSZMP KB tagja, 1956. november 4-én a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány alapító tagja, pénzügyminiszter. Később közlekedés- és postaügyi miniszter.
- KOVALENKO [?] – Szovjet alezredes.
- KOZLOV, FROL ROMANOVICS (1908–) – Szovjet politikus, 1956-ban az SZKP KB titkára.
- KŐ ANDRÁS – Történész, az 1956. október 25-iki Kossuth téri „véres csütörtök” oknyomozó kutatója.
- KÖBÖL JÓZSEF (1909–) – Kommunista politikus, 1948 és 1956 között az MDP KV tagja, 1956. október 24-én a Politikai Bizottság tagjává választották.
- KŐMŰVES JÓZSEF – Szociáldemokrata politikus.
- KÖVÁGÓ SÁNDOR – Alezredes, 1956-ban a budapesti őrzászlóalj parancsnoka.
- KRIVOSEJEV, ANTON VASZILJEVICS (1909–) – Vezérőrnagy, 1931 óta szolgált a szovjet hadseregben. Páncélos akadémiát végzett. A háború éveiben harcokszázlój- és ezredparancsnok. A háború után gépesített hadosztályparancsnok. 1955–1956-ban a magyarországi Különleges Hadtest 17. gépesített hadosztályának parancsnoka, majd 1967-es nyugdíjazásig harcoksihadseregparancsnokhelyettes.
- KUZMIN, SZERGEJ JEVDOKIMOVICS (1910–1989) – Ezredes, a Különleges Hadtest tüzérparancsnoka. 1969-től vezérőrnagy, majd nyugdíjas.

- KUZMINOV, MIHAIL JAKOVLEVICS (1910–1988) – Gárdaezredes, a Szovjetunió Hőse. 1955–1956-ban, Lascsenko altábornagy alárendeltségében Budapest városparancsnoka. 1961-ben ment nyugdíjba.
- KUZNYECOV [?] – Szovjet ezredes.
- KUZNYECOV, VASZILIJ NYIKOLAJEVICS – Szovjet politikus, mérnök, diplomata. 1956–1957-ben a külügyminiszter első helyettese, az ENSZ-közügyülés XI. ülészakán a Szovjetunió képviselője.
- LASCSENKO, PJOTR NYIKOLAJEVICS (1910–1992) – Hadsereg tábornok. A szovjet hadseregben 1930 óta szolgált. 1955–1956-ban a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtest parancsnoka altábornagyi rangban.
- LASSÓ KÁROLY – Rendőr százados.
- LEBEGYEV, SZERGEJ VLAGYIMIROVICS (1908–1965) – A Különleges Hadtest 2. gépesített hadosztályának parancsnoka. A szovjet hadseregben 1928 óta szolgált. A háborúban harckocsialegység- és -egységparancsnokként harcolt. A háború után ezred- majd hadosztályparancsnok. 1957 után hadseregparancsnok-helyettes, 1959-ben ment nyugdíjba.
- LIPINSZKIJ, [?] – Szovjet ezredes. A 2. gépesített hadosztály harckocsiezredének parancsnoka.
- LIPISZ, [?] – Szovjet ezredes.
- LIU SAO-CSI (1898–1969) – Kínai politikus, a kínai KP PB állandó bizottságának tagja. 1968-ban, a „kulturális forradalom” idején koholt vádak alapján letartóztatták, börtönben halt meg.
- LOSONCZY GÉZA (1917–1957) – Újságíró, a Magyar Nemzet főmunkatársa, a Nagy Imre köré tömörülő pártellenzék tagja, a Nagy Imre-kormány államminisztere. Romániába internálták, majd Budapesten a vizsgálati fogságban hosszú éhségsztrájk következtében meghalt.
- LUKÁCS GYÖRGY (1885–1971) – Filozófus, egyetemi tanár, akadémikus. 1956-ban a Nagy Imre-kormányban népművelési miniszter, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja, Nagy Imrével együtt Romániába internálják, 1957-ben tért haza.
- LUKÁCS MÁTYÁS – A 32. gépesített hadosztály sorállományú katonája, magyar nemzetiségű, kárpátaljai születésű. November 3-án este 19 órakor alakulatát Békéscsaba határában elhagyta, dezertált, ezért a Komszomolból kizárták, hadbírótság elé állították, elítélték.
- MADARÁSZ FERENC (1921–1967) – Vezérőrnagy. 1949. május 1-jétől hivatásos katonatiszt a Magyar Néphadseregben. 1956. október–november hónapokban az OLP parancsnoka.
- MALENKOV, GEORGIJ MAKSZIMILIANOVICS (1902–1989) – Szovjet politikus. 1946-tól 1957-ig az SZKP KB Elnökségének tagja. 1953–1955 között a Szovjetunió

- Minisztertanácsának elnöke. 1957 júniusában frakciós tevékenység vádjával kizárták az SZKP KB-ból és az Elnökségből.
- MALÉTER PÁL (1917–1958) – Hivatásos katonatiszt, 1956 novemberében a Nagy Imre-kormány honvédelmi minisztere, vezérőrnagy. A Nagy Imre-perben halálra ítélték, 1958. június 16-án kivégezték.
- MALIN, VLAGYIMIR NYIKIFOROVICS – A hruscsovi idők kezdetétől 1965-ig az SZKP KB apparátusában az Általános Osztály vezetője.
- MALINYIN, MIHAIL SZERGEJEVICS (1899–1960) – Hadseregtábornok. 1919-től a szovjet Vörös Hadsereg katonája. 1933-ban Frunze Katonai Akadémiát végzett. Magasabbegységek törzsfőnökeként vett részt a szovjet–finn háborúban. A második világháborúban Moszkva, Sztálingrád, Kurszk csatáiban, és Berlin bevételénél harcolt. 1952-től haláláig a szovjet Fegyveres Erők vezérkari főnökének első helyettese.
- MAMSZUROV, HADZSI U. D. (1903–1968) – Oszét származású altábornagy, a 38. összfegyvernemi hadsereg parancsnoka.
- MARITY LÁSZLÓ (1931–1956) – Budakeszi illetőségű fiatal, akit Sziklai Sándor lelőtt.
- MAROSÁN GYÖRGY (1908–1992) – Szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1956 júliusától a Minisztertanács elnökhelyettese, 1956. november 4-én a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány alapító tagja, majd államminisztere. 1957–1959 között a budapesti pártbizottság elsőtitkára.
- MAROSY FERENC (1893–1986) – Diplomata, 1920-ban lépett külügyi pályára. Genfben a Népszövetségnél, Budapesten a Külügyminisztériumban dolgozott. A londoni, a bukaresti és a madridi követségeken teljesített szolgálatot. A második világháború előestéjén kairói, majd zágrábi követ. 1943–1944-ben Finnországban képviseli Magyarországot. 1945-től élt Madridban. 1949-től 1969-ig a madridi magyar királyi követséget vezette – a New Yorkban székelő Magyar Nemzeti Bizottmányt, illetve annak vezető személyiségeit Eckhardt Tibort és Bakách-Bessenyei Györgyöt képviselte.
- MÁRTON ANDRÁS – Ezredes, 1956-ban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka. 1958-ban tízévi börtönre ítélték.
- MEDVEGYEV, IGOR NYIKOLAJEVICS – 1956-ban az SZKP KB Külügyi Osztályának vezetője.
- MEKIS JÓZSEF (1910–1984) – Kommunista politikus. 1948-tól 1956-ig az MDP KV tagja.
- MIĆUNOVIĆ, VELJKO (1916–1983) – Jugoszláv politikus, diplomata, 1956. március–1958. október között moszkvai nagykövet.
- MIHNO, [?] – Szovjet főhadnagy.

- MIKOJAN, ANASZTAZ IVANOVICS (1895–1978) – Az SZKP Elnökségének tagja, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese. 1964-től a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke.
- MINDSZENTY JÓZSEF (1892–1975) – Katolikus főpap, 1945-től esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása. 1948-ban koncepció perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956. október 31-én szabadult. November 4-én az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült, ahol 1971-ig tartózkodott, majd külföldre távozott.
- MOLNÁR ERIK (1894–1966) – Jogász, történész, filozófus. 1954–1956 között igazságügyminiszter.
- MOLOTOV, VJACSESZLÁV MIHAJLOVICS (1890–1986) – Szovjet politikus. 1939-től 1949-ig, majd 1953 és 1956 között külügyi népbiztos, illetve külügyminiszter.
- MUÑOS GRANDES, AGUSTIN (1896–1970) – Spanyol tábormok. A második világháború idején, 1941–1942 között a keleti fronton harcoló spanyol önkéntes „Kék” hadosztály parancsnoka, 1951–1957-ben Franco honvédelmi minisztere, majd 1962–1967 között miniszterelnök-helyettes.
- MÜNNICH FERENC (1886–1967) – Kommunista politikus. 1956-ban belgrádi nagykövet, a Nagy Imre-kormányban belügyminiszter. 1956. november 4-e után a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány alapító tagja, a Fegyveres Erők minisztere.
- NAGY IMRE (1896–1958) – Kommunista politikus, 1953–1955 és 1956. október 24. és november 4. között miniszterelnök. Az MDP PB tagja, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja. Romániába internálták, majd 1958. június 16-án halálra ítélték és kivégezték.
- NAGY JENŐ LAMBERT (1931–) – Az 1956. október 25-i Kossuth téri „véres csütörtök” oknyomozó kutatója.
- NAGY JÓZSEFNÉ (1921–) – Kommunista politikus. 1955 szeptemberétől 1956. október 31-ig könnyűipari miniszter, majd 1956. decemberétől 1971-ig újszintén.
- NEZVÁL FERENC (1909–1987) – Kommunista politikus. 1956-tól 1966-ig igazságügyminiszter.
- NÓGRÁDI SÁNDOR (1894–1971) – Kommunista politikus. 1949–1956 között a Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke, vezérezredes. 1956 novembere és 1957 áprilisa között a pártközpontban osztályvezető, majd nagykövet. Az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke.
- NONN GYÖRGY (1918–) – Kommunista politikus. 1946–1956 között az MKP illetve az MDP KV tagja.
- NYERS REZSŐ (1923–) – Nyomdász, politikus, közgazdász. 1940-től az SZDP tagja.

- NYIKIFOR, N. SZ. – Szovjet alezredes.
- OBATUROV, GENNADIJ IVANOVICS (1915–1996) – 1956-ban a 33. gépesített hadosztály parancsnoka, vezérőrnagy. 1930 óta katona. 1956 után katonai körzetparancsnok, a Frunze Katonai Akadémia parancsnoka, a harcokosi- és páncélos csapatok főfelügyelőjének helyettese, hadseregtábornok. 1973-tól nyugdíjas.
- ORBÁN MIKLÓS – Államvédelmi ezredes, a BM Államvédelmi Hatóság belső karhatalmi csapatainak (a „kék” ávósok) parancsnoka.
- OSTOROS GYULA dr. – 1956-ban Budakeszi község körzeti orvosa.
- OSZTYAPENKO, ILJA – Szovjet kapitány, budapesti parlamenti. A propaganda azt a téves információt terjesztette róla, hogy feladata végeztével a németek orvul lelőtték. Az igazság, hogy visszatérőben saját aknavetőtüzük oltotta ki életét.
- ÖSTÖR JÁNOS – Rendőr százados
- PÁLFFY GYÖRGY (1909–1949) – Hivatásos katonatiszt. 1932-ben a Ludovika Akadémián avatták hadnaggyá, 1935-ben vezérkari akadémiát végzett. 1939-ben kilépett a hadseregből, 1942-től a KMP tagja. 1945 után ezredes, a HM katonapolitikai osztály vezetője. 1948-ban altábornagy, a Magyar Honvédség főfelügyelője, 1949-ben koncepció perben halálra ítélték és kivégezték.
- PAVOLJI, M. J. – Vezérőrnagy, a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának munkatársa.
- PERVUHIN, MIHAIL GEORGIEVICS (1904–1978) – Szovjet politikus. 1952–1957 között az SZKP KB elnökségének tagja, a miniszterelnök első helyettese.
- PETROCSENKO, [?] – Szovjet kapitány.
- PETROV, VLAGYIMIR IVANOVICS – Szovjet alezredes.
- PIDLITEJCSUK, P. SZ. – Szovjet sorkatona.
- PINEAU, CHRISTIAN – 1956-ban francia külügyminiszter.
- PIROS LÁSZLÓ (1917–) – Kommunista politikus, vezérőrnagy, az ÁVH határőrség parancsnoka. 1953–1954-ben a belügyminiszter első helyettese, az ÁVH vezetője, 1956. október 24-ig belügyminiszter.
- PONGRÁCZ GERGELY (1932–) – Szamosújváron, Romániában született. A háború után szüleivel Mátészalkára, majd Soroksárra költözött. 1956 előtt agronómus. Október 25-től a Corvin közben harcol. Október 30-án – más források szerint november 2-án – a corvinisták főparancsnokukká választották. November 10-ike hajnaláig tartották magukat, ezután visszavonultak. 1956. november 28-án hagyta el az országot, előbb Spanyolországban, majd az Egyesült Államokban élt. 1989 után hazatelepült.
- POSZPELOV, PJOTR NYIKOLAJEVICS (1898–1979) – Szovjet politikus, 1952-től 1961-ig az SZKP KB titkára.
- PRONYKIN, [?] – Szovjet főhadnagy.
- RAJK LÁSZLÓ (1909–1949) – Kommunista politikus, 1949-ben koncepció perben halálra ítélték, kivégezték.

- RAJK LÁSZLÓNÉ, Földi Júlia (1914–1981) – Az 1949-ben kivégzett Rajk László özvegye, a Nagy Imre köré tömörült ellenzék aktív résztvevője. Nagy Imrével Romániába internálták, 1958-ban tért haza.
- RÁKOSI MÁTYÁS (1892–1971).
- RÁMIÁS PÁL – Hadnagy.
- RANKOVIĆ, ALEKSANDAR-LEKA (1909–1983) – Szerb nemzetiségű, jugoszláv politikus. 1948-tól 1953-ig belügyminiszter, a titkosszolgálat főnöke. 1953-tól 1963-ig miniszterelnök-helyettes, 1963–1966 között köztársasági elnök, 1966-ban felmentették összes tisztségéből, majd kizárták a pártból is.
- RÉVAI JÓZSEF (1898–1959) – Kommunista politikus, ideológus. 1956 júliusától októberéig a PB tagja. 1956. október végétől 1957 áprilisáig a Szovjetunióban tartózkodott.
- RIBNYÁNSZKI MIKLÓS – A Nagy Imre-kormányban miniszter.
- RJABOV, P. M. – Vezérőrnagy, a 31. ejtőernyős-deszanthadosztály parancsnoka.
- RÓNAI SÁNDOR (1892–1965) – Szociáldemokrata, magyar kommunista politikus.
- RUKAVCEV, A. A. – Szovjet ezredes.
- SALUHIN, A. V. – Szovjet gárdaőrnagy.
- SCSELBANYIN, GEORGIJ ANDREJEVICS (1905–1962) – Vezérőrnagy, a Különleges Hadtest törzsfőnöke. 1922-től szolgált a Vörös Hadseregben. 1958-ban nyugdíjba ment.
- SEPILOV, DMITRIJ TROFIMOVICS (1905–) – Szovjet politikus. 1956. június–1957. február között külügyminiszter. Az SZKP KB titkára, az Elnökség tagja. A KB 1957 júniusi plénuma „frakciós tevékenység” miatt leváltotta, a KB-ból kizárta. 1962-ben a pártból is kizárták. 1976-ban tagsági viszonyát visszaállították.
- SOLDATIC, Dalibor (1909–?) – Jugoszláv diplomata, 1953–1956 között budapesti nagykövet.
- SOLYMOSI JÁNOS – Alezredes
- SVERNÝIK, NYIKOLAJ MIHAJLOVICS (1888–1970) – Szovjet politikus, 1953–1956 között a Szovjetunió Szakszervezete Központi Tanácsának elnöke, az SZKP KB elnökségének tagja.
- SVOBODA, JAN – A Csehszlovák Kommunista Párt KB titkára.
- SZABÓ GERGELY (1921–) – Vegyészmérnök, kommunista politikus. 1946–1947-ben a NÉKOSZ főtitkára, 1952-től 1956. október 31-ig vegyipari Miniszter. 1957-től vállalati főmérnök.
- B. SZABÓ ISTVÁN (1893–1976) – Kiszegedapárti politikus. 1945-től a FGKP alelnöke. 1944-től 1946-ig honvédelmi minisztériumi politikai államtitkár. 1946-ban államminiszter. 1956-ban részt vett a FKGP újjászervezésében, november 3–4-e között a Nagy Imre-kormányban államminiszter. 1957-ben letartóztatták, három év börtönbüntetésre ítélték, 1959-ben szabadult.

SZABÓ JÁNOS (1897–1957) – Gépkocsivezető, a Széna-téri felkelő csoport parancsnoka, vezetője. 1957 januárjában halálra ítélték és kivégezték.

SZABUROV, MAKSZIM ZAHAREVICS (1900–1977) – Szovjet politikus. 1952–1957 között az SZKP KB elnökségének tagja, miniszterelnök-helyettes.

SZÁL ALBERT – Hadnagy.

SZALAI ANDRÁS (1917–1949) – A kommunista mozgalom harcosa, 15 évesen a KIMSZ tagja. 1945 után az MKP Káderosztályának a vezetője. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és a Rajk-perben halálra ítélték.

SZALAI BÉLA (1922–) – Kommunista politikus. 1953 és 1956 októbere között az MDP KV, 1954-től a PB-nek is tagja. 1957 májusától a berlini kereskedelmi kirendeltség vezetője.

SZÁNTÓ ZOLTÁN (1893–1977) – Kommunista politikus. 1954-től az MDP KV tagja, 1956 októberében PB tag.

SZBITNYEV [?] – Szovjet ezredes.

SZEROV, Ivan Alexandrovics (1905–1990) – 1925-től 1928-ig a leningrádi katonai műszaki főiskola növendéke. 1926-tól párttag. 1928–1935 között a Vörös Hadseregben különböző parancsnoki beosztásokban szolgált. 1935-ben a moszkvai Kujbisev Hadmérnöki Akadémián kezdte el tanulmányait, amit 1939-ben fejezett be. 1939 végétől az Ukrán Kommunista (Bolszevik) Párt Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja. Ekkor kerül közeli kapcsolatba Hruscsovval, aki az Ukrán KP első titkára volt. Így természetes, hogy amikor Hruscsov a csúcra került és az SZKP első embere lett, legfőbb bizalmasa Szerov volt. 1941-ben a Szovjetunió állambiztonsági népbiztosának, Berijának a helyettese. 1941–1945 között a Szovjetunió belügyi népbiztosának (miniszterének) a helyettese. Ő irányította 1944-ben a csecsenek, az ingusok, a kalmükök és a krími tatárok deportálását. 1945-ben a lengyel kormány Állambiztonsági Minisztériumának tanácsadója. 1945–1947 között a németországi szovjet katonai közigazgatás főparancsnokának helyettese. 1954-től 1958-ig a KGB elnöke. 1956 október–november hónapokban ő irányította Magyarországon az állambiztonsági szervek működését, ezért 1956 decemberében a Kutuzov érdemrend első fokozatával tüntették ki. Tito és Hruscsov brioni tárgyalásaiból ismerjük a szovjet vezetés koncepcióját, azt, hogy Magyarországon olyan helyzetet kell teremteni, hogy Nagy Imre ismerje be, hogy káosz, zűrzavar van, és nem lát kibontakozást. A cél az volt, hogy a szovjet beavatkozás, a szovjet katonai invázió előtt ne legyen kormány, Nagy Imre mondjon le! Ezt az ügyet szolgálta Szerov, aki már október 25-én Budapesten volt, Hruscsov személyes megbízásával és teljhatalmával. 1958 decemberétől 1962 végéig a Fegyveres Erők Állami Felderítő Főigazgatóságát – GRU – vezette.

1963 elején, amikor egyik beosztottját O. V. Penykovszkij ezredest mint amerikai-angol kémeket leleplezték, ez főnökének, Szerovnak is a vesztét okozta. Felmentették tisztségéből, hadseregtábornoki rangjából vezérőrnaggyá fokozták le, és megfosztották a Szovjetunió Hőse kitüntető címétől. Ettől kezdve a Turkesztáni, majd a Volga-melléki Katonai Körzet parancsnokának felsőoktatási kérdésekben illetékes tanácsadójaként dolgozott.

1965 áprilisában, a politikai éberség elmulasztása és a GRU káderek kiválasztásában elkövetett hibák, valamint az NKVD–KGB szervezeteiben a szocialista törvényesség durva megsértése és a Németországban elkövetett visszaélések miatt az SZKP KB Pártellenőrző Bizottsága Szerovot a pártból kizárta és ezzel egy időben nyugdíjba küldték.

Ettől kezdve idejének nagy részét Moszkva alatti dácáján töltötte, és a brezsnyevi éra alatt sok kellemetlenség érte. Állandó megfigyelés alatt tartották mint a bukott pártvezér bizalmasát. Hosszan tartó, súlyos betegség után szklerózisban hunyt el.

SZIGETI [?] – Államvédelmi hadnagy.

SZIKLAI SÁNDOR (1895–1956) – Mezőgazdasági munkás, cipész. 1915-ben orosz hadifogságba esett. Részt vett a polgárháborúban, majd a Szovjetunióban maradt. A második világháborúban a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok egyik antifasiszta iskoláját vezette. 1945 után a Magyar Néphadseregben ezredes, 1953-tól a Hadtörténeti Intézet igazgatója. 1956. október 26-án Budakeszi lakásán, kettős gyilkosságot elkövetve, öngyilkos lett.

SZILÁGYI JÓZSEF (1917–1958) – A Nagy Imre körül kialakult ellenzék aktív résztvevője. Nagy Imre miniszterelnöki titkárságának vezetője. 1958-ban halálra ítélték és kivégezték.

SZKRIPKO, I. I. – Ezredes, a Különleges Hadtest felderítő főtisztje.

SZLADKEVICS – 1956. október–november hónapokban Szerov munkatársa.

SZOBOLJEV, A. A. – A Szovjetunió ENSZ képviselője az 1956. november 5-iki rendkívüli ülésen.

SZOKOLOV, V. JA. – Szovjet kapitány, tolmács.

SZOKOLOVSKIJ, VASZILIJ DANILOVICS (1897–1968) – A Szovjetunió marsallja (1946), a Szovjetunió Hőse. 1952 júniusától 1960-ig a szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának főnöke. 1956. október–november hónapokban egyik irányítója a szovjet csapatok magyarországi hadműveleteinek.

SZÖNYI TIBOR (1903–1949) – Orvos, a kommunista mozgalom mártírja. 1945 után országgyűlési képviselő, a KMP káderosztály vezetője. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és kivégezték.

SZTYEPCSENKO, FJODOR Petrovics (1909–1978). – 1927-től szolgált a Vörös Hadseregben. 1956. november 3-án, mint a szovjet Fegyveres Erők Politikai

- Főcsoportfőnökének helyettese, részt vett a Malinyin vezérezredes vezette csapatkivonási tárgyalásokon. 1971-ben, vezérezredesi rendfokozatban ment nyugdíjba.
- SZUSZLOV, MIHAIL ANDREJEVICS (1902–1982) – Szovjet politikus, a párt vezető ideológusa. 1921-től párttag, 1931-től a pártapparátusban dolgozott. 1941-től az SZKP KB tagja, 1952–1953 között, majd 1955-től az SZKP KB Elnökségének tagja.
- SZÜCS MIKLÓS (1920–) – Hivatásos katonatiszt, Ludovika Akadémiát végzett. A Magyar Királyi Honvédségben hadnagy. A Magyar Néphadseregben ezredes. Moszkvában vezérkari akadémiát végzett, a VK-án hadművelési csoportfőnök. 1956. november 3-án az Erdei Ferenc vezette csapatkivonási delegáció tagja.
- TAKÁCS LÁSZLÓ – Őrnagy.
- TAUSZ JÁNOS (1911–1988) – Szociáldemokrata, majd kommunista politikus, 1955–1956-ban belkereskedelmi miniszter.
- TILDY ZOLTÁN (1889–1961) – Református lelkész, kisgazdapárti politikus. 1945–1948 között miniszterelnök, illetve köztársasági elnök. 1956-ban a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1958-ban hatévi börtönre ítélték.
- TITO, JOSIP BROZ (1892–1980) – Jugoszláv politikus. 1943. november 29-től marsall, a Nemzeti Felszabadító Bizottság elnöke. 1945–1953 között a szövetségi kormány elnöke, 1953-tól haláláig a Jugoszláv Köztársaság elnöke.
- TÓTH ISTVÁN – Alezredes
- TÓTH LAJOS (1917–) – 1949-től hivatásos katonatiszt, 1951. május 1-től vezérőrnagy, a Páncélos tiszti Iskola parancsnokhelyettese, majd hadtestparancsnok. 1954. november 20-tól 1956. október 30-ig az MN vezérkarfőnöke.
- TÓTH ZOLTÁN – Alezredes
- TREPER IVÁN – Ezredes
- TUTARINOV, I. V. – Vezérőrnagy, a Kárpáti Katonai Körzet törzsfőnöke.
- TYIHONOV, MIHAIL FJODOROVICS (1900–1971) – Altábornagy, 1956-ban a magyar Honvédelmi Minisztérium főtanácsadója. 1918-tól a Vörös Hadsereg katonája. 1930-ban Frunze Katonai Akadémiát végzett. A háború előtt alegység- és egységparancsnok. 1941-től hadosztály- és hadtestparancsnok. A háború után a Frunze Katonai Akadémia parancsnokának első helyettese, majd katonadiplomáciai szolgálatot látott el. 1957-től nyugdíjas.
- USAKOV [?] – Szovjet hadnagy, a 60. légvédelmi tüzérhadosztály 419. ezrede 3. ütegeének beosztott tisztje. Szakaszával 1956. november 7-én Kádár Jánost és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt Szolnokról Budapestre kísérte.
- VAS ZOLTÁN (1903–1983) – Kommunista politikus. 1945-től az MKP, illetve az MDP KV tagja. 1956 októberében, a Nagy Imre-kormány idején Budapest pol-

- gármestere. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre menekült, majd Romániába szállították, ahonnan 1958 végén térhetett haza.
- VÉGH BÉLA (1922–) – Kommunista politikus. 1953-tól 1956. október 24-ig az MDP KV titkára. 1957 májusától az MSZMP XIII. kerületi bizottságán dolgozott.
- VIRÁG EDE – Ezredes, 1956-ban a Magyar Néphadsereg Külügyi Osztályának vezetője.
- ZADE, [?] – Egyiptom budapesti rendkívüli követe 1956-ban.
- ZÓLOMY LÁSZLÓ – Ezredes. (1916–1990) – 1956-ban hadműveleti csoportfőnök-helyettes. 1956. november 7-én letartóztatták, 1957-ben elítélték, 1989-ben rehabilitálták, vezérőrnaggyá léptették elő.
- ZÜRJANOV [?] – Vezérőrnagy, 1956. október–november hónapokban Szerov munkatársa.
- ZSEREBCOV, G. J. – Szovjet ezredes.
- ZSUKOV, GEORGIJ KONSZTANTINOVICS (1896–1974) – A Szovjetunió marsallja, a Nagy Honvédő Háború idején a Főhadiszállás tagja, a legfőbb parancsnok, Sztálin helyettese. 1955 februárjától 1957 októberéig honvédelmi miniszter. 1953-tól az SZKP KB, 1956–1957-ben az Elnökség tagja.

Tartalom

GYÖRKEI JENŐ–HORVÁTH MIKLÓS

Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez

A szovjet csapatok Magyarországon a II. világháború után	7
„A szovjet csapatoknak be kell vonulniuk Budapestre ...”	10
A magyar forradalom és a lengyelországi események	11
„A kérést terjessze elő Hegedüs elvtárs!”	13
„A magyar hadsereg rosszul vizsgázott”	18
Az első lövés és a Rádió elfoglalása	20
Amit Moszkvában a magyarországi eseményekről tudtak	25
A Magyar Néphadsereg és a forradalom	28
A „munkamegosztás” megváltozik	34
A rab nemzetek békés felszabadításának politikája és annak kudarca.....	37
A Budapesten bevetett erők kevésnek bizonyultak	39
A szovjet tankok tüzet nyitottak – Kossuth tér, 1956. október 25.	44
„... növeljük a Budapesten tevékenykedő csapataink létszámát ...”	49
A magyar hadsereg megosztottságának további okai	51
„Maguknál a katonai szempont megelőzi a politikai szempontot”... ..	54
„Két lehetséges út áll előttünk ...”	59
Az utolsó próbálkozás	66
A támadás megindul	69
„A helyzet súlyosbodik”	73
Ellenforradalom? Nemzeti demokratikus forradalom?	77

„Hogyan legyünk úrrá a helyzeten? ... A tényleges hatalom: a hadsereg!”	83
A szovjet csapatok kivonása Budapestről	84
Elégségesek a jelenleg itt tartózkodó szovjet csapatok	86
„... a csapatoknak Magyarországon kell maradniuk”	90
Mikojan sikertelen próbálkozásai	92
Nagy Imre magyarázatot követel – Kádár Nagy Imre mellett szó- lal fel	95
„Senki nem akart ellenforradalmat”	96
Gyilkosságok, atrocitások és a kádári propaganda mesterkedései ..	101
Lengyel „nem”, jugoszláv „igen”	104
„Ez a kormány ne legyen bábkormány”	109
Mozaikok az ellenállás történetéből	112

ALEKSZANDR KIROV

Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon – 1956.

A kérdések egyre élesebben vetődnek fel	119
A magyar párt alkalmatlannak bizonyult a társadalom vezetésére	120
A „Hullám”, a fegyveres beavatkozás terve	122
Így kezdődött	124
A terv végrehajtása megkezdődik	127
Szovjet csapatok Budapesten	129
„Baráti üdvözlét ... a Magyar Népköztársaság dolgozóinak”	132
A helyzet átértékelése	137
Parancs a tűz beszüntetésére	140
A menekültek és vendéglátóik	142
Folytatódik a csapatok bevonulása	146
Felkészülés az új hadművelet végrehajtására	149
A „Forgószél” hadművelet megkezdése	153
Az ENSZ közgyűlésének döntése	158
„Ki képviseli a nép akaratát?”	163
A szovjet városparancsnokságok megszervezése	166
A felkelés leverésének befejezése	168
Az utóvédharcok	170

„Sepilov hazudott”	176
„Letartóztatások voltak és lesznek”	179
És ami utána következett	183
A Magyar Október és a jelenkor	184
Nem maradhatunk meg a régi értékelésnél	187
A szovjet csapatok veszteségei	189
A csapatok kivonultak, a sírok ott maradtak	191
Közel negyven év múltán	192
A hruscsovi–kádári megegyezés ára	194
Befejezés	196
Függelék	199

JE. I. MALASENKO

A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben Egy szemtanú visszaemlékezései

Az olvasóhoz	205
--------------------	-----

I. fejezet. Az események előestéjén

Magyarországon – a Különleges Hadtest kötelékében	207
Hibák és következmények	212
A társadalmi rend helyreállítási tervének kidolgozása	214
A tüntetés és a fegyveres felkelés Budapesten	219

II. fejezet. Szovjet csapatok Budapesten

A magyar kormány segítséget kér	221
A hadműveletek kezdete	224
Szovjet politikai és katonai vezetők érkezése Budapestre	229
Újabb alakulatok érkezése és a szovjet csapatok hadműveletei Budapesten	232

III. fejezet. A szovjet csapatok kivonása Budapestről

A harc folytatódik	242
--------------------------	-----

Kádár János katonai segítséget kér	245
A hadművelet előkészítése	247
A magyar küldöttség letartóztatása	252
IV. fejezet. A „Forgószél” hadművelet	
A Különleges Hadtest csapatai újra Budapesten	260
A fegyveres csoportok megsemmisítése az országban	264
A szovjet csapatok irányítása Magyarországon	267
A fegyveres csapatok végső megsemmisítése a fővárosban	268
Király Béla, a nemzetőrség főparancsnoka	271
A szovjet csapatok magyarországi veszteségei	276
Nyikita Hruscsov, Nagy Imre és Kádár János	278
A történelmi tragédia	282
Utószó helyett	
A történet története	287
Je. I. Malasenko levele dr. Györkei Jenő hadtörténészhez	290
A rövidítések jegyzéke	293
Nevek magyarázata	294
Melléklet	315

Melléklet

Szovjet katonai intervenció – 1956

Nem ez az első könyv, amelyet az 1956-os magyarországi eseményekről írtak. De első ízben lát napvilágot a történekről olyan mű, amelynek egyik szerzője az a ma még élő, egykor magas beosztású katona, aki a szovjet Különleges Hadtest törzsfőnökeként a budapesti harcokat szervezte és irányította.

Jevgenyij Malasenko nyugállományú altábornagy visszaemlékezésében mondja: „... arról tájékoztatok, amit láttam, amiről abban az időben tudomásom volt ... Nem mint történész kutató írok, hanem mint az események közvetlen résztvevője.”

A memoárt jól egészíti ki Alekszandr Kirov hadtörténész tanulmánya, aki eredeti (és azóta újból zárolt) szovjet katonai dokumentumok alapján ismerteti az 1956-os intervenció történetét, számos helyen helyesbítve és kiigazítva Malasenko altábornagy emlékezéseit.

Az orosz szerzők írásait Györkei Jenő és Horváth Miklós hadtörténészek bevezető tanulmányukkal és megjegyzéseikkel teszik teljessé.

Ez a sajátos, de rendkívül fontos tényanyaggal rendelkező mű kiemelkedik az 1956 október–novemberének harci cselekményeit ismertető eddigi könyvek sorából.